

Muassislar:
O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston yoshlar ittifoqi

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:
Sirojiddin SAYYID
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
O'razboy ABDURAHMONOV
Farrux JABBOROV

Jamoatchilik kengashi:
Alisher SA'DULLAYEV
Iqbol MIRZO
Farhod SALOMOV
Muhammad ALI
Rustam NOSIROV
Rustam QOBILOV
Ahmad OTABOYEV
Shuhrat SIROJIDDINOV

Bosh muharrir:
Faxriddin HAYIT

Bosh muharrir o'rinbosari:
Nurilla ChORI

Mas'ul kotib:
Sa'dullo QURONOV

Mas'ul muharrir:
G'iyosiddin O'NAROV

Adabiy muharrir:
Husan MAQSUD

Muharrirlar:
Dilnoza RUSTAMOVA
Abdurauf ZOKIROV

Manzilimiz:
Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi binosi.
Indeks 100066
E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz
Veb sayt: www.yoshlikjurnali.uz
Tel.: (0371) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: N.Chori
Bosishga 24.12.2019-yilda ruxsat berildi.
Qog'oz formati: 60x84 1/8
Nashriyot hisob tobog'i: 8,7
Indeks – 822.

ISSN 0207-9137. Jurnal 2007-yil 4-mayda
O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi
tomonidan № 0253 raqami
bilan ro'yxatga olingan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar tahlil etilmaydi va
muallifga qaytarilmaydi. Mualliflar fikri tahririyat
nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Jurnalidan ko'chirib bosilganda
"Yoshlik" dan olindi" deb izohlanishi shart.
"SILVER STAR PRINT" MChJ
bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma № 62. Adadi: 1220
Toshkent shahri, Uchtepa tumani,
22-mavze, 17-uy.

MUNDARIJA

JARAYON

3 Rasul Kuserboyev
Huquqiy ong avvalo oiladan
boshlanadi

NAZM

7 Enaxon Siddiqova
Sevilmoqlik uchun keldik
dunyoga...

18 Aleksandr Faynberg
Kuzgi otash aro ishqdan umid qil!..

36 Zohidjon Olov
Tilimni kuydirdi otashin izhor...

66 Xurshid Abdurashid
Shodon quyosh

NASR

10 Evril Turon
Kimning O'zi o'zida?

22 Mansur Jumayev
Arilar ko'zyoshi

SO'ZOYNAK

15 Aziz Said
Xalq muhabbati nisbiy mezon

Muqovada:
2019-yilgi "Yosh kitobxon"
Respublika tanlovining
10–14 yosh toifasi bo'yicha
g'olibi Otabek Eshpo'latov.

Rustam NAZARMAT
olgan surat

33 **MULOHAZA**
Kavsar Turdiyeva
Hayot va xayol

74 **Bayram ALI**
“Dunyoni kim qutqaradi?!”

42 **Nigora Salohiddinova**
Shoiraning quyoshi

38 **JAHON ADABIYOTIDAN**
Ketrin Mensfeld
Sariqchaqa

44 **BIRINCHI UChRASHUV**
Rashid Xo‘jamov
Bir tongni kut yapman,
bir oppoq tong u!

45 **Quddusbek Asadullayev**
Meni toblab borar bu hayot darsi...

46 **Muhammad Siddiq**
Nigohing tubida uyg‘onsam basir...

47 **"YOSHLIK" XAZINASIDAN**
Mixail Bulgakov
Ityurak

QARDOSHLAR ADABIYOTIDAN
Qirg‘iz masallaridan

HUQUQIY ONG AVVALO OILADAN BOSHLANADI

Xabaringiz bor, 2019 yil 22 dekabr kuni mamlakatimizda muhim siyosiy jarayon – Oliy Majlis Qonunchilik Palatasi va mahalliy Kengashlarga saylovlar yuqori kayfiyatida o'tkazildi.

O'ylaymizki, xalqimiz o'zining odil va tanti farzandlarini qo'llab-quvvatladi. Albatta, saylovlarning natijasi o'laroq, Parlamentga el-yurt manfaati yo'lida xizmat qiladigan fidoyi shaxslar saylandi. Xalqining rag'bat bilan Rasul Kusherboyev Oliy Majlis Qonunchilik Palatasiga ikkinchi marotaba deputatlikka saylandi.

Avvalo, Rasul Xidraliyevichga el-ulus katta ishonch bildirdi.

O'ylaymizki, u saylovoldi dasturidagi vazifalarni ado etadi va bu yo'lda ko'pchilikka namuna bo'ladi. Rasul Xidraliyevichni tahririyatimizga chorlab, undan shakllantiriladigan yangi Parlament haqidagi o'y-mulohazalari bilan o'rtoqlashdik.

– Rasul aka, avvalo, xalq ishonchi o'laroq deputat sifatida saylanganingiz bilan samimiy tabriklaymiz. Yurtimizda olib borilayotgan islohotlar, o'zgarishlar bugun “Yangi O'zbekiston” qiyofasida umumlashmoqda. Mana, kuni kecha, Parlament saylovlari ham bo'lib o'tdi. Nima deb o'ylaysiz: yangi Parlament yangi O'zbekiston qiyofasini to'laqonli aks ettira oladimi? Shu ma'noda saylov natijalaridan ko'nglingiz to'ldimi? Yaqin kelajakdagi yangi Parlamentning besh yillik faoliyatini qanday tasavvur qilasiz?

– Saylovlarni oldingilarga nisbatan demokratroq bo'ldi, deb ayta olaman. Albatta, kamchiliklar yo'q emas. Demokratroq deyishimga sabab, ommaviy axborot vositalari orqali siyosiy partiyalarning ochiq-oshkorlik asosida chiqishlarini va hatto unga o'z fikrlarini bildirish imkoniyati chekka hududlargacha yetib bordi. Shaxsan o'zim chinozlik dehqon ham, kosib ham partiyalarni kuzatib borgani, ayrim masalalarda partiyalar fikriga qo'shilmasligini ta'kidlashganiga guvoh bo'ldim. Ular bizga ochiqchasiga erta bularni qila olasizlarmi-yo'qmi, degan talabni ham qo'yishdi. Xalqning siyosiy jarayonlarni kuzatib borayotganidan, albatta, xursand bo'lasiz. Yana bir jihat – odamlarda talabchanlik juda ortgan. Davlat uchun xalqdan kattaroq kuch yo'q, uning xohishi, irodasi har doim hal qiluvchi bo'lishi shart. Shundan kelib chiqib, Yangi Parlament yangi O'zbekiston uchun nima qilib bera oladi, degan savolga men bu xalqning talabchanlik ruhining tushmasligi bilan bog'liq, xalq o'zi saylagan va kildan talab qilsa, uni tinch qo'ymasa, deputatlar ham ishlaydi, ishlolmasa, o'zi bu yerni tark etadi, deb javob bergan bo'lardim.

Yangi Parlamentga saylanganlar saylovoldi dasturida belgilangan vazifalar ustida ishlasa, xalqqa bergan va'dasini bajarishga, uning

ishonchini oqlashga harakat qilsa, o'shandagina o'zgarish bo'ladi. Yangi Parlamentda biz xalqning o'zi saylagan vakili qaysi masalaga qanday fikr bildiryapti, nimani qo'llab-quvvatlayapti – ana shularni bilib turishi uchun texnik imkoniyatlar yaratishga urinyapmiz.

Hozirgi ishlash jarayoni odamlarni qoniqtirmayapti. Bu haqiqatni tan olishimiz kerak. Biz odamlarning talab darajasida ishlolmayapmiz, ochiqlik-oshkoralik, so'z erkinligi yangi bosqichga chiqsa, uzoq vaqt xalqni qiynagan muammolar dangal aytilsa va qo'yilsa, Parlamentda ko'rib chiqilsa, ana shunda ishimiz ko'rinadi. Bularning yechimini topish – bizning asosiy vazifamiz. Agar odamlarda ishonch yo'qolmasin desak, ularning xohish-irodasi yo'lidan boradigan bo'lsak, Parlament yangicha ishlash bosqichiga o'tishi shart va o'tadi ham. Parlament jamiyat lokomotivi bo'lishi kerak. Davlatning barcha organlari xalqning o'ziga hisobdor bo'lishi kerak. Hisobdorlik, avvalo, uning vakillari oldida kerak. Agar shunday bo'lsa, yangi Parlamentning qiyofasi ana shu bo'ladi.

– Jamiyat ahlining huquqiy savodxonligi, huquqiy ongi bevosita shaxsiyat bilan, uning madaniy-ma'naviy saviyasi bilan bog'liq. Bu galgi saylovlarning yoritilishida nisbatan oshkoralik, shaffoflik kuzatilgani uchunmi, ayrim fuqarolarning o'z huquqlarini anglamasligi, bu jamiyatimizdagi eng katta kamchilik ekani yaqqol ko'rinib qoldi. Biz yurtning ravnaqi uchun o'zini mas'ul deb biladigan, o'z huquq va burchlarini ongli ravishda his qiladigan fuqarolik jamiyati qurish yo'lida qanday qadam tashlayapmiz? Bu borada o'z qarashlaringiz va shaxsiy tashabbuslaringiz haqida so'zlab bersangiz.

– Haqiqatan, fuqarolik jamiyatining rivojlanishi qay darajada ekanligini ko'rsatadigan belgilaridan biri bu huquqiy ongdir. Agar jamiyat a'zolari davlat hayotiga befarq bo'lishsa, o'sha joyda rivojlanish bo'lmaydi. Aslida eng yomoni ham shu. Jamiyatning orqaga ketishiga harakat qilish, buzg'unchilik qilish shartmas, befarq bo'lib tursa bo'ldi. Oqibatda davlatni o'z manfaatini o'yladigan bir guruh korchalonlar egallab oladi va shu bilan xalqning manfaatlari ko'rinmay qoladi. Bizda huquqiy ong deganda yana bir muammo bor: kimga qanday masalada murojaat qilish kerakligini bilmaymiz. Bizni qiynaydigan narsa shuki, hokimlikning vakolati yoki sudning vakolatiga kiradigan ishlar bo'yicha ham bizga murojaat qilinadi. O'z-o'zidan uni hal qilishga bizning vako-

latimiz yetmaydi. Masalan, sanitar holat obodonlashtirish masalasi bo'lishicha Oliy Majlis deputati emas, mas'ul tashkilotlar hal qilishi kerak. Individual xususiyatga ega bo'lgan, barchaga tatbiq etib bo'lmaydigan masalalarni javobgar tashkilotning o'zi hal qilishi lozim. Biror huquqiy vakolatga ega shaxs qilishi lozim bo'lsa xalq o'sha hududdan saylangan deputatning vakolati ekanligini anglab olishi kerak.

Yana bir misol, biz sudning mustaqilligini haqida ko'p gapiramiz. Aslida, sudning ishiga aralashishga hech kimning haqqi yo'q. Sud bilan bog'liq masalani sudning o'ziga murojaat qilib yechish kerak. Buni boshqa tashkilotlarga murojaat qilgan bilan ish yana sudning o'ziga topshiriladi. Bunday ovoragarchilikning oldini olishda ham huquqiy ong muhim ahamiyatga ega. Bizdagi ko'p muammolar mana shu bilan bog'liq. Huquqiy ongi darajasi, anglash yuqori bo'ladigan jamiyatda rivojlanish bo'lishini kuchli mamlakatlar misolida ko'rib turibmiz. Mahalliychilik, tanish-bilishchilik degan illatlar ham bo'lmaydi va davlat xalq bilan hisoblashadi. Kimdir o'z huquqini anglamaydigan bo'lsa, majburiyatiga kiradigan organlar ham uni bildirmasdan chetlab o'tib ketishga harakat qiladi. Huquqini bilmasa, boshqa tomon uning huquqini buzish orqali nimagadir erishmoqchi bo'ladi. Boshqa odamning huquqiy erkinligi boshlangan joyda ikkinchi odamda shu erkinlik to'xtaydi, degan gap bor.

– Xo'sh, o'sha huquqiy ongni qanday shakllantirish mumkin?

– Huquqiy ong, avvalo, oilada shakllanadi. Biz kundalik turmushimizda duch keladigan qonun-qoidalar bor. Masalan, voyaga yetmagan bolasiga do'kondan sigaret yoki spirtli ichimlik olib kelish buyuradi. Qonunan olganda, sotuvchi unga bu mahsulotlarni sotishga haqqi yo'q. Lekin bunga befarqlik oqibatida odatiy hol sifatida qaraladi. Yoki yo'l harakati qoidalarini olaylik, ota-onaning o'zi o'rnak bo'lishi kerak bo'lgan o'rinda qoidani buzadi. Uni ko'rgan bola bundan keyin to'g'ri harakatlanadimi? Bola uchun ota-ona hamisha ideal namuna hisoblanadi. Demak, huquqiy ong oiladan boshlanishi kerak.

Bolaning dunyoqarashi shakllanishida, ertaga mustqil qaror qabul qilishida ham ular namuna bo'lishi kerak. Farzandni urish mumkin emasligi, erkakning ayoliga qo'l ko'tarishi kabi holatlar tarbiyaga ham, huquqiy ongga ham ta'sir ko'rsatadi. Huquqni o'rgatish faqat ta'limga tashlanmay oilada ham olib borilsa, oson va yaxshi natijaga erishiladi. Yana bir masala – maktablarda davlat va jamiyat huquqi bilan bog'liq fanlarni chuqurlashtirib o'qitishni yo'lga qo'yish kerak. Faqat nazariy kitobda chiroyli gaplarni aytavergan bilan u quruq ma'lumot bo'lib qoladi. Menimcha, bu borada mutaxassis – amaliyotchilarni ham ko'proq jalb qilish kerak. Palament haqida mavzu bo'lyaptimi, o'quvchi shu bosqichdan o'tgan,

amaliyotni o'tagan kimdir bilan ko'rishishi kerak. Nazarimda, hech qaysi davlat idorasi vakili bu uchrashuvlarni rad etmaydi, chunki bugun vaziyat shuni taqozo qilyapti.

Ta'limda ham, boshqa sohalarda ham eksperimentlarimiz ko'payib ketdi. Aslida, bu fundamental asoslar o'zgarasligi kerak. Uning atrofidagi talablar o'zgarsa ham, mustahkam poydevorni o'zgartirmaslik kerak. Biz ta'limni real hayot bilan to'la bog'lab olmaganmiz. Masalan, darslikni o'qigan abituriyent, test savollarining darslikdan farqliligini yaxshi biladi. Demak, o'rganilayotgan va amal qilinadigan ishlar o'zaro muvofiq bo'lishi lozim.

Yana bir tomoni jamiyatning barcha qatlami bir-biriga namuna bo'la olishi lozim, u mahalla raisimi, hokimmi, o'qituvchi yoki shifokormi. Agar hokimning og'zidan rahbarlarga nomunosib so'zlar eshitilsa, bu faqat unga emas, barcha shu soha vakillari haqidagi salbiy tasavvurni shakllantirib qo'yadi. Rivojlanish sekinlashuvining asosiy sababi biz haliyam qoliplardan chiqolmayapmiz. Bu psixologiya bilan bog'liq, tarbiyamiz, jamiyatning befarqligi, manmanlik ham sabab.

– Suhbatimiz o'z-o'zidan yoshlarga borib taqaldi. Bu yilgi saylovlarda yoshlarning ovozi nisbatan ko'proq bo'ldi. Bu esa yoshlarning ijtimoiy-siyosiy hayotimizda muhim o'rin tutishidan dalolat. So'ngi yillarda yoshlarga oid turli qonun va qarorlar qabul qilindi. Xo'sh, bularning ijrosi qay darajada? Bugun yoshlar bilan bog'liq muammolarga yechim topishda Parlamentning o'rnini

qay ahvolda? Siz sohada yana qanday ishlarni amalga oshirish kerak deb bilasiz?

– Yoshlar Parlamentda qancha ko'p bo'lsa, bu ular uchun shuncha yaxshi bo'ladi, deb o'ylaganman. Ammo bu har doim ham to'g'ri bo'lavermas ekan. Parlamentda yoshlar ham qatnashadi. Lekin yoshi katta vakil ham men faqat kattalarni o'ylayman, yoshlar bilan ishim yo'q, degan qarashda bo'lmaydi. Yoshlarning jamiyatda o'z o'rnini topib olishida ma'lum bir vaqtda ularga imtiyozlar, sharoit kerakdir. Aynan, sen 29 yoshda bo'lsang bunday imkoniyating bor, 30 kirsang bunday degan ajratish to'g'ri emas. Bu tabaqalashishga ham olib keladi. Ko'proq yoshlar ishlashi kerak bo'lgan soha yoki yoshlarni qo'llab-quvvatlash mumkin bo'lgan yo'nalishlar bor. Parlamentda yoshlar komissiyasi bor, shu komissiyaning vakolatlarini oshirib berish kerak, shuningdek yoshlar bilan ishlayotgan boshqa tashkilotlar ham bor. Shu tashkilotlar yoshlarni qiyinayotgan muammolarni yig'ib hukumat oldiga qat'iy qo'yishi kerak. Masalan, ayni paytda yurtimizda 32000 nafar talabaga turar-joy yetishmaydi. Nega

shu muammo ko'ndalang qo'yilmaydi. Bu masala bitta xat yozish bilan bitmaydi. Bu katta ijtimoiy masala. Ayni shu yetishmovchilik ortida talabalarning qanchadan qancha ijtimoiy muammolari bor.

Yana bir holatni aytmoqchiman, stipendiyalarning bir xillashtirib qo'yilishi ham noto'g'ri. Bunda o'tish bosqichi, sifat kafolati bo'lishi kerak edi. O'sha 32000 nafar talabani turar-joy bilan ta'minlab, keyin bu ish qilinganda ham, xarajat kamaydi, talabaniing ahvoli yaxshilandi, deiyish mumkin edi. Talabaniing to'lagan shartnoma mablag'i hisobidan o'qituvchining oyiligini oshirish, bu holatda talabaniing o'qituvchiga nisbatan qarashi qanday bo'ladi? Biz bir necha marta shu masalada murojaat qildik. Lekin natija bo'lishi qiyin kechyapti. Bu talabni shaxsan o'zim Vazirlar Mahkamasiga qayta-qayta murojaat sifatida olib chiqdim. Afsuski, bu Parlamentning vakolatiga kirmaydi. Bu vakolatni Parlamentga qaytarib olishimiz kerak. Ta'limga oid qonunlarni faqat Parlamentning ruxsati bilan qabul qilish tizimiga o'tishimiz lozim. Ammo bu ishni qilish uchun faqatgina deputat yosh bo'lishi shartmas. Shunga xohish-irodali deputat bo'lishi kerak. Yoshlarga oid qanday masala borki, marhamat qilib, xalq saylagan vakillar orqali amalga oshirilsin.

Bizda, afsuski, haliyam jazolanish richaglari qolgan. Haqiqatni aytgan talaba talabalar safidan chiqariladi, bahosi qo'yilmaydi. Marhamat, bu bilan Parlamentning Yoshlar komissiyasi shug'ullansin, xolislik yo'lga qo'yilsin.

Shundagina ularning ijtimoiy ahvoli yengillashadi.

– Keyingi yillarda ommaviy axborot vositalarining faoliyatidagi jiddiy o‘zgarishlar kuzatilyapti. Tom ma’noda OAV to‘rtinchi hokimiyat sifatida shakllanishga harakat qilyapti desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Bundan tashqari, ijtimoiy fikrga ta’sir etishda, internet tarmoqlari keng o‘rin olayotganini ham e’tirof etishimiz kerak. Ammo baribir OAVning faoliyati ko‘rsatilgan sharoit, berilgan imkoniyat darajasida emasday. Sohani yanada rivojlantirish uchun nimalarga e’tibor qaratish zarur? Bu borada yangi Parlament o‘z zimmasiga qanday vazifalarni olishi kerak deb o‘ylaysiz?

– Ommaviy axborot vositalari haqida davlat tomonida aniq bir pozitsiya belgilanishi kerak. Bozor sharoitida maishiy va oldi-qochdi mavzularni yoritayotgan nashrlarning yashab qolishi aniq, ammo ijtimoiy muhim bo‘lgan, kelajak uchun kerak bo‘lgan ayrim nashrlarga davlat byudjet hisobidan bo‘lmasa ham, grantlar, fondlar orqali amaliy yordam berishi kerak. Agar biz ularni o‘zi kurasholmayapti, yo‘qolib ketaversin, deydigan bo‘lsak, yana ko‘p narsani boy bergan bo‘lamiz. Maqsadi tijorat emas, ilm-ma’rifatga xizmat qiladiganlarini davlat ajratib olishi va qo‘llab-quvvatlashi kerak. Agar nodavlat nashr ham shu yo‘nalishda faoliyat ko‘rsatmoqchi bo‘lsa, unga ham yordam berilsin. Umumiy talablarni e’lon qilib, shu talab asosida kim ishlay olsa, davlat ko‘magidan foydalansin. Lekin chegarani belgilab olishimiz kerak. Agar shunday qilmasak, biz ko‘plab ma’naviy tarbiya berishi mumkin bo‘lgan nashrlarni qo‘ldan boy

Adabiyotga ilk qadam qo‘ygan yosh ijodkorlarni xalq bilan yuzma-yuz qilish kerak.

beramiz. Axir, bu nashrlarning maqsadi kelajak avlodga yaxshi asarlarni yetkazish, dunyoqarashini kengaytirish, fikrlashini oshirish-ku?! Kelajakda odamlar o‘zlari uchun bu nashrlar kerakligini bilganda bu masalalar yana joyiga qaytishi mumkin. Lekin hozir hukumat, Parlament bunga yordam berishi kerak.

– Adabiyot barcha davrlarda ijtimoiy hayotga jiddiy ta’sir qilib, millat dardini, xalqning irodasini aks ettirib kelgan. Siz o‘zingiz ham adabiyotga, ijodga begona emassiz. Shu ma’noda bugungi adabiy jarayon bilan qanchalik tanishsiz? Bugungi zamonaviy o‘zbek adabiyoti haqida qanday fikrdasiz?

– Bundan o‘n-o‘n besh yillar oldin o‘zbek adabiyotida kuzatilgan bir xavotir – proza yo‘nalishida oqsoqlik bor edi. Lekin so‘nggi yillardagi o‘zgarishlarni ko‘ryapman, o‘zbek adabiyotida ham barakali ijod qilayotgan yangi avlod shakllanmoqda. Bu juda quvonchli holat. So‘nggi yillarda yozilgan asarlarining jahon adabiyoti darajasida tenglasha oladiganlari ham bor: o‘zimizning Markes, o‘zimizning Aytmatovlarimiz. Nazarimda, bizda asosiy muammo o‘zga tilga tarjima qilinishi, bunga yetarli saviyadagi tarjimonlar kamligi. Yaxshi asarlarimizning inglizcha, ruscha, nemischa variantlari, albatta, bo‘lishi kerak. Ular ham o‘zbek adabiyotidan xabardor bo‘lsin.

Avvalo ijodkorga sharoit kerak. Uni boshqa tashvishlardan qutulib,

yaxshi ijod qilishi uchun davlat ham ko‘mak berishi lozim. Masalan, Yozuvchilar uyushmasi tomonidan “Birinchi kitobim” loyihasi ham davlatning ko‘magi bilan qilinmoqda. Faqat bir savol tug‘iladi: yoshlar bundan to‘g‘ri foydalanyaptimi? Kitoblar javonlarda turib qolmayaptimi? Adabiyotga ilk qadam qo‘ygan yosh ijodkorlarni xalq bilan yuzma-yuz qilish kerak. Elga tanitish lozim. Shu ma’noda elektron kitoblarni ham ko‘paytirishimiz kerak. Uz domenidagi tizimda o‘zbek adabiyoti sonini oshirish lozim ayniqsa, o‘zbek tilidan tarjima qilinganlarni. Shunda boshqalarni ham adabiyotimiz bilan tanishish imkoniyati oshadi. Atoqli adiblar nomi bilan ijod maktablarining ochilganligi ham adabiy jarayonni yaxshilashga xizmat qiladi.

– Qozoq adabiyotidagi ertaklarni o‘zbek tiliga tarjima qilgansiz ular kitob hoida nashr etildi. Ushbu ishlarga ustoz Mahmud Sa’diyning ham sizga bergan qat’iyat, qistovlari bor. Judayam band odamsiz. Bunga qanday vaqt topgansiz?

– Hech qachon alohida vaqt topib bo‘lmaydi. Faqat kuchli istak bo‘lishi kerak. Biror bir ta’masiz bajarilishi kerak. Bu ishlar kelajak avlod tarbiyasi, xalqlar bilan o‘zaro munosabatda ma’lum bir darajada hissa qo‘shadi. Shu nuqtayi nazardan, o‘zbek o‘quvchilarini yangi manbalar bilan tanishtirish mas’uliyati kechalari uyqudan kechib ishlashga undagan. O‘zaro do‘stlikni mustahkamlash, tariximiz birligi xalqlarni bir-biriga yaqinlashtirishda bu kabi tarjima asalarining o‘z o‘rni bor. Nasib qilsa, men ham shu birlikni mustahkamlash uchun o‘z ijodiy ishlarimni davom ettiraman.

– Vaqt ajratib, suhbat qurganinigiz uchun rahmat. Bundan buyog‘iga ham shijoat va g‘ayratingiz so‘nmasin deb qolamiz.

Husan MAQSUD, Dilnoza RUSTAMOVA
suhbatlashdi

Enaxon SIDDIQOVA,
O'zbekiston xalq shoiri

Sevilmoqlik uchun keldik dunyoga...

OTAMGA

*Ko'ksimga g'alati bir dard cho'kadi,
G'alati tuyular shoirligim ham.
No'noq shoirlikdan ko'ra yaxshiydi,
Otamning ketmonin ko'tarsa yelkam.*

*Onam ortidanmas qizaloq paytim –
Sizning ortingizdan ergashib yurdim.
Lekin bo'lolmadim sizdayin hotam,
Sizday mo'minlikka yetmadi qurbim.*

*Bir chetda mung'aygan ketmoningizdek
Cho'kib qolganmiyo dunyoning qaddi.
Ota, qo'llaringga tutqazgan qalam –
Sizga loyiq farzand bo'lmoq umidi.*

*Otajan, ko'ksimni bir dard ezadi,
Bir qayg'u ko'ksimni yanchiyveradi.
Qandoq farzand bo'ldim: beburd, beqadr –
Kuragimning tagi sanchiyveradi.*

*Ketmoningiz kafti baxt oynasimi?
Iymon suratimi poshnangiz izi?
Uning rizoligin ololmay hargiz,
Qavarib boradi dunyoning tizi.*

Ko'ksimni g'alati bir dard ezadi...

KO'RGAZMADA

*Ko'zimga judayam issiq ko'rindi,
Vatan suratiga o'xshaydi xuddi.
Betakror tasvir bu:
Gavjum bozorda
Beshik olayotgan ota, serxayol.
Undan-da go'zaldir,
Boqiy asar –
Tong.
Dunyoni unutib,
Malaklar kabi
Go'dagin emizib o'tirgan ayol.*

*Bu surat qoshida
Xayol to'zg'ir zum
Va dunyo to'xtaydi aybdorday jim.
Tizzasin quchoqlab
So'ngsiz mung'aygan,
Ko'ksi to'la alam, faryod-u vola,
Egasin qaddidek
Munkaygan so'ri,
Sog'inch qotib qolgan ko'zida jola.
Ishkomda
Ming yilki zor kutaverib,
Mayizga aylangan g'amdan uzumlar.
Yuraklari siqib olingan anor
Tokchada
anduhdan qonab ezilar.
Yolg'izoyoq yo'lga
Yuragin ekkan,
Ko'zlari teshilgan g'arib ostona.
Urushdan qaytmagan bolasin kutib,
Yo'llarga hasratli
Termulgan ona.
Bu surat qoshida
Yurak to'xtar zum...*

**BIZ SENI ASRAGAYMIZ
JON BILAN, O'ZBEKISTON!**

Yo'li oydin, oq, buyuk safarga chiqqan vatan,
Polvonlari dunyoni mushtida yiqqan vatan,
Tulporlari poygada zafarga chiqqan vatan!
Bobolar olgan erkni qon bilan, O'zbekiston,
Biz seni asragaymiz jon bilan, O'zbekiston!

Tuproqlari ganj yurtim, har cho'ping hikmat, hadis,
Dunyoga eshik ochgan, tafakkurda mudarris,
Tushimga kirib-chiqar jasur onam To'maris,
Bobolar olgan erkni qon bilan, O'zbekiston,
Biz seni asragaymiz jon bilan, O'zbekiston!

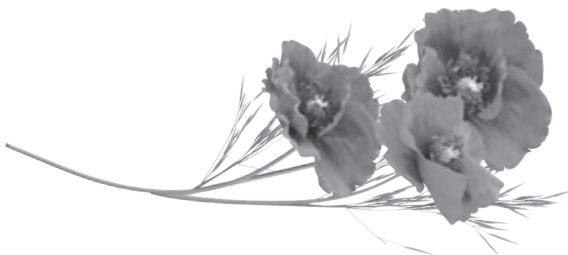
Ipagi duolardan onalar tortgan qatim,
Yaproqni bol qilgan el, sopolni chinni, qadim,
Basharning tinchligiga muhofiz bu kun yurtim,
Bobolar olgan erkni qon bilan, O'zbekiston,
Biz seni asragaymiz jon bilan, O'zbekiston!

Jahon ko'zini olgan oltin, javohirimsan,
Kuragi yer ko'rmagan polvon, bahodirimsan,
Ko'z tikmasin bir g'anim, mangu barqarorimsan,
Bobolar olgan erkni qon bilan O'zbekiston,
Biz seni asragaymiz jon bilan, O'zbekiston!

Hurligingga qo'riqchi burgutlaring, sorlaring,
Joningda qad ko'targan atiqa, osorlaring,
Jahongashta Boburing, Furqat sog'inch, zorlari,
Bobolar olgan erkni qon bilan, O'zbekiston,
Biz seni asragaymiz jon bilan, O'zbekiston!

Tishlarin g'ijirlatgan qashqirlar bilib qo'ysin,
O'z yurtini sotguvchi basirlar bilib qo'ysin,
Go'rlarida tik turgay, tik pirlar bilib qo'ysin,
Bobolar olgan erkni qon bilan, O'zbekiston,
Biz seni asragaymiz jon bilan, O'zbekiston!

Ortga qaytmaydi o'zbek, bor jasur xaloskori,
Mard sarboni ortida xalqi – alp najotkori,
Kim vatanni asragay, Ollohdir madadkori,
Bobolar olgan erkni qon bilan, O'zbekiston,
Biz seni asragaymiz jon bilan, O'zbekiston!

MENI QO'RQITADI...

Bir qiz ketib borar namozshom aro
Ko'zlarida yonar telba bir chaqin.
Quturgan ummonga qasdma-qasd go'yo –
O'zin urayotir bir oqqush betin.
Neni istaydi u?!

Hayotmi, o'lim?
Qalbin muhabbatdan etmoqni xalos?!

Balki, o'qimoqchi
Hijronga hukm,
Bevafo sevgidan olmoqchi qasos?!

Qayga ketib borar
Benajot, besar,
Darbadar yo'llarda, balki, adashgan,
Yo adashtirdingmi, adashgan dunyo,
Ishqning jodusida ko'zi qamashgan.
Qayga ketib borar, yolg'iz, bepanoh,
Bir najot istarmi,
Adolat istar?!

Qoshining yoyidan otiladi oh,
Bu yupun dunyodan saodat istar!
Yo'llarin to'singiz, daraxtlar, choping,
Gullar gulligini soling yodiga.
Telba to'lqinlarga bo'lmasin taslim,
Shamollar, qaytaring ortiga.
Dunyo, qo'rqmaysanmi qarg'ish, ohidan,
Maysalar yig'idan ko'tarolmas bosh.
Bosib qolmasmi, hey, dunyolaringni
Mahzun ko'zlaridan yumalagan yosh.
O'z o'qidan chiqib ketmasin yurak,
Kiprigida qotib qolgan xiyonat.
Ko'zlarin yoshiga cho'kmoqda, yo Rab,
Qo'llarini qo'yib yuborma, hayot.
Yulduzlarni qulatmasmi boshimga
Ma'yus nigohingda uvlagan savol,
Poylaringga cho'kib, baxt ham gullaydi,
Bir hovuch shabnamdek erkam bezavol.
Ortidan yugurib hayqiraman: "Qayt!",
Ko'ylagidan tortib shamol cho'kar tiz.
Meni qo'rqitadi, dunyodan, hayhot!
Etaklarin silkib borayotgan qiz.

XONZODABEGIM

Dunyo g'azovotdan uvlab turgan chog',
Yuraklarim titrab, o'krab turgan chog',
Ko'nglim bir tozalik tilab turgan chog',
Men sizni esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

Darvozanini ochma ohkim, Samarqand,
Chiqib ketmoqqa shay mohing, Samarqand,
Ortidan chopmasin ohing, Samarqand,
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

To'lg'onursiz ipaklar ichinda siz,
Inim deya yuraklar ichinda siz,
Ishq izlarsiz ko'zingiz uchinda siz,
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

Bu kun vafo-hayo kun ko'rmay qo'yg'an,
Qizlar selkillatib soch o'rmay qo'yg'an,
Opalar iniga jon bermay qo'yg'an,
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

Qalbingiz yayratib shod edi bir ishq,
O'chdimi, yanchdingiz dod endi bu ishq,
Ro'zi mashhargacha faryod endi ishq,
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

Darvozanidan chiqdi misli asotir,
Uyg'on, oyoqqa tur, Mavounnahr,
Yog'iyga ko'nglini tutgan cha asir,
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

Borarda ko'ngliga gul ko'shk na qilsin,
Xonning haramida oshiq na qilsin,
Shayboniyxonda dil, chin ishq na qilsin.
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

Ko'ngil nima bo'пти?!
Ovutdingizmi?
Dilni muhabbatdan sovutdingizmi?
Yuz ko'rmaslar qilib yovutdingizmi?!
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

Ko'ndi xon harami ota tengiga,
Chagir toshlar bilan urdi ko'ngliga,
Qismat libosini kiydi egniga,
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

Ko'ksiga xanjarlar ekib borodir,
Baxtin inisi-chun tikib borodir,
O't tushgan yuragin yelpib borodir,
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

Ko'ngil isingaydir ochog'ingizda,
Talpinadi jonim firog'ingizga,
Bu dunyo arzimas tirnog'ingizga,
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

Kimni axtardingiz, kimga mahtalsiz,
Yurakka qurilgan Tojimahalsiz,
Xonning saroyiga jo'nar mahal siz,
Qovrilib esladim, Xonzodabegim,
Ko'zda yosh qo'msadim, Xonzodabegim.

SEVILMOQLIK UCHUN

Sevilmoqlik uchun keldik dunyoga,
Ishq, o'tin bo'loyin o'choqlaringga.

Bizni yaratgandir qodir Xudoyim,
Ishqning baland dori, sirtmoqlariga.

Bu dunyo tuzoqdir, faryod na hojat,
Tushganmiz axir ishq tuzoqlariga.

Bizni ishq mulkiga hukm etsin Xudo,
Surgun qilsin abad qiynoqlariga.

Ishq, deya qiyomat qadar borurmiz,
"Gunohimiz – ishq", deb so'roqlariga.

Ishq magar jahannam bo'lsa, chorlagin,
Jannat qolib kirgum do'zaxlariga.

Ishqimiz xudoyi, qurbonliq asli,
Jonimiz tikilgan bayroqlariga.

Onagul, to'kilsak qatra nur bo'lib,
Azal sarkotibin siyohlariga.

Evril TURON

KIMNING O'ZI O'ZIDA?

Do'lana

Yosh do'stim P.S.ga

*Qizim, senga aytaman,
kelinim, sen eshit.
Eski turk so'zi.*

Muzliklarga oshyon tog'lar. Ular tabiatning uzoq, sovuq xilvatgohi. Bu oromsiz yuksakliklarda bo'ron, jala, do'llar qo'nadi.

Bu qaltis joylarda do'lanalar o'sadi. Ularning ildiz, shoxlari egri-bugri, chayir, barglari ko'm-ko'k, mevalari yirik-yirik, shirin bo'ladi.

Sulton shu yovvoyi tabiat bag'ridan bir tup nihol keltirib hovlisiga qadadi.

U vaqti-vaqti bilan nihol tagini yumshatar, suv quyur, shoxlarini butardi. Shunga do'lana tik, silliq o'sdi.

Lekin, lekin bu do'lananing ildiz-shoxchalari ingichka, barglari sarg'ish, mevalari kichkina-kichkina, ta'msiz bo'lib qoldi.

Balki...

Balki, u vahshiy yashinlar vahshati, falakni tilka-tilka etguday o'kirgan momaqaldirroqlar dahshati, qutirgan bo'ronlar bilan olishib o'smaganligi uchun shu holga tushib qolgandir?..

Sahro

- Qoraqum sahromi?
- Sahro.
- Qizilqum sahromi?
- Sahro.
- Yo'q, sahro mening boshim...

Ot

Chavandoz jilovni siltab, otga qamchi bosib boryapti. Ozg'in Qorabayir dam o'ngga, dam chapga uchadi.

Jonivor qora terga botgan, zo'rg'a-zo'rg'a nafas olyapti.

Chavandoz unga zarracha shafqat qilmadi. Arg'umoqning boshiga qamchi urdi, qorniga tepdi.

Otning ko'zidan yosh, og'zidan ko'pik sachradi.

Sho'rlik hali zamon yiqiladi.

Ammo chavandozga ozor berishni o'ylamaypti...

Urug'

(Masal)

Cho'qqi etagida bug'doy boshqoqlamoqda. Cho'qqi unga ajablanib qarab, miyig'ida kuldi. Bug'doy buni sezmaganga olib, boshqoqlayverdi. Faqat yulduzlar bilan so'zlashguvchi cho'qqi:

"Bir gal shu bilan gaplashsam, pasayib qolmasman" deb o'ylab, uni savolga tutdi:

- Erta-indin o'rilishingni bilasanmi o'zi?
- Bilaman.
- Shundayam boshqoqlayverasanmi?
- Boshqoqlayveraman.
- Yo'jab!
- Ajablanadigan joyi yo'q.
- Sen shunday deb o'ylaysan-da.
- Sen-chi?
- Menmi?.. Men sening o'rningda bo'lganimda boshqoqlamasdim.
- Nega?
- Baribir o'rishadi-da.
- Bu sening falsafang.
- Xo'sh... seniki-chi?
- Men boshqoqlayveraman. Yashashimning mazmuni ham shunda.
- Yo'jab!
- Tag'in nega ajablanayapsan?
- Senga rahmim kelyapti, go'dak.
- O'zingni o'yla. Axir, umring ko'z ochib yumguncha-ku.
- Har holda, senikidan uzoq.
- Men asrlarni kechib yashab kelyapman-ku, tentak!
- To'g'ri. Lekin nurasang, o'rningdan boshqa cho'qqi o'sib chiqmaydi.
- ...
- Mening urug'larim yer turguncha yashayveradi.
- ...

Hayrat

Zanjirli tog'lar bag'rida yaralgan qoya
osmonga qarab gerdayib turibdi.
Ilojini topsa quyoshga tenglashadi.
Ilojsiz.
Zanjirlangan.
Baribir bu atrofda undan baland qoya
yo'q.
Tegrasida oy, yulduzlar parvona bo'lmo-
qda.
Olomon hayratlanmoqda.
Qoya parvo qilmayotir.
Quyosh bilan sirlashayotir.
Shoir unga madhiya yozmoqda.
Rassom uni chizmoqda.
Qoya parvo qilmayotir.
Quyosh bilan sirlashayotir.
Qoya ostida maysalar ko'kartirib jilg'a
oqmoqda.
Hamma chanqog'ini qondiryapti.
Biroq...
Biroq hamma qoyadan hayratlanmoqda.

Bog'don. 1970-yil.

Mo'jiza

U oddiy qirlardan farq qilmasdi: bahorda
mitti ko'kat va gullarga burkanardi. Yozda
qo'ng'ir tusga kirardi. Kuzda xazon bo'lgan
o'tlarni shamollar uchirib ketardi va yer
bag'irlagan toshlar ko'rinib qolardi. Qishda
yog'in-sochinga belanardi.
Kishilar unga e'tibor berishmasdi. Ularning
o'z yumush-tashvishlari oshib-toshib yotardi.
Bir kuni qirda kon qidiruvchilar paydo bo'lib
qolishdi.
Kishilar e'tibor ham berishmadi. Faqat:
"Ulug' tog'lar turganda!". deb to'ng'illab
qo'yishdi va o'z yumush-tashvishlariga ko'milib
ketishdi.
"Qir tagida kon bormish!" degan gap tarqal-
di.
Kishilar ishonishmadi. Faqat:
"Joy quribdi-da!". deb to'ng'illashdi va yana
o'z yumush-tashvishlariga sho'ng'ib ketishdi.
"Qir tagidan oltin kon topishdi!" degan gap
tarqaldi.
Kishilar: "Taquir qirdan-a!" deb ajablanishdi.
Keyin: "O'zi g'alati qir edi-ya!" deyishdi va
mo'jizaga qarashganday unga ajablanib qaray
boshlashdi...

1983.

Asal hidi

– voqea –

Kuch birlikda
O'zbek so'zi

Tog' o'rmoni chetidagi egri so'qmoqdan borayotgan qo'ng'ir ayiq qor bosib yotgan cho'qqilarga qarab bo'kirdi: oq xolli ko'kragi, dag'al juni, yo'g'on bo'yni, qapishgan qorni titrab-titrab ketdi.

Yana osmonni boshiga ko'tarib bo'kirdi: tik qoyada yo'rg'alab yurgan qizil qanot /jarqanot/ qush tosh kavagiga, jilg'a bo'ylab borayotgan quyon o't orasiga bekendi, buloqdan suv icha-yotgan ohu o'rmonga qochdi.

Ayiq tumshug'ini lojuvard ko'kka baland ko'tardi: dimog'iga qor, ravoch, asal bo'ylari urildi. U kutilmaganda chap yog'iga burildi va qizil, pushti jambul, bo'tako'zlarni ezib, yanchib ichi kavak o'rik oldiga bordi.

Kavakda, asalgacha to'la oq in tevaragida asalarilar g'ujg'on o'ynashmoqda.

Ayiq asal hididan mast bo'lib qoldi. Ketma-ket bo'kirdi. Asalarilar qochmadi. Ayiq nafsinini tiyolmadi. Tumshug'ini kavakka suqib, inni buzdi. Tuman-tuman asalarilar unga yopishdi. Ayiq oldingi oyoqlari bilan ularni tepib, ketiga tislendi. Asalarilar uning yuz-ko'zi-yu og'iz-bur-nilariga nishlarini ayovsiz sanchishda davom etdilar.

Ayiq gandiraklab-gandiraklab yiqildi...

1983, *Baxmal*.

Fido

Tog'ning tiniq suvi dalaga yetdi.

Bo'lindi.

Loyqalandi.

Bug'landi.

Singdi.

Dala moviy kuyga to'ldi.

1983, *Do'rmon*.

Bitik

Yozda Turkiston tog'iga chiqqandik. Dam olishga bir buloq boshini tanladik. Lash-lushlarimizni o'tlar orasiga qo'ydik. Sheriklarim tepamizdagi qorli cho'qqiga o'rlab ketishdi. Men archazor o'rmon oralab yurdim va ko'm-ko'k qoyaga duch keldim. Ko'zim yog'in-sochin, shamol-bo'ron tegmaydigan qora tosh kamardagi tasvirlarga tushdi. Bu bitiklar qoyaga qancha chuqur o'yilmasin, zanjirli asrlar zarbidan xira tortib qolgan edi.

Tasvirlarga sinchiklab tikildim.

Birinchi bitik:

Odam o'q-yoy bilan bo'rining orqasidan boryapti.

Ikkinchi bitik:

Odam o'q-yoy bilan bo'rining orqasidan boryapti.

Uchinchi bitik:

Odam o'q-yoy bilan bo'rining oraqasidan boryapti.

To'rtinchi bitik:

Odam o'q-yoy bilan bo'rining orqasidan boryapti.

Beshinchi bitik:

Odam o'q-yoy bilan bo'rining orqasidan boryapti.

Oltinchi bitik:

Odam o'q-yoy bilan bo'rining orqasidan boryapti.

Yettinchi bitik:

Odam o'q-yoy bilan odamning orqasidan boryapti.

Buloq boshiga yig'ilganimizda, bu haqda hamrohlarimga aytdim. Ular yeb-ichib, o'ynab-kulib o'tirishgani uchunmi, eshitib-eshitishmadi. Faqat rassom yigit Isfandiyor hayratlandi:

– Agar gaping chin bo'lsa, bu g'aroyib hodisa! – dedi o'rnidan turib, – qani, yur, o'sha bitiklarni menga ko'rsat.

Uni qora tosh kamarga boshlab bordim. U qadimgi tasvirlarga uzoq tikilib qoldi va so'ng o'zgacha hayajon bilan dedi:

– Bu miloddan uzun yillar oldingi tasvirlar. Do'stim, u kelajak avlodga bitilgan maktub...

30-12-1983, *Zomin*.

U qirg'oq yoqalab boryapti. Chap tomoni-

Ariq va Terak

(Masal)

Qadimdan Qutlug' qishlog'ini oralab bir Ariq oqadi. U Tozalik, Boylik, Hayot ulashib oqadi.

Yaqinda shu Ariq labida, simday ingichka Terakcha paydo bo'lib qoldi. U oy sayin to'lashib, bo'y cho'zib bordi.

– Ey Ariq, – dedi bir osuda tongda Terak kerilib, – men tiniq daryo bo'yida o'sardim, unda oppoq tanam ko'rinib turardi!

– Buni mening qirg'og'imga kelgan kuning sezgandim.

Terak kesatichni sezmedi. Gapida davom etdi:

– Bu yer bo'lsa xunuk, zerikarli.

– Unday bo'lsa, nega kelding?

Bu gap Terakka og'ir botdi.

– Senga ko'rkamlik baxsh etish uchun kel-dim, – dedi alam bilan.

– Hali o'zing ko'rkamlik nimaligini bilma-ya?

– Ajablandi Ariq.

Terak tutoqdi:

– Sen yaxshilikni bilmaysan, iflos Ariq! Men sening bug'lanmasliging uchun soya tashlab turibman-a!..

– Odatda ko'rkamlik baxsh etuvchilar so'kin-mas edilar.

Bu piching terakning badanini teshib o'tdi. Nima deb javob qaytarishni bilmay qoldi. Oxiri alamiga chidolmay dedi:

– Muncha loyqasan, sassiq suv! Xuddi to'ng'iz bulg'agan ko'lmakka o'xshaysan!

– Bo'lmasa nega qirg'og'imni tashlab ket-maysan? Kun bo'yi tepamda qoqqan qoziqday qaqqayib turasan.

– Menga bunday gapni aytishga qanday botinding, loyqa?! Shoshma, hali seni jim oqish-ga majbur qilaman!

Ariq indamadi.

Lekin ko'nglida boshqa yoqqa oqish istagi tug'ildi...

1972, Toshkent.

U...

da o'rmonli tog' guvullamoqda. O'ng yog'ida Qoradengiz qaynab-toshmoqda. Oqqushlar oppoq to'lqinlarga to'sh urib uchyapti. Kiprik-day tizilgan palmalar dengiz bilan hamohang bir tarzda shovullayotir.

U hayratlanmayapti.

U osmon bilan dardlashayotgan cho'qqiga chiqdi. Tagida sutdek oq tuman suzyapti. Tuman aro tumanrang ohular ko'rinib, o'chmoqda. Qo'shni qoyada bir burgut qanotlarini

qoqmay, keng yozib uchyapti. Tog' boshida qor to'zg'iyotir.

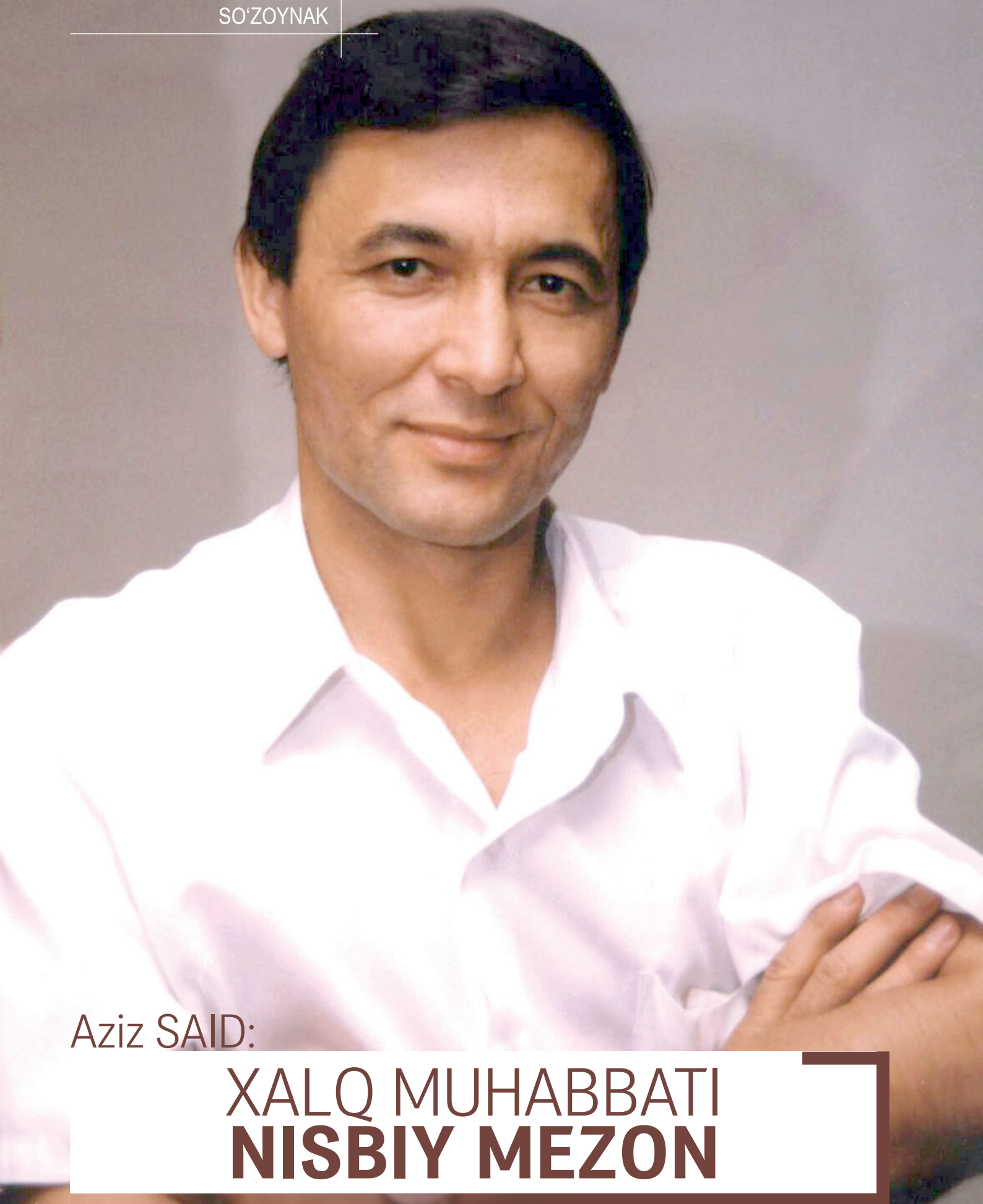
U hayratlanmayapti.

U tog'dan qaytyapti. Oyoqlari ostida gullar so'lmoqda. Tiniq-tiniq buloqlar mungli-mungli qo'shiq aytib, yot yerlarga oqyapti. Oldinda tubsiz jar ko'rinayotir.

U hayratlanmayapti...

1985, Gagra.

Aziz SAID:

XALQ MUHABBATI NISBIY MEZON

“She’r qanday bo’ladi?” deyish “bu dunyoning oxiri qayerda” degan savolga o’xshaydi. Inson ruhi, xayoli, tafakkuri, tasavvuri qancha shakl yarata olsa, she’rning shakli shuncha, qancha tashbeh, manzara, ramzlar yarata olsa, she’rning go’zalligi ham shu qadar bo’ladi.

“

She’r – shoir qalbining tarjimai holi. Nafaqat qalbining, balki ichki ma’naviyatining, hayot va she’riyat maktabidan olgan saboqlarining ham tarjimai holidir.

“ *Badiiy asar hech qanday qonuniyatga, tartibotga bo’ysunmaydi. Biror qonuniyatga amal qilib yaratilgan asar – o’lik asar.*

“ *Xalq muhabbati... nisbiy mezon. She’rning darajasi, shoirning qudrati faqat shular bilan o’lchanmaydi. San’atning, yuksak adabiyotning she’rni baholaydigan o’z mezonlari bor.*

“ Iste’dod – kishi ongida tabiat, vaziyat, mehnat va muhit birgalikda qurgan suhbatdir.

“ Bir xil she’r bor, baliq kabidir: hayrat ummonida bir umr shiddat bilan suzib yuradi.

Bir xil she’r bor, qo’l kabi: dag’al, qadoqli, issiq, ko’rishsang qo’ling uyaladi, boshingni silasa, yig’laging keladi.

Bir xil she’r bor, bulut kabidir: bo’larbo’lmasga yig’laydi, shamol haydagan tarafga ketaveradi.

Bir xil she’r bor, lochin kabidir: xayol osmonida qanotlarini yozib mag’rur parvoz qiladi.

Bir xil she’r bor, maymun kabidir: nayrangboz, beqo’nim, daraxtdan daraxtga sakraydi, ko’zlarida ta’ma o’ynaydi.

Bir xil she’r bor, gulobga o’xshaydi: sarxush qiladi, ichgan sayin ruhing tashnaligi yana ortadi.

“ Go’zallikdan zavqlanish, uni mushohada qilish uchun nozik did, ta’sirchan qalbdan tashqari qobiliyat ham bo’lishi kerak.

“ Davlatning ham maqsadi shu – farzandlar bilimi yuksak, dunyoqarashi keng, iymonli, yurt ravnaqiga xizmat qiluvchi va Baxtli bo’lishini istaydi. Va bu yo’lda maktab-u dorilfununlar qurish uchun, ta’lim-u tarbiya uchun milliardlab mablag’ini sarflab borar ekan, barcha orzularini bir so’zga jamlab da’vat qiladi: “O’qi bolam, odam bo’!” Demak davlat, kitob tarbiya va ibrat borasida har qanday qonun va qarordan qudratli ekanligini biladi.

Aleksandr FAYNBERG,
O'zbekiston xalq shoiri

Kuzgi otash aro ishqdan umid qil!

SAVOL

Balki dard, ko'z yoshidan
She'rimizda malohat?
Balki ilon nishidan
Yurakdagi jarohat?

Balki achchiq tutundan
Baytlar o'tli, barkamol?
Balki izg'irin kundan
Yurakni teshar shamol?

Qadahda may limmo-lim –
Avj olgaydir kuy, g'azal.
Bir boshga bitta o'lim –
Qo'rqitilmagay ajal.

Balki yulduz konida
Bizning yombimiz nihon?
Javob yo'q zabonida.
Hech kim bilmas. Hech qachon.

SHAMOL

Tun. Boloxonaga chiqaman bir pas.
Navbahor. Hurillab turadi shamol.
Oqargan sochimga, yuzimga emas,
Yurakka, yurakka uradi shamol.

Yoshlik-u baxt-shodlik, kulfat-g'am bilan,
Dengizu bog'larda yeladi bevosh.
Shamolning qarisi bo'lmas umuman,
Shamol hamisha yosh, shamol doim yosh.

YULDUZ

Har qaysi yulduzga keladi navbat,
Har bir orzu-niyat bo'lur ijobat.
Kuylovchi chiroqchi osmonda kezib,
Har nurni vaqtida yoqadi albat.

Ko'pirib qoyaga sakraydi dengiz,
Qirg'oqqa tushaman shamol sochar tuz.
To hayot ekanman, sayyor chiroqchi,
Falakda yoqib ber men uchun yulduz.

Mayli, dengiz cheksiz,
zulmat hamma yoq.
Mayliga, umid yo'q,
mayli, yo'q mayoq.
Chiroqchi,
ajalim yetgan bo'lsa ham,
Baribir o'zimning yulduzimni yoq.

Shodlik keltirarmi,
keltirarmi g'am,
Bilmayman, chiroqchi,
menga ushbu dam.
Faqat boshim uzra yoqib ber yulduz,
Menga boshqa narsa kerakmas hech ham.

ONAMGA TIZ CHO'KDIM

Yam-yashil maysalar! Cheksiz dala-dasht!
Onaginam yodi – firoq, alam, dard.
Onam hayotimga baxsh etgan hayot.
Tiz cho'kdim, turmoqqa yetmas boqiy vaqt.

UY

Uyqum kelmas, tun tinch, allakim
bedor ko'cha kezadi lekin,
Tomning sopol qovurg'alarin
qo'li bilan silaydi sekin.

Jaranglaydi ilohiy ovoz,
tomga qo'lin tekkizgandayoq,
Kuylar temir tunika nozik
qo'ng'iroqdek kuladi quvnoq.

Kimdir oqshom suhbatlashgani
uy yoniga keladi iyib,
Tom boshini silaydi mayin
g'isht devorni quchoqlar suyib.

Tinglayman bu suhbatni uzoq,
bilaman, u mehribon, saxiy,
Men uy bo'lib qolsam qaniydi,
g'isht devorli eskigina uy.

* * *

Pastdan qirga, qirdan pastga
Yo'l yursam, tolmas oyoq.
Bir – kartoshka, ikki – kartoshka,
Uchinchi marta – pirog.

Ovga chiqsang, o'q ota,
Baxt bo'lgay uch bor ato.
Bir o'q – xato, ikki o'q – xato,
Uchinchi o'q – baxato.

Bir, ikki – puch bo'lsa,
Uching bordir, kam dema.
Gar uching ham puch bo'lsa,
Yana to'rt bor, g'am yema.

Besh bor, o'n bor, yuz... yiqilsang,
Orningdan tur, hayotsan –
Noldan boshlab sanay bilsang,
Sen mangu barhayotsan.

* * *

Kuzning mojizasi – alvonrang shafaq.
Bulutlar poygachi kemadek yuzar –
Oq yelkanlar yuzar janubga ilhaq,
Turnalar galasi ulardan o'zar.
Ufqqa botayotgan quyosh yumaloq
Gumbaz qalpo'g'iga uzatadi qo'l.
Yurak ayriliqning totini sezar,
Malina ifori anqiydi nuqul.

Vokzal. Tutunlarga chulg'angan peshtoq.
Baydarka uchadi oltin anhorda.
Orkestr yangraydi bog'larda mushtoq,
Xazoning navosi yangrar nahorda.
– Xayr, – vokzal tomida o'ynar bozbarak.
Zang temir uchida tillarang xo'roz.
Bo'g'izda yosh. Go'yo tosh qotar yurak.
Moyli shpallarga qurim qo'nar boz.

Sezaman – kimsasiz jarlikda tuman
O'rmalar temiryol osha o'tloqqa.
Yaltiragan bir juft relslar yonma-yon
Bora-bora singib ketar yiroqqa.
Yoshlar getaraga oshufta xayol.
Shlagbaumlarda yaproqlar qizil...
Biroq shpallardan kelmoqda ayol...
Kuzgi otash aro ishqdan umid qil!

* * *

Kuz xazoni va hijron aro
Baxtiyorman deganim bekor.
Hamma narsa beqaror, ammo
Faqat o'zing go'zalsan, dildor.

Behudaga cho'zurman vaqtni
Ko'zlaringda kulganda yulduz.
Boy berurman behuda baxtni,
Dilga sanchiladi juvoldiz.

Navoda g'am, g'amda navo bor,
To'xtab qoldi yugurik fursat.
Vidolashdik. Bizga bo'ldi yor
Ayriliqmas, faqat muhabbat.

* * *

Unutma. Bir marta chalinar navo.
Bitsa ham xotirdan o'chmas jarohat.
Unutma. Yurakni tilkalar jafo.
Faqatgina bir bor kelar muhabbat.

Yolg'on va'dalardan ne foyda bor-a?!
Bu o'yindan chiqib ketganman azal.
Qalbaki nag'mani tinglashdan ko'ra
Odamga jim-jitlik, sukunat afzal.

O'tinaman, dangal bo'lmagan so'zga
Ishonib boy berib qo'yma boringni.
Uchmagin aldoqchi, bevafo ko'zga,
Asrab-avaylagin yurak toringni.

Sabr qil, tebrangay yurakdagi tor,
Ilohiy go'zallik navosi bo'lib.
Bir yurak jo'r bo'lar unga beg'ubor,
Haqiqiy muhabbat sadosi bo'lib.

SAODAT SOHILI

Asrlar qa'ridan miltirar umid
Yurakda og'rikan kabi jarohat –
Qaydadir saodat sohili mavjud,
Unda umrboqiy muhabbat, rohat.

Men dengizchilardan bu haqda so'rdim.
Dedilar: – Izlama, ko'ngling bo'lsin to'q,
Barcha dengiz, barcha ummonni ko'rdik,
Saodat sohili yer yuzida yo'q.

– Yerdan bo'lmasa gar, balki falakda,
Balki yulduzlarning ichida nihon?
Kimdir taskin berdi menga yurakdan:
– Bas, iltijo qilma, yig'lama nolon!

Parqu bulutlardan yuksakda yiroq
Yulduzlar porlaydi bamisoli cho'g',
Sayyoralar bisyor osmonda, biroq
Unday sohil yo'qdir, unday sohil yo'q.

Baxtinga imkonim o'z qo'limda-ku,
Ijobat aylayman dil xohishini.
– Allo, "Saodat sohili" kafesimi bu?
Stol buyuraman ikki kishilik.

UChRASHUV

Uchrashuvga va'dalashaylik,
Uchrashmoqlik emas-ku gunoh.
Qaygadir bosh olib ketaylik,
Odamlarning ko'zidan uzoq.

Gitara va skripka jo'r,
Sekingina taralar navo.
Ne tilasang, ofitsiant momo
Bir lahzada aylar muhayyo.

Sachrab o'ynar qordek ko'piklar
Shampan-sharob ochilgan zamon.
Betashvishdek tuyular hayot,
Bo'lmagandek go'yoki armon.

Sharob g'amni yuvar ko'ngildan,
Qanotlarin yig'ib ohista,
Muhabbat va ishonch ikkovlon
Yonimizga o'ltirar asta.

Ishonch birla, muhabbat birla
Suhbatlasha olmaymiz ro'yrost.
Ikkimizda hamma narsa bor,
Faqatgina umid yo'q, xolos.

* * *

Hayotdan naf undirgan,
ko'p olgan keragidan
Yutuq, omadning quli
bo'lganga rahmim kelar.
Dard-u g'am jarohatni
his etmay yuragidan
So'qir va nodon bo'lib
o'lganga rahmim kelar.

Saxiy, fidoyi, kamtar
yurakka ishq munosib,
Qiyinalganga buyurgan
hayot ma'nisin uqish.
Sevgan, g'am-alam chekkan
odamga bo'lgay nasib
Yulduz olovi bilan
bitilgan so'zni o'qish.

* * *

Tushganida boshing qayg'u,
Yolg'iz qolasan sho'rpehona.
Qalam bilan yozasan, ushbu
G'am-qayg'udan qolmas nishona.

Tushganida boshing hijron
Yorni sog'inasan devona.
Qalam bilan yozasan nolon,
Hijrondan hech qolmas nishona.

Quyosh go'yo bir xira chiroq,
Husnidan nur sochsa jonona.
Qalam bilan yozasan, biroq
Muhabbatdan qolmas nishona.

Shohbaytlar yo'q, lutf-u tashbeh yo'q,
Mo'jiza yuz bermas hech qachon.
Yurak bo'lsa tuyg'usiz, sovuq,
She'riyatdan qolmas nom-nishon.

* * *

Meni bezovta qil hamisha, har on.
Uchib kel. Tinimsiz valdira, vaysa,
Kim kimni, nimaga, qayerda, qachon... –
Jo'yali, jo'yasiz jag'irgin, javra.

Xoh iyul, xohi mart, xohi dekabr
So'zlayver, janubda dam ol, qaytib kel.
Nimani istasang, barini gapir,
Tansiq ovqatlarni maqtab, aytib kel.

Adabiy burgalar sakrashin jo'shib
Ta'rifla, misoli notadek chizgin.
Shampan och, tilak ayt qadahga qo'shib,
Latifalar bilan ichakni uzgin.

Sim qoq. Eshigimni tepib kirib kel,
Bemahal xo'rozdek qichqir har nafas.
Xokkey, kino, turqing bilan zada qil,
Faqat she'r bilanmas, she'r bilan emas.

SO'Z

Poyezd kechikishi oddiy voqea,
Samolyotni kutib ichikadi ko'z.
Haqiqiy baxtsizlik, katta fojia –
Mabodo kechiksa kutilyotgan so'z.

So'ngan gulxan uzra bo'lgandek pushmon,
Kimsasiz kulbaga boqqandek mahzun
Kechikkan so'z g'arib, yig'laydi yomon,
Uni kecha kutgan odamlar uchun.

Kechikkan so'z bois o'rmonlar yetim,
Bepoyon yerlarning peshonasi sho'r.
Qabrlar qoshida so'z ham beso'z, jim,
Ruhlar bezovtayu qismat ko'zi ko'r.

* * *

Axir, menga kimlar ishongandi-ya,
Pinhon umid qilib yurakka malham?!
Maysalar, hayvonlar ishongandilar...
Menga ishongandi onajonginam.

Erkinlik deb barin boy berib qo'ydim.
Onam qabri uzra yuzlarim shuvut.
O't qo'ydim, maysalar qovjirab kuydi,
O'q otdim, hayvonlar bo'lishdi nobud.

Qushdek erkin bo'ldim, mana, nihoyat.
Kishandamasman-ku bamisoli qul?
Bolaligimdagi so'lim tabiat
Nega tushlarimga kirmaydi nuqul?

Qancha mamlakatlar tushdi qulfatga,
Ummonlarim qani? Qani dengizim?
Boqdim osmondagi noxush kalxatga,
Asli shu kalxatni uchirgan o'zim.

Oyog'im ostida yerlar sho'r, taqir,
Ketyapman yelkamda safar xaltam shay.
Uyatdan yuragim o'rtanar, axir,
Issiqda tashnalik qiynar ayamay.

Buloqqa tiz cho'kib, egilib pastga
Chol kabi suv icha boshlayman uzoq.
Suvdagi aksimga qo'shilib asta
Yer qa'riga singib ketadi buloq.

Rus tilidan
Qoraqalpog'iston xalq shoiri
Rustam MUSURMON tarjimasini

Mansur JUMAYEV

ARILAR

KO'ZYOSHI

(Hikoya)

Bir oy oldin momom qazo qildi. Otamning aytishicha, qabri boshiga har kuni bir uya asalari yo'qlab kelarmish. Ular nayza tutgan mitti askarchalarga o'xsharmish. Bilmasam, o'zim ko'rganim yo'q hali. Maktabga chiqa boshlaganiga endi yetti kun bo'lgan yetti yashar bolani kim ham mozorboshiga olib borardi.

Shularni o'ylab, maktabdan kelayotgandim. Kun hali qaytmagan. Uyimiz tomonga qarab kampir borayotganini ko'rib qoldim. Yaxshilab qarasam, momomning o'zginasi! Egnida o'sha yozgi yengi uzun ko'ylagi-yu qo'shkissali xalati, boshida o'sha uchi tugik oq ro'mol. Qo'lida tuguncha ham bor. Biznikiga qarab ketyapti. Biroz munkigan. Aniq, bu mening momom! Iye, momom o'lgan-ku! Qanday qilib yana kelishi mumkin? Yo'q, momom hazillashgan. Meni aldash uchun shunday qilgan. Unday bo'lsa, butun qishloq nima uchun to'plandi o'sha kuni? Yo'q, ana, momom ketyapti-ku biznikiga qarab. O'tgan kuni onam bejiz: "Tabib momong o'lmagan, u hech qachon o'lmaydi!" – demagan ekan-da. Demak...

Har xil fikrlar miyamdan tez-tez o'tarkan, "Momojon!" deganimcha olg'a yugurdim. Zi-pillab chopib borarkanman, bir oy oldingi voqealar birpasda ko'z oldimdan zuvillab o'tdi.

O'sha kuni g'ira-shira tong qorong'isida g'alati gap-so'zlardan istar-istamas uyg'onib ketibman. O'rnimdan qo'zg'alib, cho'nqayib o'tirgan ko'yi, chala yumuq ko'zimni ishqalab, atrofga qaradim. Onam mehmonlik kiyimlarini kiyib olibdi. Otamning boshida do'ppi. "Iye, hech kallapo'sh kiymasdilar-ku. Mendan yashirincha qayoqqadir ketishmoqchi". Sezdim-u ming'irladim:

– Meniyam opketasila!
– Jim, – dedi onam past, ammo sirli va biroz vahimali ohangda. – U joyga bolalar bormaydi. Biz tez qaytamiz. Sen uxlayver. Uyg'onguningcha kelamiz, xo'p?!

– Yo'-o'q, – oyoq tirab oldim. – Menam boraman!

Onam yelkasiga tashlagan oq ro'molini boshiga yoparkan, eshik tutqichini tutganча kutib turgan otamga qaradi:

– O'ziz bir narsa deng bunga, boraman deyapti.

– Mayli, kiyinsin, patinkasini kiyib chiqsin, olib ketamiz, – dedi otam eshikni ochib hovliga chiqarkan.

Tashqaridan tonggi salqin shabada xonaga yopirilib kirdi. Birgina kalta ishtoncha bilan turganim uchun etim tirishib, apil-tapil ko'chalik kiyimlarimni izlay boshladim. Eshikka chiqarkan, onamning piqillab yig'lagani, otamning "Tezlash, moshin kelib qoldi", degani quloqqa chalindi. Maktabga chiqqanda kiyasan, deb olib berishgan oq ko'ylak, qora shimimni kiyib, qora botinkamni oyog'imga ildim-da, pala-partish bog'ichini o'tkaza boshladim. So'ng shoshib hovliga otildim. Otam meni chuv tushiribdi: onam ikkovi allaqachon ketib bo'lishgan ekan. O'ksibgina xonaga qaytib kirdim-da, "Balki, hozir kelib, tur, bolam, ketdik, deyishar", degan gumonda botinkamni ham yechmay issiqqina joyimga cho'zildim. Kutib-kutib uxlab qolibman.

Hovlida sigir mo'ragani, ketidan it akillagani va akamning so'kingani, birozdan so'ng deraza tagida tog'amning g'udrangani ovozi eshitib, uyg'onib ketdim. Tashqari chiqib oftobadagi

sovuq suvga yuzimni yuvdim-u, tog'amning quchog'iga talpindim.

Tog'am uyimizga qo'riqchilikka kelibdi.

Akam qishloqqa ketishimiz kerakligi, u yerda ta'ziya bo'lishi, qishloqdagi tabib momomiz – Maryam momo "o'tib qolgan"ini aytdi. O'tib qolish nimaligini bilmadim-u, lekin qishloqqa ketayotganimizdan xursand edim.

– Ur-re-e! – deb qichqirib yuboribman quvonganimdan.

Quvonmay bo'larkanmi?! Qishloqda bo'yin-salarim ko'o'p! O'ynaymiz. Bu yer bo'lsa... Aslida, bu yer ham qishloqdan qolishmaydi. Yarim shahar, yarim qishloq. Bu yerda ham bolalar bilan qo'y boqish, lanka tepish, latta to'p yasab, futbol o'ynash, cho'milishga borish mumkin. Lekin qishloq boshqacha! U yerda qarindoshlarimiz son-mingta. Hammasi yig'lsa, to'y bo'lyapti, deysiz. Ayniqsa, momomning uyi! Sirli va qiziqarli voqealarga to'la. Momom ayvonda bir ayolni yelkalariga urayotgani, boshini ezib-ezib siqayotganini eslasam, o'choqboshida o'tirib tomosha qilganimdagi zavqni qaytadan his qilaman. Bir bolani yotqizib olib, oyog'idan dast ko'targancha tovonidan boplab mushtlanganlari hech esimdan chiqmaydi. Bir gal chiroyli kelinchakning boshidan guvillatib olovli matoni aylantirarkan, "Ko'ch, ko'ch! Ko'lga ket! Sahroga ket! Cho'lga ket!" deb qo'shiq aytganlarida maza qilib raqs tushganman. O'choqboshida momom har xil o'tlarni yoyib qo'yar, men har birining otini so'rab chiqar, momom esa erinmay javob berar edi. Oxiri gapiraverib charchasa: "Bor, bolam, akangni uyg'otib chiq, shomda uxlamasin, bedorlarni yuki tushadi", deb chalg'itish uchun ish buyurardi. Uyda – ichkari xonada Mirhosil uxlab yotgan bo'ladi. Rahmatli Zebi ammamning o'g'li. Ammam shu bolani tug'ayotib, o'lib qolgan ekan. Keyin otasi Mirhosilni o'n kunlik chaqaloq paytida yoq momomga keltirib berib: "Qanday katta qilib olsangiz, oling, meni qo'limdan kelmaydi", degan ekan. Momom bu chaqaloqni "Mirhosilim – Azroilim" deb, puf-puflab katta qilibdi. "Momo, nimaga uni Azroilim deysiz?" deb bir marta so'raganimda, momom: "Zebi ammangni mendan ayirgan shu bolasi-da. Hali meniyam o'ligimni ko'radi bu. Ajalim shuni qo'lida, bolam, meni kasalligam, qariligam o'ldirolmaydi, shu bola o'ldiradi. Ajalimni avaylayman-da, bolam", degandi. Bu gapni Mirhosilning o'ziga aytganimda, u avval meni qulochkashlab urib yuborgan, keyin momomga "Ha, jalojin kampir!

Sen o'lmading, men qutulmadim-da!" deb rosa so'kkan. Momom yig'lagan. Yig'lab, xafa bo'lgan esa-da, qo'lida bir tova kartoshka qovurdoqni dasturxoniga qo'yib: "Yeb ol, keyin chiqarsan hovliga", degandi o'shanda. Momom bu quloqsiz bolani nimaga urishib bermaganiga hayron bo'lib qolaverganman. Bunda ham bir sir bo'lsa kerak. Chunki, chindan ham, momomni butun qishloq odamlari "Qo'lida siri bor bu kampirning", deyishar, hurmat qilishar edi. Yon qo'shnilari Norboy asalchining aytishicha, qishloqda qaysi uyda kimdir kasal bo'lib qolsa, hali birov xabar yetkazmasidan turib momom o'sha uyga kirib boraverarkan. Bemorning yelkasiga qavargan, tomirlari bo'rtib-bo'rtib chiqqan qoqsuyak qo'li bilan ikki marta qoqsa, tamom, zum o'tmay otday bo'lib qolarkan. Uy egalari dasturxon yozishga ham ulgurmay momom turib tashqari chiqar, qishloqning narigi chetidagi boshqa bir uyga ketarkan. O'sha uydayam kimdir kasal yotgan bo'larkan. Shuning uchun hamqishloqlar: "Tabib momoning yuragida ko'zi bor, o'sha bilan hamma narsani ko'rib turadi", deyishardi. Momomning hovlisini o'rab turgan paxsadevorga qanday qilib bir uya asalari kelib qolganiniyam qishloq ahli bir oy gapirib yurdi. Voqea bunday bo'lgan: Norboy asalchining hovlisi to'la quti, qutilar to'la asalari. Bir kuni eng tepadagi qutida ikkita ona asalari urishib qolibdi. Qay biri zo'r bo'lsa, o'sha onaboshi butun oilasi, ishchilari bilan qutiga joylasharkan. Ikki ona ari rosa kurashibdi. Bit-tasi yengibdi. U oilasi-yu ishchi arilar bilan birga qutiga kirib olibdi. Makonsiz qolgan mag'lub ona ari esa o'z jamoasini olib, momomning hovlisiga ko'chib kelibdi. Ularning hovli o'rtasidagi qari tutning bir shoxiga koptokday bo'lib qo'nib olishganini ko'rganman. Ular bir kechani shu yerda g'o'ng'ir-g'o'ng'ir qilib o'tkazdilar. Keyingi kun Norboy asalchi qop keltirib, ularni tutib olib ketdi. Yangi qutiga joylashtiribdi. Ammo arilar qattiq arazlagan ekanmi, yana momomning uyiga qaytib kelib, kechalari guvillab g'alati tovushlar chiqaradigan qari tut shoxiga qo'nishdi. O'sha kecha qistanib hovliga chiqqanimda qari tutning "Momomuvvv" deyayotganini eshitdim. Ayvondan tushmay choptirdim-da, yugurib uyga – momomning quchog'iga otildim.

– Momo! Momo! – dedim.

– Ha, jonim! – dedi momom.

– Anovi tutingiz gapiro-larkan!

Momom qattiq quchoqladi-da:

– Qo‘rqma, o‘zim aytaman, senga gapirmaydigan bo‘ladi. Endi uxla! – dedi.

O‘sha tutning gapira olishini necha marta ota-onamga, akamga aytib berdim, hech qaysisi ishonmadi.

Ertasiga arilar paxsadevorga uya qurib, joylashishdi. Mirhosil ari uyasiga qaynoq suv quyib, barini yo‘q qilmoqchi bo‘ldi. Momom o‘rtaga tushib, bolasini jalloddan himoya qilishga uringan onaday dod-voy qildi, yig‘ladi-siqtadi, ishqilib, arilarni saqlab qoldi.

Yana qay birini aytay, momomning sirli harakatlari-yu sirga to‘la hovlisi ko‘z oldim-

ga keldi-da, o‘sha zavqli voqealarni yana tomosha qilishim mumkin, deb o‘ylaganimdan “Urreee!” deb qichqirib yubordim.

Ammo shodlik to‘la qichqirig‘im kalta qaytdi. Erta quvongan ekanman. Og‘zimga kelib tekkan tarsaki zarbidan keyin bir lahza merovsirab turib qoldim. Nega bunday bo‘lganini fahmlashga urinarkanman, ikki ko‘zim jiqqa yoshga to‘lib, katta bolalar urishib qolganda aytadigan gaplarini qalashtirib takrorlab tashladim:

– Aqli past govkalla!
Ongsiz maxluq! Kallavaram xundi! O‘rkachsiz tuya! Lat-

tachaynar atan!¹ Yangi qo‘zilagan sovliqqa o‘xshamay o‘l, g‘o‘linbashara!..

Biroz sovigach, boyagi tarsakidan yana bitta kelib tushishidan cho‘chib to‘rt-besh qadam nari qochdim. Jahlim hali to‘la bosilmaganidan to‘pir yerni paypaslab katta kesakni oldim-da, akamga o‘qtaldim. Shunda akamning ko‘zida ham yosh aylanayotganini ko‘rib, jimib qoldim. Yap-yangi oq ko‘ylagimning oppoqqina yengiga burnimni sho‘lqilatib artarkanman, “Tarsaki yegan men-ku, nimaga o‘zi yig‘layapti bu xumboshni?” deya hayron bo‘ldim.

Tog‘am kelib, qo‘limdan tutdi-da, kesakni olib bedazorga otib yubordi. So‘ng tezgina akam bilan momomning uyiga yetib borishimiz, u yerda momomizni chiqarishda qatnashishimiz, chopon kiyib, belqars bog‘lab, hassakashlik qilishimiz kerakligini tushuntirdi. Tog‘am ikki yelkamdan baquvvat qo‘llari bilan tutib gapirardi. Avvaliga uning dum-dumaloq lo‘ppi yuzini onam osh suzadigan sopol la‘liga o‘xshatib, kulgim qistagan bo‘lsa, so‘ng tog‘ archaning ignalaridek ko‘kimtir-qora soqol qoplagan bag‘baqador yuzining o‘rtasidagi burama mo‘ylabi vahima uyg‘otdi. Mo‘ylab os-tidan pastki labigina ko‘rinib turgan sariq tishli og‘zidan gup etib urilayotgan nos hididan ko‘nglim aynib, qayt qilishimga ozgina qoldi. Shuning uchun o‘zimni tushunganday ko‘rsatib, tez-tez boshimni silkidim. U meni qo‘yib yubordi. Aslida, “chiqarish” nima-yu “has-

¹Atan – bichilgan tuya

sakashlik” nimaligini zig’irchayam tushungan bo’lsam, Rohila jo’gi qopiga solib olib ketsin meni!

Indamay tezgina yo’lga chiqdik.

To’ppa-to’g’ri momolarning hovlisiga kirib borarkanmiz, bir tup qari tut bilan ikki tup xurmo yashnayotgan ixchamgina eski hovli bu safar yuragimga vahima soldi. Har doim sirli bir sokinlik bilan bizni o’z bag’riga oladigan bu hovlida endi ayollar doira shaklida aylanishib, uv tortib yig’lar, erkaklar halqa atrofidan yerga hassa urib bir maromda aylanishar, “Qishloqni yetim qilib tashlab ketgan onamizov!” deb ko’kraklariga mushtlab urishar, o’krab-o’krab yig’lashar edi. Otam ham to’n kiyib olibdi, belida belqars, boshida ertalabki do’ppisi. Qo’lidagi ro’molchani g’ijimlagancha men tomonga qarab qo’ydi, chuqur ko’zlari yanayam chuqurlashganday ko’rindi. Juda g’amgin edi. Juda ma’yus edi.

Ichkaridan katta ammam dodlab chiqib keldi-da, meni quchoqlab oldi. Kiftimga, ko’kragimga yuzini bosib, ho’ng-ho’ng yig’ladi. “Momoginangni berib qo’ydik-ku, jonim bolam!” deb yig’ladi. “Onam ketib, onasiz qoldim-ku!” deb yig’ladi. Ammamning eri – Tosh buva kelib uni qo’ltig’idan ko’tardi. Ayollar ammamni suyab ichkariga olib ketishdi. Tosh buva atrofga qaradi-da, Norboy asalchini ko’rib qolib, uni imlab chaqirib oldi. Asalchi yoniga kelgach, bir nimalar deb do’rilladi. Norboy asalchi hovli poygohidagi somonxona tarafdin yo’nilgan tayoq ko’tarib kelib, qo’limga tutqazdi. Katta ammamning kenja qizi ichkari xonadan choponcha olib chiqib, menga kiydirib qo’ydi, belimni qisib oq belqars boyladi. Tosh buva men bilan akamni ochiq darvozaning ikki chetida to’n, do’ppi kiyib, tayoq ushlab tikka turgan odamlar qatoriga olib borib qo’shdi.

Shu payt yo’lni to’ldirib boshiga eski qalpoqlarini bostirib olgan bir guruh erkak, biqiniga tog’oralari qistirgan xotinlar kela boshladilar. Ayollar ichkariga kirib ketdi. Erkaklar darvoza oldida biroz turib qolishdi. So’ng ular ham ichkariga kirdilar.

Oq yaktakli salla o’ragan sersoqol amaki tayoq ushlab qator turgan odamlarga Muhammad alayhissalom qanday qilib osmonga chiqib-tushgani, Iso Masih degan kishi qanday qilib o’liklarni tiriltirgani haqida hikoya qilib bera boshladi. Men Iso ismli karomatgo’y kishini eslolmadim. Bu qishloq-

dan bo’lmasa kerak. Balki, endi tanib olarman. Chunki momomning hovlisiga shuncha ko’p odam yig’ilgandiki, u ham shu yerda bo’lsa kerak, deb o’ylashim tabiiy edi. Ehtimol, o’sha odam o’zimning otamdir. Axir uning ismiyam Isavoy-ku. Yana dunyodagi eng kuchli odam ham otam! Uni hamma “Qo’li gul usta”, deydi. “Isa buvaning qo’li mo’jiza yaratadi”, degandi-ku Botir chavandoz. Balki, hozir ham otam momomni tiriltirar. “Zo’r bo’lardida lekin!” – dedim ichimda.

Jimib qolgan hovli to’la odamlarga qarab, Tosh buva do’rillab baqirib berdi:

– Og’zingga talqon solganmisan hammang, yig’lamaysilarmi?!

Shundan so’ng yana dod-faryod-u ho’ng-ho’ng yig’i boshlandi. Yangi odamlar kelib qo’shilgach, g’ala-g’ovur battar avjiga chiqdi. Hamma momomning fazilatlarini aytib, oxirida “onam-ov”, “xolam-ov”, “ammam-ov”, “opam-ov”, “yangam-ov” deb qo’shib qo’yar, bir qo’li bilan o’zining ko’kragini ayamay mushtlar, dod solar va ikkinchi qo’lidagi ro’molchasi bilan ko’zlarini artardi.

Tosh buvaning buyrug’idan keyin hamma yig’lay boshlaganini ko’rib, meniyam yig’lagim keldi. Nimadir deb gapirib yig’lashayotgani uchun menam biror gap aytib yig’lashim kerakligini tushundim. Qo’shnimiz Omontoy o’lib qolganida otasi dod solib yig’lagandagi gaplarini esladim-da, shuni aytib yig’layverdim:

– Voy g’o’ra ketgan momom-ov! Voy g’o’ra ketgan momom-ov!

Tuyqus hammaning nigohi menga qadalganini sezib, ko’zimni ochib qarasam, odamlar men tomonga qarab kulishyapti. Hozirgina o’zini urib yig’layotgan kishilar qanday qilib birdaniga kula boshlashganiga hayron bo’lib, tag’in avjiga chiqdim:

– Voy g’o’ragina ketgan momom-ov!

Yelkamdan bir tirsak kelib turtdi. Akam ekan. Enkayib sekin qulog’imga pichirladi:

– To’qson birga kirib o’lgan odamni g’o’ra ketdi deyilmaydi, ahmoq!

– Nima dey bo’lmasa? – dedim akamning bilag’onlik qilganidan achchig’im chiqib.

– Hech narsa demay yig’layver, – dedi-da, safga turdi.

Marosim yana avvalgidek davom etaverdi.

Akam meni chalg’itgani uchun endi yig’lagim kelmay qoldi. Nima qilishimni bilmay jim turganimcha, odamlarni kuzatib o’tiraverdim. Shunda baqirayotganlarning hammasiyam

yig'lamayotganini ko'rdim. Ayrim erkaklarning qo'llaridagi ro'molchalari qup-quruq, shunchaki ko'zini to'sib turishibdi. Menam biroz ko'zimni to'sib o'tirdim. Keyin paxsadevordagi eski ini atrofida bezovta aylanishib yurgan asalarilarning harakatlarini tomosha qila boshladim. Ular havoga ko'tarilib, doira hosil qilib uchishar, bir guruhi iniga yaqin borib devorga qo'nar, boshqa guruhi chiqib havoga ko'tarilar va oldingi sheriklarining harakatlarini takrorlardi. Devorda turganlari bir-birlariga qarab, go'yo gaplashayotgandek tuyulardi.

Kuzataverib zerikdim.

Yonimizda tik turgan hassakashlardan birovi qator boshidagi yig'idan ko'zlari qizarib ketgan Mirhosilni boshi bilan ko'rsatib, akamga tomon egilib olib pichirlab bir nimalar haqida gapira boshladi. Uning pichir-pichirlariga biroz quloq tutib turdim. U o'ta sirli bir ma'lumotni yetkazayotgan maxfiy ayg'oqchi singari og'zini ro'molchasi bilan to'sib, tanasining butun og'irligini qo'lidagi hassaga tashlab shivirlar, akam esa ko'zlarini olaytirar, "Yo'g'e, shunday bo'ldimi?" der, besh-olti qadam narida darvoza kesakisiga belini tirab, hassasi uchiga chalishtirilgan ikki qo'lga manglayini bosgan-cha sho'lqillab yig'layotgan Mirhosilga yeb qo'ygudek qarab-qarab olardi. Biror qiziqroq voqeani aytib berayotgandir, degan umidda e'tiborimni ularga qaratdim.

– Keyin Mirhosil nimaga haliyam kelmadi, birov bilan urishib-netib qolmadimikin, piyonista jo'ralari bolamni bir narsa qildimikin deb, momo yarim kechasi tashqariga chiqadi, – derdi akamning suhbatdoshi. – Shu payt momo Tolibboylarning uyi tarafdan Mirhosilning jonholatda baqirganini eshitadi. O'sha yoqqa chopadi. Ketayotib oyog'i chalishtirib qattiq yiqiladi. Lekin og'riqni sezmay, irg'ib o'rnidan turadi. Ovoz kelgan yoqqa boradi. Tolibboyning o'g'illari Mirhosilni olaqoniga botirib urayotgan ekan. Momo nabirasini ajratib oladi. Yo'lda yiqilganida boshi bilan qattiq tushgani yetmaganday, ajratayotgan paytidayam Jabbor nosfurushning kaltagi momoning chakkasiga kelib tegadi. Momo shundayam og'riq sezmaydi. Mirhosilni uyga keltirib, yuzlarini yuvib, joyiga yotqizadi. Giyoh qaynatib, badanini artib chiqadi. Nabirasi uxlab qolgandan keyin bomdodni o'qib bo'lib, o'ziyam joyiga cho'ziladi. – "Ayg'oqchi" amaki Mirhosil tomonga qahr bilan qarab oldi. – Shu bilan uyg'onmadi momo.

Akam ham o'sha tomonga nafrat to'la nigo-hini qadadi-da:

– Yo'g'e! Shunday bo'ldimi? Oxiri boshiga yetibdi-da, bu atan! – dedi ro'molchasini qattiq g'ijmlab. Keyin chuqur nafas olib chiqardi.

Ular jimib qolgach, yana yon-atrofni kuzata boshlagandim, Tosh buvaning do'rildoq ovozi cho'chitib yubordi:

– Kechgacha buxoroliklar ham yetib kelishadi. Norboy, mehmonlarni yarmi senikiga yotadi. Toshkanliklar ertaga kelolsayam – katta gap.

Tosh buva nega bunday deganini bilaman. Otam aytib bergan. Uning aytishicha, momom amir zamonida mana shu qishloqda tug'iladi. Momomning otasi dong'i ketgan polvon bo'lib, bir kuni Isfahon degan joyda katta kurashda qatnashadi. U yerda to'qson to'qqizta polvonni yer tishlatadi. O'zining kuragi yer ko'rmaydi. Buni ko'rib o'sha shaharning hokimi pahlavon bobokalonimizga to'n kiydirib, bir tovoq tillo beradi. Peshonasidan o'pib: "Qaniydi, shunday o'g'lim bo'lsaydi!" deydi. Bobokalonimiz uyiga qaytgach, yelkasidan kattakon yara chiqadi. Momom yetti yoshga to'lganida otasi o'lib qoladi. Shundan so'ng momom tabiblik qila boshlagan ekan. Ko'p o'tmay momomning nomini tutib, dardmandlar dardiga darmon izlab kela boshlaydilar. U paytlari bu joylar amirlikka qaragan deyishadi. Ana shu amirlikning baland-baland minorolari bulutlarga tegib, oftobni ko'tarib turadigan ko'rkam poytaxti bor ekan. Uni Buxoro deyisharkan. O'sha yoqdan boy bobomiz ko'ynakasal xotini davolatgani keladi-yu, momomniyam kenja xotin qilib olib ketadi. Buxoroda ammalarim va otam tug'iladi. Bobomning katta xotinlaridan tug'ilgan o'g'illari ammalarimni, otamni va hatto momomniyam urib-so'kib azoblashadi. Bungacha zamon o'zgargan, bobomning qozoq ovuldagi minglab qo'ylarini yangi davlat kolxozga deb tortib olgan bo'ladi. Yetmaganiga, odamlarni yer ochgani uzoq-uzoqlarga ko'chirib keta boshlashadi. Ana shunda momom ammalarim va otamni olib, Toshkent degan joydagi bir qishloqqa borib qoladi. Otam katta bo'lib, zo'r quruvchi bo'ladi. Cho'l tomonlarga kelib, qo'shqavat uylar quradi. Momom tug'ilgan joylargayam borib, u yerdan uy olib, opa-singlisi-yu onasini ota yurtiga olib keladi. Tosh buva kelib qolishlarini tusmolayotgan mehmonlar ana o'sha joylarda momom davolagan do'st-birodarlari va orttirgan qarindosh-urug'lari edi.

Tosh buva darvoza tomon yurarkan, har biri rapidaday keladigan kaftlarini bir-biriga qarsilatib urdi-da, qulochini keng yoydi va do'rilloq ovozda:

– Iye, iye! Kekchilaram kelibdi-ku! – deya kirib kelgan erkaklar jamoasiga peshvoz chiqdi. – Qaynonamni hamma yaxshi ko'radi-ye!

– Ko'rdingmi, momongni ta'ziasiga o'zbe-gam, tojigam, arabam, eroniyam, mushqoqiyam, kekchiyam “onamizdan ayrilib qoldik” deb kelyapti, – deya pichirlay ketdi boyagi “ayg'oq-chi” amaki yana akam tomonga boshini egib. – Birona to'ydayam, azadayam bularni boshi bir joyga bo'lib, birga o'tirganini ko'rmovdim. Bulturgi janjaldan xabaring bordir? Eronilar bilan arablarni mojarosi-chi? Juda qirpichoq bo'lishdi-ye! Jabr ko'rgan bechora kekchilar bo'ldi. Ajrataman deb o'rta tushgan Suyunqul juvozkashni to'shiga panshaxa urib o'ldirib qo'yishdi! Juvonmarg bo'ldi. Endiyam bular bir dargohga to'planmaydi, devdim. Mana, tabib momo hammasini boshini birlashtirdi.

Ha, – xo'rsindi amaki, – xudorahmati momo odam ayiradigan odammasidi! Odamlar ham uni ayirmadi. Hamma o'zbirim deb kelyapti. Elni odami o'lgandayam elga yaxshilik qilaverar ekan-da, a?! Qishloqning onasi edi xudorahmati. Bilindi. Mana shunday paytda hamma odam bir ota-onadan to'rganiga ishonar ekansan...

Yuzi qozonning tagidek quyqalanib, chuqur botgan ko'zlari milt-milt yoshga to'lgan “ayg'oq-chi” amaki hali-beri gapdan to'xtamasdi-ku, lekin oq sallali sersoqol chol yoqimli ovoz bilan xirgoyi qilayotganday Mansur Halloj degan kishini qanday qilib zindonga tashlaganlari, kechqurun zindondan uni topolmaganlari, ikkinchi kecha zindoniyam topisholmagani, uchinchi kechada zindon ham, Mansur Halloj ham joyidaligini ko'rishgani haqidagi eski ertakni aytib bera boshlaganda uning uni o'chdi. Men bu ertakni momomdan eshitganman. Bilaman. Undan “Izlab topolmadik seni, birinchi kecha qayerda eding?” deb so'rashganida, u: “Birinchi kecha Olloning huzuriga boruvdim”, deydi. “Ikkinchi kecha-chi, seniyam, zindoniyam topolmadik”, deyishadi. Mansur Halloj: “Unda Ollo shu yerda edi”, deydi. Ana shunaqa. Men bu ertakni bilganim uchun ortiq quloq solmadim.

Nega qarindoshlarimizning men tengi bolalari kelishmaganini tushunolmay, taxmin-tusmollarim bilan andarmon bo'lib o'tirdim-da, so'ng o'rnimdan turib, yoyilib kerishdim, og'zimni o'raday ochib esnadim.

Zerikkanimdan qo'limdagi hassani ermak qilib o'ynay boshladim. Uni avvaliga miltiq sifatida ishlatib ko'rdim, keyin dutor qilib chertdim, oxiri otcha qilib mindim-da, shataloq otib hovli aylanib yugurib o'ynayverdim. Ta'ziya bo'layotgani-yu yig'i-sig'i-yu dod-voylarga ortiq e'tibor bermay qo'yibman. Shu asno ichkari-dan uzun yog'och quti ko'tarib chiqishganini ko'rib, o'yinni to'xtatdim-da, yana odamlarning harakatini zo'r film tomosha qilayotganday kuzatishga tushdim. Karavotga o'xshash qutining dastaklari bo'lib, odamlar ikki tarafidan yelkalarida tutib ko'tarib borishardi. Hamma erkaklar birma-bir almashinib darvozadan tashqariga chiqishayotganda o'sha yoqqa qarab chopqillayman, deb turgandim, onam yengimdan ushlab to'xtatib qoldi.

Gap-so'zlardan bildimki, tobut olib chiqilibdi. Endi buni qabristonga eltisharkan.

Bir to'p ayol orasida tobutkashlarni kuzatib qolaverdim.

Shu payt yozning qaynoq taftini qiyib mayin shabada esa boshladi. Shamol avvaliga darvoza oldida tizilib turgan ayollarning etaklarini uchirib o'ynadi, keyin tobutkashlarning yuzlarini silab o'tdi-da, borib tobut ustiga yopilgan harir matoni mayingina silkitdi. Bu xayr deya silkinayotgan ulkan qo'lga o'xshar edi.

Jimir-jimir yomg'ir yog'a boshladi. Yomg'ir yog'ayotgani seziladi-yu, hech kimning usti ho'l bo'lmaydi. Mayin, yoqimli havo momomning o'choqboshiga yoyib quritib qo'ygan giyohlarining xushbo'ylarini chor atrofga sochib yubordi.

Paxsadevordagi asalarilar guvillab havoga ko'tarildi-da, oxiri hali darvoza bo'sag'asidan uzilmagan do'ppili erkaklar ustidan bir maromda guvillab uchib o'tib, uzoqlashib ketgan tobut ustida to'xtab aylanishga tushdi. Ular havoda katta shar hosil qilib, tobutni qo'riqlab ketaverdi. Tobut ham daryodek oqib borayotgan odamlar ustidan yolg'iz qayiqdek lapanglab suzib boraverdi. Uzoqlashaverdi.

Shunda momomni sog'inganimni, uni ko'rgim kelganini his qildim.

His qildim-u, qichqirib yubordim:

– Momonga boraman! Momom qani-i?!

Kimdir qo'limdan ushladi. Katta amman ekan.

– Jonim bolam, – dedi u meni qattiq quchoqlab. – Momong endi kelmaydi. Endi hammamizam momongga boramiz. U bizni kutib oladi.

– Paxtapalov damlaydilami biza uchun o'sha yerdayam?

– Ha. U palov bu yerdagidan ming marta shirin bo'ladi.

– Yo'g'-e, qachon boraman momomning oldiga?

Suhbatimizni eshitib turgan onam shart kelib, ammamning quchog'idan meni tortib oldi-da:

– Hye, nafasingni yel uchirsin seni! – deb yuzimga sharaqlatib tortib yubordi.

Nima gunoh qilganimni bilmay chinqirib yig'lab berdim.

– Nimaga urasan, hali bola-da, bilmay gapiraveradi-da, – dedi ammam onamni urishib. So'ng meni qaytadan quchoqlab oldi. – Yig'lama, bolam, uyat bo'ladi, o'g'il bolaga yarashmaydi, – dedi yuz-ko'zim, og'iz-burnimni ko'k ko'ylagining etagi bilan artarkan.

O'g'il bola yig'lamasligi kerak ekan, deb to'g'risi, zo'rg'a chidadim.

Menga momomni ko'rsatishmadi. Chunki u hozirgina olib chiqilgan uzun qutining ichida ketibdi. Endi uni ko'mib kelisharkan. Momomning bir o'zi zerikmaydimi, qo'rqmaydimi, degan xavotirli o'ylar miyamga keldi. Bular haqda ammamdan so'rardimku-ya, lekin yana onamning jahli chiqib ketadimi deb qo'rqqanimdan tilimni tishladim.

Otam boshliq tumonat odam momomni qo'yib qaytishdi.

Darvoza oldida yana bir dunyo odam yig'ilib qoldi. Erkaklar tizilganicha cho'kkalab o'tirdi. Oqsalla chol O'ljavoy palag'da degan qo'shni-mizning Omontoy ismli men tengi bolasi o'lib qolganida mulla Xurram aytgan qo'shiqni ayta boshladi:

– Auzibillohi minash shaytonir rojiym. Bismillohir rohmanir rohiym. Alhamdulillahir robbil olamiyn. Ar rohmanir rohiym. Maliki yavmid-diyn...

Bu qo'shiqni ilgari tong saharlab uyg'onib ketgan paytlarimda ko'p eshitganman. Momom xirgoyi qilardi. Ammo u ora-orada o'tirib-turib, cho'kkalab, boshini yerga qo'yib mashq qilib olar va yana qo'shig'ini davom ettirardi. O'shanda bu qo'shiqni yodlab olganim uchun odamlarga men ham buni bilishimni ko'rsatib qo'ygim keldi-da, oq sallali sersoqol cholga qo'shilib aytaverdim:

– Iyyaka na'budu va iyyaka nasta'iyn. Ihdi nos sirotol mustaqiym. Sirotol loziyna an'amta alayhim g'oyril mag'zubi alayhim valazzolliyn...

Ayrim odamlar hayratlanib, qoyil qolib qarab qo'yishdi menga. Aftidan, shunday oson

qo'shiqni ular bishmasdi. Bo'lmasa, shuni aytishga ham manovi oq sallali cholni olib kelisharmidi?!

Onam bilan otam o'sha yerda qoldi.

Akam ikkovimiz mashinaga chiqib, uyga qaytdik. Shunday qilib, qishloqda jo'ralarimdan hech birini ko'rmadim, momomning qo'lidan "paxtapalov" ham yemadim.

Uch kundan so'ng otam bilan onam uyga kelishdi.

Yana uch-to'rt kundan so'ng qishloqqa borib-keldilar. U yerda nima qilishdi, bilmayman.

Otam ham, onam ham kamgap bo'lib qolishgandi. Akam endi huda-behuda gapiravermas, ota-onam buyurmasdan turib, hamma ishlarni saranjom qilib qo'yayotgandi. Ular aytgan ishni menga buyurib, o'zi yallo qilib yuradigan akamizga aql kirib qolganidan xursand edim. Bitta momom o'lganiga shuncha o'zgardi, agar shaharlik momom ham o'lsa, menga maza bo'lar-kan-da, deb o'ylardim. Mayli, u ham o'lib qolar...

Kuz kelishi bilan maktabga chiqa boshladim. O'rtoqlarim bilan andarmon bo'lib, o'tgan voqealar esimdan chiqib ketibdi.

Ota-onam ancha o'zlariga kelishgan, akam esa allaqachon avvalgi holiga qaytgandi. Harhar zamon otam dasturxon ustida momom haqida gapirib qolar, onam uning tuguncha to'ldirib bizni ko'rgani kelganlarini bot-bot eslar, akam qishloqda yashagan paytimizda momom bilan bo'lgan hangomalarni aytib berib, hammamizni kuldirardi.

Qishloqda yashagan paytlarimizni eslasam, yuragim hapriqib ketadi.

Momom biz bilan devor-darmiyon hamsoya bo'lib, o'rtadan o'tib-qaytishga yo'l qilingan, biz momomning hovlisiga, momom bizning hovlimizga borib-kelaverardik.

Ko'pincha otamning jo'ralari uyimizda to'planishar, o'tgan-ketgandan, har xil jang-jadallardan, Boris amaki bilan Bill tog'aning qilayotgan ishlaridan gaplashib o'tirishar, qip-qizil shishalarni ketma-ket bo'shatishar edi. Gap Xayyom boboga kelib taqalganida otam yarim piyola qirmizi ichimlikni oldimga surib qo'yib:

– Qani, o'g'lim, kecha yodlagan she'ringni amakilaringga aytib ber-chi! – derdi yelkamga yengilgina shapatilab.

Men avvaliga uyalganday bo'lib, tanish qiyofalarga bir-bir qarab chiqaman, so'ng ko'zim bilan yer chizib, konfet qog'ozini o'ynab o'tiraveraman.

– Agar she'r aytib bersang, mana shu senga!
– deydi otam piyolani ko'rsatib.

Bu ichimlikni o'tirganlar nega yaxshi ko'rib
ichishlarini bilmasdim-u, ammo bir ichib
ko'rishga qiziqqanim rost. Shuning uchun
ko'zimni yerdan uzmay otamning og'zidan
eshitib yodlab olgan she'rimni tez-tez aytaman:

– *Kimningki bor bo'lsa bir burda noni,
O'ziga yarasha uy-oshiyoni,
Na birov unga qul, na u birovga,
Ayt, shod yashayversin, xushdir zamoni!*

O'tirganlar tizzalariga shapatlab: "Dod!" deb
yuboradilar.

Otam haligi piyolani qo'limga tutqazadi.
Men uni xuddi otam kabi bir ko'tarishda yutib
yuboraman-da, tomog'imni kuydirib o'tgan
ichimlik tanamga qanday yoyilib borayotgani-
ni his qilib turaman.

Otam yana yarim piyola quyadi-da, oldimga
qo'yib:

– Yana bitta! – deydi.

– Yana bitta bo'lsin! – deyishadi otamning
jo'ralari ham.

Endi yodimdan biroz ko'tarilgan she'rlar
ham quyilib kelaveradi:

– *Qazo chavgonida koptokdek nuqul
Chap-u o'ng yumala, dema noma'qul.
Seni yumalashga solgan kim bo'lsa,
U bilgay, u bilgay, u bilgaydir, ul!*

Yana hammasi qiyqirib yuboradi.

– Yana-yana! – deyishadi birvarakayiga.

Oldimdagi yarim piyolani bo'shataman-da,
endi qiyqiriqlar-u "yana-yana"larga qarab
o'tirmay, yarim piyolamni sipqoraman va she'r
aytaman:

– *Bir qo'lda Qur'on-u bittasida jom,
Ba'zida halolmiz, ba'zida harom.
Firuza gumbazli osmon ostida
Na chin musulmonmiz, na kofir tamom.*

O'tirganlar chinakamiga dodlab yuboradilar.
"yetar, bas!" – deyishsayam aytaveraman:

– *Keksa, yosh – hayotga har kimki yetar,
Hammasi izma-iz, birma-bir o'tar.
Bu dunyo hech kimga qolmas abadiy,
Ketdilar, ketamiz, kelishar, ketar.*

Kap-katta erkaklarning ko'zlarida yosh
aylanganini ko'rib, zavqim toshadi. Zo'r ish-
ni do'ndirib qo'ygandek, bir chetida bo'sh
shishalar qalashib qolgan dasturxon atrofida
o'tirgancha qip-qizil yuzlariga tabassum yo-
yilib, menga allaqanday mehr va havas bilan
termilib turgan amakilarga bir-bir qarab ola-
man. Otamning aytishini kutmay piyolani

bo'shatayotganimda sopol la'lida bug'i chiqib
turgan go'sht qovurdoqni ko'tarib onam kirib
keladi. La'lini otamga berarkan:

– O'zlariz-ku, mayli, bolaga ichirmanglar shu
savil qolgurni! – deydi-da, menga "Hozir go'sh-
tingni yeyman!" deganday qaraydi: – Qani, tez
chiq-chi tashqariga!

Qo'rqqanimdan shap o'rnimdan turib, hovli-
ga otilaman. Shunda eshik yonidagi eski kur-
sida o'tirgan momomga ko'zim tushadi. Uning
ko'zlaridan duv-duv yosh oqayotgan bo'ladi.

– Nimaga yig'layapsiz, momo? – deyman
yoniga borib, cho'nqayib o'tirib olarkanman. –
Kim xafa qildi sizni?

– Nimalar deganingni o'zing tushunganingda
edi, – deydi momom ro'moli uchi bilan ko'z yosh-
larini artib. So'ng meni tizzasiga olib, mahkam
quchoqlaydi, ko'zlarimdan o'padi. – Xuddi bo-
bosining o'zi-ya! Qorako'zim o'zimni! – deydi ikki
yuzimni toshday qattiq kaftlari orasiga olib.

Men kulaman.

Ichkaridan onam bo'sh shishalar va pi-
yoz po'chog'i to'la taqsimcha ko'tarib chiqib
keladi. Momomning qo'ynidaligim uchun
indamaydi-da, bir o'qrayib qarab, oshxonaga
o'tib ketadi. Ochiq qolgan eshikdan otamning
jo'ralaridan birovining "Chuq-chuq! Ko'z teg-
masin! Zap o'g'ling bor-da!" degani, otamning
"Bobosiga tortgan-da. Xudorahmati otam ham
uch kechalab "Shohnoma"ni yoddan aytib be-
rardilar. Likopcha chertib qo'shiq aytganlarini
bir ko'rsangizlar edi!" deya chuqur nafas olib
chiqargani eshitaladi.

– Otang o'tib qolganida nechinchi sinfda
edik? – deydi jo'ralaridan birovi.

– Yettinchida, – deydi otam.

– Shunday odamlaram o'tdi-yey! – deydi
yana kimdir.

Jimib qolishadi.

Otamning g'amgin nigohlarini papiros tu-
tunidan sarg'aygan shiftga qadagancha, bo-
lalarini olib Toshkentga ketib qolgan momomni
ko'rgani kelgan bobom haqida aytgan mungli hi-
koyasini eslayman. Bobom ammalarim va otam-
ga bir dunyo sovg'a-salomlar berib, o'zi tuman
markaziga ketibdi o'shanda. U yerda hammom-
ga tushibdi, soch-soqolini tartibga solibdi. Keyin
uyga kelib, momomni yoniga o'tqizib olgancha
likopcha chertib qo'shiqlar aytib beribdi. So'ng
ozgina dam olayin, deb ichkari xonaga kirib
ketibdi. Yotgani kirayotib: "Maryam, bolalarni
xonaga kiritma!" debdi sekin. Gilam to'qiyotgan
momom: "Xo'p", deb qo'yibdi boshini ko'tarmay.

Shu bilan namozshomda ovqatga chaqirgani kirgan momom shiftning qiyshiq-qing'ir bolorlariga tikilgan ko'yi jon bergan bobomni ko'ribdi. Bu voqea juma kuni bo'lgan ekan.

Bobom jonini kimga bergani haqida so'rayman, deb qarasam, haligina ovunib, ko'z yoshlarini artgan momom yana yig'lashga tushgan bo'ladi. Savolga tutishga botinmayman.

Bu voqealar qishloqda bo'lgan.

Manavi yarim shahar, yarim qishloqday joyga ko'chib kelganimizdan so'ng momom tez-tez biznikiga kelib-ketadigan bo'ldi.

Dasturxon boshidagi yo'qlovlarimiz chog'ida mening ko'z oldimdan nuqul momomning yo'lga chopib chiqqan ko'chamiz bolalariga shirinlik ulashgani xuddi kinoday lip-lip o'tadi. Uning uniqqan pistoqi xalati-yu istagan paytda konfetmi, parvardami, sho'rdonami, ishqilib, nimadir yegulik topiladigan ikki cho'ntagi, uchiga pul tugib qo'yadigan oppoq ro'moli, yurganda qasir-qusur tovush chiqaradigan qop-qora tosh kalishini eslayman. Uning yo'l-yo'lakay uchragan men tengi bolalarga ham "Assalomalayko'm" deb salom berib kelishlarini juda-juda sog'ingandim. To'g'ri, bu akamga yoqmas, "Nimaga siz kichkinalargayam salom beruvrasiz, ular sizga salom bersin!" deb urishib berardi. Momom esa:

– Iye, bolam, odam ajratib salom beriladimi? Hazrati Muhammadi Mustafoyam birinchi bo'lib o'zlari salom bergan ekanlar. Payg'ambar, katta-kichikni ajratmay o'zi salom berganda, men kim bo'libmanki, kibr qilsam? – deya uzundan-uzoq hikoyalar aytib berardi.

Men esam bunday narsalarni ko'pam tushunavermas, momomning kelganidan xursand bo'lib, xuddi qochib ketadiganday qo'lidan mahkam ushlab kelaverardim. Chunki momom biznikiga kelganda menga hech kim ish buyurolmasdi. "Meni nabiramga gapirmanglar, o'zlaring opkelinglar nima kerak bo'lsa!" derdi u. Maza qilib tizzasida o'tiraverardim, shirinlikka to'yardim. Hammadan ko'p meni erkalar, suyar, "Qorako'zim, buvasining o'zi-ya!" deb quchoqlab o'parddi.

Bir oy o'tgan bo'lsayam, haligacha momomning chindan endi yo'qligiga ishonmasdim. Ishonardimki: u yana bizni ko'rgani keladi! Qo'lida tuguncha. Tugunchaning ichi to'la shirinlik va piyozpatir-u jizpatir bo'ladi. Shirinlikning eng ko'pi har galgidek menga!..

Mana, hozir ham oldinda qo'lini orqaga qilib, bukchayib ketayotgan kampir uyimiz tomonga

qarab boryapti. Momomning o'zginasi! Ishonmaysiz, egnida o'sha yozgi yengi uzun ko'ylak, qo'shkissa xalat, boshida o'sha uchi tugik oq ro'mol, qo'lida o'sha tuguncha. Aniq, mening momom bu!

Momom sari shunday tez yugurdimki, zum o'tmay unga yetib oldim. Ortidan borib, momomning qo'lidan qattiq ushlab oldim:

– Momojon!

Momom yalt etib qaradi menga.

– Assalomalayko'm, – dedi so'ng bukchaygan qaddini yanada bukib.

Yo'q, bu kampir boshqa birovning momosi ekan.

Nima deyishni bilmay tikilib turib qoldim. Bu kampirning ko'zlaridam xuddi momomning ko'zlari kabi chuqur, kirtaygan. Bu kampirning yuzlariniyam momomniki kabi yo'l-yo'l ajin qoplagan. Bu kampirning qo'llariyam qavariq, tomirlari bo'rtib-bo'rtib turibdi. Hayron bo'lib kulib turishlaridam quyib qo'yganday bir xil. Go'yo chindan ham bu mening momom-u, ammo negadir meni tanimayotgandi. Nahotki?! E, yo'q, allaqanday bir sezgi bilan uning haqiqatan begonaligini his qilardim. Biroq o'sha sezgi bilan uning momom ekaniga ishonayotgandim. U momom emasdi. Lekin u momom edi.

Kampirning qo'lini qo'yvorib, oq ko'ytagimning yengiga burnimni sozlab artdim. Keyin boshimni egib, ko'zimni yerdan uzmay keta boshladim. Kampirning o'zi gap qo'shib meni to'xtatdi:

– Menga qara, sen Isavoyning o'g'limasmisan?

– Hmm, – dedim sumkamni qo'limga olib, qaytadan yelkamga ilarkanman.

– Ha, bolam, momonga o'xshatdingmi meni? – dedi kampir jilmayib.

Nima deyishimni bilmay:

– Assalom alekum, – dedim-da, kecha Shukufa muallim o'rgatganday qilib qo'limni ko'ksimga qo'ydim.

– Adashmabsan, menam momongman-da, bolam, – kampir boshimni silab, peshonamdan o'pib qo'ydi-da, bir hovuch parvarda berdi. – Rahmatli Chumchuq buvaning o'g'li Halimjon qo'shnilaringizmasmi?

Kampir, hoynahoy, Quyon kimligini bilmas, degan xayolda tengdoshimning laqabiga ismini qo'shib so'radim:

– Rizamat quyonni dadasimi?

Aytganicha, Rizamatga quyonyuraklik bobosidan o'tgan, deyishadi. Shuning uchun hamma uni Quyon deydi.

– Ha, o'sha, – dedi kampir, – Halimjonning kenjasi. Tushimga kiribdi. Yuragimni hovuchlab kelyapman.

Shu lahzada bo'yi uzun, qorni katta, lekin boshi piyoladay kichkinagina qo'shnimiz, Quyoning otasi Halimjon aka ko'z oldimga keldi-yu, uni nega Chumchuq buvaning o'g'li deyishlari esimga tushib, kulgim qistadi. Aslida, Chumchuq buvaning oti Chumchuq buva bo'lmagan, Arslonqul bo'lgan ekan. Urush boshlanib qolganda hamma yigitlar qatori Arslonqulniyam poyezdga solib, frontga olib ketishadi. Qo'rquvdan tizzalari dir-dir titragan Arslonqul boshi-kefi yo'q ulkan sahroga yetganda o'qday uchib ketayotgan poyezddan o'zini qumga otadi. Buni ko'rganlar frontga yetmay o'ldi bechora, deya yuzlariga fotiha tortishadi. Ammo Arslonqul o'lmay qoladi. Qishlog'iga sog'-omon qaytib kelib, urug'-aymoqlariga bo'lgan voqeani aytib beradi. Shunda Farmonqul cho'loq degan kekxa ovchi: "O', chumchuq bo'lib ket-e!" deydi. Ana shundan beri uning oti Chumchuq ekan.

– Mayli, bora qol, bolam, – dedi kampir qadamimni sanab jim ketayotganimni ko'rib. – Mani yurishimga sani sabring yetarmidi!

Men haliyam shu momom emasmi yo momommi, deb ishonib-ishonmay qayta-qayta ko'ziga qarardim. U esa meni umuman tanimas, ikki qo'lini orqasiga qilib qovushtirganicha bukchayib, Rizamatlarning uyi tomon kelardi.

Kampirni ortda qoldirib jadallab ketdim.

Uning momom emasligini bilgandim-u, lekin ishongim kelmayotgandi. U o'zimning momom bo'lishini juda-juda istardim. Biroq buning iloji yo'q. Ana shu ilojisizlikni his qilgach, to-mog'imga achchiq bir narsa kelib qadalganday bo'ldi. Yutindim. Ich-ichimdan ulkan bir to'fon ko'tarilib kelayotganday tuyuldi. Shosha-pisha uyimizga kelib, darvozaning darchasini ocha-yotganimda Rizamatlarning uyiga boyagi kampir kirganini ko'rib qoldim. "G'alati, haligina mendan orqada qolib ketgandi-ku!" – biroz hayron bo'lib qarab turdim-da, so'ng uyga kirasolib kiyimlarimni shapir-shupur almashtirdim. Choy ham ichmay, qo'radan qo'ylarni haydab chiqdim.

– Biron narsa yeb ol! – deya qichqirib qoldi onam ortimdan.

Indamay qo'ylarni zovur labiga haydadim. Bolalarga qo'shilmadim. Uchlari sarg'ayib qolgan qiltiqli pishago'tlar ustiga o'zimni tappa tashladim-u, o'pkam to'lib, yig'lab yubordim.

O'kirib-o'kirib yig'ladim. Momomning chindanam o'lganiga endi ishongandim. Ishondim-u, chidolmadim. Chunki endi momom bizni ko'rgani kelmaydi, shirinlik bermaydi, erkalamaydi, biz uni ko'rgani borganimizda "paxtapalov" damlamaydi, jizzali non ham pishirmaydi endi, peshonamdan o'pmaydi, "Mani nabiramga gapirma hech qaysing!" demaydi. Shularni o'ylaganim sari ichimda nimadir portlab, ko'zlarimdan yosh bo'lib chiqib kelaverdi. Yig'layverdim. Shaharlik momom ham o'lishini xohlaganimni eslab, o'zimni o'zim so'kdim:

– He, jinni, jalojin!..

Birdaniga yig'lash o'g'il bolaga yarashmasligini eslab, ilkis boshimni ko'tardim-u, atrofga alangladim: "Xudoga shukr, hech kim yo'q ekan!" Hech kim ko'rmabdi.

Zovurga tushib, yuzimni yuvib oldim. Keyin bolalar lanka o'ynayotgan tarafga qo'ylarni haydadim...

Kechqurun charchab, uxlay-uxlay deb turganimda otam:

– Tur, tungi sayrga chiqamiz! – deb qoldi.

Menga jon kirdi. Otam bilan kechki sayrga chiqish degani – maza qilib shokolad yeyish, muzqaymoqxo'rlik qilish degani-da! Shappa turdim. Ko'chaga chiqdik.

Tanish do'konchidan otam menga muzqaymoq olib berdi. Uni yegunimcha do'konchi amaki bilan gurunglashib o'tirishdi. Keyin menga qarab:

– Xohlagan shikalatingni tanla! – dedi otam. – Faqat bitta.

Tanlagan shokoladimni do'konchi amaki olib, ochib berdi. So'ng otamga qaradi. Otam:

– Yana ellikta quy! – dedi. – Yetadi.

Do'kondan chiqib, atayin aylana ko'chadan uyga yo'lni soldik. Kecha oydin. Bunday kechalarni momom: "Yerga igna tashlasang ko'ri-nadigan kecha", derdi. Yo'l-yo'lakay otamning yig'lab borayotganini payqab qoldim.

– Dada, sizga nima bo'ldi? Biron joyiz og'ri-yaptimi? – dedim qo'rqib.

Shu paytgacha otamning yig'laganini ko'rmagandim.

Otam yelkamga qo'lini qo'ydi:

– Hech kimga aytish yo'q!

Bosh qimirlatib: "Xo'p", dedim.

Kunduzi o'zimning ham o'kirib-o'kirib yig'laganimni otamdan sir tutdim. Men sir tutishni bilaman. Endi otamning yig'laganiniyam hech kimga aytmayman.

O'sha notanish kampir cho'ntagidan chiqarib bergan parvardalardan bittasini olib og'zimga solganimda otam bir qarab qo'ydi-yu, qayerdan olganimni so'ramadi. Balki, onam mehmonga deb anvoyi shirinliklar solib qo'yadigan sandiqdan gum "qilgan", degan gumonga borgandir.

– Momongni tobutini ko'tarib borayotganimizda, – dedi otam to'g'riga, bo'shliqqa termilib borarkan, – bir uya asalari tepamizdan guvillab aylanishib borishdi, onamni qabristongacha kuzatib qo'yishdi jonivorlar.

– Momom ularniyam davolagan bo'lsa kerak-da, a?

– Bilmadim. Lekin onamni tuproqqa berib qaytganimizda, asalarilar devorga bir qator bo'lib tizilishib, asokashlarni kutib olishdi.

– Ularam yig'ladimi keyin?

– Yo'q. Ular ko'z yoshlarini ko'rsatmay yig'lasa kerak.

– Hmm. Menam shuncha qaradim, ularning yig'laganini ko'rmadim lekin.

Yo'lda Rizamatning otasini uchratdik. U otam bilan hol-ahvol so'rashgach, men bilan qo'l tashlashdi.

– Ha, polvon! – dedi Halimjon aka enkayib, katta qorniga yarashmagan kichkina boshini yuzimga yaqin olib kelarkan. – Beshga o'qi-yapsanmi? Yasha! Rizamat oshnang isitmalab qoluvdi bugun. Maktabgayam borolmadi.

– Halimjon aka qaddini ko'tarib otamga yuzlandi: – Qaltirab yotibdi deng bola bechora. Yuragim taka-puka bo'p ketdi. Soliha momoni chaqirtiramizmi deb turuvdik. Qo'lida bir siri bor-da shu kampirning. To'satdan o'zi uyga kirib kelsa bo'ladimi! Rizamatni yelkasiga ikki qoquvdi, bola besh daqiqadan keyin yugurib o'ynab ketdi. O'zimiz bilan o'zimiz ovora bo'libmiz, kampir imi-jimida ketib qolibdi. Keliniz qo'ymadi. Uyiga borib, kampirni kissasiga besh-to'rt so'm solib kelsam, deb ketayotuvdim.

– Shunday qiling, – dedi otam Halimjon aka bilan qo'l olishib xayrlasharkan. – Yuragida ko'zi bor, deyishadi, bu kampirning. O'sha bilan hamma narsani ko'rib turadi.

– Shunday deng, shunday deng! – qurutdek boshini ikki yonga likillatdi Halimjon aka. So'ng katta qornining ustiga qo'lini qo'yib xayrlashdi: – Mayli, Isa buva, o'ting uyga.

U shippagini yerga sudragancha to'pir yo'lni changitib yurib ketdi.

– Onamni xurmolariyam uch kunda qurib qoldi, – dedi otam Halimjon akaning ortidan qarab qo'yarkan.

– Ularniyam mozorga oborib, ko'mib kelasizmi endi? – deya so'radim og'zimga yana bitta parvarda solib.

Otam ilkis burilib, ikki bukildi-da, yelkalarimdan qattiq siqib:

– Qora tunda qora tosh ostida o'rmalagan qora chumolini ham ko'rib turguvchi zotga qasamki, men kecha tushimda ko'rgan ariqlaridan suv emas, asal oqib turgan yam-yashil bog' onamni bag'riga oldi, – deya jilmaydi. Mo'ylabiga ilashib qolgan qatra durdek yaltiroq yosh tomchisi qaymoqrang ko'ylagining yoqasiga tushdi. – U juda chiroyli bog' edi. Ha, juda!

U ko'zlarini olib qochdi. Yelkamni qo'yvorib, qaddini rostladi. Yana oldinga qarab tez-tez keta boshladi.

Anqayib qolaverdim. Uning hozirgina aytgan gaplaridan biror nima tushungan bo'lsam, Rohila jo'gi qopiga solib olib ketsin meni!

Otam ildamlab ketaverdi.

Ortidan o'ylanib boraverdim.

Endi ta'ziyaxonadagi ayollarning uvvos tortganlarini eslab, shu haqda so'rayman deb qaragam, oldinda borayotgan otamning yelkari bilinar-bilinmas silkinib ketayotgan ekan. Indamadim. Keyin asalarilar o'zlarining tilida nimalar deb momom bilan xayrlashishdiykin, deya o'yladim. O'zimcha ularning nimalar deyishganini taxmin qila boshladim. Aytgan-cha, momomning uyi shiftiga uya qurib, har yili tuxum qo'yadigan, polaponlarini shu uy tomidan uchiradigan, issiq yoz kunlari hadeb qurillayveradigan musichalar ham bor edi. Balki, ular ham momomni kuzatgani chiqishgandir. Nega ularga e'tibor bermadim-a? Daraxt shoxlariga qo'nmay, doim ayvonga kelib tizilishib turadigan somonxona kaptarlari-chi? Nahotki ular chiqmagan bo'lsa, axir momom ularni bolalardan asrab, somonxonaning eshigidan bizni kirgani qo'ymas edi-ku! O'choqboshidagi chumolilar-chi? Bir gal uyasiga suv quyganimda momom meni urishib bergandi. Ular ham rosa yig'lagan bo'lsa kerak. Bugun uchratgan momom ham qo'lida siri bor momo ekanmi? Rizamat quyoning kasal bo'lib yotganini hech kim aytmasayam, o'zi bilib kelgan Soliha momoni aytaman. Yuragida ko'zi bor, dedimi otam? Quyoning yelkasiga ikki marta qoqib, tuzatib yuboribdimi?! Balki...

Boshimda bir dunyo savol bilan chopqillab otamga yetib oldim:

– Dada-dada!..

2019-yil, Toshkent.

HAYOT VA XAYOL

*H*ayot va xayol... Bolalar uchun yozilgan asarda qiziqarli syujet, badiiy vositalar va ravon til shu ikki olam bilan uyg'unlashsagina o'quvchida shavq-zavq uyg'otadi. Agar bu faoliyat fantastik asar yozishga qaratilgan bo'lsa, unda yozuvchidan keng bilim – tibbiyot, fizika, astronomiya, biologiya, kimyo kabi sohalarni o'rganish talab etiladi.

Fantastik asar reallik chegarasi ortidagi g'ayri-oddiy voqealar asosiga qurilib, o'ziga xos yangi badiiy olam yaratsagina mukammal hisoblanadi. H. Shayxov, T.Malik va M.Yo'ldosheva kabi fantastik yozuvchilar izdoshi Sa'dullo Quronovning "Galaktikada bir kun" nomli ilmiy-fantastik qissasi o'quvchini cheksiz koinot kengliklari bo'ylab sayohatga olib chiqadi. Uning qahramoni barcha kashfiyotchilarga xos bo'lgan xususiyatga ega – xayolparast.

Muallif kitobxonni Ahmad bilan tanishtirar ekan, avvalo, tong manzarasi, so'ng bolaning tush ko'rish jarayonlarini tasvirlaydi. Tush ko'pgina fantastik asarlarda reallik va ongda paydo bo'lgan obrazlar orasida qahramon bilan sodir bo'lajak voqealar haqida dalolat beruvchi vosita vazifasini bajaradi. Mazkur qissada ham tush asar syujeti-ning muqaddimasi sifatida taqdim etiladi. E'tibor qiling, qahramonning alahlashidagi quyidagi so'zlar asarning keyingi voqealaridan darak beradi.

"Yer, meni eshityapsizmi? Kema Titanga qo'nishga tayyor.

Qo'nish 9, 8, 7, 6, 5....".

Asar qahramoni Ahmad yosh ixtirochilar tanloviga o'zi ixtiro sayyoralararo uchuvchi kemasining chizmalarini taqdim etadi. Ushbu tanlovda tomoshabinlar orasida juda ozg'in, pakana bir odam ham bo'lib, aslida, u Salmir sayyorasidan

kelgan Margol edi. Salmir sayyorasining yadrosi so'nish arafasida. Shuning uchun sayyora iqlimi keskin o'zgargan. Tez biror chora ko'rilmasa, tabiiy ofat oqibatida butun salmir xalqi qirilib ketadi. Yadroni qayta jonlantirish uchun esa N₂G kristali, ya'ni afsonaviy falsafa toshi kerak bo'ladi. Bu kristall sayyora yadrosiga tashlansa, boshqa moddalar bilan reaksiyaga kirishib, uni jonlantirib yuborish xususiyatiga ega. Margol Quyosh tizimiga ayni shu toshni izlab keladi. Ammo koinot qaroqchilarining hujumiga uchrab kemasidan ayriladi. O'z vazifasini ado etishi uchun unga kema juda zarur edi... Margol kutilmagan Ahmadni uchratib qoladi. Boshqalar Ahmadni xayolparast deb kalaka qilsa-da, o'zga sayyoralik bolakayning ixtirosiga ishonadi. Xullas, Ahmad va Margol "Ko'kkezar" nomli yulduzlararo ucharkema qurishadi.

Asar tushdan tushgacha bo'lgan voqealarni qamrab oladi. Bu davr ichida u butun bir sayyorani jonlantiradi, ezgulikning g'alaba qozonishiga erishadi. Do'stlik va birlik qanchalik katta kuch ekanligini isbotlaydi.

Ahmad va Margolga droid Moki, qo'mondon Dordon va boshqalar yordam berishadi. Koinotdagi yovuz kuchlar – qaroqchi gikslar esa doim ularni ta'qib qilib, qarshilik qilib keladi. Ammo "Ko'kkezar"ning ekipaji o'z maqsadiga erishadi. Salmir sayyorasi yana yashnab ketadi.

Asar o'quvchi hukmiga nihoyatda qiziqarli ko'rinishda taqdim qilinadi. Kitobxon asar qahramonlari bilan birga ko'plab voqealarni boshidan kechiradi, qiyin vaziyatlarda ular bilan yelka-yelka turadi. Qissada qahramonlarining etik kelib chiqishi rang-barang bo'lib, bu fantastik asarga xosdir. Qissada insoniylik tushunchalarining ulug'laniishi asar g'oyasini shakllantirib bergan. O'tgan davr mobaynida chiqarilgan xulosalar asarning ma'naviy-ma'rifiy tarbiya yo'nalishidagi qiymatini oshirgan.

Asar davomida ixtirochi bolakayning boshidan kechirgan

sarguzashtlari inson har qanday holatda ham o'z oldiga qo'yan ezgu maqsadidan qaytmasligi lozimligini o'rgatadi. Tasavvur qiling, agar Ahmad tanlov hay'atining natijasidan arazlab, chizmalarini yirtib yoki yoqib yuborganda nima bo'lar edi? Yoki bo'lmasa, turli to'siqlar, tutqunlik, asirlik, ilojsizlik vaqtida tushkunlikka tushsa-chi? Ammo Ahmad va uning do'stlariga o'z kuchiga bo'lgan ishonch, ezgulik yo'lida kurashish zavqi, turli fanlardan egallagan bilimlari yordam beradi.

Asarda bolalarga tanish bo'lgan maishiy hayot manzaralari mo'jizaviy holatlar bilan qorishiq holda tasvirlanadi. Ahmad Margolni oyisi pishirgan pirog bilan siylaydi, o'zi bilan fazoga yong'oq va turshaklar olib ketib do'stlari yordamida bu tabiiy ne'matlarini o'zga sayyoraliklarga sotadi. Kemada vaqt tuynugidan o'tgan Margol Isaak Nyutonning qarilik va yoshlik davrini ko'rsa, Ahmad Luvrdan o'g'irlangan "Mona Liza" portretini o'z egalariga topshirmoqchi bo'ladi.

Ahmadning bilimdonligi qiyin vaziyatlarda fazogirlarga yordam beradi va bu Margol hamda Mokining hayratiga sabab bo'ladi. Jumladan, Ahmadning fazodagi gravitatsion to'lqinlarda "suzib" yuruvchi "Ko'kkezar" kemasini ixtiro qilishi, Neytron yulduzi, Yondosh olam, Qumsoati tumanligi bilan bog'liq muammolarga yechim topa olishi nafaqat qahramonning topqirligidan, balki muallifning astronomiya, fizika, kimyo, tarix fanlarini chuqur o'rganganidan ham dalolatdir. Asosiysi, muallif bunday qiziqarli ilmiy ma'lumotlarni syujetga uyg'unlashtira olgan.

Asar qahramonlari tabiiy, jonli tasvirlangan. Ularning nutqida

ham o'ziga xoslikni, har bir qahramon xarakterida individuallikni sezish mumkin. Masalan, qaroqchilar o'zaro "qo'ling qayrilmasin" deb salomlashishadi. Qahramon o'ziga xos nutqi va mimikalari asarning qiziqarli chiqishida muhim rol o'ynagan. Ahmadning bolalarga xos xursand bo'lishi, do'sti Droidni topolmay qolganda ko'z yosh to'kishi, Margolning biroz soddaligi, qaroqchi Obmaning juda mug'am-birligi bunga misol bo'ladi.

Qissadagi o'xshatishlar ham oddiy, bolalarcha. Ahmad koinot muzeyini asalari uyusiga o'xshatadi. Chindan, unga qo'nib uchayotgan kemalar asalarilar kabi g'uj-g'uj edi. Margol ilk bor maxsus kiyimini yecha boshlaganida do'sti uning oyoqlarini dengizdagi sakkizoyoqning oyoqlariga o'xshatib yuboradi. Yoki Margolning generatori kubik-rubik o'yinchog'ini eslatadi, laboratoriya esa chodirga o'xshatiladi, Maanen yulduzi yorug' emas, xuddi yerdagi shom pallasidagiday, kemani harakatga keltiruvchi kuch tarvuzday keladigan matoxda, "Ko'kkezar" neyron yulduzi atrofida yorug'lik tezligida aylanganda vaqt va makon egri-bugri bo'lib qiyshayib sariyog'day erib ketadi, koinot qa-

moqxonasi juda baland, Toshkent teleminorasidek keladi, Miks harbiylari qahramonlarni juda katta majlislar zaliga olib borishadi, ulkan qubbali bu zal tepasi yopiq futbol maydoniga o'xshaydi...

Asarda o'ta murakkab hodisalar ham bolalarga sodda tilda tushuntiriladi. Jumladan, "yadroni tushunish uchun eng oddiy misol tuxum sarig'idir. Agar qaynatilgan tuxumni o'rtasidan kessa, markazida tuxum sarig'i turganini ko'ramiz. Yerni ham o'rtasidan kesish mumkin bo'lganda, odamlar markazdagi yadroni ko'ra olgan bo'lardilar", "fazo kemasining osmonga ko'tarilishi uchun juda ko'p energiya sarf qilinadi. Axir, og'irligi 200 tonna keladigan po'lat qushni osmonga ko'tarish oson ish emas. O'zingiz taqqoslab ko'ring, masalan, avtomobilning quvvati o'rtacha 100 ot kuchiga ega bo'lsa, zamonaviy raketa dvigateli 200 000 000 ot kuchiga ega. Bunday raketaning fazoga ko'tarilishi uchun sarflangan energiya bilan butun O'zbekistonni bir kun davomida elektr energiyasi bilan ta'minlash mumkin", "Suv to'ldirilgan hovuzda hosil bo'lgan girdobni ko'rganmisiz? Bu girdob suvga qo'shib undagi hamma narsani yutib ketishi mumkin. Bilasizmi,

koinotda ham ana shunday "girdob"lar mavjud. Olimlar bu ularni Qora tuynuk deb atashadi. Qora tuynuk olamdagi eng sirli, eng g'aroyib jism hisoblanadi. U tim qora ko'rinishda bo'lib, ulkan yulduzning portlashidan so'ng hosil bo'lgan. Qora tuynuk koinotdagi yulduzlarni, sayyoralarni, hatto yorug'likni ham so'rib oladi" kabi ma'lumotlarni bolalar oson tushunadi va o'zlashtiradi.

Shuningdek, yozuvchi bu gungi kun yoshlari, umuman, insoniyat uchun dolzarb va tez orada yechilishi, hal qilinishi kerak bo'lgan masalalarni, ekologik muammolarni Mars misolida, sayyoraning qadimgi va hozirgi holatini taqqoslash orqali kitobxonga havola qiladi.

Mars juda so'lim sayyora bo'lgan. Undagi ummonlar, dengizlar va o'rmonlarda turli hayvonot va nabototlar yashagan. Sayyora aholisi esa juda baxtli kun kechirgan.

Ammo yillar o'tib, marsliklarning taraqqiyoti sayyora ekologiyasiga jiddiy ta'sir qila boshladi. Marsliklar ekologiyaga bepisandlik qilib, uni tinimsiz turli chiqindilar bilan zaharlay boshlaydilar. Zavod va fabrikalardan chiqqan zaharli tutun atmosferani yemirdi. Aholini kasallantirdi. Sayyora isib, dengiz va okeanlardagi suv bug'lanib ketadi. Oxir-oqibat, sayyora yadrosi ham so'nadi – Mars iqlimi soviy boshlaydi. Mars aholisi esa ulkan yerosti shaharlarini qurib, ularda yashay boshlashadi. Ammo bu ham uzoqqa cho'zilmaydi. Yer ostida yashash turli kasalliklarni, noqulayliklarni keltirib chiqara boshlay-

di. Marsliklar bu shaharlarga sig'may qoldi. Natijada, o'zaro nizolar kuchayadi. Urushlar boshlanadi. Xullas, falokatdan bir necha yuz yil o'tib, tirik qolgan marsliklar sayyorani tashlab, yangi makon izlab uchib ketishadi...

Albatta, bu holat ezgu qalbli qahramonlarni o'ylantirmay qolmaydi. Shu ma'noda asarning markazida turuvchi N₂G kristali ham ramziy ma'noga ega. Bu tosh ertaklarda hikmatning ramzi sifatida keltiriladi. Demak, har bir narsani oltinga aylantiruvchi, ya'ni uni bebaho qiluvchi narsa hikmat, bilim, birlik, ezgu maqsad va ezgu amaldir.

Asar garchi fantastika janriga asoslansa-da, unda davr ruhi nihoyatda yorqin aks etgan. Shu bois asar o'z vatani, ota-onasi hamda do'stlarini sevadigan, yurtini taraqqiy ettirishga va ertangi kunni yana-da go'zal qilishga intiladigan ilmiy, o'zida eng yaxshi insoniy fazilatlarini jamlagan, ammo hali bolalik gashtini, zavqini yo'qotmagan yosh avlod haqida deyish mumkin. Bu esa, o'z navbatida, zamonamiz qahramonlarini tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi.

Kavsar TURDIYEVA,

ToshPTI o'qituvchisi, filologiya fanlari nomzodi, bolalar shoiri

Zohidjon OLOV

Tilimni kuydirdi otashin izhor...

TAASSUF

Xalqim, olislardan izlama yovni,
Ular o'zingdadur, ichingda ular!
Cho'lponni so'ndirgan, Usmonni sotgan,
Qodiriyini otgan kazzoblar shular!

Taxt yarashar senga,
Axir bek nasling!
Boshingga toj kiysang – uzukka ko'zdek!
Sotqin chiqmay tursa, loaqal bir kun,
Dunyoni egallab olarding, O'zbek!

“Jaloliddin mening og'lim bo'lsaydi!”,
Dushman ko'ksin yoqqan shu o'tli havas.
Ot bilan daryoga sakratgan asli
Do'stlar xiyonati! Chingizxon emas.

Temur desa, zir-zir titrardi olam,
Ona yer ko'rmagan u kabi fotih!
Qay tabib xiyonat qildi-yu, biroq
“Sovuqda o'ldi” deb yozildi tarix!

Buxoriy, Forobiy, Zamaxshariylar
Yot ellarda topdi shuhrat ila shon.
Hech bir yov quvmagan bolalarini,
Quvgan ichingdagi johil olomon!

O'limga ham davo topdi-yu, ammo
Dardin ichga yutib ketdi sinolar.
O'z o'q-u yoyidan yiqildi yerga
Mirzo Ulug'bekdek ulug' mirzolar.

Boburni haydagan, Mashrabni osgan,
O'z ichingdan chiqqan balolaringdir.
She'rim xasaratlaring sening, jon elim,
Ko'nglim to'la mungli navolaringdir.

Kim aytar sotqinlar tug'ilmas endi,
Kim aytar o'tmishing bo'lmaydi takror?!
Sen kimni kechirsang, kechir va lekin
Kechirma, kechirma xoinni zinhor!

So'zga ta'zimdaman toki jon tanda,
Unga baxshidadir hayotim, mehrim.
Xudo umr bersin, hech bo'lmaganda,
Yakuniga yetsin boshlagan she'rim.

Garchi yo'lim uzun, maqsad tog'dek cho'ng,
Tangrim, ilhom selin yog'dir beayov.
Axir o'zbeklarda Abdullodan so'ng
Shoir chiqmadi, deb quvonmasin yov.

Va mahzun tortmasin do'stlar ham aslo,
Quchoq ochay sharaf istiqboliga.
Uyaltirib qo'yma meni, yo O'lloh,
Solib yuragi yo'q toshlar holiga...

Elning mulki bo'lsin aytgan har so'zim,
Har so'zki, cho'qqidek ulug', muazzam.
She'rimga munosib bo'layin o'zim,
O'zimga yarashib tursin she'rim ham.

Menga qaymog'in ber oliy hislarning,
Har baytim oshiqda uyg'otsin g'ayrat.
She'rim o'qib, uxlab qolgan qizlarning
Tushlariga kirsin Navoiy Hazrat.

ShU TILDA

O'rxun Enasoyini yig'latgan bitik,
Navoiy nazmini etgan shodimon...
Mening ham nafasim, har odimim u
Men shu tilning baxtli zurriyodiman,
Taqdirim, borlig'im – unda ifoda!

Ilk bora shu tilda ota deganman,
Ilk bora ona deb aytganim shu til.
Tilingdan aylanay, degan baxt-quvonch,
Boshimni silagan mehribon juft qo'l
Ilg'atdi bu tilning qaynoq taftini.

Shirin alla bo'lib singdi qalbimga,
So'ngra shuurimga chizdi dunyoni.
Yashil tabiatning dilbarliklari:
Kapalak, qaldirg'och, yomg'ir zaboni
Va gullar shiviri – shu tilda go'zal!

Sulton Jaloliddin, Temur Ko'ragon,
Shu tilda amr etgan, so'zlagan o'ktam.
Men ham Yurt oldida ona tilimda
Bayrog'imiz o'pib, ichganman qasam.
Qasamki – hayotdan aziz, bebaho!

Sevgi shu'lasidan qamashdi ko'zim,
Tilimni kuydirdi otashin izhor.
Shu tilda xat bitdim uning nomiga
Shu tilda yo'lladim sog'inchdan ash'or,
Har so'z ul go'zalning vaslidan baland!

Momo, deb yig'ladim vidolashuv on,
Bobo, deb shu tilda qo'ydim kuzatib...
Shu tilda so'zlashar farzandlarim ham
Yorug' istiqbolga qo'lin uzatib.
Moziy va kelajak ko'prigi – shu til!

Mangu ravon bo'lsin, oq bo'lsin yo'li,
O'zbekning tili bu – o'zbekning dili!

* * *

Ilhom seldek toshib kelar ba'zida,
O'pirib ketadi yurak qirg'og'in.
Aslo qayg'urmayman, bilsang, aslida
She'r bilan charaqlar ko'ngil chirog'i.

She'rsozlar ko'p bugun chigirtka kabi,
Nazm gulzorini aylamish vayron.
Ajab, tili burro, nozikdur ta'bi,
O'zin kapalak deb o'ylashi yomon...

Ular elni aldar yolg'onchi, beyuz,
Shoirman, deb og'zin to'ldirayapti.
Menmi, senmi, umi? Va yoki iblis,
Ayt o'zing, she'rni kim o'ldirayapti?

Ba'zan peshonamdan chiqar reza ter,
Bormi ishq dardida o'sgan ko'ngillar?
Bormi sof tuyg'ular, bormi mard shoir,
Bormikin she'r tinglab titrovchi dillar?

Nega yozish kerak? Har bitta she'ring
Elining aytar so'zi bo'lib ketmasa?
Shu mushfiq vatanning, shu ona Yerning
To'rt tomoni she'rga to'lib ketmasa?

She'r – hikmat,
She'r – isyon,
She'r – buyuk epkin,
Bosh egamas kekkaygan tog'larga aslo.
Haykalingni qo'ysa, qo'ysinlar lekin,
Aylanib qolmagin haykalga ammo.

Shoir jim!
G'animlar tutinar jo'ra,
El ham jaholatga botar tobora.
Vazirlar, noiblar, bek, xon-u to'ra,
Shohni aldash bilan bo'lar ovora.

Shoir, sen jim turma, iymanib turma,
Millat uzuk bo'lsa, sen unga qosh bo'l.
Zulmatdek oyoqlar ostida yurma,
Elni uyg'otguvchi tong bo'l, quyosh bo'l.

Kel, shoir, qo'lingni ochgil duoga
Toki posbon bo'lib yodingda tursin.
Kim so'zni xo'rlasa, sochsa havoga,
Hazrat Navoiyning arvohi ursin.

Ketrin MENSFILD

Ingliz adabiyotida o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan mashhur hikoyanavis hamda shoir Ketrin Mensfeld 1888-yili tug'ilgan. Uning "Baxt va boshqa hikoyalar", "Bog' ziyofati va boshqa hikoyalar" to'plamlari chop etilgan. U 1923-yil 9-yanvarda 34 yoshida Fransiyada vafot etdi.

SARIQCHAQA

(Hikoya)

Bolalar judayam sho'x, qaqajon, mitti mavjudotlardir. Dikkidek aqli, ziyrak, mehribon, sodda, yoshiga nisbatan anchayin teran fikrlovchi bolakay dab-durustdan, singillari-ning ta'biriga ko'ra, o'zini qaysar eshakdek tutsa-yu, nahot uning sho'xliklariga chora topish shunchalar imkonsiz?

– Dikki bolajonim, kelaqol! Darhol oldimga kel-chi! Onang seni chaqirayotganini eshitmayapsanmi? Dikki!

Ammo Dikki kelmadi. Ha, u onasining ovozin yaxshigina eshitdi. Jarangdor, qo'ng'iroqdek kulgi uning javobi bo'ldi. Shu yo'sin u qochib ketdi. O'rilmagan pichanlar ustidan kichik o'rmoncha tomon yugurib berkinarkan, olma shoxlari orasidan, ortda qolib, g'ira-shira ko'rinayotgan onasiga qarab qo'yardi. Ayyorlik bilan qocharkan, xuddi yovvoyi hindudek shoxdan shoxga sakrardi.

Aslida, hammasi dasturxon atrofida boshlangandi. Dikkining onasi va tushni birga o'tkazish uchun chiqqan Spirz xonim birgalikda mehmonxonada xotirjam tikish-bichish bilan band edilar, shunda oqsoch qiz kelib bo'lgan voqeani oqizmay-tomizmay aytib berdi. Bolalar zo'r ishtaha bilan nonga sariyog' surib yeyishni endigina boshlashgan, oqsoch qiz esa shirchoy quyayotganda, Dikki to'satdan non likopchasini olib, boshi uzra qo'yib, kamiga nonpichoqni ham boshida aylantirardi.

– Menga qaranglar, – qichqirdi u.

Singillari sarosima bilan tikilishdi, oqsoch qiz kelib likopchani olib ulgurmasdan, idish polga tushib, chilparchin sinib, mayda bo'laklarga bo'linib ketdi. Buni kutmagan qizaloqlar bor ovoz bilan qichqirishdi.

– Oyijon, kelib u nima qilganini bir ko'ring!

– Dikki katta chiroyli idishni sindirdi!

– Oyi, kelib uning ta'zirini bering!

Onaning qanot chiqarib uchib kelishini tasavvur qilayotgandirsiz. Biroq u kech qolgandi. Dikki kursidan irg'ib turib, lang ochiq derazadan ayvonga sakrab tushdi, ona esa qo'lidagi angishvonani barmog'ida o'ynatganicha tosh qotib turardi. Nima qilsin ona sho'rlik? Bolasining orqasidan quvib yetolmasa. Dikkini tikanzor-u olmazorlar orasidan qidirsinmi? Bu befoyda edi. Bu holat g'azablanishdan ham ko'ra ko'proq andishali edi. Ayniqsa, bolalari o'zining xulqi bilan barchaga o'rnak bo'lgan Spirz xonimning oldida, so'ng uni yolg'iz qoldirib kelgani yodiga tushdi.

– Juda soz, Dikki, – baqirdi u. – Seni jazolashning biror yo'lini o'ylab topaman, albatta.

– Menga farqi yo'q, – jarangladi mitti ovoz, va yana o'sha qo'ng'iroqdek kulgi eshitildi uzoqdan.

– Spirz xonim, sizni yolg'iz qoldirib ketganimdan juda xijolatdaman – dedi ona.

– Hammasi joyida, Bendal xonim, – dedi Spirz xonim muloym shirali ovozda, odatiga ko'ra qoshlarini biroz chimirib. Latta-puttalarni yig'arkan istehzoli jilmaydi. – Ba'zan bu kabi holatlar bo'lib turadi. Hech qanday jiddiy hodisa ro'y bermadi – deb o'ylayman, – dedi u.

– Dikkining qiligi – dedi Bendal xonim, qo'lidagi yagona eng chiroyli ignaga tikilib. U bo'lgan hodisani Spirz xonimga so'zlab berdi. – Eng achinarlisi shuki, men uni qanday qilib to'g'ri yo'lga solishni bilmayapman. Dikkining bunaqa sho'xligi tutganda hech narsa kor qilmaydi unga.

Spirz xonim uyqusiragan ko'zlarini katta ochib, "Kaltaklash hammi", deb so'radi.

Bendal xonim, ignadan ipni o'tkazarkan, lablarini tishladi.

– Biz hech qachon bolalarni urmaganmiz, dedi u. – Qizlar juda tarbiyali, ularga buning keragi yo'q. Dikki shunday bolaki... ham bitta-yu bitta o'g'limiz...

– O, azizim, – tikishni to'xtatdi Spirz xonim. – Endi men ajablanmayman Dikkining bunaqa o'yinqaroqligiga. Mendan xafa

bo'lmang-u, bolalarni urmasdan katta qilaman, deb juda katta xatoga yo'l qo'yyapsiz. Kaltaklab turishning o'rnini hech nima bosolmaydi. O'zimning tajribamdan kelib chiqadigan bo'lsam, qo'shniyon, men ko'pincha yengilroq jazolarni qo'llardim, – dedi biroz shivirlab: – Bolalarning tiliga sovun surtish, masalan, kir yuvish sovuni yoki harshanba kuni bo'yi stol ko'tarib turishga majburlardim. Lekin ishonavering menga, ularni otasiga jazolatishning o'rnini hech nima bosolmaydi.

Bendal xonimning kir yuvish sovuni haqidagi jazoni eshitib eti jimirlab ketdi. Spirz xonimning ishonch bilan gapirganidan, bu usulni bir necha marotaba qo'llagani sezilib turardi.

– Ularning otasi, – so'radi Bendal xonim. – Unda siz o'zingiz urmangansiz bolalarni?

– Hech qachon, – dedi biroz o'ng'aysizlanib. – Bolalarni urish onaning vazifasi deb o'y-

lamayman. Bu otaning bo'ynida bo'lishi kerak. Chunki otalar ko'proq ta'sir qila olishadi-da.

– Ha, buni ko'z oldimga keltiryapman,– dedi Bendal xonim holsizlanib.

– Hozir mening o'g'illarim, – dedi to'lqinlanib Spirz xonim qo'shnisiga qarata, – xuddi Dik-kidek tutishardi o'zlarini agarda jazolanishdan qo'rqishmaganda...

– Sizning o'g'illaringiz namunali xulq-atvorga ega bolalar,– pichirladi Bendal xonim.

Ba'zan shunday edi. Kattalarning oldida biram yuvosh, odobli bolalar edi. Ko'pincha, Spirz xonimning mehmonlari aytishiga qaraganda, uyda bola borligi hecham sezilmas ekan. Ha, ko'pincha shunday edi.

Zalda semiz, kayfi chog' rohiblarning dengiz bo'yida baliq tutayotgan holati tasvirlangan katta rasmning tagida janob Spirzning otasiga tegishli qalin, qora rangli ot qamchi turardi. Odatda, yigitlar buning oldiga yaqin kelishmasdi, aksincha, itning kulbasi yoki omborxonaga, hattoki axlatxonaga yaqinida o'ynashni afzal ko'rishardi.

– Bu katta xato, – xo'rsindi Spirz xonim, yengil nafas olib, tikishini davom ettirarkan, – kichikligida bolalarni erkalatish. Bolani o'z izmimizga solmaslik juda katta aybimiz. Buni unutmazlik lozim. Dikkining boyagi qiligi esa xuddi u buni ataylab qilgandek tuyulyapti menga. Bunday holatda bolani kaltaklash kerak.

– Siz chindan shunday deb o'ylaysizmi? – so'radi Bendal xonim, tabiatan u juda ko'ngilchan edi va bu holat unga yanada ta'sir qilgandi.

– Albatta, bunga imonim komil. Faqat shu gapim doim qulog'ingizda bo'lsin, – davom etdi Spirz xonim. Otasi bolalarga qattiqqo'llik qilsa, kelajakda ancha ko'nglingiz osoyish bo'ladi. Menga ishonavering, dugonajon.

U quruq, dag'al qo'li bilan Bendal xonimning qo'lini siqib qo'ydi.

– Edvard kelishi bilanoq bu haqida gaplashaman, – dedi Dikkining onasi qat'iy.

Bolalar otasi kelmasidan oldin uyquga yotishdi, Dikkining otasi velosipedini sudrab kelarkan, beton to'siqqa qoqilib ketdi. Ishxonasida juda og'ir kun bo'lgandi. U terlab ketgan, charchab, biroz holdan toygandi.

Bungacha Bendal xonim o'zining yangi rejasidan mamnun bo'lib o'tirgandi va eriga eshikni ochdi.

– Edvard, azizim, va nihoyat keldingiz! – dedi u.

– Nima bo'ldi? – so'radi Edvard velosipedini qo'yarkan, shlyapasini yechdi. Peshonasidagi qator ajinli chiziqlar uning g'azabini namoyon etardi. – Nima gap?

– Keling, mehmonxonaga kiring, – dedi Bendal xonim shoshib-pishib gapirarkan, – Dikkining mahmadonaligini so'z bilan ta'riflab berolmayman sizga. Siz buni tasavvur ham qilolmaymiz. Kun bo'yi ofisdasiz. Bu yoshdagi bolaning o'zini tutishi haqida bilmaysiz. U judayam yovvoyi bo'lib ketyapti. Men uni umuman nazorat qilolmayapman. Uni tarbiyalashga intildim, ammo urinishlarim behuda ketdi. Oxirgi choramiz qoldi, – dedi chuqur xo'rsinib, – uni kaltaklash kerak. Siz uni urishingiz kerak, Edvard.

Mehmonxonaning burchagida katta javon turardi, javonning eng yuqorisida chinnidan yasalgan tili bo'yalgan qo'ng'ir ayiq bor edi. U Dikkining otasiga xuddi masxara qilgandek, ajab bo'пти, mana shuning uchun uyga kelgandig, deytogandek tuyulardi.

– Ammo nega biz uni urishni boshlashimiz kerak? – so'radi Edvard ayiqqa tikilganча. – Ilgari hatto uni chertmagan bo'lsak.

– Chunki, – javob berdi xotini, – ko'rmayapsizmi uning xulqini, men uni nazorat qilolmayapman. Bundan boshqa choramiz yo'q... – Ayol yana allanimalar dedi. Erining charchagan boshi esa battar og'rirdi. – Enaga yollashga qurbimiz yetmaydi hozir. Oqsoch qizning yumushi yetarli. Dikkining qiliqlari esa chegarasiz. Siz kun bo'yi ofisdasiz, Edvard, buni qandayligini sizga tushuntirib berolmayman.

Ayiq tilini chiqarib masxara qilib ustidan kulayotgandek, kamida o'sha haqoratli ovoz yana eshitilgandek bo'ldi. Edvard stulga cho'kdi.

– Mayli-yu, lekin nima bilan uraman? – so'radi ojizlik bilan.

– Albatta, kamaringiz bilan – dedi xotini. So'ng erining chang bo'lgan oyoq kiyimini ar-tish uchun cho'kkaladi.

– Edvard, azizim, – yalingannamo dedi u, – botinkangiz bilan mehmonxonagacha kirib kelibsiz. Rostanam...

– Bo'ldi, yetar, bas. – Sal qoldi xotinini itarib yuborishiga. – Qani, ber-chi o'sha kamarni menga. U tepa qavatga ko'tarildi. Ayni dam uning hushi o'zida emasdi. U Dikkinini urishni xohlardi, u nimadandir alamini olishni istardi. Bu qanday hayot. Ko'zlarini g'azab egallab olgandi, qo'llari o'ziga bo'ysunmay qo'ygandi.

U shoshilib Dikking xonasi eshigini ochdi. Dikki tungi kiyimida xona o'rtasida bedor turgandi. Uning bu holati Edvardning g'azabini sal bosgandek bo'ldi.

– Dikki, nima uchun xonangga chiqqanimni bilasan-a? – so'radi Edvard.

Dikki javob bermadi.

– Men seni urish uchun keldim.

Sukunat.

– Pijamangni yech.

Ana endi Dikki boshini ko'tardi. U qizarib ketdi. – Shartmikan? – pichirladi u.

– Qani, oldimga kel, tezroq bo'laqol, – dedi Edvard. So'ng kamari bilan Dikkiga uch marta kuchli zarba berdi.

– Endi onangga munosib farzand bo'lishni o'rganasan.

Dikki boshini mahkam ushlaganicha, haliyam joyida qotib turardi.

– O'zingni tuzatvol, tez o'rningga yot, – buyurdi otasi.

U haliyam qo'zg'almasdi. Titroq ovoz bilan, – men hali tishimni yuvmadim, dadajon, – dedi.

– Bu nimasi?

Dikki otasiga qaradi. Uning lablari qaltirardi, biroq ko'zlarida yosh ko'rinmasdi. U ko'z yoshi qilmadi, yig'lamadi. Sekin yutib, men tishimni yuvganim yo'q, deyoldi, xolos.

Ammo murg'ak nigoh Edvardni tinch qo'ymadi, u xonadan bu xonaga, zaldan boqqa chiqarkan halovat topolmadi. Ey Xudoyim, u nima qilib qo'ydi? Nok daraxtining soyasi tushib turgan devor oldiga bordi. Dikkini urdi, qo'lidagi kamar bilan kichkintoy Dikkisini urdi, nima qilib qo'ydi? Yugurganicha o'g'lining xonasiga chiqdi. Edvard alam bilan o'kirdi, devorga suyanib qoldi, o'g'li yig'lamadi. Hatto ko'zida tomchi yosh yo'q edi. Qaniydi, o'g'li hech bo'lmasa yig'laganda yoki xafa bo'lganda. Faqat uning "Dadajon", degan titroq ovozini eshitdi. Hech so'zsiz otasini kechirdi. Lekin Edvard o'zini kechirolmaydi – hech qachon kechirolmaydi. Qo'rqqoq! Ahmoq! Notavon! So'ng ular birga o'ynashayotganda tasodifan Dikki tizzasi bilan yiqilib, qo'li chiqqanini esladi. O'shandayam u yig'lamagandi. Edvard hozir o'sha mitti qahramonni urgan edi.

Edvard nimadir qilishi kerakligini tushundi. U uyga qaytib kirdi, yana Dikking xonasiga ko'tarildi. Mittivoy karavotida yotgandi. Xira tushgan yorug'likdan boshini yostiqqa qo'yib yotgani, qora sochlari, jingalak kokili ko'rinib turardi. Uning ovozi eshitilmasdi, hatto hoziram u yig'lamasdi. Edvard eshikni yopdi, o'g'lining qarshisiga keldi. U hozir Dikking oldiga cho'kkalab, kechirishini so'rab, yalinib-yolvorishni istardi. Ammo aniqki bu uning qo'lidan kelmasdi. Yuragi tipirchilardi.

– Uxlamadingmi, o'g'lim? – so'radi muloyimlik bilan.

– Yo'q, dadajon.

U o'g'lining karavotiga yaqin kelib o'tirdi, Dikki unga uzun-uzun kipriklarini qoqib qarab turardi.

– Hech nima sodir bo'lmadi hozir, to'g'rimi, og'ayni? – shivirlab so'radi Edvard.

– Yo'q, dadajon, – javob qildi Dikki.

Edvard ehtiyotkorlik bilan Dikking barmoqchalarini siladi.

– Sen hozir bo'lgan voqea haqida hecham o'ylama, xo'pmi, og'ayni, – dedi shoshilib. – Mana, hammasi tugadi. Bu unutildi. Bu holat hecham takrorlanmaydi. Shundaymi?

– Xo'p, dadajon.

– Endi esa yotib uxla, og'ayni, – dedi Edvard, – va albatta, jilmayib qo'y. – Bu tabassumdan u o'zini avf etilgandek tuyardi. – Hammasini unutamiz... Og'ayni... kichkintoyim...

Dikki o'rniga yotdi. Bu juda ayanchli edi. Dikking otasi deraza oldiga yaqin keldi. Boqqa ancha qorong'ulik tushib qolgandi. Oqsoch qiz yugurib chiqdi va butalar ustiga tushgan oq kiyimlarni yig'ib ola boshladi. Bepoyon osmonda bittagina yulduz yarqirardi, katta yelim daraxti esa nur sochib turgan bo'lsa-da, qora ko'ringan barglari shamolda yengil silkinardi. Bularni kuzatib turarkan, shimining cho'ntagida pul borligini sezdi. Pulni olarkan, yangi olti tiyinni tanlab oldi, so'ng pulni Dikkiga uzatdi.

– Bu senga, og'ayni. O'zingga yoqqan narsani sotib ol, – dedi Edvard, Dikking yostig'i ustiga ohista pulni qo'yarkan.

Ammo nailojki, shu olti tiyin – bo'lib o'tgan shuncha dilxiralikning o'rnini to'ldira olarmidi?

Ingliz tilidan Xidirova MUXLISA

tarjimasini.

O'ZDJTU magistranti

Nigora SALOHIDDINOVA,
1990-yilda tug'ilgan.
Andijon davlat universitetida
magistraturada o'qigan.

SHOIRANING QUYOSHI

*H*alima Ahmedova iste'dodli o'z uslubini yarata olgan shoiralimizdan. Uning she'rlarini o'qigan kitobxon yangilikka o'ch shoiraning ijod dunyosiga beixtiyor mehr qo'yadi. She'rlaridagi ajib topilmalar o'quvchini mulohaza yuritishga undaydi.

Bugungi kunga qadar shoiraning "Ko'zimning tili", "Tungi marvarid gullar", "Erk darichasi", "Tiyramoh", "Afsun", "Umid soyasi", "Nigoh qiblasini", "Shafaq ibodati", "Yosuman gulining soyasi", "Tashbeh", "Yashil" nomli kitoblari chop etilgan. Bu to'plamlardagi she'rlarda oddiy bir qishloq qizining goh mardonavor, goh mungli, ma'suma qiyofasini ko'ramiz. Ijodkor o'z dunyosida bo'y ko'rsatayotgan quvonch-u shodlikni, g'am va qayg'uni, qo'yingki, barcha his-kechinmalarini she'rlari orqali tashqi olamga olib chiqadi.

Shoira ijodining ayni cho'qqisi mustaqillik yillarining boshlanishiga to'g'ri keladi. U qaysi mavzuda yozmasin, she'rlarida ortiqcha dabdaba, ortiqcha bo'yoq sezilmaydi. Shundanmi uning she'riyatini samimiy, dilbar va latif. Eng asosiysi esa

u o'zini majburlab qalam ushlaymaydi. Ya'ni davr nimani taqozo etsa, oqimga qo'shilib ketmaydi. Buyuk shoirimiz Erkin Vohidov aytganidek, "Iste'dod – bu mumkin bo'lmaganni mumkin qilish, hukmron estetik prinsiplarga yangilik kiritish, she'riyat mana bundoq bo'ladi deb, yangicha nuqtai nazar bilan chiqib, shunga odamlarni ishontirish demakdir". H.Ahmedova tom ma'noda bunga erishdi ham. Chunonchi, uning "Sog'inib boryapman nafasma-nafas.." turkum she'ridagi "Qishloqdan nima olib boray?" (Ukamning so'rovi) she'ri bunga misoldir:

*Kuzning oqshomida osmon xo'mraygan,
Olisda bir yulduz titraydi dilgir.
Yechingan daraxtlar talvasasida –
Negadir quyoshdan oldim xavotir...*

Bu to'rtlik ramzlar orqali so'zlaydi. Kuz – bu so'nggi ilinj. Oqshom – qorong'ulik, tushkunlik ramzi, osmon – qalb ramzi, yulduz – umid ramzi, daraxtlar – odamlar, quyosh – olisdagi qadrdon go'shasi ekanligini anglatadi. She'rni quyidagicha tahlil qilamiz: Tushkun ahvolda so'nggi ilinj bilan yashayotgan kishining qalbida ham zarracha bo'lsa-da umid uchquni bo'ladi. Ana shu miltillab turgan umid kezi kelganda ulkan maqsadlarning poydevori bo'lib qoladi. Lekin bu o'rinda lirik qahramon tashqi olamni emas, balki ichki dunyosida g'alayon qilayotgan tuyg'ularning umidini nazarda tutmoqda. Uning nazarida, mehrsizlashib borayotgan odamlar dunyosidan qo'rqish va olisdagi quyosh – qishlog'ini qo'msash, sog'inish hissiyotlari o'quvchining kayfiyatiga ta'sir qiladi. Olislarda yolg'iz qolgan odamning ruhiyatida bo'y ko'rsatgan bunday tug'yonlar hech bir kitobxonning e'tiboridan chetda qolmaydi. Yuqoridagi misralarda ijodkorning osmon, yulduz, quyosh kabi so'zlardan mohirona foydalanib tanosib san'atini yuzaga keltirganini sezish qiyin emas, albatta.

Quyosh obrazi badiiy adabiyotda an'anaviy obraz bo'lib, u ijodkorning kayfiyati yoki davr nuqtayi nazari bilan turlicha ma'nolarni anglatib keladi. Jumladan, mumtoz adabiyotda, xususan, Lutfiy, Navoiy, Bobur kabi buyuklarning ijodida quyosh obrazi orqali ilohiy ishq tarannum etilgan. Alisher Navoiy:

*Ey quyosh, nevcun qoshingdin soyadek surdung meni,
Ravshan aylab jumlayi olamni kuydurdung meni
baytida ham quyosh timsolida Allohga munojot etadi.*

Yoki XX asrning boshlarida o'zbek lirikasida quyosh obrazi o'lkada yuz berayotgan keskin ijtimoiy-siyosiy kurashlar fonida berildi. Buning yorqin namunalarini Usmon Nosir, Cho'lpon, Oybek kabi zabardast, erksevar shoirlarning ijodlarida kuzatamiz. Aynan Cho'lponning "Tortishuv tongi" she'ridan olingan quyidagi satrlarida quyosh obrazi erk, istiqloqla tashna xalqning orzu-umidi sifatida talqin etilgan:

*Chiqadigan quyoshni siz behuda,
Etak bilan to'smoq uchun tirishmang.*

“Chiqadigan quyoshni” o‘xshatish san‘ati orqali oddiy quyosh chiqishidan farqlagan va bu bilan millatning mustaqillikka intilish orzusi kuchli ekanligini ifoda etgan.

Zamonaviy o‘zbek she‘riyatida quyosh obrazi lirik qahramon ruhiyatining badiiy talqinida faol. Badiiy adabiyotda quyosh insonlarga moddiy nur barobarida ma‘naviy nur ulashuvchi ramz sifatida talqin qilinadi. H.Ahmedova she‘rining ham badiiy tahliliga qaytamiz.

*Negadir tirilishni istamayapman
Mensiz ham o‘liklar to‘lgan zamonda?!
Duch kelgan odamdan so‘rayveraman:
Xabaringiz yo‘qmi quyosh tomondan?!*

Tirilishni istamaslik, ya‘ni qalban uyg‘onish, o‘zlikni anglash, “o‘liklar to‘lgan zamon”da qotib qolmaslik uchun lirik qahramon kimningdir mehrini, e‘tiborini juda qattiq sog‘inadi. Shundan bo‘lsa kerak, u vatan haqida, tug‘ilgan makoni haqida duch kelgan odamdan so‘rashga or etmaydi. Uning nazdida odamlar tug‘ilib o‘sgan ona qishlog‘ini unutib qo‘yayotgandek tuyuladi. Atrofidagi ayrim bemehr kimsalarni achchiq kinoyaga oladi va o‘zining “tirilishni istamaslik” holatiga yupanch, chora izlaydi. Buni qarangi, ijodkor yana quyosh obrazini takror ifodalamoqda. U qadrdon go‘shasini ota makonim, ona qishlog‘im kabi sifatlar bilan ham ifodalashi mumkin edi-ku. Yo‘q, chunki bu quyoshda nur bor, yorug‘lik bor. O‘zi kutayotgan iliqlik, mehr-muhabbat bor. Lirik qahramon qalbida-gi ana shu tuyg‘ularni yuqori kayfiyatda tarannum etishda quyosh obrazi o‘zining falsafiy-badiiy yukini tashigan va ijodkor dunyosini yoritishda alohida rol o‘ynagan.

*Sen qo‘ng‘iroq qilding quyosh tomondan,
Yoki xayolimda bu bo‘ldi sodir.
Iso Masihdagi nodir nafasni
Har bir hujayramda sezyapman hozir.*

Qarang, sabrning kosasi to‘lay-to‘lay deganda intiqib kutgani, sog‘ingani – qishlog‘i tomondan xabar keladi. Sog‘inchdan entikkan vujudi qayta tirilgandek, qayta yaralgandek bo‘ladi. Talmeh san‘atidan unumli foydalangan shoira o‘zining shu lahzadagi quvonchini go‘zal tasvirlay olgan. Endi u o‘rtadagi lahzalik holatni quyidagicha davom ettiradi:

*Sham edim yana ham balandroq yondim,
Sening ovozingni eshitgan mahal.
Xazon qamalida qolgan uyimga
Mehring kirib keldi o‘zingdan avval.*

Tasavvur qiling: maysa quyoshga intiladi – o‘sishi uchun; biyobonda qolgan odam suvga intiladi – tash-

nalikni qondirish uchun. Lirik qahramon esa yaqinlarining mehr-muhabbatiga mush-toq. Xazon bosgan ko‘ngil uyiga jigarlarining mehrini o‘t yoqqandek bo‘ladi. Endi u qalbida sel bo‘lib oqayotgan sog‘inch tuyg‘ularini birma-bir quyma satrlarga joylaydi. She‘rdagi “Bulutning to‘zg‘in xayoli”, “Bog‘ning shamoli”, “Ona nimchasing hidi”, “Tugmadagi porlaydigan nur”, “Tomorqada o‘sadigan gulning shiddati” kabi metaforik obrazlar bir-biri bilan uzviy aloqaga kirishadi. Natijada she‘rning mazmuni, ijodkorning maq-

sadi yana-da oydinlashadi. Bolaligiga tashlab kelgan o‘sha go‘zal manzaralar sog‘inchi she‘rning badiiyligini yanada oshirgan.

Lirik qahramon ko‘ngli uchun nimalar kerakligini bir-bir sanar ekan, she‘rni quyidagicha yakunlaydi:

*Yuking ancha og‘ir bo‘ladi, magar
Ularni og‘rinmay yelkangga yukla.
Qo‘rqmagin, aqldan ozganimcha yo‘q.
Xo‘rsinma,
Men endi tirikman, uka.*

Menga dalalarning qalbin olib kel.

Jigari yelkasiga ortgan sog‘inch yuki u uchun qadrdon, azizdir. Huvullagan qalb dunyosini shular orqali to‘ldirmoqchidek bo‘ladi go‘yo. Aslida, lirik qahramon kimdandir nimanidir kutmaydi, balki o‘sha olisda qolgan mo‘jizalarga boy ona qishlog‘ini, yaqinlarining mehrini, e‘tiborini kutib yashaydi. She‘rning so‘nggi misrasi esa lirik qahramonning qishlog‘iga, yaqinlariga bo‘lgan sog‘inchi bitmas-tuganmas ekanligini ko‘rsatib turibdi.

Shoiraning bu kabi she‘rlari bizni bedorlikka, uyg‘oqlikka chorlaydi. Vijdonimizni uyg‘otib loqaydlik, beparvolik, mehrsizlik kabi illatlarni qalbimizdan quvib chiqaradi. Kirlangan qalblarni poklashga, samimiy tuyg‘ular jo‘sh urishiga sabab bo‘ladi. Demak, quyosh obrazi badiiy adabiyotda ijodkor nuqtayi nazari bilan turlicha talqin etiladi va bu obraz har safar o‘zining yangidan yangi qirralari bilan she‘r badiiyatini ta‘minlayveradi.

Tuyg‘ulari samimiy ijodkor kitobxon bilan she‘rlari orqali ko‘ngil yaqinligini paydo qiladi, uni ruhan uyg‘oqlikka chorlaydi. Zero, vatan ichra kichik bir vatan bu bizning ota uyimiz, ona qishlog‘imiz ekanligini she‘rlarida bot-bot takrorlaydi.

Rashid XO'JAMOV

1997-yili tug'ilgan.
Guliston davlat universiteti
filologiya fakulteti talabasi.
„Vatanimga jonim fido“, „Ar-
dog'imdagi tuyg'ular“ nomli
she'riy to'plamlari chop etilgan.

ILINJ

Up-uzun tunlardan toliqdi ko'zlar,
Lek mahzun kechalar cho'zilmas mangu,
Kimdir men haqimda fasodlar so'zlar –
Men tongni kutyapman... Bir oppoq tong u...

Lahzasi mustahab, oni mustahiq!
Yaratganim siylar sabrimga oshub,
Men o'sha tonglarni ko'zlarimnimas
Qarshi olajakman yuragim ochib...

Bir tongni kutyapman, bir oppoq tong u!

Bir tongni kutyapman, bir oppoq tong u!

SENING BOSHQALARDAN ORTIQ YERING YO'Q

Sening boshqalardan ortiq yering yo'q,
O'shanday hammaning yuz, ko'z-u qoshi.
Soch tolang soniga monandi ham bor...
Hatto bor
nozingga nozi oxshashi!

Sening boshqalardan ortiq yering yo'q –
Senda choralarning cheksizligi chin!
Boshi osmon qiz,
Bolishi osmon qizni...
Senday vafosizni... ko'-o'p ko'rgan ochun!

Sening boshqalardan ortiq yering yo'q,
Bilaman...
Anglayman...
His etaman, bas!
Ammo nega, shuncha sababdan so'ng ham
Surating yirtmoqqa jur'atim yetmas.

Sirdaryolik ikkita shoir yigit bilan tanishib, ko'nglim yorishdi. Ikkalasida-
gi she'rga bo'lgan muhabbatni ko'rib, ruhim ancha tetiklashdi. Quddus bilan
uzog'i yili Guliston davlat universitetidagi adabiy uchrashuvda tanishgan edik.
Harakatchan, ko'zlari chaqnabgina turadigan bu yigitcha nimasi bilandir o'z
tengqurlaridan boshqacharoq ko'rindi ko'zimga. Rashid Xo'jamov ham bir ko'z

**Quddusbek
ASADULLAYEV**

1998-yili tugʻilgan.
Guliston davlat universiteti
filologiya fakulteti talabasi.
Respublika yosh ijodkorlari-
ning Zomin seminarini
ishtirokchisi.

IQROR

Men doim yurakning izmida boʻldim,
Hech qachon turmadim koʻngilga qarshi.
Gohida koʻkardim, gohida soʻldim
Meni toblab borar bu hayot darsi.

Darlar turfa xildir, xulosa bir xil,
Barcha oʻy-xayollar ezgulik sari.
Hayot goh saxiydir, gohida baxil,
Aqlingni olmasin mol-davlat, zari.

Quvonchmi yoki gʻam aytib shukrona
Borin qarshilayman bagʻrimni ochib.
Neki bor, koʻradir bu shoʻr peshona,
Qayga ham borardim, taqdirdan qochib.

Meni toblab borar bu hayot darsi...

* * *

Yurak degani-ku... oʻzi menda yoʻq,
Bor edi, muhabbat solganda uchqun.
Yondi u, kul boʻldi tushib laxcha choʻgʻ,
Sen menga sensizlik tortiq qilgan kun!

Shubha-yu gumonlar... Ishqqa tushdi oʻt,
Mensizlik muborak! Ketdingmi, kelma.
Gar yoʻllar tutashsa sukut saqlab oʻt,
Sensiz yashamoqqa xalaqit berma!

QIYIN...

Bir suluvni sevsak mobodo
Qaytolmadik... bizlarga qiyin...
Jondan sevar qizlar ham ammo,
Aytolmaydi... qizlarga qiyin!

Muhabbat deb, gʻururdan kechib,
Bosh egmoqlik... bizlarga qiyin...
Sevgan yori qolib, oʻzgaga
Tegib ketar... Qizlarga qiyin!

tashlab berish, fikr aytish maʼnosida sheʼriy qoralamalarini yuborganida ikki ming oʻn toʻqqizning koʻklami edi. Mashqlarini varaqlab fikrchan, tiyrak yigit ekan, dedim ichimda. Siz, aziz sheʼrxonlarni ham ularning mashqlari befarq qoldirmaydi, degan umiddaman.

Abdunabi BOYQOʻZIYEV

Muhammad SIDDIQ

1999-yilda tug'ilgan.
O'zbekiston davlat san'at va
madaniyat instituti talabasi

TUShLARINGGA KIRIB BORSAM SEZDIRMAY

Bulutlar tarqasin ko'zingizdan jim,
Xurkib sabotingiz metin bastidan.
Vaqt yetdi,
Uyg'oning qondosh tog'larim,
Qo'zg'oling asrlar silsilasidan.

Toshga aylanmadim hali batamom,
Demak,
Men tirikman,
Jismim dolg'ada.
Qarang, ho'v qoyalar o'smoqda hamon,
Endi o'ringizdan turing, og'alar!

Necha yil qaqshatdi zog'lar davrasi,
Necha bor tilimni o'ksib tishladim?
Qon yutib izladim sizni,
Ta'masiz
aziz daryolarim,
yelkadoshlarim.

Qancha kunlar kechdim tentib, sarsari,
Aslo topolmadim bu qo'shin tengin!
Uyg'oning,
Bobomning cho'ng lashkarlari,
Axir qoshingizga keldim
bosh egib...

Nigohing tubida uyg'onsam basir...

* * *

Muddat bor – zamonga daxl qilmagan,
Nur bordir – tegmagan birorta manglay.
Voqe bor – hech bir zot ko'ra bilmagan,
Hech kimning boshini chertmagan anglam.

Sabil koinotda azim safar bor,
Charxfalak kaftidan oqar tamaddun.
Tosh kabi yo'llaraga muk tushar asror,
Irmoqlar amallab o'tar qamaldan.

Parilar pinjida mujdalar yashnar,
Qanotlar ostida avom bor gavjum.
Tasavvurdan nari cheksizlik yashar,
Devorlar ortida bir qudrat mavjud.

O'z o'rnin topadi omonat anjom,
Ketarmiz asta bu go'shani tashlab.
Biroq do'st-u dushman bordir har qachon,
Sening ham, mening ham qonimga tashna...

* * *

Ruhim panoh bilsa yurak qa'ringni,
Hayyomning jomida to'lg'ongandek may.
Cho'chitib yubormay kipriklaringni,
Tushlaringga kirib borsam sezdirmay.

Yashasam umrimni sochingga burkab,
O'ylaring rangida bexush qarisam.
Qoyalar kunjidan bir kaft suv tarab,
Horg'in qushlaringga tutsam, farishtam!

Ko'nglingga chuqqurroq yetganim sayin,
Xotirjam dunyodan voz kechib kulsang.
Mehr-la jonimni olsa Azroyil,
Sening xayollaring shaklida o'lsam!

Tayyorman, bu tunda ishqingni kuylab
Nigohing tubida uyg'onsam basir.
Roziman,
Qismatim bir nafas siylab
Ko'zlaring rangida bitsa Musavvir...

Mixail BULGAKOV

Mixail Bulgakov faqat rus adabiyotida emas, balki jahon adabiyotida ham munosib o'ringa ega buyuk yozuvchilardan. "Usta va Margarita" romani bilan u dunyo romanchiligini bir pog'ona yuksaltirgan. Uning "Ityurak" qissasi ham o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Dunyo miqyosida o'qilishi zarur bo'lgan asarlar orasida "Ityurak" doim tilga olinadi.

"Yoshlik" jurnalida bundan roppa-rosa 30 yil oldin (1989-yil 12-son) Hojiakbar Shayxov va Gulchehra Nishonovalar tarjimasi bilan mazkur qissa o'quvchilar hukmiga havola etilgan. Ammo shundan beri ushbu asar kitob holida nashr qilinmagan. Tahririyat jamoasi "Ityurak" qissasini qayta chop etishni niyat qildi. Marhamat, jahon nasri durdonalaridan bo'lmish asarni miriqib mutalaa qiling.

ITYURAK

(Qissa)

Uv-uv-u-u-uv! Men sho'rlikka bir razm solinglar, o'lyapman, axir. Tashqarida o'kirayotgan bo'ron bamisoli janozamni o'qiyap-ti, men ham bo'ronga qo'shilib uv tortyapman. Sho'rginam qursin, sho'rginam... Xalq Xo'jaligi Markaziy Kengashining oddiy ishchilar oshxonasida isqirt qalpoqli bir ablah oshpaz ustimga qaynoq suv to'kib, chap biqinimni pishirdi-qo'ydi. Voy la'nati-yey, yana prole-tariy! Voy jonim-ey, biram og'riyaptiki!.. Suyaklarimgacha sirqiratib yubordi. Endi yotib uv tortyapman. Faqat uv tortganing bilan dar-ding yengillashsa qani edi-ya...

Nima, men uning arpasini xom o'ribmanmi? Tovba! O'sha axlat-xonasini ozgina titkilaganim bilan Xalq Xo'jaligi Kengashining jami ozuqasini yamlab yuborarmidim? Ochofat maxluq! Siz fursat topib uning afti-angoriga bir razm soling-a: basharasi moy surilgandek yalt-yult qiladi. Qip-qizil o'g'ri. Eh odamlar, odamlar...

"Qalpoq" meni peshinda qaynoq suv bilan mehmon qilgandi, hozir esa qorong'i tushgan, Prechistenka o't o'chirish komandasi qarorgo-hidan qovurilgan piyoz hidi kelayotganiga qaraganda, oradan yana to'rt soatlar chamasi o'tgan. O'zingizga yaxshi ma'lumki, o't o'chi-ruvchilar bo'tqa iste'mol qilishadi. Ular uchun bo'tqa qo'ziqorinday mazali taom. Lekin o'sha prechistenkalik itlarning hikoya qilishla-richa, Neglinniydagi "Bar" restoranida go'yoki kundalik taom sifa-tida portsiyasi 3 so'm 75 tiyin turadigan qo'ziqorin-u pikan qaylasi iste'mol qilisharmish. Bu, albatta, shinavandalarning ishi, kalish yalagandek bir gap... Uv-u-u-uv...

Biqinim zirqirab og'riyapti, yaqin istiqbolimni ham mutlaqo aniq sezib turibman: kuygan joylarim yaraga aylanadi. Qanday davolana-man endi? Yoz bo'lsa ekanki, zing'illab Sokolnikiga borsang, u yerda ajoyib, juda yaxshi bir shifobaxsh o't o'sadi, undan tashqari, tekin kolbasa bo'laklarini terib yesa bo'ladi. Hurmatli grajdanlar yog'li qog'ozlarni tashlab ketishadi, ularni maza qilib yalash mumkin. U yerda anavi oy nurida o'ltirib, "Azizim Aida"ni kuylaydigan qandaydir lo'ttibozning yurakni ezuvchi nolasini hisobga olmasa, hammasi jo-yida bo'lardi... Hozir-chi, qayerga ham borasan?.. Sizing hech etik bi-lan orqangizga tepishganmi? Tepishgan. Qovurg'angizga g'isht bilan tushirishganmi? Yetarlicha tushirishgan. Hammasiga chidaganman.

Allaqachon taqdirga ham tan berganman. Agar hozir yig'layotgan bo'lsam, faqatgina jonim og'riganidan, sovuqdan yig'layapman, lekin ruhim hali tetik. Itlarning ruhiyati barqaror bo'ladi. Mana, butun

tanamning sog' joyi qolmagan, yara-chaqa, hammasi mehribon odamlarning sharofati. Lekin asosiysi qaynoq suv bilan pishirishganidan keyin yuz berdi: biqinimning junlari to'kilib, shir yalang'och bo'lib qoldim. Endi o'pkamni shamollatib qo'yishim ham hech gapmas, undan ham oldin, qadrli grajdanlar, ochimdan o'laman. O'pkasi shamollagan it zinapoya tagidagi qalin qilib to'shalgan burchakda jim yotishi kerak. Xo'sh, u holda menday bo'ydoq va oshqozoni pakillab yotgan kuchuk o'rniga kim qorin to'yg'azish uchun axlatxonama-axlatxona chopadi? O'pkam butunlay ishdan chiqqan taqdirda ham qornim bilan emaklab, obdon holdan toyib yurganimda istagan odam tayoq bilan bir urib surobimni to'g'rilaydi-qo'yadi. Ko'cha supuruvchilar esa meni oyog'imdan ushlab, axlat ortilgan aravaga uloqtirishadi.

Ko'cha supuruvchilar proletarlar ichidagi eng berahm, battol odamlardir. Ular eng past tabaqaga mansub. Oshpazlarning har xili uchraydi. Masalan, prechistenkalik marhum Vlas. U ozmunchamizning hayotimizni saqlab qoldimi? Har qanday bemor uchun eng muhimi – bir burdagina nimadir yeb olish. Qari itlarning gapiga qaraganda, o'sha Vlas deganlari ba'zida suyakka qo'shib yaxshi g'ajilmagan go'sht ham tashlab turarkan. Joying jannatda bo'lgur asil inson bo'lgan-da, man-man degan graf Tolstoylarning xonadonida xizmat qilgan, anavilarga o'xshab mo'tadil ovqatlanish kengashida emas... Ularning ovqatlanish tarmog'ida ko'rsatayotgan karomatlariga itning ham aqli bovar qilmaydi. Anavi ablahlar bo'lsa, tuzlangan sassiq go'shtdan karam sho'rva pishirishadi, hech narsadan bexabar haligi sho'rliklar esa yugura kelib yeb-ichib mazza qilib ketishadi.

Anovi mashinkachi to'qqizinchi razryad bo'yicha to'rt yarim so'lkavoy oladi, to'g'ri, uning o'ynashi momiqqina paypoq sovg'a qilib turadi. Lekin bitta momiq paypoq uchun qanday xo'rliklarga chidashi kerak, chunki o'ynashi undan oddiygina usulni emas, fransuzcha muhabbat qoidalarini talab qiladi. Gap o'rtamizda qolsin, o'lguday bezmaza bo'lishadi o'sha fransuzlar. Lunjlari to'la ovqat-u, ustidan qizil vino ichganlariga nima deysiz.

Ha... Yugurib-yelib keladi sho'rlik mashinkachi... Axir, uning 4,5 so'lkavoyiga "Bar"ga kirishning iloji yo'q. Hatto kinematografga ham yetmaydi. Kinematograf esa ayollar hayotida yakka-yu yagona ovunchoq. Aftini bujmaytirib, ko'zlarini yumib-ochib turgan bo'lsa ham, gupillatib hammasini yeb oladi. O'zingiz o'ylab ko'ring: ikki xil ovqat uchun 40 tiyin to'lash kerak. Vaholanki, bu ovqatlar 15 tiyinga ham arzimaydi. Chunki qolgan 25 tiyinni zavxoz cho'ntagiga uradi. Mashinkachiga shunaqa hashamatli stol kerak deysizmi? Uning o'ng o'pkasining yuqori qismi dardga chalingan. Yana fransuzcha muhabbat tufayli xotinlarga taalluqli kasal ham orttirgan. Ishxonasida undan balo-battarlar uchun pul ushlab qolishadi, oshxonada esa yuvindi bilan qornini to'yg'azvorishadi, ana u, ana u... o'ynashi sovg'a qilgan paypoqchalarda yugurib ketyapti. Oyoqlari muzday, qorniga sovuq shamol kirib ketyapti, chunki ko'ylagi mening junimga o'xshagan, ishtoni ham ipildiriqqina, quruq to'rlar-u lentalardan tikilgan. O'ynashining nigohi uchun. Issiq, paxmoq ishton kiyib ko'rsin-chi qani... Namuncha qo'pol kiyinasi, deb shunaqangi baqirib beradiki! Jonimga tegdi mening matryonam paxmoq ishtonlari bilan... Endi mening davrim keldi. Endi rais bo'ldim, qancha o'g'irlasam, hammasini ayol tanasiga, nozik

bo'yinlarga, Abrau-Dyurso*ga baxshida etaman. Chunki yoshligimda orzularimga yetolmay, och-nahor armon bilan o'tganman, narigi dunyosiga esa ishonmayman.

Achinaman unga, juda achinaman! Lekin undan ham ko'proq o'zimga rahmim keladi. Xudbinligim tufayli aytayotganim yo'q bu gaplarni, biz haqiqatan ham u bilan bir xil sharoitda yashamayapmiz. U hech bo'lmasa, uyiga kirib isinadi-ku! Men-chi, men qayoqqa boraman? U-u-u-u-!..

– Kuch-kuch-kuch! Sharik, hoy, Sharik, namuncha g'amnok uv tortmasang sen sho'rlik? Kim seni xafa qildi? Eh...

Jodugar bo'ron darvozalarni taraqlatib, bechora xonimning quloqlarini yalab o'tdi. Yubkasini ko'tarib, och sarg'ish paypoqli tizzalarini, yaxshi yuvilmagan ich kiyimining to'rlarini ko'rsatib, uning so'nggi so'zlarini yutib, itni esa nariga surib tashladi.

"Voy xudoyim-ey. Bu qanaqa havo bo'ldi-a?.. Voy... Qornim hamon burayapti. O'sha go'shtning asorati bu, sasigan go'shtning... Qachon bularning oxiri bo'larkin-a?"

Xonim boshini eggancha, bo'ronga qarshi hujumga o'tdi, darvozadan chiqib, ko'chada izg'irin bilan olisha-olisha, qorda toyg'ana-toyg'ana ko'zdan g'oyib bo'ldi.

It esa darvozaxonada yarador biqinidan azob chekkan holda muzday devorga suyanganicha yolg'iz o'zi qoldi. Hamda bu yerdan endi aslo qo'zg'almaslikka, shu yerda o'limini kutishga qat'iy qaror qildi.

***Abrau-Dyurso** – eng yaxshi shampan vinosi

Tushkunlik uni shu ko'ygga solgandi. Qalbida shunchalar armon, shunchalar dard-alam, yolg'izlik va dahshat bor ediki, hatto ko'zlarida mayda yosh tomchilari paydo bo'lib, pastga oqib tushar va shu zahoti qurib qolardi. Kuygan biqinida junlari suv, qor tekkani tufayli sumalak bo'lib qotib qolgan, ular orasidan esa terining kuygani, katta-katta qizg'ish dog'lar yaqqol ko'zga tashlanardi. Bu oshpaz deganlari namuncha befahm, befarosat, toshbag'ir bo'lmasa?! Xonim uni "Sharik" deb chaqirdimi? Qanaqasiga u Sharik bo'lsin, axir? Sharik deganlari xo'ppa semiz, to'yib ovqat yegan, yum-yumaloq, tentak, sulii bo'tqasini tanovul qiluvchi, zodagon itlarning farzandi degani-ku, axir! U esa junlari yulingan, tanasi shilingan, kuygan, oriq, ko'cha-ko'yda sang'ib yuradigan, sayoq it bo'lsa... Ha, mayli, shirinsuxanligi uchun ham rahmat.

Ko'chaning narigi tomonidagi chiroqlari charaqlab yonib turgan magazinining eshigi sharaqlab ochilib, ostonada bir grajdanin ko'rindi. "Ha-ha, o'rtoq emas, grajdanin, to'g'rirog'i – janob. Janob deyilsa, haqiqatga yaqinroq va aniqroq bo'ladi. Paltosiga qarab, shunday deyapti deb o'ylayapsizmi? Xato qilasiz! Hozir proletarlarning ko'pchiligi palto kiyadi. To'g'ri, yoqasi bunikiday emas, albatta, bunaqasi haqida gap ham bo'lishi mumkin emas, lekin uzoqdan adashtirish mumkin. Ammo ko'zlar... Bu shunday narsaki, uzoqdan ham, yaqindan ham o'zgarmaydi, adashtira olmaysan. Xuddi barometrga o'xshaydi ular. Ko'zga qarab, odamning qalbida nimalar kechayotganini bilish mumkin, hammasini payqasa bo'ladi: kimning qalbi Sahroyi Kabir singari bo'm-bo'sh, kimdir hech nimadan hech nima yo'q etigi bilan qovurg'angga nuqib qoladi, ba'zi birovlar esa o'zlaridan-o'zlari "pirr" etgan narsadan qo'rqib yurishadi. Mana shu oxirgi landovurning "xap" etib boldiridan tishlab olish juda maroqli bo'ladi-da. Qo'rqasanmi, ol oladiganingni! Qo'rqasang, demak, narxing shu... r-r-r-vov-vov...

Janob dadil qadamlar bilan simyog'och bo'yi baravar bo'ron ko'tarilayotgan ko'chani kesib o'tib, darvozaxona tomon yo'naldi. Ha-ha, hammasi ko'rinib turibdi. Bu janob sasigan go'sht yemaydi, mabodo, biron joyda shunday go'sht taklif qilingan taqdirda ham shunaqangi janjal ko'targan bo'lardiki... Keyin esa gazetaga yozardi: meni, Filipp Filippovichni, zaharlamoqchi bo'lishdi.

Mana, u tobora yaqinlashib kelyapti. Bu to'yib ovqat yeydi, o'g'irlik qilmaydi, hech kimni tepmaydi, lekin o'zi ham hech kimdan qo'rqmaydi. Nima uchun qo'rqmaydi? Chunki hamisha to'q. U aqliy mehnat odami, yumshoq, oppoq, fransuz ritsarlari kabi cho'qqi soqol va mo'ylov qo'ygan

janob. Sigarasi ham bor. Ammo undan yoqimsiz kasalxona va sigareta hidi anqib turibdi.

Nima jin urib, u Markaziy Xo'jalik kooperativida adashib yurgan ekan? Mana, u yonginamda... Nima qidiriyapti o'zi?.. – U-u-u-u... Shu ipirisqi do'konchadan nima xarid qilishi mumkin? Nahotki, ovchilik bozori unga kamlik qilgan bo'lsa? Nima-nima? Kolbasa. Janob, siz bu kolbasaning nimadan tayyorlanganligini bilganingizda edi, do'konchani yaqiniga ham yo'lamagan bo'lardingiz. Uni menga berganingiz ma'qul".

It so'nggi kuchini to'pladi-da, darvozaxonadan yo'lakka qarab sudralib ketdi. O'q ovozdaiy guvillab avjiga chiqayotgan bo'ron "Yosharish mumkinmi?" degan plakatning katta-katta harflarini uchirib yurardi.

"Albatta, mumkin. Mana, meni hid yoshartirdi, oyoqqa turg'azdi, ikki kundan beri hech vaqo tushmagan oshqozonim borligini yodimga soldi, kasalxona hidini ham yutib yuborayotgan antiqa hid, pishirilgan ot go'shti, sarimsoq va murchning jannatbaxsh hidi... Sezib turibman, yo'q, aniq bilaman, po'stinining o'ng cho'ntagida kolbasa bor. Mana u, shundoq burnim ustida. O, hazratim! Menga bir nazar sol. Men o'lyapman, axir! Qismatimiz qursin, qullar qismati!"

It ko'zlaridan shashqator yosh oqizganча kaltakesakka o'xshab qorni bilan emaklab ketdi. Oshpazning nimalar qilganini bir ko'ring-a! Lekin siz bir tishlam ham bermaysiz. Boyvachcha odamlar tabiatini juda yaxshi bilaman, axir! Lekin, aslida, sizga nima keragi bor sasigan ot go'shtining? Bunaqa zaharni Mosselpromdan boshqa hech qayerdan topa olmaysiz. Siz esa bugun ertalab nonushta qilgansiz, erkaklik pushtingiz tufayli siz jahonshumul ahamiyatga molik odamsiz. U-u-u-u... bu yorug' jahonda nimalar bo'lyapti o'zi? Ko'rinib turibdi, hali o'lishimga ancha bor, ruhan taslim bo'lish esa – g'irt gunoh. Qo'lini yalash kerak, boshqa iloj yo'q.

Turgan-bitgani jumboqdan iborat janob esa itga engashdi, ko'zlarini yaltillatganча, o'ng cho'ntagidan uzungina oq o'ram oldi. Jigarrang qo'lqopchalarini yechmagan holda qog'oz o'ramni ochdi, uni shu zahoti shamol uchirib ketdi, so'ngra Krakov kolbasasidan bir bo'lak sindirdi. Nahotki, shu bo'lak it uchun bo'lsa? "O, marhamatli janob! U-u-u!"

– Husht-husht, – hushtak chaldi janob, keyin jiddiy ovozda qo'shimча qildi: – Olaqol! Sharik, Sharik!

"Yana Sharik! Peshonamga shu nom yozilgan ekan, shekilli... E, mayli, nima desangiz deyave-ring, bunday marhamatingiz uchun nima deb atasangiz ham roziman".

It bir zumdayoq kolbasaning po'stini artirda-da, inqillay-sinqillay bir yamlashdayoq yeb tashladi. Qor aralash bir bo'lak kolbasa tomog'iga tiqilishiga sal qoldi, chunki ochko'zlik qilib, ipini ham yutib yuborayozgandi. "Qo'llaringizni qayta-qayta yalashga, hatto ishtoningizni ham o'pishga tayyorman, xaloskorim!"

– Hozircha yetadi.

Janob xuddi harbiy odamlarga o'xshab qisqa-qisqa gapirardi. U Sharik ustiga engashib, sinovchan nigohda itning ko'zlariga tikildi, kutilmaganda mehribonlik bilan Sharikning qornini silab qo'ydi.

– Hmm, – dedi u sirli ohangda, – bo'yunturug'i yo'q, juda soz, menga aynan sen kerak eding-da, oshna. Qani, men bilan yur-chi, – u barmoqlarini qarsillatdi. – Fit-fit!

"Siz bilan?! E, siz bilan dunyoning narigi chekkasiga ham boraveraman. Oyog'ingizdagi charm botinkangiz bilan tepsangiz ham miq etgan nomard".

Chiroqlar butun Prechistenkani sutday nurafshon etgan. Biqini uzluksiz og'rishiga qaramay, Sharik po'stin kiygan olijanob bu kishini yo'qotib qo'yishdan qo'rqib, undan bir qadam ham orqada qolmaslikka intilar va hatto og'riqni ham unuttayozguday edi. U qanday bo'lmasin, o'z mehri va vafodorligini izhor etishni istardi. Va buni Prechistenkadan to Obuxov jinko'chasigacha bo'lgan oraliqda yetti marta izhor etdi, botinkasini o'pdi, Murda jinko'chasi muyulishiga yetganda, o'ziga yo'l ochayotib, shunday dahshatli uv tortdiki, yo'lovchi bir xonim qo'rqanidan o'tirib qoldi, o'ziga nisbatan yanayam rahm-shafqat uyg'otish maqsadida bir-ikki bor zorlanib uv tortib qo'ydi.

Kutilmaganda suv quvuri ostidan badbashara bir daydi mushuk chiqib keldi, bo'ron avjiga olayotganiga qaramay, u Krakov kolbasasining hidini sezib qolgandi, chamasi.

Darvozaxonadan yarador itlarni yig'ib yuradigan bu dumbul boyvachcha manavi qaroqchini ham o'zi bilan birga olib ketishi, keyin Mosselprom mahsulotini o'rtasidan arra qilishga to'g'ri kelishi haqidagi fikrdan Sharikning ko'zlarida o't chaqna ketayozdi. Shuning uchun tishlarini g'ijirlatib, mushukka qarab shunday irilladiki, u sho'rlik, teshik shlangaga o'xshab pishillagan qavur ichidan chopqillab ikkinchi qavatga chiqib ketdi.

"Fr-r-r... Vov! Yo'qol! Mosselpromning Prechistenkada izg'ib yuradigan har bir daydining qorni to'yg'azishga vaqti yo'q".

Derazasidan valtorna*ning yoqimli ovozi eshitalayotgan o't o'chirish komandasi yoni-

ga yetganlarida, janob itning sadoqatini yana bir bo'lakcha kolbasa bilan taqdirladi, lekin bu bo'lakcha avvalgisidan kichikroq, besh tiyinlik chaqani eslatardi.

"Eh, g'aroyib odam ekan! Meni o'ziga og'dirib olmoqchi... Xavotirlanmang! Shundoq ham hech qayoqqa jilmayman. Qayerga desangiz, o'sha yoqqa ergashib ketaveraman!".

– Fit-fit-fit! Bu yoqqa yur!

"Obuxovgami? Ma'zur tutasiz. Bu jinko'cha bizga juda yaxshi tanish.

– Fit-fit! – Bu yoqqami? Bajoni... E, yo'q, ma'zur tuting. Yo'q. U yoqda shveytsar bor. Bunaqasi olamda yo'q. Ko'cha supuruvchi farroshlar ham uning oldida ip esholmaydi. Juda xudo urgan zot. Indamasang, boshingga minib, qorningni chavaqlashdan ham toymaydi".

– Nega qo'rqasan, axir? Yuraver.

– Salomatmisiz, Filipp Filippovich.

– Salom, Fyodor.

"Mana buni shaxs desa bo'ladi. Voy xudoyim-ey, baxtiqaro qismatim meni kimga ro'para qildi? Ko'chada yurgan itlarni bunday hashamatli o'rtoqlik uyiga olib kirishga qodir juda hurmatli, gapi hammaga o'tadigan qanaqa shaxs ekan o'zi bu?"

Qarang-a, anavi ablahning qimir etgani holi yo'q. Ko'zlariga e'tibor bering, o'zi indamagani bilan, ko'zlari yeb tashlaguday tikilyapti, shunga qaramay, har doimgiga nisbatan ancha sipo, ancha bosiq. Go'yo shunday bo'lishi kerakday. Hurmat qilar ekan, juda hurmat qilar ekan bu janobni! Eh-ha! Men bo'lsam u bilan birgaman, izma-iz ketyapman. Nima, tegib ketdimmi? Eplasang, uzib ol. O'sha qadoq bosgan proletar oyog'idan bi-ir g'ajisang! Avlodimizga ko'rsatgan hamma hunarlari uchun. Basharamni kaltak bilan necha marta bejaganding, a?"

– Yur, yura qol.

"Albatta, albatta, siz hech xavotir olmang, faqat yo'lakni ko'rsatsangiz bas, u yog'ini bizga qo'yib beravering. Biqinimning lo'qillashiga qaramay, orqangizdan bir qadam ham qolmayman".

Janob zinadan pastga qarata:

– Fyodor, menga xat kelmadimi? – deya savol berdi.

Pastdan iltifot ila javob berishdi.

– Yo'q-yo'q, Filipp Filippovich, – dedi (keyin sekin, sirli tovushda), – uchinchi kvartiraga bir necha o'rtoq joylashtirildi.

Itlarga mehribon hurmatli janob zinada keskin orqasiga o'girilib, pastga engashdi-da, dahshatga tushib so'radi:

***Valtorna** – puflab chalinadigan musiqa asbobi

– Xo‘sh-sh?
 Uning ko‘zlari ola-kula bo‘lib, mo‘ylovlari tik-kayib ketdi.
 Shveysar pastdan og‘ziga kaftini tutib, bosh irg‘agan holda tasdiqladi:
 – Xuddi shunday, bir emas, to‘rt kishi.
 – Yo tavba! Uyimizda nimalar bo‘lishini endi tasavvur qilish mumkin. O‘zlari nima qilishyapti?
 – Hech nima.
 – Sizdan so‘rayapman, Fyodor Pavlovich?
 – G‘isht va parda olib kelgani ketishdi. Uyni ikkiga bo‘lib, devor qurishmoqchi.
 – E, jin ursin, bu qanaqasi, axir!
 – Hamma kvartiralarga odam qo‘yisharkan, Filipp Filippovich, siznikidan tashqari. Hozir majlis bo‘ldi, yangi shirkat saylashdi, eskilarining esa dumini tugishdi!
 – Nimalar bo‘lyapti o‘zi, tavba... Fit-fit.
 “Ketyapman, mana, yonginangizdaman. Biqinim qurg‘ur zirqirab, sira tinchlik bermayapti-da. Ijizat eting, botinkangizni yana bir yalab qo‘yay.
 Shveysarning zar uqali bosh kiyimining gardishi ko‘rinmay ketdi. Marmar yotqizilgan maydonchada quvurdan chiqayotgan issiqlik “gup” etib dimog‘imga urildi. Yana bir marta burilib, mana, manzilimizga ham yetib keldik”.

II

Go‘sh t hidini bir chaqirim naridan bilib olsa bo‘ladigan joyda o‘qishni ataylab o‘rganishning sira hojati yo‘q. Binobarin, agar siz Moskvada yashasangiz, kallangizda salgina aql degan narsa mavjud ekan, xohlasangiz – xohlamasangiz savodxon bo‘lib ketasiz, buning uchun qandaydir kurslarda o‘qish hecham shart emas. Moskva-dagi qirq ming kuchukdan allaqanday mutlaqo telbasigina harfma-harf “kolbasa” so‘zini o‘qiy olmaydi.

Sharik o‘qishni rang ajratishdan boshlagan. U to‘rt oylikligida butun Moskva bo‘ylab ko‘kimtir-havorang “MSPO” – go‘sh t savdosi, deb nomlangan nomlavhalar osib chiqishdi.

Takror aytamanki, buning sira hojati yo‘q edi, chunki go‘sh t bor joy shundoq ham sezilib turadi.

Bir marta Sharikning dimog‘iga motorning benzin hidi o‘rnashib qolib, yanglish yuz berdi; ko‘kimtir rangga ishonib borib, go‘sh t do‘koni o‘rniga, Myasnitskiy ko‘chasidagi aka-uka Gau-biznerlarning elektr xo‘jalik mollari magaziniga kirib ketibdi. U yerda eshilgan sim zarbini totib ko‘rgach, izvoshchilarning qamchisi undan yumshoqroq ekanligiga amin bo‘ldi. Mana shu kunni Sharikning aqli kirgan kun deb hisoblash kerak. Yo‘lakchada og‘riqdan dumini butlari orasiga qisgan-gancha, ko‘kimtir-havorang har doim ham xom

go‘sh t ma‘nosini anglatavermasligini uqib yetdi. Og‘riqdan uv tortar ekan, hamma go‘sh t do‘konlarida chapdan birinchi bo‘lib chanani eslatuvchi tilla yoki mallarang belgi turishini esladi.

Bu yog‘i yanayam muvaffaqiyatliroq bo‘ldi. “A” harfini Moxovoy muyulishidagi – “Glavribanda o‘rgandi, keyin “B” harfini. “Riba” so‘zining dum tomonidan pisib kelish uning uchun qulayroq edi, chunki bosh tomonida militsioner turar edi.

Moskvaning xilvat burchaklarida to‘rtburchak koshinlar bilan bezatilgan joylar har doim “S-i-r” degan so‘zni bildirar edi. So‘z oldidagi samovarning qora jo‘mragiga o‘xshagan belgi esa tog‘- tog‘ uyulib yotgan golland pishlog‘i, itlarni ko‘rsa vahshiy lashib ketuvchi prikazchiklar, qipiq sepilgan taxta pol, sassiq hid hamda do‘konning sobiq xo‘jayini Chichkin nomini bildirar edi.

Agar garmondan “Azizim Aida”ga qaraganda sal tuzukroq kuy eshilib, dimoqqa esa sosiska hidi urilar ekan, oq matoga qora harflar bilan yozilgan so‘zlar silliqqina “Beada..” deb boshlansa, bu “Beadab so‘zlar ishlatilmasin, choychaqa berilmasin” degani edi. Bu yer ari uyasiday doimo gavjum, shovqin-suronli, kamdan-kam bo‘lsa-da, odamlar o‘rtasida janjal, bir-birovining basharasi-ga musht solishlar zohir bo‘lib turardi; kuchuklarni esa qog‘oz sochiq bilan urish, etik bilan tepkilash odat tusiga kirgandi.

Oynadan qorayib ketgan eski go‘sh tlar, mandarinlar ko‘rinib turgan bo‘lsa, bu... gau-gau... gastronomiyani anglatardi. Agar ichiga yomon suyuqlik to‘ldirilgan qoramtir shishalar ko‘rinayotgan bo‘lsa, bu ma-a-ay degani edi. Aka-uka Yeliseyevlarning sobiq do‘koni.

Itni o‘rta qavatdagi hashamatli uyiga boshlab kelgan notanish janob qo‘ng‘iroqni bosdi. It darhol katta, pushtirang va to‘lqinsimon oyna bilan qoplangan eshikning yon tomoniga osib qo‘yilgan va ustiga zarhal harflar bilan yozilgan qora taxtachaga nigoh tashladi. Birinchi uchta harfni u darrov tanidi. “Pe-er-o-Pro”. Keyingisi esa qanaqadir qorni ikki tomonga tarvaqaylab ketgan notanish allambalo edi. “Nahotki proletar, – o‘yladi it hayrat bilan, – bunday bo‘lishi mumkin emas”. U tumshug‘ini tepaga ko‘tarib, janobning po‘stinini yana bir bor hidlab ko‘rdi va qat‘iy ishonch hosil qildi: “Yo‘q, aslo! Proletar hidi kelmayapti. Biron bir aqlli so‘zdir-da, qanday ma‘no anglatishini xudo bilsin”.

Pushtirang oyna orqasida kutilmaganda chiroq nuri charaqladi, u eshikka osilgan taxtachani yanada aniqroq ko‘rsatdi. Eshik ohista ochilib, ostonada oppoq fartuk va jiyak taqqan xushbichim yuzli yoshgina ayol ko‘rindi. Itning vujudiga jannatiy iliqlik yugurib, dimog‘iga ayolning

ko'ylagidan kelayotgan anbar hidi "gup" etib urildi.

"Voy-bo'... judayam zo'r-ku", – xayolidan o'tkazdi u.

– Marhamat qilsinlar, janob Sharik, – kinoyao-muz taklif qildi janob va Sharik dumini likillat-gancha ichkariga kirdi.

Dahliz hashamatli buyumlar bilan liq to'la edi. O'zining kuygan, ozib-to'zib ketgan aksini ko'rsatgan odam bo'yi baravar oyna, devorga tirab qo'yilgan vahimali kiyik shoxi, son-sanoqsiz po'stinlar va oyoq kiyimlar, shippa osilgan lola qandil darrov Sharikning xotirasiga o'rnashib qoldi.

– Qayerdan topdingiz bunaqasini, Filipp Filippovich? – so'radi ayol jilmayib, tulki po'stidan tikilgan ko'kimtir hoshiyali qorato'riq po'stinini yechishga yordamlashar ekan. – Voy, xudo! Namuncha isqirt!

– Bekorlarni aytibsan, nimasi isqirt? – dedi janob qat'iyat bilan gapni cho'rt kesib.

Po'stinini yechgach, ingliz movutidan tikilgan qop-qora kostyum hamda qorni ustida xiragina yaltirab turgan tilla zanjiri ko'rindi.

– Shoshma-chi, qimirlama, fit... Tek tursang-chi, tentak. Hm!.. Bu isqirt em... jim tur deyapman, axir, shayton... Hm! A-a! Kuyibdi. Qaysi ablah seni shu ko'yga soldi-a? Jim tursang-chi, e!..

"Katorgachi-oshpaz, oshpaz", – unsiz nola qildi it va sekininga uv tortib qo'ydi.

– Zina, uni darhol tekshirish xonasiga olib kiring, keyin menga xalat bering, – buyurdi u.

Ayol hushtak chalib, barmoqlarini qirsillatdi va itni orqasidan yurishga undadi, u bir oz ikkilanib turgach, ayol ketidan ergashdi. Ular ikkalasi xira yoritilgan tor yo'lak bo'ylab ketishdi. Laklangan yaltiroq eshik yonidan o'tib, yo'lak oxirida chapga burilishdi-da, qop-qorong'i hujraga kirishdi. Hujra shu zahoti itga yoqmadi, chunki unda nafasni bo'g'ib qo'yadigan bir hid bor edi. Qorong'iliq "shiq" etib, charog'on kunga aylandi, hammayoq charaqlab, jilolanib, oqarib ketdi.

"E, yo'q... – xayolan nola qildi it, – ma'zur tutasiz, lekin men osonlikcha qo'lga tushadiganlardan emasman. Tushunib turibman. E, ularni kolbasalari bilan qo'shib jin ursin! Meni itlar kasalxonasiga olib kelishibdi, shekilli. Hozir kana-kunjut moyini ichirishadi, pichoqlari bilan kuygan biqinimni kesib tashlashadi, o'zi-ku tegmasa ham zirqirayapti".

– Hoy, to'xta, qayoqqa? – qichqirdi Zina deganlari.

It esa g'ujanak bo'lib, bor kuchini to'pladi-da, sog' biqini bilan eshikka shunday zarb bilan urildi, butun uy qisirlab ketdi.

Orqasiga qaytib, bir joyda gir kapalak aylana turib, yonidagi oq chelakni ag'darib yubordi. Chelak ichidagi dumaloq-dumaloq paxta o'ramlari sochilib ketdi. Itning ko'z oldida oppoq devorlar, yaltiroq asboblar, ayol kishining oppoq etagi, burishib ketgan yuzi – hamma-hammasi chaplashib, gir aylana boshladi.

– Qayoqqa, hoy, jundor maxluq?! – baqirardi Zina qizishib. – Voy, la'nati-ey!

"Orqa yo'lak qayerda ekan-a?". – o'ylardi it. U ikkinchi eshik bo'lsa kerak, deb tavakkaliga o'zini oynaga urdi. Chil-chil singan oyna parchalari har tomonga sochildi, ayni vaqtda sariq allambalo suyuqlik solingan bir bankacha ham uchib ketib, chilparchin bo'ldi, shu zahoti suyuqlik polga to'kilib, hammayoqni qo'lansa hid tutdi. Asosiy eshik ochildi.

– To'xta, hayvon! – qichqirardi xalatining bir yengini kiyishga ulgurmagan janob itning orqa oyog'idan ushlab olishga intilarkan. – Zina, bo'ynidan ushla bu go'rso'xtani!

– Voy-bo', it bo'lmay o'li!

Eshik kattaroq ochilib, oq xalat kiygan yana bir erkak kirib keldi. U kira solib it emas, oyna siniqlarini bosib, shkaf tomonga otildi. Uni ochgan edi, xonani ko'ngilni aynituvchi allanechuk hid bosdi. Notanish shaxs itning ustiga qorni bilan o'zini tashlagan edi, jonholatda erkakning botinkasidan sal yuqorirog'iga tishlarini botirib oldi. Haligi kimsa "voy" dedi-yu, lekin o'zini yo'qotmadi. Ko'ngilni aynituvchi hid itning boshini aylantirib, yuragini hapriqtirib yubordi, oyoqlari bo'shashib, gavdasi qiyshaygan qayoq-qadir qulay boshladi.

"Rahmat, hammasi tugadi, – o'ylardi u naq shisha siniqlari ustiga ag'darilar ekan. – Xayr, Moskva! Endi hech qachon Chichkini ham, proletarlarni ham, Krakov kolbasasini ham ko'rish menga nasib etmaydi. Itlarga xos sabr-toqatim uchun jannatga ravona qilishsa kerak. Eh azizlar, qaysi gunohlarim uchun?"

U oyoq-qo'llarini butkul uzatib, hushidan ketdi.

U qayta tirilganida boshi yengilgina aylana, qornida sal-pal og'riq paydo bo'lgan, lekin biqini umuman yo'qday jimib qolgan edi. It o'ng ko'zini picha ochib, ko'z qiri bilan biqini va qorni ko'ndalangiga bint bilan qisib bog'langanini ko'rdi. "Baribir, o'z aytganlarini qilishibdi-da, bachchag'arlar, – o'yladi u ko'ngilg'ashlik bilan. – Lekin boplashibdi, tan olish kerak".

– Sevilyadan Grenadaga qadar... Sokin shom pallasida, – deya kuyladi uning tepasida parishon va yoqimsiz ovoq.

It hayrat ichida ikkala ko'zini butkul ochib, o'zidan ikki qadam naridagi oq o'rindi ustida shimi va ishtonining pochalari qayrilgan oyoqni ko'rdi. Oyoqning to'pig'i atrofi qonab ketgan va uning qotgan joylariga yod surkalgan edi.

– Galvarslar! – o'yladi it. – Hoynahoy, bu mening ishim. Endi nima bo'larkin?.. Boplab ta'zirimni berishsa kerak..”

– Yangrar serenadalar, yangrar qilichlar jarangil!.. Hoy, daydi, sen nega doktorning oyog'ini tishlab olding? A? Oynani nimaga sindirding? A?

– U-u-uv! – mahzun uv tortdi it.

– Ha, mayli, o'zingga kelgan bo'lsang, yotaver, tentakvoy. Bundan buyon ham ta'kidlayveraman. Ular zo'ravonlik yordam beradi, deb chuchvarani xom sanashadi. Yo'q, yo'q-q, oqmi, qizilmi, hatto jigarrangmi, u yordam berolmaydi! Zo'ravonlik asab tarmog'ini butkul falaj qilib qo'yadi. Zina! Men manavi tentakka bir so'm qirq tiyinlik Krakov kolbasasidan sotib oldim. Iltimos, ko'ngli tusashi bilan uni ovqatlantirib qo'yingin.

Oyna siniqlarining qisirlab supurilayotgani va ayol kishining istehzoli ovozi eshitildi:

– “Krakov kolbasasi” emish! Tovba, axir, unga go'sht do'konidan ikki tangalik qolgan-qutgan suyaklarni olib kelsangiz ham teshib chiqmasdi. Krakov kolbasasini yaxshisi o'zim yeyman.

– Qani, yeb ko'r-chi. O'zim yeyman emish! U inson oshqozoni uchun g'irt zahar-ku! Kap-katta qiz-ku, gapini qaranglar, yosh bolaga o'xshab, har baloni og'ziga tiqish payida. Yeb bo'psan! Esingda tursin: agar qorning og'rib qolsa, men ham, doktor Bormental ham sen bilan adi-badi aytishib o'tirmaymiz. “Boshqa biron seni o'ziga tenglashtirayapti, deb aytuvchi hamma bilan..”

Mayin va qisqa-qisqa qo'ng'iroq jiringi eshilar, qayerdandir odamlarning g'o'ng'ir-g'o'ng'ir tovushlari kelardi. Telefon jiringladi. Zina g'oyib bo'ldi. Filipp Filippovich papiros qoldig'ini chelakka tashlab, xalatining tugmalarini taqdi, oyna oldiga kelib, paxmoq mo'ylovini burab qo'ydi va itni chaqirdi:

– Fit-fit! Hechqisi yo'q, hechqisi yo'q. Qani ketdik.

It zo'rg'a oyoqqa qalqidi, biroz gandaraklab, titrab turgach, o'zini qo'lga olib, Filipp Filippovichning polda sudralayotgan etaklari ortidan ergashdi. U yana o'sha tor yo'lakdan o'tdi, lekin bu safar yo'lak yop-yorug' ekanligini payqadi. Laklangan eshik ochilib, Filipp Filippovich bilan ichkariga kirgan itning xonadagi o'ta ozodalik va orastalikdan ko'zlari qamashdi. Bu yerda hammayoq charog'onlik og'ushida: shipning osti ham, yon devorlari ham, stol usti va shkaf

oynalari ham nurga cho'mgan, charaqlar edi. Bu charog'onlik xonadagi hamma narsani aniq ko'rish imkonini berardi. Lekin ularning ichida eng maroqlisi devordagi yasama shoxda o'tirgan boyqush edi.

– Yota tur, – buyurdi Filipp Filippovich.

Qarshidagi o'ymakor eshik ochilib, ostonada oyog'i tishlangan kishi ko'rindi. Yorug'da Sharik uning yosh, cho'qqi soqolli, kelishgan odam ekanligini payqadi. U bir varaq qog'oz uzatib, ming'irladi:

– Yana o'shanisi...

Shu zahoti yana ko'zdan g'oyib bo'ldi. Filipp Filippovich esa xalatining etaklarini ko'tarib, katta yozuv stoli ortiga o'tirdi va o'ta jiddiy hamda salobatli kishiga aylandi. “Yo'q, bu kasal-xona emas, men boshqa joyga tushib qolganga o'xshayman, – xayolidan o'tkazdi it og'ir charm divan yonidagi guldor gilam ustiga cho'zilar ekan. – Anavi boyqush masalasida esa hali aniqlik kiritamiz..” Eshik ochilib, itni hayratga solgan g'alati bir kimsa kirdiki, u beixtiyor akillab yubordi, lekin ovozi juda so'nik eshitildi.

– Jim bo'! Ob-bo, sizni tanib bo'lmaydi-ku, azizim, – kirgan odam qimtinib, ehtirom bilan Filipp Filippovichga ta'zim qildi.

– He-he! Siz sehrGAR, payg'ambarsifat odamsiz, professor, – dedi u sarosima ichida.

– Ishtoningizni yeching, azizim, – buyruq berdi Filipp Filippovich va o'rnidan turdi.

“Yo tovba, – xayolidan o'tkazdi it, – bu yog'i g'aroyib bo'ldi-ku!”

Bu g'aroyib kimsaning ko'm-ko'k sochlari orqasiga tashlangan bo'lib, uchlari zanglagan, tamaki rangida, yuzlarini ajin bosgan, lekin yonoqlari go'daknikiday qip-qizil edi. Chap oyog'i bukilmas, shuning uchun gilam ustida sudralib yurar, o'ng oyog'ini esa, aksincha, yosh boladay sakrab-sakrab bosardi. Ajoyib kostyumining oldiga ko'zday keladigan qimmatbaho tosh qadalgan edi.

Azbaroyi qiziqib qolganidan it ko'ngli aynayotganini ham unutdi.

– Vov-vov, – yengilgina akillab qo'ydi u.

– Ha-ha... Biz yolg'izmi, professor? Bunga aql bovar qilmaydi, – dedi kelgindi Parol Donner, – 25 yil mobaynida bunaqasini ko'rmaganman, – shi-mining tugmasini yecha boshladi, – ishonasizmi, professor, har kecha yalang'och qizlar gala-gala kelishadi. Men chinakamiga maftunman. Siz payg'ambarsiz.

– Hm, – deb qo'ydi Filipp Filippovich mehmonining ko'z qorachig'iga tikilar ekan.

U esa, nihoyat, tugmalarni bo'shatgach, yo'l-yo'l shimini yechdi. Shimining tagidagi ishtoni juda antiqa edi. U och jigarrang tusda bo'lib,

tizzalariga qora ipak bilan mushuk rasmi tushirilgan, atir hidi anqib turardi.

Mushukni ko'rgan it chidab turolmay vovullab yubordi, haligi kimsa qo'rqanidan sakrab tushdi.

– Voy!

– Hozir ta'ziringni beraman! Qo'rqmang, u tishlamaydi. “Nega endi tishlamas ekanman?”, – hayron bo'ldi it. Kelgindining cho'ntagidan gilam ustiga sochlari to'zigan chiroyli ayolning surati aks ettirilgan jajji konvert tushdi. Bechora sapchib ketdi, engashib konvertni yerdan olarkan, yuziga qizillik yugurdi.

– Lekin ehtiyot bo'ling, – ogohlantirdi Filipp Filippovich xo'mrayib, barmog'ini siltab po'pisa qilarkan, – baribir, ehtiyot bo'ling, suiiste'mol qilmang!

– Yo'q, men suiist... – g'o'ldiradi u endi ishtonini yecharkan. – Men, muhtaram professor, faqat tajriba tariqasida.

– Xo'sh, qalay? Natija yaxshimi? – so'radi Filipp Filippovich.

Haligi kimsa ishtiyok bilan qo'l siltadi.

– Xudo ursin, professor, 25 yil mobaynida bunaqasini ko'rmaganman. So'nggi marta 1899 yili Parijda ryu de la Peda bo'lgan edi.

– Nega endi ko'karib ketdingiz? – kelgindining yuzi g'amgin tus oldi.

– La'nati “Jirkost”*. Bu ishyoqmaslarning, professor, bo'yoq o'rniga nima berganlarini siz hatto tasavvur ham qilolmaysiz. Yo'q, siz bir qarang-a, – ming'irladi u ko'zlari bilan oynak izlarkan. – Tumshug'ini yorish kerak ularning! – qo'shimcha qildi u quturib. – Endi nima qilsam ekan-a, professor? – so'radi u yig'laguday ahvolda.

– Hm, sochingizni ustarada qirdiring.

– Professor, – xitob qildi kelgindi shikoyatomez ohangda, – axir yana oq soch o'sib chiqadi-ku. Bundan tashqari, ishxonada kam ko'rinishim mumkin bo'lmay qoladi, o'zi shundoq ham uch kundan beri ishga bormayapman. Eh, professor, sochni ham yoshartirishning biror yo'lini topganingizda edil..

– Ha, endi, birdan emas, birdan emas-da, azizim, – to'ng'illadi Filipp Filippovich.

U engashib, chaqnoq ko'zlari bilan bemorining yalang'och qornini nazaridan o'tkazdi.

– Nimayam derdim, juda yaxshi, hammasi joyida. Ochig'ini aytsam, men bunaqa natijani kutmagan edim. “Qonlar serob, qo'shiqlar mo'l..”. Kiyining, azizim!

“Men-chi, hamon o'sha jonon visolini!”. – chiyillagan ovozda qo'shiqni davom ettirdi u va sevinchi ichiga sig'may kiyina boshladi. O'zini

* **Jirkost** – upa-elik tayyorlovchi trest

epaqaga keltirib bo'lgach, irg'ishlaganacha atrofga atir hidini anqitib, Filipp Filippovichga bir bog'lam pul uzatdi va uning ikkala qo'lini minnatdorlik bilan mayin qisa boshladi.

– Yana ikki haftalardan keyin kelarsiz, – dedi Filipp Filippovich, – lekin, baribir, iltimos qilaman: ehtiyot bo'ling.

– Professor! – xitob qildi ovoz ostonadan azbaroyi ishtiyok bilan, – mutlaqo xotirjam bo'lavering, – u shirinsuxan hiringlab, ko'zdan yo'qoldi.

Xona bo'ylab uzuq-yuluq qo'ng'iroq jiringi yangradi, yarqiroq eshik ochilib, ostonada yana o'sha oyog'i tishlangan kimsa ko'rindi, u Filipp Filippovichga bir varaq qog'oz uzatar ekan:

– Yoshi noto'g'ri ko'rsatilgan. Chamasi, 54–55 larda, yurak urishi sustroq.

U tashqariga otlandi va lahza o'tmay laylak uyasiday shlyapasini bir tomonga qiyshaytirib kiygan, maxsi pochasiday qurishib-burishib ketgan bo'yniga yaltiroq zanjir osgan ayol paydo bo'ldi. Uning yonoqlariga sun'iy qizil bo'yoqlar chaplangan, ko'z ostlari esa xalta bo'lib osilib yotardi. U qattiq hayajonda edi.

– Yoshingiz nechada, xonim? – so'radi Filipp Filippovich o'ta qat'iy ohangda.

Xonim qo'rqib ketdi va rangining bo'zargani hatto sun'iy bo'yoqlar ostidan ham sezildi.

– Professor, men... ont ichaman, buning qanchalar fojia ekanligini bilganingizda edi...

– Men yoshingizni so'radim, xonim? – yanayam qat'iyatliroq ovozda takrorladi Filipp Filippovich.

– Chin so'zim... Hm... Qirq beshda...

– Xonim, marhamat qilib behuda vaqtimni olmang, meni kutishyapti, yolg'iz siz emassiz qabulimga kelgan, – baqirib berdi Filipp Filippovich.

Ayolning ko'kragi tez-tez ko'tarilib tushardi.

– Fan mash'ali sifatida yolg'iz sizgagina ayta-man, professor! Lekin qasam ichishim mumkin, bu shunaqangi dahshatki...

– Yoshingiz nechada?! – g'azab bilan baqirdi Filipp Filippovich tovushi chiyillab va uning ko'zoynaklari yaraqlab ketdi.

– Ellik birda! – qo'rquvdan diydirab javob berdi xonim.

– Ha, balli, endi ishtoningizni yeching, xonim, – yengil nafas olib dedi Filipp Filippovich qo'li bilan jallod kudasiga o'xshagan baland supachaga ishora qilib.

– Ont ichaman, professor, – g'o'ldirardi ayol titroq qo'llari bilan belidagi allaqanday tugmachalarni yechar ekan, – o'sha Morits... Ha-ha... men sizga xudoday ishonganim uchun aytyapman...

– Sevilyadan Grenadaga qadar... – parishonxotirlik bilan kuylay boshladi Filipp Filippovich marmar obhovuchda qo'l yuvar ekan. Suvning shovqini eshitildi.

– Xudo haqqi! – derdi azbaroyi qizarib ketganidan hatto yuzidagi sun'iy bo'yoqlari ham sezilmay qolgan ayol. – Bilaman, juda yaxshi bilaman, bu hayotimdagi so'nggi muhabbat, so'nggi baxt. U shunday razil odamki! Oh, professor! U qimorboz, buni butun Moskva biladi. U chiroylilari u yoqda tursin, bironta tasqara tannozni ham yonidan behuda o'tkazmaydi. Shunaqangi yoshki... – xonim tinmay gapirar va ayni vaqtda shitirlayotgan yubkasi ostidan gul solingan to'rga o'ralgan allanimalarni olib tashlardi. It tamomila karaxtlanib, miyasida hamma narsa ayqash-uyqash bo'lib ketdi.

“E, hammasini jin ursin, – xayolidan o'tkazdi u parishonxotirlik bilan boshini oyoqlari ustiga qo'yib, uyatdan mudray boshlar ekan. – Gap nimadalgini tushunishga urinib ham o'tirmayman – baribir, tushunolmayman”.

U allanimaning jarangidan uyg'onib ketdi va Filipp Filippovichning tog'orachaga qandaydir yaltiroq naychalar tashlayotganini ko'rdi.

Qizarib ketgan ayol qo'lini ko'ksiga qo'ygan-cha, Filipp Filippovichga umid bilan termular edi. Filipp Filippovich esa qovog'ini uygancha ish stoliga borib o'tirdi-da, allanimalarni yozishga kirishdi.

– Men sizga, xonim, maymunning tuxumdonini ko'chirib o'tkazaman, – dedi u ayolga qat'iyat bilan tikilarkan.

Rassom H.Ziyoxonov

– Oh, professor, nahotki maymunnikini?
– Ha, – ikkilanmay javob berdi Filipp Filippovich.

– Operatsiya qachon? – bo’shashibgina so’radi ayol rangi bo’zarib.

– Sevilyadan Grenadaga qadar... Hm... dushanba kuni. Ertalab kelib klinikaga yotasiz, assistentim sizni operatsiyaga tayyorlaydi.

– E, klinikaga yotishni istamayman, operatsiyani o’zlarinigizda o’tkazish mumkin emasmi, professor?

– Bilasizmi, xonim, men operatsiyani boshqa iloji bo’lmagan hollardagina uyda o’tkazaman. Keyin u juda qimmatga tushadi – 50 chervon.

– Men roziman, professor!

Yana suvning shovullagani eshitildi, rang-barang patlar taqilgan shlyapa bir silkindi-yu, keyin tarvuzday silliq, qandaydir top-toza bosh paydo bo’lib, Filipp Filippovichni quchoqlab oldi.

It mudrab yotar, biqinida og’riq to’xtagani va xonaning issiqligi tufayli maza qilib uxlab, hatto qisqagina shirin tush ko’rishga ham ulgurdi, go’yo anavi boyqushning dumidan bir siqim patini yulib olgan emish... keyin boshi ustida hayajonli ovoz bamisoli akillaganday bo’ldi.

– Men Moskvada haddan ziyod taniqli odamman, professor! Endi nima qilishim kerak-a?

– Janoblar! – qichqirdi Filipp Filippovich achchig’lanib. – Bu qanaqasi, axir?! Odam o’zini tuta bilishi kerak. Yoshi nechada?

– O’n to’rtta, professor! Agar bu gap tarqalib ketsa, mening tamom bo’lganim! Tushunyapsizmi?.. Yaqinda men chet el komandirovkasiga jo’nashim kerak edi...

– Azizim, axir, men yurist emasman... Yana ikki yil sabr qiling, keyin uylanisiz-qo’yasiz.

– Men uylanganman, professor.

– Eh janoblar, janoblar!

Eshik uzluksiz ochilib-yopilar, har xil yuzli odamlar kelib-ketar, shkaftdagi asbob-uskunalar sharaqlar, Filipp Filippovich esa qo’li-qo’liga tegmay ishlardi.

“Juda rasvo uy ekan, – o’ylardi it, – lekin menga juda maza. Unga nimaga kerak bo’ldim ekan-a? Nahotki shu yerda yashagani qoldiradi? Xo’p g’aroyib odam ekan! Salgina imo qilsa – bas, shunaqangi zo’r itlarga ega bo’lishi mumkin. Balki, men ham chiroylidirman. Omad deganlari shu bo’lsa kerak-da. Lekin anavi boyqush judayam isqirtga o’xshaydi... betamiz”.

Kech kirib, eshik qo’ng’irog’i jiringlashdan to’xtagan chog’da it butunlay uyg’ondi va xuddi shu mahal eshikda maxsus qabulga kelganlar paydo bo’lishdi. Ular to’rt kishi edilar. Hammasi yosh va kamtarona kiyingan.

– Bularga nima kerak ekan? – hayron bo’lib o’yladi it.

Filipp Filippovich esa ularni yanayam noxushroq kayfiyatda qabul qildi. U yozuv stoli yonida o’z dushmanlari bilan yuzma-yuz turgan qo’mondonga o’xshar edi. Qirg’iynikisimon burun kataklari tobora kengayib borayotganday edi. Mehmonlar gilam ustini toptab, kuymalanishardi.

– Biz huzuringizga, professor, – gap boshladi sochlari savatday hurpaygan kimsa, – bir masala bilan keldik...

– Janoblar, shunday havoda kovushsiz yurib chakki qilasizlar, – uning gapini bo’ldi Filipp Filippovich. – Birinchidan, shamollab qolasizlar, ikkinchidan, oyog’ingiz ostidagi eron gilami, sizlar esa uni loy oyog’ingiz bilan iflos qildingizlar.

Paxmoqsoch jim bo’ldi va to’rttovi hayratdan og’iz ochganlaricha Filipp Filippovichga tikilishdi. Bu sukut bir lahzagina davom etdi. Filipp Filippovichning stol ustidagi o’ymakorlik usulida bezak berilgan yog’och idishni barmoqlari bilan tiqirlatayotganigina mazkur jimlikni buzardi.

– Birinchidan, biz janoblar emasmiz, – gap boshladi nihoyat, yuzlari shaftoliga o’xshagan eng yosh kimsa.

– Birinchidan, marhamat qilib javob bersangiz, siz erkakmisiz yoki ayolmi?

To’rttalasi yana o’zlarini yo’qotib, og’izlarini ochganicha jim qolishdi. Bu safar birinchi bo’lib paxmoq soch o’ziga keldi.

– Buning nima ahamiyati bor, o’rtoq? – so’radi u mag’rurlik bilan.

– Men ayolman, – tan oldi charm kurtka kiygan, shaftolisimon yuzli o’spirin yuzlari lovullab.

Ketma-ket boshiga papaxa kiygan malla yuzli yigit ham negadir qizarib ketdi.

– Unday bo’lsa, siz bosh kiyimingizni olmasligingiz mumkin, sizlardan esa muhtaram janoblar, bosh kiyimlaringizni yechib gaplashishlaringizni iltimos qilaman, – dedi Filipp Filippovich salobat bilan.

– Men muhtaram janob emasman, – dedi malla keskin ohangda, boshidagi qalpog’ini qo’liga olarkan.

– Biz huzuringizga bir masalada... – gap boshladi savatsoch.

– Avvalambor, biz deganingiz – kimlar o’zi?

– Biz – mana shu uyning yangi xo’jalik boshqarmasi, – g’azabini zo’rg’a bosib dedi paxmoqsoch.

– Men Shvonderman, anavi – Vyazemskaya, bular o’rtoq Pestruxin va Jarovkinlar. Xullas, biz...

– Fedor Pavlovich Sablinning uyiga hali sizlarni joylashtirishganmidi?

– Bizni, – javob berdi Shvonder.

– Yo parvardigor, Kabluxovlar uyi adoyita-

mom bo'libdi-da! – xitob qildi Filipp Filippovich achinib, qo'llarini bir-biriga ishqalarkan.

– Nima, siz ustimizdan kulyapsizmi, professor? – dedi Shvonder achchig'lanib.

– Kulishga balo bormi? Men butkul sarosimadaman. Xo'sh, endi bug' bilan isitish ishlari nima bo'ladi?

– Siz masxara qilyapsizmi bizni, professor Preobrajenskiy?

– Nima ish bilan kelganingizni tezroq ayta qoling, tushlikka borishim kerak.

– Biz, uy xo'jaligi boshqarmasi, – nafrat bilan gap boshladi Shvonder, – sizning huzuringizga uyimizdagi kvartiralarda aholini zichlashtirish masalasi ko'rilgan umumiy majlis qaroriga binoan tashrif buyurdik.

– Kimlarni zichlashtirish? – qichqirdi Filipp Filippovich, – iltimos, fikringizni aniqroq ifodalang!

– Kvartiralarni zichlashtirish masalasini aytyapman.

– Bas! Tushunarli! Mening kvartiram shu yilning 12 avgustida qabul qilingan qarorga binoan har qanday zichlashtirish va ko'chirishlardan istisno etilganligi sizlarga ma'lummi?

– Ha, ma'lum, – javob berdi Shvonder, – lekin bizning umumiy majlisimiz, siz yolg'iz o'zingiz haddan tashqari katta kvartirani band qilgansiz degan xulosaga keldi. Mutlaqo katta kvartirani. Bir o'zingiz yettita xonada yashaysiz.

– Ha, men bir o'zim yettita xonada yashab, ishlayman va sakkizinchi xonam bo'lishini ham istardim. U menga kutubxona uchun kerak.

To'rttovlon taxtaday qotib qolishdi.

– Sakkizinchi xona! He-he-he, – g'o'ldiradi qalpoqsiz malla, – ammo juda bopladigiz.

– Aql bovar qilmaydi! – xitob qildi ayol bo'lib chiqqan o'spirin.

– Mening qabulxonam – e'tiborga oling – ayni vaqtda kutubxona, oshxona vazifasini ham o'taydi. Keyin mening ish kabinetim, kasallarni ko'rish xonasi, operatsiya xonasi, yotoqxona, xizmatkor xonasi. Xullas, ko'rib turibsizki, shundoq ham yetmayapti. Ha, darvoqe, buning ahamiyati yo'q. Mening uyim har qanday zichlashtirishlardan istisno, gap tamom. Endi tushlikka borsam bo'ladimi?

– Kechirasiz, – dedi miqti qo'ng'izga o'xshagan to'rtinchi kimsa.

– Kechirasiz, – uning gapini bo'ldi Shvonder, – biz aynan mana shu bemorlarni ko'rish hamda ovqatlanish xonalari yuzasidan gaplashgani keldik. Umumiy majlis sizdan ovqatlanish xonangizdan o'z xohishingiz bilan mehnat intizomi tariqasida voz kechishingizni so'raydi, Moskvada oshxona hech kimda yo'q.

– Hatto Aysedora Dunkanda ham yo'q oshxona, – jarangdor tovushda qichqirdi ayol.

Filipp Filippovichga nimadir bo'ldi, natijada uning yuzlari bo'zarib, bo'g'riqib ketdi va tovush chiqarmay voqeaning davomini kuta boshladi.

– Shuningdek, ko'rish xonasidan ham, – davom etdi Shvonder, – ko'rish xonasi bilan ish kabinetigizni birlashtirish mumkin.

– A-ha, – g'alati tovush chiqardi Filipp Filippovich, – qayerda ovqatlanishim kerak unda?

– Yotoqxonada, – baravariga javob berishdi to'rttovlon.

Filipp Filippovichning bo'g'riqqan yuzi endi kulrang tus oldi.

– Yotoqxonada ovqatlanish, – gap boshladi u picha bo'g'iq ovozd, – ko'rish xonasida kitob o'qish, qabulxonada kiyinish, xizmatkorning xonasida operatsiya qilish, oshxonada esa kasallarni ko'rish... Balki, Aysedora Dunkan aynan shunday qilayotgandir, balki, u kabinetida ovqatlanib, vannada quyunchalarni so'ylayotgandir. Bo'lishi mumkin. Lekin men Aysedora Dunkan emasman, – birdan hayqirib yubordi u va qizargan yuzlari sariq tusga kirdi. – Men oshxonada taom tanovul qilaman, operatsiyani esa operatsiya xonasida o'tkazaman! Umumiy majlisingizga shu gaplarimni yetkazing, endi esa marhamat qilib o'z ishlaringizga qaytsangiz, menga esa, odatdagi barcha odamlar singari ovqatlanish xonasida, ta'kidlab aytaman, qabulxonada yoki bolalar xonasida emas, ovqatlanish xonasida taom iste'mol qilishimga ijozat bersangiz.

– U holda, professor, qarshilik bildirganingizni nazarga olib, ustingizdan yuqori tashkilotlarga shikoyat yozishimizga to'g'ri keladi, – dedi hayajonga tushgan Shvonder.

– A-ha, – po'ng'illadi Filipp Filippovich, – shunaqa deng? – Uning ovozi shubhali bir mayinlik kasb etdi, – bir daqiqa sabr qilishingizni iltimos qilaman.

“Obbo azamat-ey, – xayolidan o'tkazdi it zavq bilan, – xuddi o'zim-a. Hozir boplaydi ularni, shunaqangi ta'zirini beradiki!.. Nimani mo'ljallaganini bilmayman-u, lekin yaxshilab qopadi hozir. Bopla, azamat! Anavi yo'g'onoyoqni etigining yuqorisidan g'archillatib uzib olsang... r-r-r.”

Filipp Filippovich shahd bilan telefon trubkasini ko'tarib, unga shunday dedi:

– Iltimos... ha... minnatdorman... Marhamat qilib, Petr Aleksandrovichni chaqirsangiz. Professor Preobrajenskiy.

Petr Aleksandrovich? Joyingizda ekanligingizdan juda xursandman, rahmat, sog'lig'im ham joyida. Petr Aleksandrovich, sizni operatsiya qilish qoldiriladi. Nima? Yo'q, butunlay qoldirila-

di. Boshqa operatsiyalar ham. Nimaga deysizmi? Men Moskvada, nafaqat Moskvada, butunlay Rossiyada ish faoliyatimga yakun yasayapman. Hozir huzurimga to'rt kishi tashrif buyurishdi, ulardan biri erkakcha kiyinib olgan ayol, ikkitasi esa to'pponcha bilan qurollangan, kvartiraning bir qismini tortib olish maqsadida zo'ravonlik qilishyapti.

– Ma'zur tutasiz, professor, – gap boshladi Shvonder rangi quv o'chib.

– Kechirasiz, ularning gaplarini takrorlashga imkoniyatim yo'q. Men bema'nilik ishqibozi emasman. Bemorlarni ko'rish xonasidan voz kechishimni taklif qilganlarini aytib o'tishimning o'zi kifoya, sizni operatsiya xonasida emas, ilgari quyon so'yiladigan joyda operatsiya qilishimga to'g'ri keladi. Bunday sharoitda men nafaqat ishlay olmayman, bunga haqqim ham yo'q, deb hisoblayman. Shuning uchun o'z faoliyatimni to'xtatib, Sochiga jo'nayapman, uyimni qulflab, uning kalitini Shvonderga qoldirishim mumkin. O'zi operatsiya qilaversin.

To'rttovlon qotib qolishdi. Etiklariga yopishgan qor eriy boshlagandi.

– Nimayam qilardik... bu mening o'zim uchun ham ko'ngilsiz, albatta. Qanaqasiga? E, yo'q, Pyotr Aleksandrovich! Yo'q. Ortiq bunday ishlashga rozi emasman. Sabr-toqatim tugadi. Bu voqea avgust oyidan buyon ikkinchi bor takrorlanishi. Qanday? Hm... Qaydam. O'zingiz bilasiz. Lekin bir shartim bor: kim tomonidan, qachon, qayerda berilishidan qat'i nazar, u shunday qog'oz bo'lsinki, na Shvonder, na boshqasi hatto mening eshigimga ham yaqinlasha olmasin. Po'lat qalqon kabi shunday zo'r va haqiqiy qog'oz bo'lsinki, ular hatto mening nomimni ham tillariga olmasinlar. Men ular uchun o'lganman.

Ha-ha. Marhamat. Kimga? E-ha... Mana bu boshqa gap. Yaxshi. Hozir dastakni beraman. Marhamat qilsinlar, – Filipp Filippovich zaharxanda bilan Shvonderga murojaat qildi, – hozir siz bilan gaplashishadi.

– Professor, – dedi Shvonder, oqarib-bo'zarib, – siz gaplarimizni buzib talqin etdingiz.

– Avval o'ylab, keyin so'ylashni maslahat berardim, yaxshi yigit.

Shvonder sarosima ichida trubkani qo'liga oldi.

– Eshitaman. Ha... Uy xo'jaligi raisi... Biz qonun bo'yicha ish tutyapmiz. Professor shundoq ham alohida imtiyozlarga ega. Bilamiz, uning ishlaridan... xabardormiz. Beshta xonani uning ixtiyorida qoldirmoqchi edik... Unday bo'lsa, mayli... yaxshi...

Lavlagiday qizarib ketgan Shvonder trubkani joyiga osib, orqasiga o'girildi.

“Voy azamat-ey! Juda bopladi-ku-a?! – xayolidan o'tkazdi it zavqlanib. – Qandaydir so'z sehrini biladi chog'i... Endi meni xohlaganingizcha uravering, baribir, hech qayoqqa jilmayman”.

Uchovlon og'izlarini ochganча rosa izza bo'lgan Shvonderga tikilishardi.

– Bu g'irt sharmandalik, – ming'irladi u jur'atsizgina.

– Agar hozir bahslashishning mavridi bo'lganda, men Petr Aleksandrovichga isbotlab bergan bo'lardim, – dedi ayol qizishib hayajon ichida.

– Ma'zur tutasiz, siz bahslashishni hozir boshlamoqchimisiz? – muloyimlik bilan so'radi Filipp Filippovich.

Ayolning ko'zlarida o't chaqnaganday bo'ldi.

– Kinoyangizni tushunib turibman, professor, biz hozir ketamiz... Faqat, men, uy xo'jaligida madaniyat ishlari bo'limining mudiri sifatida...

– Mudirasi, – uning gapiga tuzatish kiritdi Filipp Filippovich.

– Sizga bir taklifim bor, – ayol qo'ynidan yaltiroq va qor tekkani tufayli nomiqqan jurnallarni chiqardi, – mana bu bir necha jurnalni Germaniya bolalariga yordam tariqasida sotib olsangiz. Donasi ellik tiyindan.

– Yo'q, olmayman, – qisqa javob berdi Filipp Filippovich jurnallarga ko'z qirini tashlab.

Ularning yuzlarida o'ta hayratlanish ifodasi aks etdi. Ayol esa cho'g'day qizarib ketdi.

– Nima uchun rad etyapsiz?

– Istamayman.

– Germaniya bolalariga rahmingiz kelmaydimi?

– Rahmim keladi.

– Pulingizni qizg'anyapsizmi?

– Yo'q.

– Bo'lmasa nima uchun?

– Istamayman.

Jim bo'lib qolishdi.

– Bilasizmi, professor, – yana gap boshladi ayol og'ir xo'rsinib, – agar siz Yevropada nom chiqargan fan yulduzi bo'lmaganingizda va ayrim shaxslar mutlaqo asossiz yoningizni olmaganida (malla soch uning kurtkasiga turtib qo'ydi, lekin ayol unga e'tibor ham bermadi), sizni qamoqqa olish kerak edi. Biz ularni ham hali tekshiramiz.

– Nima uchun endi? – astoydil qiziqib so'radi Filipp Filippovich.

– Siz proletariatsdan nafratlanasiz! – dedi ayol mag'rurlik bilan.

– Ha, men proletariatsni yomon ko'raman, – dedi Filipp Filippovich ma'yuslik bilan va tugmachani bosgan edi, qayerdandir qo'ng'iroq jiringladi. Yo'lak eshigi ochildi.

– Zina, – qichqirdi Filipp Filippovich, – ovqatni suzaver. Endi menga ijizat berarsizlar, janoblar?

To'rttovlon indamay ish kabinetini tark etishib, qabulxona va yo'lakdan o'tishdi-da, tashqariga o'tlanishdi. Ularning ketidan ko'cha eshikning og'ir yopilgani eshitildi.

It oyoqlarida turib, Filipp Filippovichga bami-soli ta'zim qilayotganday boshini quyi egdi.

III

Oshxonaning o'rtasida qorday oppoq dasturxon yozilgan katta, og'ir stol, unga ikki kishilik ovqatlanish anjomlari, shuningdek, silindrga o'xshatib burab qo'yilgan sochiq va har xil rangdagi aroq to'ldirilgan uchta shisha terib qo'yilgan edi.

Sal nariroqda eman daraxtidan o'ymakorlik usulida ishlangan va ichidagi oynasi hamda kumush idishlari yaltirab, tovlanib turgan javon, uning yoniga esa kichkinagina marmar stol qo'yilgan, usti turli noz-ne'matlar bilan liq to'la edi. Chiroyli gullari qora hoshiya bilan o'ralgan nozik likopchalarda yupqa kesilgan syomga balig'i, dimiqtirilgan ilonbaliq, og'ir taxta idishlarda esa ustida suv tomchilari dirkillab turgan pishloq, kichkinagina, ichi qor bilan to'latilgan kumush bochkachaga esa ikra solingandi. Bular-dan tashqari, katta stolga bir nechta nozik qadah ham terilgandi.

Zina ichida bir nima biqirlab qaynab turgan, qopqog'i berk kumush idish ko'tarib kirdi. Ovqatdan shunaqangi xushbo'y hid chiqayotgan ediki, itning og'zi bir daqiqadayoq so'lakka to'ldi. "Semi-ramida bog'lari", – xayolidan o'tkazdi u dumini xuddi qamchinday qilib parket polga urar ekan.

– Bu yoqqa qo'ying, – buyurdi Filipp Filippovich.

– Doktor Bormental, xudo xayringizni bersin, ikrani o'z holiga qo'ya tursangiz-chi! Sizga yana bir maslahatim: ingliz arog'i emas, oddiy rus arog'idan quyung.

Oyog'i tishlangan kelishgan kimsa – endi xalatsiz, hashamatli qora kostyum kiyib olgan edi – keng yelkalarini qisarkan, mayin jilmayib, qadahlarga shaffof suyuqlikdan quydi.

– Yangi hukumatnikimi? – qiziqsindi u.

– Xudo asrasin, azizim, – javob berdi uy egasi. – Spirt bu. Darya Petrovnaning o'zi ajoyib aroq tayyorlaydi.

– Unchalik emasdir, Filipp Filippovich, aytishlaricha, yangi hukumatniki ham tuzukkina emish, 30 daraja.

– Aroq 30 emas, 40 daraja bo'lishi kerak, bu bir, ikkinchidan esa, xudo biladi, uning ichiga yana nima balolarni qo'shib yuborishadi ekan. Ularning xayoliga nimalar kelishini ayta olasizmi?

– Ulardan hamma narsani kutsa bo'ladi, – ishonch bilan dedi oyog'i tishlangan kimsa.

– Men ham xuddi shunday fikrdaman, – qo'shimcha qildi Filipp Filippovich jaji qadahni bir yutishda bo'shatib. – Hm... Doktor Bormental, o'tinaman sizdan, manavini bir tatib ko'ring-a, hoziroq... agar aytsangizki, bu... butun umrga ashadiy dushmaningiz bo'lib qolaman. Sevilyadan Grenadaga qadar...

U shu so'zlarni aytarkan, kumush vilkada qora nonga o'xshagan allanimani olib, og'ziga soldi. Tishlangan kimsa ham aynan shunday qildi. Filipp Filippovichning chehrasi yorishdi.

– Yomonmi, a, yomonmi? – chaynab turib so'roqqa tutar edi u. – Siz javob bering, hurmatli doktor.

– Benihoya zo'r, – chin dildan javob berdi tishlangan.

– Sekinroq ham aytasizmi... E'tibor bering-a, Ivan Arnoldovich, aroqni sovuq gazak va sho'rva bilan faqat bolsheviklar tomonidan so'yib tugatilmagan boylargina tanovul qilishadi. O'zini jindek bo'lsa-da e'zozlaydigan kishi issiq ovqatli gazak iste'mol qiladi. Bu esa Moskvadagi gazaklarning eng birinchisi. Bir vaqtlar uni slavyan bozorida qoyilmaqom qilib tayyorlashar edi. Ma, bu senga.

– Itni oshxonada ovqatlantirganingiz nimasi, – ayol kishining jarangdor ovozi eshitildi, – keyin uni bu yerdan kaltak yordamida ham chiqarolmaysiz.

– Hechqisi yo'q, qorni ochib ketdi sho'rlikning, – Filipp Filippovich gazakni vilkasining uchiga qo'ndirib itga uzatdi, u esa fokus ko'rsatayotganday ustalik bilan uni ilib oldi, vilkani esa uy egasi sharaqlatib, qo'l yuvadigan idishga uloqtirdi.

Likopchadan pishirilgan qisqichbaqaning hidi gupillab dimoqqa urar, issiq bug' ko'tarilardi. Dasturxon soyasida o'tirgan it o'qdori omborxonasini qo'riqlayotgan soqchiga o'xshardi. Sochiqning bir uchini yoqasiga qistirib olgan Filipp Filippovich qoshig'ini ma'noli silkitib qo'ydi. – Jumladan, ovqat mahalida nimalar xususida gaplashishni ham. Ha. Agar ovqat hazm qilish tarmoqlaringiz yaxshi ishlab turishini xohlasangiz, ovqat ustida bolshevizm va tibbiyot haqida gaplasha ko'rmang. Ovqat oldidan sovet gazetalarini o'qishdan esa sizni xudoning o'zi asrasin!..

– Ha, lekin boshqachalari yo'q-ku!

– Yo'q bo'lsa, yana ham yaxshi, hech qanaqasini o'qimang. Bilasizmi, men klinikada 30 nafar bemor ustida kuzatish ishlari olib bordim. Natija qanday bo'ldi, deb o'ylarsiz? Gazeta o'qimaydigan bemorlar o'zlarini juda zo'r his qilishadi. "Pravda" gazetasini o'qishga maxsus majbur qilganlarim esa oza boshlaganini payqadam.

– Hm... – qiziqish bilan ming'irladi tishlangan kimsa vino va issiq sho'rva ta'sirida qizarib.

– Bu ham holva. Tizza refleksi susayib, ishtahalarini yo'qotib, hatto ruhiy tushkunlikka muhtalo bo'lishdi.

– Yo, tavba...

– Ha. Darvoqe, menga nima bo'ldi, tibbiyot haqida o'zim gap ochganim nimasi?

Filipp Filippovich gavdasini o'rindiq su-yanchig'iga tashlagan cha qo'ng'iroq tugmasini bosdi, gilosrang parda ortidan Zina paydo bo'ldi. Itga osyotr balig'ining semiz, rangsizroq joyidan tegdi, lekin bu unga yoqinqiramadi, undan keyin esa qoni silqib turgan bir bo'lak rostbif uzatishdi. Uni ham yeb bo'lgach, it ovqat haqida boshqa o'ylashni ham istamayotganini, uyqu elitayotganini his etdi. "Qizig'-a, – o'ylardi it tobora og'irlashib borayotgan qovoqlarini zo'rg'a ko'tarib, – hech qanday ovqatni ko'rgim ham yo'q. Ovqatdan keyin chekish esa tentaklikdan boshqa narsa emas". It boshini oldingi oyoqlari ustiga qo'ygan cha mudrab yotar, xonani yoqimsiz ko'kintir tutun o'ragan edi.

– "Sen-Julen" – juda yaxshi vino, lekin hozir uni topib bo'lmaydi, – uyqu aralash itning qulog'iga chalindi.

Qayerdandir yuqoridan, yon tomondan g'ala-g'ovur eshitildi. Filipp Filippovich qo'ng'iroq tugmasini bosdi va yana Zina paydo bo'ldi.

– Zinusha, nimalar bo'lyapti o'zi?

– Yana umumiy majlis qilishyapti, Filipp Filippovich, – javob berdi Zina.

– Yana! – xitob qildi Filipp Filippovich jig'ibiyron bo'lib. – Demak, Kalabuxovlar uyi adoyi-tamom bo'libdi, deyavering. Ko'chib ketish kerak, lekin... qayoqqayam borasan. Hammasi suvdan qil sug'urgandek kechadi. Avval har kecha qo'shiqbozlik qilishadi, so'ngra hojatxona quvurlari muzlab qoladi, undan keyin esa bug' bilan isitish qozoni yorilib ketadi va hokazo. Xullas, Kalabuxovlar uyi gumdon bo'ldi, deyavering.

– Namuncha kuyunmasangiz, Filipp Filippovich, – dedi Zina jilmayganicha bir talay likop-chalarni yig'ishtirib olib ketarkan.

– Kuyunmay bo'ladimi, axir?! – qichqirdi Filipp Filippovich fig'on bo'lib. – Bu ilgari qanaqangi uy bo'lganligini tushunsangiz-chi!

– Siz masalaga haddan ziyod tushkunlik ruhi-da yondoshayapsiz, Filipp Filippovich, – e'tiroz bildirdi oyog'i tishlangan chiroyli erkak, – ular hozir juda o'zgarib ketishgan.

– Azizim, siz meni bilasiz-a! To'g'rimi? Men kuzatish va tahlilga, faktlarga ishonadigan odaman. Men asossiz farazlarga qarshiman. Buni nafaqat Rossiyada, balki butun Yevropada ham

yaxshi bilishadi. Men bir narsani gapirayotgan ekanman, demak, tagida qandaydir dasturim bor, men shunga asoslanib xulosa chiqaraman. Mana, sizga yana bir fakt: uyimizdagi kiyim osiladigan ilgich va kalish qo'yiladigan moslama...

– Qoziq...

– "E kalish ham gapmi, gap kalishda emas, – xayolidan o'tkazdi it, – lekin o'zi olamshumul shaxs ekan".

– Kalish qo'yiladigan moslamani olaylik. Men 1903 yildan buyon yashayman shu uyda. 1917 yilning mart oyigacha biror marta – qizil qalam bilan tagiga chizib yana ta'kidlayman – biror marta biror kimsaning oyoq kiyimi yo'qolgan emas. Tashqari eshik qulflanmasligiga qaramay, bir juft kalish g'oyib bo'lgan emas. Ahamiyat bering-a, bu yerda 12 ta xonadon bor, ulardan tashqari mening qabulimga keladigan odamlar... 1917-yilning martida esa, kunlarning birida hamma kalishlar, shu jumladan, mening ham 2 juft kalishim, 3 ta hassa, palto va shveysarning samovari suvga tushgan-day yo'q bo'ldi-qoldi. Shu bo'ldi-yu, oyoq kiyimlari qo'yiladigan moslama hayot faoliyatiga yakun yasadi. Azizim! Men uylarni isitish haqida gapirmay ham qo'ya qolay. Mayli, sotsial revolyutsiya sodir bo'lgan ekan, isitmay qo'ya qolishsin. Lekin mening boshqa savolim bor. Nima uchun hamma loy kalishlari bilan marmar zinalarni toptaydi? Nima uchun kalishlarimizni qulflab yurishimiz, buning ustiga o'g'irlab ketishmasin deb, soqchi ham qo'yishimiz kerak? Nima uchun kiraverishda zinaga solingan gilamni olib tashlashdi? Yo Marks zinaga gilam solishni ta'qiqlab qo'yganmi? Karl Marksning biron kitobida Prechistenkadagi Kalabuxovlar uyining 2-podyezdini taxtalar bilan qoqib tashlab, ichkariga orqa eshikdan aylanib kirilsin, degan joyi bormi? Kimga kerak bu? Nima-ga kerak? Nima uchun proletariy kalishini pastga yechib kirmaydi, marmar zinalarni bulg'aydi?

– Filipp Filippovich, axir unda kalishning o'zi yo'q-ku, – deya g'oldiradi oyog'i tishlangan kimsa.

– Hecham-da, – momaqaldiroqday guldiradi Filipp Filippovich unga javoban va stakanga vino quydi. – Men tushlikdan keyin may ichishni tan olmayman. U ichki a'zolarga og'ir ta'sir ko'rsatib, jigarni ishdan chiqaradi. Hecham-da! Endi uning kalishi bor... Mening kalishlarim unda! 1917-yilning bahorida yo'qolgan aynan o'sha kalishlar! Xo'sh, ularni kim o'marib ketgan deb o'ylaysiz? Menmi? Yo'q! Boyvachcha Sablinmi? – Filipp Filippovich barmog'i bilan shipga ishora qildi. – Tasavvur qilish ham kulgili. Qand zavodining xo'jayini Polozovmi? – Filipp Filippovich chap tomonni ko'rsatdi. – Aslo! Bu – mana shu ashulachilarning ishi. Ha... Ostonada yechib kirsalar

ham mayli edi, farosatlari shunga ham yetmaydi. (Filipp Filippovich qizarib-bo'zara boshladi.) Maydonchadagi gullarning nima gunohi bor edi? Ularni nimaga yo'q qilishdi? Xudo hali xotiradan qisganicha yo'q, nima uchun 20 yildan beri 2 martagina o'chgan elektr chiroq endilikda muntazam har soatda o'chadi? Doktor Bormental, statistika – bu dahshatli narsa. Siz mening so'nggi ishlarim bilan yaxshi tanishsiz, shuning uchun bu narsalar boshqalarga nisbatan sizga ko'proq tanish bo'lishi kerak.

– Vayronagarchilik, Filipp Filippovich.

– Yo'q, – mutlaqo ishonch bilan e'tiroz bildirdi Filipp Filippovich. – Yo'q! Siz, hurmatli Ivan Arnoldovich, o'zingiz birinchi bo'lib shu so'zlarni ishlatishdan voz kechasiz! Bu – ko'zbo'yamachilik, tutun, sarob bu! – Filipp Filippovich kalta bar-moqlarini keng yozib yubordi, oqibatda ularning toshbaqaga o'xshagan ikki soyasi dasturxon ustida titray boshladi. – Vayronagarchilik dedingiz, xo'sh, nima bu o'zi? Egri hassa tutgan kampirmi? Yo tayog'i bilan barcha oynalarni sindirib, hamma chiroqlarni o'chirib ketayotgan yalmog'izmi? Siz nimani nazarda tutyapsiz o'zi? – g'azab bilan so'radi Filipp Filippovich, oyog'i osmondan qilib bufetga osib qo'yilgan o'rdakcha yonida turarkan. U o'z savoliga o'zi javob berdi. – Agar men operatsiya qilish o'rniga, uyimda xor bilan qo'shiq ayta boshlasam, mana buni vayronagarchilik desa bo'ladi. Agar men hojatxonaga kirsam-u, ma'zur tutasiz, unitazga emas, yoniga o'tirsam, Zina va Darya Petrovna ham aynan shunday qilsalar, mana, buni vayronagarchilik deyish mumkin. Binobarin, vayronagarchilik hojatxonada emas, kallalarda yuz beradi. Shuning uchun yo'g'on ovozli bu ashulabozlar “vayronagarchilik yo'qolsin!”, deb qichqirganlarida, mening kulгим qistaydi. (Filipp Filippovichning yuzi shunday burishib ketdiki, oyog'i tishlangan kimsaning hayratdan og'zi ochilib qoldi). O'lay agar, judayam kulgili... Demak, ular o'zlarining bo'yinlarini mo'ljallab urishga da'vat qilishyapti, shunday emasmi? Urub-urib, miyalaridan har xil xomxayollarni chiqarib tashlashsa, to'g'ridan-to'g'ri og'ilxonalarni tozalash, ya'ni o'z vazifalarini bajarish bilan shug'ullanishsa, hammasi joy-joyiga tushardi-qo'yardi. Ikki xudoga sig'inib bo'lmaganidek, bir vaqtning o'zida ham tramvay yo'lini supurish, ham qandaydir ispan yalangoyoqlarining taqdirini hal etish mumkin emas. Bu hech kimning qo'lidan kelmaydi, doktor, ayniqsa, yevropaliklar taraqqiyotidan 200 yil orqada qolib ketgan va hanuzgacha o'z ishtonining tugmasini aytarli ishonch bilan qaday olmaydigan odamlar uchun bu mumkin bo'lgan ish.

Filipp Filippovich to'yimli ovqatdan kuch yig'ib, yanada keskinroq, yanada g'azabliroq ovozda hayqirar, burun kataklari goh kengayib, goh torayar, boshi esa kumushrang tusda jilolarnardi. Shu turishda u qadimgi payg'ambarlarga o'xshab ketardi.

Uning ovozi pinakka ketgan itning qulog'iga yer ostidan kelayotgan bo'g'i quldurakday eshitilardi. U tushida sariq ko'zlari ma'nosiz tikilgan boyqushni, goh isqirt kiyimli oshpazni, goh Filipp Filippovichning elektr chirog'ida yoritilgan chehrasini va chapani mo'ylovini, goho esa chanalarni ko'rardi. Itning oshqozonida esa, ayni shu choqda burdalangan bir bo'lak rostbif hazm bo'lmoqda edi.

“Agar mitinglarda so'zlasa, rosa pul ishlashi mumkin, – mudroq ichida orzu qilardi it. – O'ta tadbirkor ekan. Binobarin, chamasi shundoq ham puli oshib-toshib yotgan bo'lsa kerak”.

– Gorodovoy! – qichqirardi Filipp Filippovich o'zini bosolmay.

– Gorodovoy! – “Uv-v-v!.. – itning miyasida qandaydir pufaklar yorila boshlagandi”. – Gorodovoy! O'sha va faqat o'sha. Ko'kragiga nishon taqadimi yoki boshiga qizil kepka kiyadimi, buning mutlaqo ahamiyati yo'q! Gorodovoyni har bir odam bilan yonma-yon qo'yib, o'sha Gorodovoyni grajdanlarimizdagi ashulaga ishtiyotni so'ndirishga majbur qilish kerak. Mana, siz vayronagarchilik deyapsiz. Men sizga aytamanki, doktor, o'sha qo'shiqchilarni qo'shiq aytishdan to'xtatish kerak, shundagina bizning uyda va har qanday boshqa uylarda ham ahvol o'z-o'zidan yaxshilanadi. Konsertni to'xtatishlari bilanoq vayronagarchilik ham barham topadi.

– Aksilinqilobiy gaplarni aytyapsiz, Filipp Filippovich, – dedi oyog'i tishlangan kimsa hazilga aylantirib, – birov eshitib qolishidan xudo asrasin.

– Hecham qo'rqinchli joyi yo'q, – qizishib e'tiroz bildirdi Filipp Filippovich, – qanaqa aksilinqilobiy so'zlar bo'lsin?! Darvoqe, bu men mutlaqo hazm qila olmaydigan so'z. Aksilinqilob degani nima o'zi, uning zamirida qanday ma'no yotadi? Xudo biladi! Shuning uchun yana ta'kidlab aytamanki, mening so'zlarimda hech qanday aksilinqilobiy ma'no yo'q. Ularda sog'lom mazmun va hayotiy tajriba bor.

Filipp Filippovich yoqasiga qistirib olgan sochiqni olib g'ijimlagancha yarmi ichilgan qadah yoniga qo'ydi. Oyog'i tishlangan kimsa darhol o'rnidan turib, minnatdorchilik bildirdi: “Mersi”.

– Shoshmang, doktor! – to'xtatdi uni Filipp Filippovich shimining cho'ntagidan hamyonini chiqarar ekan. U ko'zlarini suzgancha bir qancha oq qog'ozlarni sanab hamsuhbatiga uzatdi: –

Bugun sizga, Ivan Arnoldovich, 40 so‘m berishim kerak. Marhamat.

Itidan jabr ko‘rgan kimsa muloyimlik bilan minnatdorchilik bildirib, qizarganicha pulni kostyumining ko‘krak cho‘ntagiga solib qo‘ydi.

– Bugun kechqurun sizga kerak bo‘lmaymanmi, Filipp Filippovich? – nazokat bilan so‘radi u.

– Yo‘q, azizim, minnatdorman, bugun ishlamaymiz. Birinchidan, quyoningiz o‘lib qoldi, ikkinchidan, bugun Bolshoy teatrda “Aida”... Ancha bo‘ldi eshitmaganingiz. Juda yoqadi menga. Esingizdami? Duet... Tari-ra-ram...

– Hammasiga qanday ulgurasiz-a, Filipp Filippovich? – hurmat bilan so‘radi shifokor.

– Odam hech qayoqqa shoshilmasa, hamma narsaga ulguradi. Agar men ham majlisdan-majlisga sakrab, o‘z vazifamni bajarish o‘rniga ertadan kechgacha bulbulga o‘xshab sayrab yurganimda hech qayerga ulgurmagan bo‘lar edim, albatta, – Filipp Filippovichning cho‘ntagidagi soat mayin musiqiy tovush chiqardi, – to‘qqiz bo‘libdi. Ikkinchi qismiga yetib boraman... Men mehnat taqsimoti tarafdoriman: Bolshoy teatrda kuylashsin, men esa operatsiya qilaman. Qanday yaxshi bu! Hech qanday vayronagarchilik ham yuz bermaydi. Gap shunday, Ivan Arnoldovich, yaxshilab kuzatib yuring, bizga to‘g‘ri keladigan biron-bir murda uchrab qolsa, darhol huzurimga keltirarsiz.

– Xotirjam bo‘ling, Filipp Filippovich, patolog-anatom og‘aynilarim va‘da berishgan.

– Yaxshi. Ungacha biz manovi ko‘cha supurgisini kuzatib yuramiz. Biqini ham tuzalib ketsin.

“Mening tashvishimni qilyapti, – xayolidan o‘tkazdi it, – judayam ajoyib odam ekan. Kimligini endi bildim. U itlar ertagidagi donishmand, mo‘jizakor va saxiy sehrgar. Ko‘rganlarimning hammasi tush bo‘lishi mumkin emas-ku, axir? (Tushida cho‘chib tushgandi) Shundoq ko‘zimni ochsam-u, hammasi – ipak bilan o‘ralgan chiroqlar, manavi yoqimli issiq uy, bu to‘qlik... hammasi sarob bo‘lib chiqsa... Yana o‘sha darvozaxona, izg‘irin sovuq, qor bo‘roni, muzlagan asfalt yo‘llar, och-nahor izg‘ishlar, yovuz odamlar... Yana o‘sha oshxona, isqirt oshpaz... Voy, xudoyim-ey, menga qanchalik qiyin bo‘ladi!”

Lekin unday bo‘lib chiqmadi, aksincha, darvozaxona ham tush bilan birga erib ketdi. Va boshqa qaytib ko‘z oldida balqimadi.

Vayronagarchilik deganlari unchalik qo‘rqinchli narsa bo‘lmasa kerak. Ko‘rimsizgina garmonchilar kuniga ikki marta oyna tagiga kelib, kuyib-pishib qo‘shiq aytishar, ulardan chiqqan issiqlik to‘lqinlari xonalar bo‘ylab taralardi. Itga omad kulib boqqanligi mutlaqo

ravshan edi. Uning ko‘zlari kuniga ikki mahal prechistenkalik donishmandga nisbatan minnatdorchilik yoshlari bilan to‘lar, bundan tashqari, mehmonxonadagi qo‘shoyna va shkaflar oralig‘idagi qabulxonada peshonasi yarqiragan itning aksi ko‘rinar edi.

“Men chiroyliman. Ehtimol, qandaydir nomal‘um aslzoda itlar naslidandirman, – o‘ylardi u oynadagi o‘zining qahvarang aksiga tikilib. – Hoynahoy, buvim rahmatlik “vodolaz” itlari bilan don olishgan bo‘lsa, ajab emas. Shuning uchun bo‘lsa kerak, tumshug‘imda oq xolim ham bor. Qayoqdan paydo bo‘lishi mumkin u? Filipp Filippovich juda nozikta‘b odam, ko‘chada duch kelgan sayoq itni ergashtirib kelavermaydi”.

Bir hafta davomida Sharik shunaqangi to‘yib ovqatlandiki, bunaqasini daydib yurgan chog‘larida bir yarim oy mobaynida ham ko‘rmagan. Albatta, bu faqat miqdori, Filipp Filippovich bergan ovqatlarning sifati haqida esa gapirma ham bo‘lardi. Har kuni Darya Petrovnaning Smolensk bozoridan 18 tiyinlik mayda-chuyda go‘sh t bo‘laklari xarid qilib kelishini e‘tibordan soqit qilingan taqdirda ham, har kech soat 7 da mehmonxonada bo‘ladigan kechki ovqatni eslatib o‘tish kifoya. Zinaning e‘tirozlariga qaramay, Sharik ham bu yerda hozir-u nozir bo‘lardi. Bunday ovqatlanish paytlarida Filipp Filippovich Sharik uchun tamomila xudoga aylanar, u orqa oyoqlarida turib, kostyumining etagini yalar edi. It Filipp Filippovichning qanday qo‘ng‘iroq chalishini ham bilib oldi. Qo‘ng‘iroq ikki marta to‘la ovozda qisqa-qisqa jiringlashi bilan vovullaganicha yo‘lakka otilib chiqardi. Uning yoqasi qo‘ng‘ir tulki terisidan tikilgan po‘stinini doimo qor uchqunlari qoplagan, tamaki, mandarin, atir, benzin, limon va yana allambalolarning hidi gupillab turgan bo‘lardi, ovozi esa tovush kuchaytiradigan karnayday butun uy bo‘ylab yangrardi.

– Sen, to‘ng‘iz, nega boyqushni burdalab tashlading? U senga xalaqit berdimi? Sendan so‘rayapman? Professor Mechnikovni ham chil-chil sindiribsan.

– Buni bir marta bo‘lsayam rosa savalab, adabini berib qo‘yish kerak, Filipp Filippovich, – derdi Zina achchig‘lanib, – yo‘qsa, u juda haddidan oshib ketyapti. Mana, kalishingizni qay ahvolga solganiga o‘zingiz bir qarang-a?..

– Hech bir jonzotni savalash mumkin emas, – derdi Filipp Filippovich hayajon bilan, – bu doimo yodingizda bo‘lsin. Insonga va hayvonga faqat ishontirish yo‘li bilan ta‘sir o‘tkazish mumkin. Bugun go‘sh t berdingizmi unga?

– Voy xudoyim-ey! Filipp Filippovich, buningiz yorilib ketmasa go‘rga edi, jag‘i tinmaydi...

– Mayli, osh bo'lsin, yeyaversin... Hoy, bezori, boyqush senga xalaqit berdimi, a?

– U-u! – g'ingshirdi it qorni bilan Filipp Filippovichning oldiga emaklab kelar ekan.

Uni bo'yinturug'idan tortqilaganlaricha qabulxonada orqali ish kabinetiga olib o'tishdi. It yurmay tixirlik qilar, gilamga oyoqlari bilan yopishar, irillar va xuddi sirkdagiday orqasi bilan polda surgalar edi. Kabinetning o'rtasida ko'zlari shishadan qilingan, qorni yorilib, ichidagi naftalin hidi anqib turgan rang-barang latta-luttalar sochilib ketgan boyqush, stol ustida esa tirnab yirtilgan portret yotardi.

– O'z ko'zingiz bilan ko'rishingiz uchun ataylab yig'ishtirmadim, Filipp Filippovich, – hisobot berardi Zina fig'on bo'lib, – ablah, stol ustiga chiqib ketsa bo'ladimi! Dumiga yopishib bir tishladi! Ko'z ochib-yumgunimcha dabdalasini chiqardi. Tumshug'ini boyqushga ishqalang, Filipp Filippovich, buyumlarni ishdan chiqarish qanaqa bo'lishini bilib qo'ysin.

Keyin angillash boshlanardi. Tumshug'ini boyqushga ishqalash uchun uni tortqilashar, u esa bor kuchi bilan qarshilik ko'rsatar, ko'zlaridan duv-duv yosh oqarkan: “Qancha ursangiz ham, mayli, faqat uydin haydamasangiz bas”, deya o'ylardi.

– Qushni shu bugunoq ustaga jo'natish kerak. Keyin... mana, senga 3 so'm, 16 tiyin tramvayga, Myurining oldiga borib zanjirli yaxshi bo'yinbog' xarid qilib kel.

Ertasiga itning bo'yniga xiyla qalin yaltiroq halqa solishdi. U oynaga qaradi-yu, kayfiyati buzilib ketdi, dumini gajak qilganча vannaxonaga qochib kirdi. U qanday bo'lmasin, halqadan qutulish chorasini izlardi. Sandiqqa ishqalasinmikin, yashikkami? Lekin sal o'tmay, u o'zining g'irt tentakligini angladi. Zina uni zanjiridan yetaklab, Obuxov muyulishiga sayrga olib chiqdi. Sharik asirga o'xshab zanjirband ko'chaga chiqqanidan uyalib, yerga kirguday bo'lib borardi. Biroq Prechistenka ko'chasidan Xristos maqbarasiga yetib borgunlaricha halqa hayotda nima ekanligini a'lo darajada anglab yetdi. Ko'chadagi daydi itlarning ko'zlarida quturgan hasad o'ti ko'rinar, o'limtik muyulishida esa bitta dumi kesilgan laycha it unga “laganbardor” va “boy yalog'i” deb akilladi. Tramvay yo'lini kesib o'tayotganlarida, militsioner avval halqaga, keyin itga mamnunlik va hurmat bilan qarab qo'ydi. Uyga qaytib kelganlarida esa hech kutilmagan voqea yuz berdi: Fyodor – shveytsar o'z qo'li bilan eshikni ochib, Sharikni ichkariga kiritarkan, Zinaga qarab dedi:

– Filipp Filippovich rosa zo'r it topibdi-ku. Yana semizligini aytmaysizmi!..

– Olti kishining ovqatini ko'rdim demaydi-ku, semiz bo'masinmi yana, – dedi yuzlari sovuqdan qizargan va chiroyi yanayam ochilgan Zina.

“Bo'yinturuq deganlari portfelday bir gap ekan”, – o'yladi it istehzo aralash va orqasini likillatganча boyvachchalarday zinadan yuqoriga ko'tarildi.

Shu xonadonga kelganidan beri Sharik uchun faqat bitta xonaga kirish butunlay taqiqlangan edi. U xonada devorlarga oltin buyumlar osilgan, xona bekasi Darya Petrovnaning ham qulog'ida brilliantga o'xshagan 22 toshli zirak yaltirar, uning sochlari savatga o'xshatib turmaklangan bo'lib, yuzlari yog'day yaltillab ko'rinar. Bo'yinbog' bahonasida bugun birinchi marta it bu jannatga tashrif buyurdi. Gaz plitasida nimadir qaynar, vaqirlar, duxovkada nimalardir xushbo'y hid taratib pishar edi.

– Yo'qol! – baqirib berdi Darya Petrovna. – Hoziroq yo'qol ko'zimdan, daydi ochofat! San yetmay turuvding o'zi! Naq teringni shilaman bo'lmasa...

– Nima bo'ldi? Xo'sh, nega akillayapsan? – himoyasizlik bilan ko'zlarini suzdi it. – Nahotki halqamni ko'rmayotgan bo'lsang? – u eshik tirqishidan tumshug'ini tiqib, yoni bilan ichkariga o'tishga urinardi.

Sharikning inson qalbini zabt eta oladigan qandaydir xususiyati bor edi. Ikki kundan keyin u ko'mir solingan savat yonida Darya Petrovnani kuzatganча yonboshlab yotardi. Darya Petrovna o'tkir ingichka pichog'i yordamida oldin himoyasiz bulduruqning boshi va qanotlarini, keyin esa ustalik bilan go'shtini suyaklaridan ajratib olar, tovuqlarning ichidan allanimalarni chiqarib tashlar, yana nimalarnidir qiymakashda maydalar edi. Sharik esa bu paytda maza qilib, bulduruqning boshini g'ajish bilan band edi. Darya Petrovna sutga ivitilgan non bo'laklarini olib, maydalangan go'shtga aralastirdi-da, ustidan qaymoq quydi, keyin tuz sepib, bo'g'irsoq yasashga kirishdi. Plita ustidagi olov xuddi katta yong'in bo'layotganday vishillab yonar, tovadagi yog' pishillab qaynar, po'rsillab yorilar, hammayoq do'zaxga aylanganday edi.

Kechqurun jahannamiy hovur bir oz susayar, yarim qilib tutilgan parda tepasidagi bir parcha ma'vodan yolg'iz yulduz miltirab ko'rinar edi. Oshxonaning poli nam edi, idish-tovoqlar xira va sirli tarzda jilolanar, stol ustida o't o'chiruvchilar furajkasi turardi. Sharik iliqqina plita ustida darvozani qo'riqlayotgan sherday yonboshlab yotar, quloqlarini ding qilganicha, enlik charm belbog' bilan belini sirib bog'lagan qora mo'ylovli kishining Zina va Darya Petrovnaning xonasida

Darya Petrovnani quchoqlayotganini kuzatardi. Eshik qiya ochiq bo'lib, Sharikka ularning har bir xatti-harakati aniq ko'rinardi. Darya Petrovna-ning pudra surilgan oppoq burnini aytmasa yuzi uyat va ehtiros bilan yonar edi.

– Devga o'xshab buncha yopishasan, – ming'irladi Darya Petrovna g'ira-shira qorong'ulikda, – qo'yvor! Hozir Zina kelib qoladi. Nima balo, yo seni ham yoshartirishdimi, a?..

– E, bizga buning hojati yo'q, – xirillagan to-vushda javob berdi mo'ylov o'zini zo'rg'a tutib, – namuncha olov bo'lmasangiz-a?!

Kechqurunlari Bolshoy teatrdan "Aida" bo'lmasa va Butun Rossiya jarrohlari jamiyatining majlisi o'tkazilmasa, tabobat payg'ambari og'ir darpardalar tushirilib, yulduzlarni to'sgan ish kabinetida chuqur kursiga o'tirgancha xayolga cho'mardi. Tepada chiroq yo'q, stol ustidagina ko'k chiroq yonib turardi. Sharik gilam ustida soyada yotib, atrofdagi dahshatli narsalarga hayrat bilan bo-qardi. Qandaydir xira va yoqimsiz suyuqlik shisha idishda odamning miyasi solingan edi. Qo'lga sariq rezina qo'lqop kiyib olgan payg'ambar esa barmoqlari bilan uning ilang-bilang joylarini ushlab ko'rar, ba'zan kichkina yaltiroq pichoqcha bilan qurollanib, sariq rangli qattiqqina miyalarni ohista kesib ko'rardi.

– Nilning muqaddas sohillariga, – ming'irlab qo'shiq aytardi u pastki labini tishlarkan, Bolshoy teatrning naqadar charog'on va yaltiroq ekanligini eslab.

Quvurlar qizib, ulardan chiqayotgan issiqlik tepaga ko'tarilar, so'ngra xona bo'ylab yoyilar edi. Itning junlari orasida esa Filipp Filippovich o'zi shaxsan tozalaganiga qaramay qolib ketgan, lekin kuni bitib qolgan bittagina burga g'imirlay boshladi. Gilamlar xonadondagi ovozlarni bo'gar edi. Uzoqdan ko'cha eshigining ochilib yopilgani eshitildi.

"Zina kinematografga ketdi, – o'ylardi it, – demak, u kelishi bilan ovqatlanamiz. Bugun, taxminimcha, yosh mol go'shtini tanovul qilsak kerak".

O'sha dahshatli kunning tongotaridayoq itning dilini noxush hislar chulg'adi. Bir yomonlikni sezganday ko'ngli g'ash tortib, yarim kosa bo'tqa va kechagi qo'y go'shtining suyaklaridan iborat nonushtani ishtahasiz kavshadi. So'ng erinchoqlik bilan qabulxonaga o'tdi va oynadagi o'z aksiga qarab, uv tortib qo'ydi. Zina uni ko'chaga olib chiqib aylantirib kelgach, kuni odatdagiday osoyishta o'ta boshladi. Seshanba bo'lgani uchun hech kim yo'q, chunki seshanba kunlari bemorlar qabul qilinmas eli. Payg'ambar o'z ish kabinetida o'tirar va allaqanday turfa suratlari

bor kitobni varaqlardi. Tushlik vaqti yaqinlashayotgan edi. Itning ruhini bugun ovqat izidan kurka go'shti berilishi haqidagi fikr ancha ko'tardi. Kurka pishirilayotganini oshxonaga borib, o'zi aniq ko'rib kelgan edi. Yo'lakdan o'tib ketayotib, Filipp Filippovichning xonasida telefon kutilmaganda yoqimsiz jiringlaganini eshitdi. Filipp Filippovich dastakni ko'tarib, qulog'iga tutarkan, birdan hayajonga tushdi:

– Juda soz, – titrab chiqdi uning ovozi, – hozi-roq olib keling, hoziroq!

U tipirchilab qoldi, qo'ng'iroq tugmachasini bosdi, eshikda paydo bo'lgan Zinaga ovqatni tezlashtirishni buyurdi.

– Tushlikka! Tushlikka! Tushlikka!

Mehmonxonadan tarelkalarining shaqirlashi, oshxonadan esa Darya Petrovnaning: "Kurka hali tayyor emas", deb to'ng'illagani eshitildi. Itning ko'ngliga yana g'ulg'ula tushdi.

"Uydagi shovqin-suronni sira jinim yoqtirmaydi-da", – o'ylardi u. Xayolidan shu fikr o'tdi-yu, shu zahoti g'ala-g'ovur yana kuchaydi. Bunga xonaga bir vaqtlar doktor Bormental deb atalmish oyog'i tishlangan kimsaning tashrif buyurishi sababchi bo'ldi. U o'zidan qo'lansa hid taratayotgan katta jomadon ko'tarib kirdi va yechinmasdanoq to'g'ri ko'rish xonasiga ravona bo'ldi. Filipp Filippovich esa, o'z odatiga xilof tarzda, oxirigacha ichib ulgurmadan qahvasini qoldirib, Bormentalning istiqboliga yugurib chiqdi.

– Qachon o'ldi? – baqirdi u.

– Uch soat avval, – javob berdi Bormental qor bosgan qalpog'ini ham yechmay, jomadonni ocharkan.

"Kim o'ldi ekan-a? – qovoq-lunji osilib o'yladi it oyoq tagida o'ralasharkan. – Yugurib-yelishlarigayam toqatim yo'q".

– Oyoq ostida o'ralashma! Tezroq, tezroq, tezroq! – qichqirdi Filipp Filippovich, keyin ketma-ket barcha qo'ng'iroqlarni bosib chiqdi, har qalay itga shunday tuyuldi. – Zina! Telefon yonida Darya Petrovna o'tirsin, yozib olsin. Hech kim qabul qilinmasin! O'zing menga keraksan! Doktor Bormental, qimirlasangiz-chi, axir, o'tinaman, tezroq, tezroq!

"Yoqmayapti bu ishlar menga, yoqmayapti", – o'ylardi it xafa bo'lib, xonadan-xonaga sanqib yurar ekan. Hamma olatasir shovqin ko'rish xonasida bo'layotgandi. Kutilmaganda Zina kafanga o'xshagan oq xalat kiyib oldi va ko'rish xonasidan oshxonaga, u yerdan yana orqasiga zir yugura boshladi.

"Borib, ovqatlanib olsammikan? Jin ursin hammasini", – degan qarorga keldi it va qo'qqisidan g'alati vaziyatga duch keldi. Ko'rish xonasidan:

– Sharikka hech nima berilmasin, – degan buyruq jarangladi.

– Voy, uni nazorat qilib bo'larkanmi?..

– Qamab qo'yilsin!

Sharikni aldab, vannaxonaga qamab qo'yishdi.

“Qanday surbetlik, – o'ylardi Sharik qorong'i vannaxonada o'tirarkan, – g'irt bema'nilik..”.

O'n besh daqiqa chamasi u g'alati bir kayfiyatda o'tirdi, goh jahli chiqar, goh og'ir ruhiy tushkunlikka tushardi. Vaziyat o'ta zerikarli, mavhum edi.

“Mayli, hurmatli Filipp Filippovich, ertaga ko'rasiz kelishingizni! Ikki juft sotib oldingizmi, ertaga yana bir juftini yangilaysiz. Itlarni boshqa qamamasligingiz uchun”.

Lekin kutilmaganda uning g'azabnok fikri chekindi. Qorong'u osmon nurga chulg'angan-day, uning xayolida yoshligining eng ajoyib, eng musaffo xotiralari jonlanib, qalbi chiroq yongan-day yorishdi: Preobrajenskiy zastavasidagi keng hovli, shisha bo'laklarida jilolangan quyosh nuri, singan g'isht bo'laklari, ozod daydi itlar...

“Yo'q, men endi bu yerdan hech qanday ozodlikka keta olmayman, – burnini tortib o'ylardi it, – o'z-o'zini aldashga nima hojat? Men endi tarbiya ko'rgan, ziyoli itman, men shunday hayotni ko'rdimki, endi erkinlik haqida o'ylashim ham noo'rin. Xo'sh, ozodlik deganlari nima o'zi? Tutun, sarob, sharpa... Baxtiqaro demokratlarning alahsirashi bu!”

Vannaxonadagi nimqorong'ilik o'rnini zimiston qopladi, it uv tortganicha o'zini eshikka urdi, oldingi oyoqlari bilan tirnay boshladi.

– U-uv-u! – bochka ichidan chiqqanday bo'g'i q ovoz butun uyni tutdi.

“Boyqushini yana burdalayman”, – o'yladi holdan toygan it g'azab bilan. Holsizlanib, yana picha yotdi, o'rnidan turganda esa, junlari hurpayib ketdi, unga qorong'ulikdan jirkanch vahshiy ko'zlar qarab turganday tuyuldi.

Azob-uqubati ayni avjiga chiqqanida eshik ochilib, yorug'lik tushdi. It bir silkinib, oshxonaga o'tib ketmoqchi bo'lgan edi, lekin Zina uning halqasiga mahkam yopishganicha kuch bilan ko'rish xonasi tomon sudradi. Itni sovuq titroq bosib, badanidan ter chiqib ketdi. “Nimaga kerak bo'lib qoldim o'zi ularga? – o'yladi u shubha ichida, – biqinim tuzalib ketgan bo'lsa. Hech nimaga tushunib bo'lmaydi”.

Uni parket polda sudraganlaricha ko'rish xonasiga olib kelishdi. Bu yerdagi g'ayritabiiy charog'onlik kishini hayratga solardi. Tepada katta oq shar bamisoli lovullab yonar, uning o'tkir nuridan itning ko'zlari qamashib ketdi. Stol yonida hamma yog'i oppoq yog'du bilan

chulg'angan odam turar, mavhum hididangi-na uning Filipp Filippovich ekanligini anglash mumkin edi. U tishlari orasidan Nilning muqaddas sohillari haqidagi qo'shig'ini xirgoyi qilardi. U boshdan-oyoq oppoq kiyimda edi. Boshidagi oq qalpog'i ruhoniylarning bosh kiyimini eslatar, xalat ustidan rezina etak tutib olgan, qo'llariga esa qora qo'lqop kiygan edi.

Oyog'i tishlangan kimsa ham shu yerda edi. Katta stol kengaytirilgan, uning yonboshiga yaltiroq oyoqli kichik to'rtburchak stol ham taqab qo'yilgan edi.

Itning ko'ziga oyog'i tishlangan kimsa bugun hammadan ham yomon ko'rinib ketdi, ayniqsa, itga uning bugungi ko'z qarashi yoqmadi. Uning ko'zlarida shubhali va yasama ifodalar jilolanardi. Doimo tik va mardona boquvchi bu ko'zlar endi itning nigohi bilan to'qnash kelmaslikka intilar, ularning tub-tubida jinoyat bo'lmagan taqdirda ham qandaydir yomonlik alomatini eslatuvchi ifoda yotardi. It unga xo'mrayib, og'ir qarash qildi va burchakka o'tib ketdi.

– Zina, halqa, – past ovozda dedi Filipp Filippovich, – faqat cho'chitib yuborma uni.

Zinaning ko'zlari ham oyog'i tishlangan kimsaniki kabi qabihona tusga kirdi. U itga yaqin kelib, yasama mehribonlik bilan yelkasini silab qo'ydi. It esa unga iztirob va nafrat aralash tikildi.

“Nimayam derdim... Sizlar uch kishisizlar. Istaganingizni qilishingiz mumkin. Faqat... uyat sizlarga... Nima qilmoqchi ekanligingizni bilganimdayam bir navi edi..”.

Zina uni halqadan ozod qildi. It bosh silkitib, pishqirib qo'ydi. Shu payt uning oldida dabdurustdan oyog'i tishlangan kimsa paydo bo'ldi, undan qo'lansa hid anqirdi.

“Fu, namuncha sassiq... Nega buncha qo'rqib qaltiramasam..”, – o'yladi it va orqaga tislendi.

– Tezroq, doktor! – dedi Filipp Filippovich sabrsizlik bilan.

Havoga o'tkir chuchuk hid taraldi.

Oyog'i tishlangan kimsa bezovta va ablahona nigohini itdan uzmay, orqasiga yashirgan o'ng qo'lini oldinga uzatib, itning burniga ho'l paxta bo'lagini tekkizdi. Sharikning boshi yengil aylanib, muvozanatini yo'qota boshladi, lekin yana orqaga tislanshga ulgurdi. Oyog'i tishlangan kimsa esa uning ortidan sakrab, tumshug'ini paxta bo'lagi bilan butunlay yopib qo'ydi. Itning nafasi tiqilib qoldi, lekin u yana bir marta qo'ldan chiqib ketishga muvaffaq bo'ldi. “Badkor..” – hidlatishdi, shu zahoti ko'rish xonasining o'rtasida katta hovuz paydo bo'ldi. Unda narigi dunyolik juda quvnoq, antiqa qizil tusli itlar qayiqda sayr qilib yurardilar. Oyoqlari suyaksizday shilq etib bukildi.

Xurshid ABDURASHID

Shodon quyosh

(Bir muhabbat dostoni)

Bedorlik qo'narkan kipriklarimga
Men ularni yummoq istayman.
Bu og'ir xotira karvonin qalbgga
Ko'mmoq istayman.
Ammo har lahzada isming jaranglar,
Yoding uzoqlashmas mendan bir odim.
Ba'zan chin hayotga o'xshab ko'rinar
Biroz sentimental hayotim.

MUQADDIMA

Ko'z yosh shaklindagi sog'inchlardan ho'plab
G'ussalarni yoyib yuragim dorlariga.
Tushlarim qabatlaridan axtaraman, yo'qlab,
Chidayman hajringning ozorlariga.
Saslanadi olamning adoqsiz chekkalari,
Munglug' nolalarga belanib kelasan yonimga.
Uvishib titraydi orzumning yelkalari,
Armonlar tikilar tashnaday qonimga.
Osmonning fig'oni o'rlaydi dud bo'lib,
Yulduzlar sochilar ko'z yosh shaklinda.
Qoldimi hilol ham bir unut bo'lib

Chin sevgi bitigi

Sevgi haqida yozmagan shoir yo'q hisobi. Lekin ularning hammasi ham yurakka yetib bormaydi. Yurakka yetib borish uchun shoir yuragi sevgi olovida porillab yonishi kerak. Yongan yurak "chars-churs" etib yonadi. Uning har bir charsillashi bittadan she'r bo'lsa, barchasi bir bo'lib, butun boshli dostonni tashkil etadi. Menga qolsa, sevgi haqidagi bitiklarning barini bir yerga to'plab, chin va yolg'onga ajratib chiqqan bo'lardim. Shunda "Shodon quyosh" chin bitiklar safidan joy olardi. Uning eng muhim, eng kuchli qirrasini ham shu – sevgi otashida yongan yurakning samimiy nolalari!

Qolgan gaplar dostonning badiiy o'ziga xosliklari haqidagi ilmiynamo mushohadalarga aylanadi, xolos. Masalan, bunday: doston avtobiografik xarakterga ega kabi. Chunki shoir ismining bosh qahramon ismi bilan bir ekanligi, uning tug'ilgan yurti haqidagi ma'lumot, voqealar kechgan makon va zamonning mos kelishi... bularning hammasi dostonning boshdan va ko'ngildan kechgan rost tuyg'udan yaralganidan dalolat.

*Pishqirar bir duldul samovot yo'linda.
Kabutar boradi men senga yuborgan,
Manziling bilmagan qush qayga borsin, ayt.
Ismingni aytibon oshyoning axtargan,
Manzilingga eltar rohlarni kamayt.
Gulim-ov... Bo'zlayman.
Gulim-ov... Muzdayman.
Ismingni
Pichirlab so'zlayman...
Man sani qaylardan izlayman.*

*Aylonib yurasan Xivaning bog'larini,
Ichanmi, Dishanmi qal'alar orasindasan.
Tushmi bu, haliyam ruhim sog'armadimi,
Man Qashqa elinda, san Xorazmdasan.
Hali duch qilishga ulgurjadi qismat,
Hali birlashmadi yo'llarimiz Shoshda.
Sani ko'rayapman tushlarimda – na baxt,
Tush boshqa, hush boshqa, taqdir ham boshqa.
Ko'rinib bilmadi hali chehrang, ey yoro,
Qachon suydirasan jon olib o'ngimda.
Ko'zlaring ko'zimga tushadi, nigoro,
Bir sevgi barq urib ketadi ko'nglimda.
Ismingni so'ylagin, bilayin, azizam,
Bu nomni avaylab asrayman bir umr.
Qanchalar baxtlidir sevilgan har odam,
Dunyoda chin armon, chin baxt ham sevgidir.
Gulim-ov... Bo'zlayman.
Gulim-ov... Muzdayman.
Ismingni
Pichirlab so'zlayman...
Man sani qaylardan izlayman.*

*Umrin bo'shliqlarini to'ldirgani kel, pari,
Sevgi ber, bu qaqqoq ko'zlarim yashnasin.
Kesishar ishqimizning bu chalkash yo'laklari,
Biz ketsak-da bu dundan, ishqimiz yashasin!*

*Ayovsiz kira boshlading tushlarimga endi,
Aning darbozasin chertasan har oqshom.
Seni o'ngimda ham ko'rgilarim keldi,
Qachon nasib etgay endi bu qutlug' ayyom?
Seni menga duch qiladimi o'zi taqdir deganlari,
Uchrashmoq yozilganmi, gul, bizning
peshonamizda?
Senga talpinaveradi qalbimning yelkanlari,
Necha yil bor, necha kun bor axir oramizda?
Dashti sensizlikdan ibtido olgan umrim,
Senli kunlarimni hadya etarmi, bilmadim.
Yuragim qafasi senga muntazir, qumrim,
Nogoh topishuvga bir bahya yetarmi, bilmadim.
Gulim-ov... Bo'zlayman.
Gulim-ov... Muzdayman.
Ismingni
Pichirlab so'zlayman...
Man sani qaylardan izlayman...*

1
*Uvillama, ey damon bo'g'iz,
Sen sipqording qay so'zni qonib.
Qay jonibning jonso'z xilqati
Ketdi seni bu ko'ygga solib?
Ayyora u...
Fitnakor ofat,
Balolig'lar solguvchi boshga.
Kechirmaydi dali ishqni deb
Bir o'g'lonin boy bersa Qashqa.
O'kirikka makondir yurak,
Og'riqlarni uchirgin tamom.
Mehr narxi bir chaqa payti
Muhabbatni ne qilsin zamon?
Qani endi uxlang, ko'zlarim,
Uyqu shirin, halovat aziz.
Tushda uning sarv bo'ylariga
To'yib-to'yib qarab olasiz...*

She'riy dostonning vazni turfa xil: bir og'irlashadi, bir o'ynoqlaydi, bir "ma'yuslanadi", bir "umidlanadi". Chunki ishq oshiqni shunday turfa ko'ylarga soladi. Bu narsa aynan vaznlarda va vaznsizliklarda ko'rinadi.

Doston adabiyotdagi an'analar ruhida bitilgan.

Doston tashbehlariga, o'xshatishlarga, umuman, badiiy san'atlarga to'la. Bitta chiroylisini keltiraman: "Ko'zlaring kuladi – sevgi shaklinda.." Mayli-da, tashbeh ulug' ustozlar ijodini yodga solsa. Axir, doston an'analar ruhida bitilgan, dedik. Xurshid – ustozlar yo'lining haqiqiy davomchisi. Lekin o'z yuragi, o'z sevgisi, o'z qismati bilan davom ettiradi u! Boshqasiga ko'nmaydi..

"Shodon quyosh" nomi bejiz tanlanmagan. Chunki sevgilining ismi Shodiya. U oshiqning yuragini ham quyoshdek qizdiradi. Sevgi quyoshi u!..

...xullas, dostonni shu tarzda juda uzoq ta'riflash mumkin. Lekin bularning hammasi bir bo'lib ham doston haqida eng birinchi aytgan fikrimizga teng kelolmaydi: dostonda "XXI asrga kelib urfdan qoldi, eskirdi, yo'q bo'ldi..", deyilgan otashin sevgining – chin tuyg'uning baland bo'yli suvrati chizilgan.

Demak, sevgi yashayapti...

Ulug'bek HAMDAM

2

Ne toleki, ikki vohadan
Tasodiflar izmida yelib,
Bir oliygoh, bitta xonaning
Partasiga o'tirdik kelib.

Men u paytlar seni bilmasdim –
Ikki dunyo, ikkita odam.
Taajjubki, kirmagan eding
Yetti uxlab tushlarimga ham.

Qizlar to'p-to'p. Satang xonimlar...
Taajjubda qolganim ham chin.
To'rt yil sho'rlik peshonam dedim,
Endi shoir bo'lishim tayin.

Oh malagim... sen yo'q eding-ku,
Tushmagandi senga nigohim.
Oy yuzingning yog'dularidan
Diydalarim qamashdi, mohim.

Dars boshlandi...
Eng birinchi dars.
Tanishuvlar, tarjimayi hol.
...Shunda baxtning ovozi keldi,
Tingladim-u qoldim bemajol.

Orqa parta... shundoq ortimdan
Jaranglardi qo'ng'iroq tovush.
Va o'ylayman: "Bu qizmas, malak,
Hushdamasman, bular bari tush!"

Qaydan keldi bu sohir ovoz,
Na sas edi, sehrini sochdi.
"Mening ismim Shodiya.." – tamom!
Shu so'zdan qalb ishqkurtak ochdi.

Ammo men g'or bilmasdim qarab,
So'z qotishga jur'at yo'q, gungman.
Men bu tovush izmida asir
Va yuragi ostin-ustunman.

Eslaysanmi, shunda ketar chog',
Nigohimga nigoh tashlading.
Sen ma'nosiz qarading...
Biroq
Ishq qissamiz shundan boshlandi.

3

Kunlarim osoyish, orombaxsh edi,
G'am-anduh inmagan edi dilimga.
G'ussalar sizmagan manglayga hali,
Bo'yin egmas edim hali hech kimga?

Sen kelding...
Hayotim sahifasiga
Yovdek qoshlaringni tizib ikki yon.
Qolay desam, tanim titroq ichida,
Ketsam, imkon yo'q – yo'l tugagansimon.

Kipriking saf tortib turar qarshimda,
Miq etsam, sanchilib tilkalamoqchi.
Ular pana qilgan bu la'l ne edi?
Atrofiga yig'gan sanoqsiz soqchi...

Nahot qutulishning imkoni yo'qdir,
Yo Rab, vujudimda bitganmi majol?
Meni nima qilib qo'ydi-ya hayot,
Meni olib ketgin, ulfatim, xayol!

Soniya...
Daqiqa...
Go'yo to'xtadi
Xuddi yuragimning zarbiga o'xshab.
So'zsiz jon olmoqni istar lablaring,
Ustiga lolaning qonini to'shab.

Ketaman deyman-u, qolgim keladi,
Qolaman deyman-u, tanda zilzila.
Yuragim, uraqol, to'xtab qolmagin,
Meni qo'y, o'zingga omonlik tila.

Sochlaring chilvirday o'radi meni,
Qo'limni bog'laydi tang'ib ayovsiz.
Qanisiz, ey mening mag'rur ko'zlarim,
Bunchalar qochoqsiz, buncha bayovsiz.

Taslimiyat aytar nigohim nogoh
Egilgan boshimni kesmadi qoshing.
Shunday to'qnashuvda dong qotar nochor
Mendek xayolkashning o'n to'qqiz yoshi.

Aytilmagan so'zlar bog'zim timdalar,
Yurak – jarohatli, kishanda qo'lim.
O'qni uzib bo'lding, endi uni sen
Yuragimdan yulib olma, sevgilim...

4

Yotoqxona edi mening boshpanam,
Saboqdosh jo'ralar edi hamxona.
Xayolga berilsam, so'zlashar takror –
"Nima bo'ldi unga, hushdan begona!"

Qog'oz qoralardim, bermay e'tibor,
Jimjima baytlar-la bejab daftarni.
She'rga ko'chirmoqqa urinar edim
Anglab yetilmagan hissiyotlarni.

Oxiri yorildim, sirni etdim fosh:
 “Sevganga oʻxshayman, doʻstlar, joʻralar.
 Xayolim mahv etdi hamsaboq dildor,
 Koʻrsam yurak-bagʻrim chunon toʻgʻralar”.

“Kim u?” – savollarga koʻmilaman men,
 “Kimdir u aqlingni oʻgʻirlagan qiz?”
 “Shodiya bor-ku, he-ey, xivalik... oʻsha.
 Hayotimga goʻyo kirgandek tamiz”.

Ular qah-qah urar, tinmay kulishar,
 Ishqim mavzu boʻlar hammaga toza.
 Darrov qizlar meni bilib qolganmish,
 Sevgim boʻlgan emish darrov ovoza...

5

Darslar ildamlardi, hayot ham joʻshqin,
 Koʻzlar izlar edi biri birini.
 Xuddi uy vazifa topshirgan kabi
 Yuraklar aytishga ilhaq sirini.

Oramizda rishta bogʻlandi – doʻstlik,
 Doʻst boʻlaylik, deding, kamina xursand.
 Sim qoqqancha ahyon-ahyonda,
 Habibim, ahvolim soʻrab turursan.

Ammo aytolmayman iqrori rozim,
 Jurʼatdan past kelib yashayman – olov!
 Koʻzlaring koʻzimga boqib turganda
 Izhorga qarashing boʻlar edi goʻv.

Bozigardek meni qildingmi afsun,
 Ipsiz bogʻlandimmi – tamoman lolman.
 Ammo dilingdagi tuygʻular – mubham,
 Qancha urinmayin sira bilolmam.

Doʻstmiz, bu doʻstlikni buzdik nogahon,
 Nogahon rishtalar yechildi bir-bir.
 Sendan ayrildimmi, ichimda qoʻrquv,
 Tamoman zabt etdi dilni xavotir.

6

Uchrashdik...
 Barini aytmoqchi edim,
 Koʻnglim tubigacha etmoqchiman fosh.
 Ammo sirli boqding, aytsam – tugaydi,
 Goʻyo bir iqrordan hammasi talosh.

“Baridan voqifman, meni sevasiz,
 Ammo bu biz uchun baxt emas, uzr.
 Vaqtida nuqtani qoʻyaylik, keling,
 Sevgingiz azoblar sizni bir umr..”.

Va ketding...

Toʻxta deb choʻzolmadim qoʻl,
 (Hindiy kinolarda boʻlardi shunday).
 Ehtimol, falakka bir chiqib keldim,
 Tamakidan chiqqan yengil tutunday.

Aytishim kerak-ku: “Seni sevaman,
 Seni ardoqlayman hayotim boʻyi”.
 Sen meni battarroq bogʻlaysan ketib,
 Sen meni battarroq suydiring qoʻyding.

7

Keyin yasholmadik sira xotirjam,
 “Men seni sevaman..”. – izhorlar uchdi.
 Qay biri havoga sochildi, bilmam,
 Oxiri bir izhor koʻnglingga tushdi.

Darslar davomlardi...
 Sevgi darslari.
 Tanaffus onlari – nigohlar bahsi.
 Angladik sevgining mohiyatini,
 Sevgi-la yashamoq qanchalar yaxshi!

Toshkentni kezamiz topilsa imkon,
 Koʻzlaring kuladi – sevgi shaklinda.
 Qalbidam eng nozik sezimlar gullar,
 Eng inja tuygʻular unar qalbingda.

Izhorlar yogʻilar fanniy jumlar,
 Ilmiy atamalar majmui boʻlib.
 Lablaringda oddiy kalomlar emas,
 His-hayajon gaplar turadi kulib.

Maktublar bitaman dars lugʻatidan –
 Sevgili soʻzlarga qarishiq xatlar.
 Muhabbat soʻzligi yaralar nogoh,
 Soʻzlikni jo qilar sanoqsiz daftar...

8

Muhabbat darsidan maktublar

Birinchi maktub

Boʻlmoqdaydi muhabbat darsi,
 Men oʻzimda sira yoʻq edim.
 Sevdim, axir, kuchim yetganicha,
 Faqat, faqat “besh”ga oʻqidim.

Saboq berdi menga sevgidan
 Oʻh, otashin yuragi borlar.
 Oʻzi uncha bilagʻonmasdim,
 Shu koʻzlaring oʻqishga chorlar.

Sening husning tavsiflab boʻlmas,
 Taʼrifingga yetmas savodim.

*Ishq mulkida bo'lolmas ammo
Meningchalik fidoyi xodim.*

*Bir qarashda sening o'zingni
Qator-qator she'rga solganman.
Bir nigohing tushdiki, tamom
Ko'zlaringni yodlab olganman.*

*Imtihonda aytdim dilizhor
Sen javobsiz o'tiribsan jim.
Axir qachon "besh"ga o'qiysan?
Javob ber-chi, mening ikkichim!*

Ikkinchi maktub

*Dars – oniy visolning qaydnomalari,
Asli qoidaga solajak daxl.
Darsda yurak emas, axir, azizam,
Ishlashi lozimdir aql va aql.*

*Hislaring taralar xuddi daftarning
Yuzida chiroyli yozuv singari.
Bunda aql faqat muzokarada
Yurak... Yurak esa nodon jangari.*

*Iloji bo'lsa, ey ko'zlari olov,
Pichirlab so'zlagin aytar so'zingni.
Xayolim bo'linmas bir imkon topib
Uyingga tashlab kel ikki ko'zingni.*

*Darsmi – dars... Tinglamoq majburiyatdir
Bunda hislar bilan o'yin ne kerak?
Yo'qsa, bilim emas tuyg'u beradi
Sakson daqiqalik manavi ertak!*

*Vijdonan o'ylasang, qara, hammaning
Bilim olmoqdadir ixtiyor-izmi.
Ular kitob o'qir... biz esa faqat
O'qib o'tiramiz yuragimizni...*

Uchinchi maktub

*Darsda ko'zlaringga tashlayman tuzoq,
Judayam sezgir-da manavi qizlar.
G'ashimga tegadi ularning gapi
Ovim baroridan kelmagan kezlar.*

*Ular tinglamaydi ma'ruzalarni,
Qulog'i ko'z bo'lib bizga tikilgan.
Har holda, yomonmas, sakson daqiqa
Diydorlashuvimizga imzo chekilgan.*

*Yonimdan o'tasan...
O'tasan tez-tez,*

*Nigohim tasvirga olar ushbuni.
Hushyor tortaman so'ng daftar qatiga
Berkitib qo'yaman o'sha tuyg'uni.*

*Senga uzataman daftarlarimni,
Pinhona alishar daftarlarimiz.
Ammo til ostiga dumalab tushar,
Aytajaklarimiz – aytarlarimiz.*

*Uyga vazifani topshirgan chog'ing
Tovushlaring juda yaqin keladi.
Har so'zing negadir quloqlaringga
Muhabbat tilida eshitiladi.*

*Darsga bo'lganida nogoh qo'ng'iroq,
Jo'namoq bo'lasan shunda uyingga.
"Mana, daftaringiz..". deysan o'girilib,
Yo'q, olib ket uni...
Bu daftar senga...*

9

*Tunlar uzayardi, qisqarib kunlar,
Nafis ul suhbatlar qolardi chala.
Bizning orzularda umid gullari
Bahoriy maqomda xirom etarlar.*

*Chehrang taratarkan beqiyos fusun,
Yog'duli nigohing umrimga mohtob.
Bizlarni battarroq suydirmoq uchun
Tonglar ermak qilib chiqmasdi o'ftob.*

*Shoshilib kelarding darsga azondan,
Yoningda injiqdan injiq singling ham.
Uning dimog'lari kelar osmondan,
Tilim aylanmasdi singlingni ko'rsam.*

*U ham kursdosh edi bizga qadrdon,
Hammaga kengfe'l-u menga fe'li tor.
Xuddi hamyonini yo'qotgandayin
Doim qarar edi menga jahldor.*

*Unga yetib bormish gaplarning uchi,
Shundanmi alamda qovrilardi o'r.
Hammasin sezdirib qo'ymaslik uchun,
Yoningdan o'tardim beparvo, mag'rur.*

*O'tardim, ko'zlarim oldimni emas
Xohlardim orqani ko'rishini ham.
Va darsga yetardik, u izn bermas,
Seni menga boqib qo'yishingni ham.*

*(Darvoqe, hozir ham uni ko'raman,
Na jahl qilar, na qoshin uyadi.*

Ehtimol, xotira qo'zg'algan zamon,
Ichida jim uzr so'rab qo'yadi...)

10

Bir kuni chehrangda xafalik ko'rdim,
G'amgin ko'rinarding odatdagidan.
Qarshingda soqovdek biroz jim turdim
Va dedim: "Shodiyam, nega xafasan?".

Labingdan uchdilar arazlar bir-bir,
Kaftimga tushdilar arazlar bir-bir.
Sovchilar qoqmishdir eshigingni bot,
Otang to'y qilmoqni istarmish, nahot.

- Qo'rqmaysizmi ayrilishdan siz?
- Nega qo'rqay, menikisan, bas.
- Udumlar bor – sevgimiz ojiz,
- Sevgimizni hech kim buzolmas.

Va ichimga olovlar kirdi,
Tutayverdim tamaki kabi.
Xayolimga alanga berdi
"Qo'rqmaysizmi" degan bir gaping.

Taqdir esa hukm o'qishga
Biroz shafqat qildi o'shanda.
Sovchi degan g'am kirdi boshga,
Ilk bor qo'rquv uyg'ondi manda...

Seni yo'qotishdek bir qo'rquv...

11

Bari shirin, barchasi go'zal,
Uchrashuvlar – oy yorug'ida.
Sevgimiz kun sayin yuksalar,
Sog'inch o'sar imkon yo'g'ida.

Darsda ikki qutb singari
Bir-birovga yaqin kelmaymiz.
Sevishganlar emasmiz axir –
(Ko'zlar bordir) iqror bo'lmaymiz.

Darslar garchi qilsa-da xunob,
Tabassuming etarding tortiq.
Sen yonimda damlar behisob,
Hammasini bo'lmaydi "sotib"...

Yoqib qo'yib ishq shamlarini,
Qancha sevsam hamki qalb ko'nmas.
Aytib bo'lmas o'sha damlarni,
Taassufki, qaytib ham bo'lmas.

12

Pichirlashar dugonalaring,
Kursdoshlarga mavzu doim shay.

"Xurshid, borib sevingiz ayting,
Yurasizmi bir so'z deyolmay..".

Ular bilmas yillardan osha
Aytilgan ishq iqrorlarimiz.
Yoki ular istar tomosha,
Qiziqmi dil izhorlarimiz.

So'rashadi sendan pinhona,
Sevishing yo sevmasligingni.
Kulasan-u sen ayyorona,
Chiqarasan telbaga meni.

"Kim bo'пти u, men uni sevsam,
Xurshid suvga tushini aytsin".
Qo'shiladi bunga qizlar ham:
"To'ppa-to'g'ri, boshqani topsin".

Aytarkansan buni o'zimga,
Qiqirlaysan kulib jinniday.
Tushunmayman negadir, ammo
Tuyiladi gaplaring chinday.

"Mendan ketma hech qachon", deyman,
Qo'llaringni bag'rimga bosib.
"Senga faqat men tentak loyiq,
Menga esa bir sen munosib".

13

O'tar ekan to'rt yil shamolday,
Bir kun nogoh bari o'zgardi.
Yig'labgina qo'ng'iroq qilding:
"Otam to'yga rozilik berdi".

"Kimga?"
"Kimga?"

Tamom karaxtman,
Esdan ayro bo'ldim, yolg'izim.
"Kimga deyman" boshqa so'z yo'qday,
"Kimligini bilmayman o'zim".

Bo'g'zim siqar alamli tovush,
Yig'imi u, yigitga uyat.
Tupurdim, ey senga urf-odat,
Tupurdim, ey senga qadriyat.

14

Shodiyam, biz shunday ayrildik,
Bizni udum, urflar ayirdi.
Yetishmagan qurblar ayirdi,
Kesishmagan qutblar ayirdi.

Ko'z oldimda ul vidolashuv,
Er boshimni egganman u kun.

*Kelding ma'yus va ketding mangu,
Hasratlarim uzundan uzun.*

*Sen-la bitdi talabaligim,
Va dunyosi qoldirdi ko'nglim.
To'ying kuni men jinni bo'ldim,
To'ying kuni o'lolmay o'ldim.*

*Lekin senga tilamadim baxt,
Yuzlaringda ma'yus kulimsa.
Seni mendan ayirdi, gulim,
Na sen, na men tanigan kimsa.*

15

*Va o'qish ham tamomlab ketdi,
Sen umrimni tamomlab ketding.*

16

*Talaba yuragim, yana sog'inib
Izlaymiz tuyg'usi hamohang qizni.
G'arq etardi bizni hayajon ichra
O'zi mayli, uning birgina ismi.*

*Qarasang nigohi qandoq maftunkor,
Qarasang, daftarga egilar boshi.
Sezmaydi andisha izmiga kirib –
Yonida nur sochar edi quyoshi.*

*Men-da so'zlamoqqa urinardim bot,
U kitob-la yuzin to'sgani sari.
Oramizga tushib qoldi-ya, nahot,
Qandaydir ayiruv bog'lovchilari.*

*Tilshunos qalbimni qanday izohlay,
Munosib ko'makchi topilsa qani!
U tayyor men bilan til darsligidan
Katta mavzu bo'lib o'rin olgani.*

*Uyushiq bo'lakdek uyusholmasak,
Yuragim, bizlarni ezar mayda gap.
Axir sevgiling-la yo'llarni bog'lab
Ajralmas bo'lakka aylansang – sharaf!*

*Hayot darsligining mashqi ko'p ekan,
Duch kelaverarkan qancha ismlar.
Gohida bitta gap bo'la olmasdan
Ajralib ketarkan ega-kesimlar...*

17

*Sensiz kunlar o'tardi fayzsiz,
Sensiz umr tunde qop-qora.
Sochlaringni hidlagim kelar,
Sog'inaman seni tobora.*

*Radiodan taralar qo'shiq,
Dunyo... mana, televizorda.
Ochiq turar oldimda kitob
Go'yo aqlim u tortib olgan.*

*Gazetalar sochilib yotar,
Bo'g'zim to'la mavhum bir afsus...
Men nimani izlayman shoshib,
Qo'shiqmi u, qiyofa... yo so'z.*

*Suratingni izlayman giryon,
Tomirimda simillar alam.
Hamma narsa joyida ammo
yetishmaysan bir sen, Shodiyam!*

*Kitoblarda na bordir isming,
Gazetada na bir taskin bor.
Seni eslab o'tmas radio
Va ko'rsatmas seni televizor...*

18

*Afsus, yana chiqdi yulduzlar,
Hech o'zgarish bo'lmadi sodir.
Faqat bizga tor bo'ldi dunyo,
Faqat quvonch bizdan ayrodir.*

*Taassufki, osmon joyida,
Yer ham doimgiday turardi.
Ohimizga hamohang yolg'iz
Tunda itlar uvlab yurardi...*

19

*Men tushingga kirayin desam,
Yuragingga urilgan zanjir.
Hoynahoy, "Bu darvozalarni
Ochmangiz" deb buyurilgandir.*

*Boray desam o'ngda yop-yorug'
Oy kechani asir etgan on.
Yo'laklarga to'shalgan ta'qiq
Barcha yo'llar yopiq sen tomon.*

*Kel, qo'ng'iroq qilayin desam,
Raqamingni eslay olmadim.
Muhabbatdan tashqaridadir
Xudo nasib etgan omadim.*

*Va bir maktub bitayin deya,
Qo'lim izlar qog'oz va qalam.
Halovat yo'q sira, hoynahoy,
Men kabisan sen ham, Shodiyam.*

*To'ying o'tib ahyon-ahyonda
Hol so'ramak umidi bilan.
Tanish raqam, tanish ovozdand
Chiqib ketay derdi esxonam.*

Gapirmasding, men ham gapirmay
Eshitardim nafaslarini.
Nima qilay sevarding hamon,
Nima qilay sevardim seni.

Imkonsizlik changalidamiz,
Bizga og'ir yuk bo'ldi bu g'am.
Mojiza yo'q bizning zamonda
Peshonamiz qursin, Shodiyam...

20

Seni baxtli deya o'ylasam,
Yig'i kelar edi negadir.
Rahmat senga, azizim, qismat,
Rahmat senga, bag'rikeng taqdir.

Sog'inchingda bo'la-bo'la kul,
Bir so'zingga zor chog'imda men
Birinchi bor befarq qaradim
Sendan kelgan qo'ng'iroqqa men.

Sendan kelgan so'nggi qo'ng'iroq...
Xayr, jonim. Alvido, vido.

21

Jon qadar sevarim, nigohi cho'g'lim,
Kozlari mahzunvash, mehri betizgin.
Meni o'ldi desa, ishon – men o'ldim,
Tovshimni ilg'agin, ruhimni sezgin.

Mahzun ertagimsan, muvaqqat baxtsan,
Yulduzli kecham-u charog'on ertam.
Dunyom senikidir – ortingga qaytsang,
Savdoli bu kunlar sensizman, erkam.

Sen-da olislading baxt yaqin oni,
Olis baxtim eding... (Bu baxt tuzilsin!)
Labimdagi so'zsan... Umrim davomi
Seni so'ylamasam
Tilim uzilsin.

Asli peshonangga tasodif tushib
Tez o'qilib bo'lgan baxtsiz maktubman.
Ishqingga jon tikib, jonimni qo'shib,
Men nega mag'lubman, nechun mag'lubman?

Hammasi manglayga shunday yozilgan,
Ayriliq, azizam, azaldan kelgan.
Kozlarim qanchalar mushtoqlik ila
Senga termilgani termilgan,
suvratdagi senga, suvratdagi senga...

Sendan suratlaring vafodor chiqdi,
Faqat suratlaring qoldi men bilan.

22

Har gulga ismingni berdim, farishtam,
Har sabo sollanib esa boshladi.
Mojiza bag'rida yashagan kabi
Har chechak barq urib o'sa boshladi.

Har yulduz osmonim uzra bu tundan
Sening isming bilan sochmoqda yog'du.
Oy biroz xafahol, sening ismingni
O'ziga qo'yishim unga bir orzu.

Endi atrofimdan hayratlar oqar
Tuyg'ular selida men suzganim dam.
Shundoq qad rostlagan olti yonimda
Shodiya ismini olgan bir olam.

XOTIMA

Unutish mumkinmi...
Unutish mumkin,
Tanamdan uchsa gar bu ruhim.
Yuragim bo'lmasa jismimda...
Senga baribir...
Men esa kechasi o't ustida uxlayman,
Oy ustimga o'tin qalaydi...
Shamol kelib-ketadi birrov
Men esa haliyam o't ustidaman.
Sen hozir kimnidir quchog'ida jim
Muhabbat haqida shivirayapsan.
Senga baribir...
Qo'lingni tutganicha begona qo'llar
Shirin kalomlarga chorlaydi bir zum.
Uyqum kelmaydi... Yotibman yonib
Sen bo'lsa qiqirlab kulasan,
Eslamaysan meni, ehtimol.
Men esa haliyam yozyapman
O'zimni aldashning bir yo'li.
Yoningdagi uxlaydi... Sen-chi
Boshdan o'tkazasan tun azobini,
To'satdan ko'zingga yoshlar keladi.
Balki, kelmaydi.
Ichingga yutishdan o'zga iloj yo'q.
Balki, bu baxt senga og'irdir juda,
Balki, bu baxt sendan xun so'rab turar.
Balki, judayam baxtlidirsan, judayam.
Afsus bilmayman... Bilganimda
Sen meniki bo'larding hozir.
Bilganimda hozir o't ustida yotmasdim
Rozi bo'larmidim taqdirdan...

Amallab otadi tong ham bir kuni...
Balkim, endi sira otmas tong...
Menga baribir.

2018 yil, iyul – 2019 yil, yanvar.
Toshkent

Bayram ALI

“DUNYONI KIM QUTQARADI?!”

yoʻxud ulkan ramzlarni singdirolgan asar

“Cheksiz kenglik qarshisida qayiqda oʻtirgan odamning hech narsaga arzimasligini chol yaxshi bilardi. Lekin inson oʻylari bilan Dengizga va Osmonga tenglasha oladi..”.

Din insoniyatning eng katta maʼnaviy tayanchi hisoblanadi. Biroq oxirzamon tushunchasini faqatgina dinga bogʻlab tushunish shart emas, fikrimcha. Yer yuzida zulm, fahsh va yovuzlik mavjud ekan, insoniyat tasavvurida doʻzax va qiyomat haqidagi qoʻrquv, qay bir koʻrinishda boʻlmasin, mudom yashayveradi. Faqatgina yashayveradi emas, balki dunyo tubanlashgani sayin, bashariyat tanazzuli muqarrar ekanligi haqidagi hadik ham orta boradi. Ehtimol, shuning uchundir, jahon adabiyotining asrlar osha unutilmasdan yashab kelayotgan eng sara asarlari aynan mana shu gʻoyani oʻz ichiga singdirgan. Jumladan, dunyo miqyosidagi ulugʻ adib Chingiz Aytmatov ham oʻzining “Sohil yoqalab chopayotgan Olapar” qissasida “Olamni tanazzuldan kim qutqaradi?”, “Qanday qutqaradi?”, “Insonning hayot oldidagi burchi nimalardan iborat?” kabi umrboqiy savollarga javob izlagan, taʼbir joiz boʻlsa, oʻz xulosasini ayta olgan.

Chingiz Aytmatov ijodining oʻziga xos jihatlaridan biri shundaki, adib oʻzining har bitta asarida mif, afsona va rivoyatlardan unumli foydalana oladi. Adibning qaysi bir asari haqida gapirmaylik, undagi biror-bir afsona yo rivoyatni eslamaslikning iloji yoʻq. “Qiyomat” romani-dagi boʻrilar yoki monastirdagi qoʻshiq haqidagi afsona,

“Asrga tatigulik kun”dagi “Ona bayit” yoki “Qora nor” rivoyati, “Qulayotgan togʻlar”dagi qayliqlar yoki arxarlar haqidagi afsonalar bunga yetarlicha misol boʻlishi mumkin. Adib oʻzining bu uslubi bilan, bugungi madaniyat va qadriyatlar yemirilib, tobora axloqiy tanazzul yoqasiga yaqinlashayotgan insoniyatni xalq tilidagi qadimiy afsona hamda rivoyatlar asrab qolishi mumkin, demoqchi boʻlganday goʻyo... “Sohil yoqalab chopayotgan Olapar” asarida ham yozuvchi oʻzining mana shu uslubiga sodiq qolgan. Yanayam aniqrogʻi – Oxota dengizi boʻyida yashovchi kam sonli Nivix xalqi ogʻzaki ijodida yashab kelayotgan tyulen ovlovchilari bilan bogʻliq kichik bir afsonani asos qilib oladi. Bilishimcha, asar shuning uchun Nivix xalqi yozuvchisi Vladimir Sangenga bogʻishlangan.

Ammo “Sohil yoqalab chopayotgan Olapar” Aytmatovning boshqa asarlaridan farq – adib oʻzining boshqa asarlarida rivoyatlardan fabula – asarning faqat maʼlum bir qismi sifatidagina foydalansa, mazkur qissasini toʻlaligicha afsonaning ustiga qurgan.

Shu yerda men Aytmatovning uslubiga xos boʻlgan ikkita muhim jihatga eʼtibor qaratish zarur deb hisoblayman. Bulardan birinchisi: avvalo, dengizda roʻy bergan voqea oddiy bir afsona edi, yozuvchi uni badiiy haqiqatga aylantirib, hayot haqiqati darajasiga koʻtaryapti. Ikkinchisi: adib ushbu afsona asosida oʻzi ham bir rivoyat toʻqib, asar magʻziga singdirib yuboryaptiki, bu – “Koʻk sichqoncha” toʻgʻrisidagi rivoyatdir. Menimcha, “Koʻk sichqoncha” haqida gapirishdan oldin, asar voqealarini qisman sharhlab oʻtmoq joiz.

Asar Oʻrxon bobo, Milxun, Emrayin hamda oʻspiriniga yaqinlashayotgan Kiriskning tyulen ovlash uchun dengizga chiqishi bilan boshlanadi. Oydinlashtirish lozim boʻlsa, Emrayin Kiriskning otasi, Milxun esa amakisi. Oʻrxon bobo – ovchilar jamoasining boshligʻi hisoblanib, qarindoshlik jihatidan ularga begona. Bu yerda voqealarning aynan dengizda roʻy berishi, yaʼni odamzotning dengiz va osmon orasidagi hayot uchun kurashi tasvirlanishi, shubhasiz, ramziy, albatta. Holbuki qissaning asosiy gʻoyasi ham, insoniyatni yoʻqlik qaʼriga gʻarq boʻlishdan nima asrab qolishi hamda buning uchun inson qanday usulda kurash olib borishi kerakligini tushuntirishdan iborat edi. Shunga qaramay, biz inson va dengiz voqearini ramzlashtirmasdan, oddiy hayotiy voqelik sifatida qabul qilgan taqdirimizda ham, asar oʻz zimmasiga olgan yukini bemaol oqlagan boʻlardi.

Muallif juda koʻp oʻrinlarda Oʻrxon boboning xayolot olamiga, ichki kechinmalariga murojaat etadi. Asar boshrogʻida uning oʻzi kema yasagan daraxt bilan gaplashgani keltirib oʻtilsa, oʻrtarogʻida Luvr oʻrdak haqida, undan sal quyiyoqda Suv parisi bilan bogʻliq ilohiy xayollari haqida aytiladi. Uning bunday xayollari esa oʻz-oʻzidan yodimizga kema yasab, dunyoni halokatdan asrab qolishga uringan Nuh paygʻambar rivoyatini eslatib yuboradi...

Aslida, O'rxon boboni har qanday timsolning o'rniga qo'yib fikr yuritmoq mumkin. Diniy jihatdan olib qarasangiz, O'rxon boboni Nuh alay-hissalom, deydigan bo'lsak g'oyaviyligi bilan baribir mushtarak. Rost emasmi, kema bo'ron halokatiga uch-rab, yo'lovchilar jonini asrash uchun qolgan ozgina suvdan hamma ichganida O'rxon bobo ichmay o'zining ulushini Kiriskka qoldiradi. U nega shunday qildi? Axir, bola unga qoni qo'shilgan qarindosh emas edi-ku. O'rxon boboni qanday mas'uliyat bunday qilishga majbur etoldi?.. E'ti-bor qilsak, u bu yerda faqat suvdan ichmadigina emas, balki o'z jasorati bilan insonning kelajak avlodi oldidagi burchini esga solib, Milxun hamda Emrayinlarning ham tasavvurini butkul o'zgartirib yuboradi. O'shanda O'rxon bobo o'z rizqidan kechib Kiriskka ilinmasdan, hech bo'lmaganda og'iz ho'llagan-da edi, Milxun bilan Emra-yin ham bu ishni qilmagan va oqibatda insoniyatning avlodlari oldidagi mangu burchi bajarilmasdan qolgan bo'lardi. Mana shu sifatleri bilan O'rxon bobo obrazi insoniyatni o'zgartiradigan,

bashariyat uchun o'zini javob-gar hisoblagan va oxir-oqibat dunyoni halokat asrab qolishi mumkin bo'lgan buyuk inson timsolidir. O'rxon boboni odam deb hisoblamasdan, o'z farzandlari uchun hech narsasini ayamaydigan, far-zandlari uchun mudom o'zini qurbon qilib kelayotgan Ona Tabiat, Borliq ramzi deb his-oblasak ham, asar g'oyasiga oid haqiqatlar o'zgarmasdan qoladi.

Mana, nihoyat asarning eng kulminatsion nuqtasi, Kirisk kasal bo'lib isitmalab qolganda onasi unga aytib bergan "Ko'k sichqoncha" haqidagi rivoyatga ham yetib keldik. Rivoyat shunday bosh-lanadi: "Onasi yalinib-yol-vorib, uni suv ichishdan tiyar edi. Tashnalikka chidasang, kasallik sendan qochadi, deb tushuntirardi.

– Chidagin, jon bolam!
– derdi u. – Ichingda "Ko'k sichqoncha, menga suv ber!". deb tinmay qaytaraver. So'ragin jonim, ko'k sichqon-chadan suv so'ra. U yugurib keladi va senga suv beradi... Faqat tinmasdan, chin dildan so'ra..".

O'shanda isitma otashida yonayotgan Kirisk onasining aytganini qilib, ko'k sich-

qonchani chaqira boshlaydi. Sidqi dildan, komil ishonch bilan "Ko'k sichqoncha, suvingdan ber, ko'k sichqoncha, suvingdan ber..". deb tinmasdan yolvora boshlaydi. Shu usul bilan o'z nafsini tiyib, butun bir qiynoqli kechani yengib o'tadi. Keyinchalik dengizdagi tashnalikda ham onasi aytib bergan aynan o'sha "Ko'k sichqoncha"ning yugurib kelishi va unga suv berishiga bo'lgan ishonch Kriskning bardoshiga bardosh qo'shib, uni omon saqlaydi... O'qirman esga olsa, shunga o'xshagan yana bir diniy rivoyat bor. Alqissa, haj safariga otlangan taqvodor bir odam yo'lda cho'ponning chaylasida tunab qolibdi. U saharda ibodat qilish uchun uyg'onsa, cho'pon chaylaning bir burchagiga o'tirib olib "Oq qo'yning kallasi, qora qo'yning kallasi... Menam Xudoning umidvor bir bandasi!" deb namoz o'qib o'tirgan emish. Taqvodor odamning bundan juda jahli chiqibdi. Cho'ponni kufirda ayblab, sharta turib uning chaylasini tark etibdi... Ammo haj ziyoratiga yetib, Ka'bani tavof qilayotgan paytda "Sen nega bir mo'minning qalbidagi ixlosini so'ndirding?" degan ovoz eshitaladi... Xuddi o'sha cho'ponda bo'lganiday, "Ko'k sichqoncha" ham bu yerda Nivix xalqining e'tiqodi timsoli. Agar asar syujetidan kelib chiqib insoniyat Osmon bilan Dengiz, ya'ni Tiriklik bilan O'lim o'rtasida azaliy kurash olib boradi va uni olislarda Saodat cho'qqisi dengiz qirg'og'idagi Olapar misoli chorlab turadi, deb bilsak, inson mana shu kurashga bo'lgan kuch va bardoshni, matonatni e'tiqoddan olishi mumkin, ichida kechayotgan janglarni faqat e'tiqod bilan bostirishi mumkin, deb tushunmoq o'rindir. Lekin rivoyatning ahamiyat berish shart bo'lgan yana bir qirrasini bor. Asarda aytilayotgan sichqoncha oddiy emas, aynan Ko'k sichqoncha. Har qalay, sichqonchani Ko'k ekaniga muallif alohida urg'u beryapti. Xo'sh, siz Ko'k sichqoncha haqidagi rivoyatni yana qayerda o'qigan edingiz? Balki, bu maqola boshrog'ida ham biz eslab o'tgan – dunyoni halokatdan qutqarmoqchi bo'lgan Nuh payg'ambarning kemasini teshgan o'sha mashhur Ko'k sichqonchadir?! Ha, menimcha shunday. Aytmatov o'zi to'qigan mif-rivoyat misolida o'zi yaratgan paradoks bilan xalqlar e'tiqodi o'rtasidagi chegarani ham buzib yuborayapti...

Shuncha ramz va simvollarni, shuncha ulkan g'oyalarni o'z ichiga sig'dirolgan mazkur asar "Dunyoni kim qutqaradi?", "Qanday qutqaradi?" kabi umumbashariy savollarga xulosaviy yechim bilan yakun topadi. Bu xulosa shundan iboratki: Dunyoni o'zgartirish uchun qirg'inbarot urushlar olib borish yoki olamshumul inqiloblarga homiylik qilish shart emas. Odamzotda birgina O'rxon boboning jasorati bo'lsa, bas, dunyo o'zgaradi, magaram har bitta insonning avlodlari oldidagi mangu burchi ham, aslida, shudir.

– Stolga yotqizing! – Filipp Filippovichning quvnoq ovozi guldirab, qizg'ish oqimlar qa'riga singib ketdi.

Qo'rquv g'oyib bo'lib, o'rnini sevinch egalladi. So'nib borayotgan itning oyog'i tishlangan kimsaga nisbatan ham bir lahza mehri tovlandi. Keyin hamma narsa ostin-ustun bo'lib, qornida muzday, ammo yoqimli qo'lni his qildi. Keyin yo'qlik qa'riga ravona bo'ldi.

IV

Uzun va eni tor operatsiya stolida Sharik cho'zilib yotar, uning himoyasiz boshi yelim yostiq ustida likillab turardi. Qornining junlari qirilgan, Doktor Bormental endi og'ir nafas olgan-cha mashinkada oshig'ich bilan uning kallasini qirtishlayotgandi. Filipp Filippovich kaftlarini stol chetiga tiragan ko'yi ko'zlarini ko'zoynak hoshiyasidek yaltiratgancha hamkasabasining ishini kuzatar va hayajon bilan so'zlardi.

– Ivan Arnoldovich, eng muhimi – men turk egariga kirgan daqiqani boy bermaslik. O'tinaman, doktor, miya o'simtasini menga uzating-u, darhol tikishni boshlang. Agar qon keta boshlasa, uni to'xtatish uchun vaqt yo'qotamiz, ham ayrilamiz. Darvoqe, uning yashab ketishi shundoq ham dargumon, lekin, bilasizmi, – u nigohini suzib, itning yarim yumuq ko'zlariga tikilgancha gapida davom etdi: – ancha o'rganib qolgan ekanman unga, yuragim achishyapti.

U Sharikka xatarli jasorati oldidan oq fotiha berayotganday qo'llarini yuqoriga ko'tardi. U qora qo'lqopiga zarracha ham gard qo'ndirmaslikka urinardi. Juni olingan itning oppoq terisi ko'rinib qoldi. Bormental soch olish mashinkasini chetga otib, ustara bilan qurollandi. U itning himoyasiz kichkinagina boshiga sovun surib, ustara yordamida qira boshladi. Ustara tagidan qirsillagan ovoz chiqar, ba'zi joylari esa qonab ketdi. Qirib bo'lgach, benzinda ho'llangan latta bilan boshini artidi, keyin uning yalang'och qornini to'g'rilab, chuqur nafas olarkan, “Tayyor”, dedi.

Zina chag'anoq jo'mragini buradi va Bormental qo'l yuvishga tutindi. Zina uning qo'lga shishadagi spirtidan ham quyib yubordi.

– Men ketsam maylimi, Filipp Filippovich? – so'radi Zina itning top-toza qilib qirilgan boshiga qo'rquv bilan ko'z qirini tashlab qo'yarkan.

– Mayli.

Zina g'oyib bo'ldi. Bormental ishini davom ettirdi. U yengil doka bo'laklari bilan Sharikning boshini o'rab chiqdi va yostiq ustida shu choqqacha hech kim ko'rmagan manzara, oppoq qilib qirilgan it kallasini va soqoldor g'alati bashara namoyon bo'ldi.

Shu payt payg'ambar harakatga keldi. U qadini rostlab, itning boshiga termildi va dedi:

– Yo Parvardigor! Madad ber. Pichoq.

Bormental bir uyum asboblar yotgan stol ustidan qorindor jajji pichoqni olib, payg'ambarga uzatdi, shu zahoti o'zi ham payg'ambarnikiga o'xshagan qora qo'lqop kiyib oldi.

– Uxlayaptimi? – so'radi Filipp Filippovich.

– Uxlayapti.

Filipp Filippovich tishlarini qattiq tishlab oldi, ko'zlarida o'tkir jilo paydo bo'ldi va Sharikning qornini ustalik bilan uzunasiga kesib chiqdi. Kesilgan teri ochilib, undan atrofga qon sachradi, Bormental yirtqich hayvonday shiddat bilan doka bo'laklarini olib, qon chiqayotgan joyga bosdi-da, kichkina qaychiga o'xshash asbob yordamida yaraning chekkalarini tutashtirgan edi, qon to'xtadi. Bormentalning peshonasini ter tomchilari qopladi. Filipp Filippovich yana kesdi va ikkalasi Sharikning tanasini qandaydir qisqichlar, qaychilar bilan yora boshladilar. Issiq qonga belangan sariq pushti to'qimalar ko'rindi. Filipp Filippovich pichoq yordamida yana allanima qildi-da, keyin: “Qaychi!” – deb baqirdi.

Oyog'i tishlangan kimsa qo'lidagi asbobni yaltillatib ko'z ochib yumguncha uzatdi. Filipp Filippovich qaychisini Sharikning yorilgan joyiga ichkariroq suqdi, bir necha urinishdan so'ng, uning moyagini bir parcha qandaydir qonli bo'laklarga qo'shib uzib oldi. Hayajon va harakatining zo'rligidan jiqqa ho'l bo'lib ketgan Bormental o'zini boshqa moyak solingan idishga otdi. Zudlik bilan uning ichidan boshqa shilliq moyakni oldi. Professor va uning assistentining qo'li-qo'lga tegmas, ular qisqichga qistirilgan egri nina va yana allaqanday nozik asboblar yordamida Sharikning moyagi o'rniga shishadagi o'zga moyakni tika boshlashdi.

Payg'ambar bir bo'lak dokani jarohatga bosdi-da, chetga o'tdi va buyruq ohangida:

– Tezroq terini tiking, doktor! – dedi, so'ngra o'girilib, devordagi soatga qaradi.

– 14 minutda bajardik, – dedi Bormental egri nina yordamida shalviragan terini tikar ekan. So'ngra shoshilayotgan qotillar singari ikkalasi ham hayajonga tushishdi.

– Pichoq! – qiyqirdi Filipp Filippovich.

Pichoq uning qo'lida bamisoli o'z-o'zidan paydo bo'ldi. So'ngra Filipp Filippovichning yuzi dahshatli tus oldi. U tilla va sadaf tishlarini g'ijirlatgancha Sharikning peshonasini bir zarb bilan aylana shaklida kesib chiqdi. Junlari tozalab qirilgan bosh terisini esa piyoz po'stlog'iday sidirib tashladi. Kalla suyaklari ko'rindi. Filipp Filippovich yana baqirdi:

– Trepan!

Bormental unga yaltiroq parmdastani uzatdi. Filipp Filippovich Sharikning kalla suyagi bo'ylab aylana holida o'zaro qisqa masofada tuynuklar hosil qila boshladi. Har bir tuynukni parmalash uchun 5 sekunddan ziyod vaqt ketkazmadi. Keyin esa antiqa shakldagi arracha olib, uchini birinchi tuynukka tiqdi-da, ayollarning tirnoq egoviday arralashga kirishdi. Kalla suyagi ohista qirsillar va xiqillardi. Oradan yana uch daqiqa o'tar-o'tmas Sharikning bosh miya qopqog'i ochildi.

Shunda uning ko'kimsir tomirchalar va qizg'ish dog'lar bilan qoplangan miya gumbazi ko'rindi. Filipp Filippovich qaychisi bilan ustki qatlamni kesib, ichki qismini ochdi, qo'qqisdan ingichka qon fontani otilib, professorning ko'zlariga kirib ketishiga oz qoldi, qalpog'iga sachradi. Qisqich pinset tutgan Bormental arslonday oldinga tashlanib, qon otilgan joyni siqib qo'ydi. Undan bamisoli chelaklab ter quyay va go'shtdor yuzlari qizarib-bo'zarib ketgan edi. Uning ko'zlari dam professorning qo'llari, dam asboblar turgan stolga qadaldardi.

Filipp Filippovich esa chinakamiga dahshatli qiyofaga kirgandi. U pishillab burnidan nafas olar, ochiq og'zidan milklari ko'rinib turardi. U miyaning ustki qatlamini shilib, yarim sharni bir chetga surganicha qo'lini qayoqqadir ichkariga yo'naltirdi. Shu payt Bormentalning rangi oqarib ketdi, u Sharikning ko'kragiga qo'lini qo'yarkan, bo'g'iq ovozda:

– Tomir urishi keskin pasayyapti... – dedi.

Filipp Filippovich unga vahshiyona nigoh tashlab, pishqirib qo'ydi-da, yana ichkariroqqa intildi. Bormental qandaydir ampulani qarsillatib sindirdi, shipritsni doriga to'latib, sovuqqonlik bilan Sharikning yuragi yaqiniga sanchdi.

– Turk egariga yaqinlashyapman, – pishqirdi Filipp Filippovich va qonga bo'yalgan qo'lqop-lari bilan Sharikning sarg'ish-kulrang miyasini kosasidan surib qo'ydi.

Keyin Sharikning “basharasiga” ko'z qirini tashlagan edi, Bormental shu zahoti yana bitta ampulani sindirib, shipritsni to'latdi.

– Yurakkami? – jur'atsizgina so'radi u.

– So'rashga balo bormi? – baqirib berdi professor jaholatga kirib, – baribir, u besh marta o'lib bo'ldi! Tezroq qimirlang! – Uning yuzi ayni damda jazavasi tutgan qaroqchi qiyofasini eslatardi.

Doktor ignani yengil harakat bilan itning yuragiga sanchdi:

– Zo'rg'a nafas olyapti, hayoti qil ustida, – pichirladi u.

– Yashaydi yoki yashamaydi deb fol ochishga vaqt yo'q, – pishillab javob qildi Filipp Filippovich,

– egarga yetdim. Baribir, o'ladi... Eh... jin urgur... Nilning muqaddas sohillariga... O'simtani bering.

Bormental unga ipga bog'langan oq shilliq tuguncha solingan shishani uzatdi. “Xudo haqqi, bunga teng keladigani butun Yevropada ham topilmaydi”, – xayolidan o'tkazdi u. Professor bir qo'li bilan hilvillab turgan tugunchani olib, ikkinchi qo'lidagi qaychi yordamida arralangan yarim-sharlarning ichkarisida joylashgan xuddi shunday narsani qirqib oldi. Sharikning tugunchasini likopchaga uloqtirdi, yangisini esa ipi bilan birga uning o'rniga joyladi, kaltaligiga qaramay, hozir qandaydir sehr tufayli ingichka va chaqqon bo'lib ketgan barmoqlari yordamida qahrabo ip bilan o'sha joyni yaxshilab o'radi. Shundan keyin kalla ichidan qandaydir egov va qisqichchalarni chiqarib tashladi-da, miyani yana o'z kosasiga solib, orqaga tislandi va endi bir oz xotirjamlik bilan so'radi:

– O'ldi chog'i?

– Jinday puls bor, – javob berdi Bormental.

– Yana adrenalin bering.

Professor miyaning har bir qatlamini ehtiyotlik bilan joy-joyiga qo'ydi, arralangan miya qopqog'ini yopib, skalpni tushirdi-da:

– Tezroq tiking! – deya hayqirdi.

Bormental uchta nina sindirib, besh daqiqa ichida ishni tugatdi.

Mana endi Sharikning aylanasiga o'ralgan yarador kallasi-yu jonsiz tanasi qonga belangan holda uzala tushib yotardi. Filipp Filippovich qonga to'ygan vahshiy ko'rshapalakday o'zini chetga otdi, bir qo'lidagi qo'lqopini yechib tashladi, uning ichidan ter aralash oq pudra to'kildi, ikkinchi qo'lqopini yirtib polga uloqtirdi-da, devordagi qo'ng'iroq tugmasini bosdi. Zina qonga belangan Sharikni ko'rmaslik uchun yuzini teskari burganicha kirib keldi. Payg'ambar qonga belangan bosh kiyimini yechib tashladi:

– Papiros bering, Zinochka, tezroq! Keyin toza ust-bosh va vannani tayyorlang!

U engagini stolga tirab, ikkita barmog'i bilan itning o'ng qovog'ini ko'tarib ko'rdi, muqarrar ravishda o'layotgan ko'zlariga tikilganicha achinib gapirdi:

– Voy, jin olgur-ey. O'lmabdi. Lekin baribir o'ladi. Eh doktor Bormental, juda rahmim kelyapti unga, ayyor bo'lsayam, yoqimtoy it edi.

V

Doktor Bormentalning kundalik daftaridan

Oddiy yozuv varag'idagi kattalikdagi yupqa daftar. Dastlabki ikki sahifasi juda ozoda, chiroyli, tartib bilan yozilgan, bu yog'i esa shoshilinch va

hayajonda yozilgan bo'lsa kerak, juda ko'p tuza-tishlar kiritilgan, dog'-dug' bilan qoplangan.

22-dekabr, 1924-yil. Dushanba.
Kasallik tarixi

Ikki yoshlar chamasidagi laboratoriya iti. Erkak. Nasli – ko'ppak. Laqabi Sharik. Juni siyrak, to'p-to'p, qoramtir, kuygan joylari bor. Dumi sariyog' rangida. O'ng biqinida kuygan terisi mutlaqo tuzalib ketgan chandiqlik bor. Bu yerga keltirilguniga qadar yomon ovqatlanagan. Professornikida bir hafta yashaganidan so'ng semirib ketdi. Vazni 8 kg (undov belgi.) Yurak, o'pka, oshqozon, temperatura...

23-dekabr. Kechqurun soat 8.30 da Yevropada birinchi marta professor Preobrajenskiy usulida antiqa operatsiya o'tkazildi.

Xloroformli narkoz yordamida Sharikning moyagi olib tashlanib, o'rniga operatsiyadan 4 soat-u 4 minut oldin vafot etgan 28 yoshli erkakning moyagi quyruq o'simtasi va pusht arqonchasi bilan birga ko'chirib o'tkazildi. Operatsiyaga qadar bu narsalar professor Preobrajenskiy usuli bo'yicha sterilizatsiya qilingan suyuqlik ichida saqlangan o'simtasi – o'sha odamning gipofiziga almashtirilgan.

Yurakka 8 kubik xloroform, 1 shprints kamfara va 2 shprints adrenalini dorilari yuborildi. Operatsiyaga ko'rsatma: gipofiz va moyakning o'zga organizmga ko'chirilgach, mo'tadil ishlab ketishi bilan bog'liq qurama operatsiya o'tkazish va uning keyinchalik odam organizmini yoshartirishga ta'sirini aniqlash bo'yicha professor Preobrajenskiy tajribasini amalga joriy qilish.

Operatsiyani professor Filipp Filippovich Preobrajenskiy amalga oshirdi. Doktor I. A. Bormental assistentlik qildi.

Operatsiyadan keyingi kecha: yurak urushining qayta-qayta keskin kamayishi. O'lim jara-yonining muqarrarligi. Preobrajenskiy usulida juda ko'p miqdorda kamfara yuborildi.

24-dekabr. Ertalab ahvoli yaxshilandi. Nafas olishi ikki bor tezlashdi, harorati 42 daraja. Teri ostiga kamfara, kofein yuborildi.

25-dekabr. Ahvol yana yomonlashdi, tomir urishi sezilar-sezilmas, tanasining so'ng qismlari sovub bormoqda; ko'z qorachiq-lari beta'sir.

Yurakka adrenalini, Preobrajenskiy usulida kamfara va qon tomiriga fiziologik suyuqlik yuborildi.

26-dekabr. Ahvol bir oz tuzuk. Tomir urishi 180, nafas olishi 92, harorati 41. Kamfara, klizma yordamida ovqatlantirish.

27-dekabr. Yurak urushi 152, nafas olishi 50, harorati 39,8, ko'z qorachig'larida jonlanish. Teri ostiga kamfara yuborildi.

28-dekabr. Ancha yaxshi. Kun yarmida qo'qqis rosa terladi, harorati 37,0. Operatsion jarohatlari o'zgarishsiz. Yaralar boshqatdan bog'landi. Ishtaha uyg'ondi. Suyuq ovqat berildi.

29-dekabr. Kutilmaganda peshona va gavda biqinlaridan jun to'kilayotgani aniqlandi. Tanosil kasalliklari kafedrasining professori Vasiliy Vasilevich Bundarev va namunali Moskva veterinar institutining direktori maslahatga chaqirildi. Ular bunday holat ilmiy adabiyotda hali qayd etilmaganligini aytishdi. Diagnostika noma'lumligicha qoldi. Harorati mo'tadil.

(Qalamda yozilgan.)

Kechqurun ilk bor vovullab qo'ydi (8 dan 15 minut o'tganda). Ovozi past, ohangi ham keskin o'zgarganligi e'tiborga molik edi. Uning tovushi itning vovullashiga o'xshamas, nola qilganday "a-o, a-o" holda eshitilardi.

30-dekabr. Endi jun to'kilishi faqat peshona va biqinda emas, balki butun badanga yoyildi. Taroziga tortib ko'rilganda, kutilmagan natija olindi. Uning og'irligi suyaklarning uzayishi hisobiga 30 kiloga yetgandi. Lekin hali o'rnidan turganicha yo'q.

31-dekabr. Ishtahasi karnay.

(Daftarga dog' tushgan. Dog' ketidan shoshi-linch yozilgan).

Kunduzi soat 12 dan 12 minut o'tganda it "Qi-lab" degan aniq tovush chiqardi.

(Daftarda uzilish bo'lib, keyingi satrlar hayajondan xato yozilgan bo'lsa kerak).

1-dekabr. (Chizib tashlanib, tuzatilgan.)

1-yanvar, 1925-yil. Ertalab suratga tushirildi. "Qi-lab" deb endi aniq, baland tovushda, hatto qandaydir sevinch bilan akillayapti. Kunduzi soat 3 da birdan (yirik harflar bilan) kulib yubordi, Zina shaytonlab qolayozdi. Kechqurun esa ketma-ket 8 marta "qilab-qshob" so'zini takrorladi. (Qalamda qing'ir-qiyshiq qilib yozilgan) Professor "qilab-qshob" so'zining ma'nosini aniqladi. Bu "Baliq boshqarmasi" degani ekan. Juda g'aroy...

2-yanvar. Kulib turgan paytida yorug' chiroq nuri ostida suratga olindi. O'rnidan turdi va yarim soatcha bemalol orqa oyoqlarida yurdi. Bo'yi deyarli menikiday.

(Daftar orasidan qo'shimcha varaq chiqdi).

Rus fani og'ir judolikka uchray dedi.

Professor Preobrajenskiyning kasallik tarixi.

Soat 1 dan 13 minut o'tganda professor Preobrajenskiyning tobi qochib, hushidan ketib qoldi. U yiqilayotib, boshini stulning oyog'iga urib oldi. Valerian tinturasi berildi. It (agar uni it deb atash o'rinli bo'lsa, albatta) men va Zina oldida professor Preobrajenskiyning onasini so'kdi.

(Daftarda yozish to'xtagan).

6-yanvar. (Goh qalam, goh ko'k siyoh bilan yozilgan.)

Bugun dumi batamom tushib ketganidan so'ng u aniq qilib "pivoxona" so'zini talaffuz etdi. Fonograf ishlab turibdi. Nimalar bo'layotganini xudoning o'zi biladi.

Sarosimadaman.

Professor hech kimni qabul qilmay qo'ydi. Kunduzi soat 5 dan boshlab ko'rish xonasidan o'sha mavjudotning u yoqdan-bu yoqqa yurgan oyoq tovushlari, qo'pol so'kinishi va: "Yana bir juft", degani eshitildi.

7-yanvar. U juda ko'p so'zlarni talaffuz eta boshladi: "Izvoshchi", "Joy yo'q", "Kechki gazeta", "Eng yaxshi sovg'alar – bolalarga" va rus tilida mavjud bo'lgan jamiki so'kinish so'zlarini bilar-kan.

Uning ko'rinishi juda g'alati edi, faqat boshi, engagi va ko'krigidagina junlari qolgandi, xolos. Qolgan joylar tap-taqir, terisi qurishib, bujmayib ketgandi. Jinsiy ma'noda u endi balog'atga yetayotgan erkakka o'xshardi. Kallasi ancha yiriklashgan, peshonasi do'ng va tor edi.

Yo rabbim, ishqilib, aqldan ozmasam bo'ldi.

Filipp Filippovich hali ham o'zini yomon his qilaypti. Asosiy kuzatishlarni men olib boryapman. (Fonograf, fotosuratlar).

Shaharda turli mish-mishlar tarqaldi.

Operatsiya oqibatlarini son-sanoqsiz. Bugun kun bo'yi muyulish qandaydir ishyoqmaslar va kampirlar bilan to'la bo'ldi. Bekorchilar hozir ham deraza tagida turishibdi. Tonggi gazetalarda g'alati bir xabar bosildi: "Marsdan Obuxov muyulishiga tushib qolgan odam haqidagi gaplar asossiz bo'lib, uni Suzarevkalik chayqovchilar tarqatgani ma'lum bo'ldi. Ular, albatta, jazolanadilar". Tovba, Marsdan kelgani nimasi? Axir, bu dahshat-ku!

"Oqshom" gazetasida esa undan ham antiqaroq xabar. Go'yo tug'iliboq skripka chaladigan bola paydo bo'lganmish. Xabarga – men va skripka, tagida esa "Onaning qornini yorib, bolasini olgan professor" Preobrajenskiyning surati ilova qilingandi. Bu hech qanday ta'rifga ham sig'masdi. U "militsoner" degan yangi so'z kashf etdi.

Darya Petrovna meni sevib qolgan va Filipp Filippovichning albomidan bitta suratimni o'g'irlab qo'ygan ekan. U barcha reportyorlarni haydab yuborgach, qaysidir birovi oshxonaga kirishga muvaffaq bo'lgan va hokazo.

Qabul paytida nimalar yuz bermayapti, deysiz! Bugun 82 ta qo'ng'iroq bo'ldi. Telefon o'chirib qo'yilgan. Befarzand ayollar tamomila aqldan ozib, uzluksiz kelishyapti...

Uy xo'jaligi a'zolarining hammasi Shvonder boshchiligida yana tashrif buyurishdi. Nima maqsadda kelishganini o'zlari ham bilishmaydi.

8-yanvar. Kechasi diagnoz qo'yildi. Filipp Filippovich chinakam olim sifatida o'z xatosini tan oldi. Gipofizning almashtirilishi yoshartirmaydi, balki butunlay odamga aylantiradi. (Tagiga 3 marta chizib qo'yilgan). Bu xato uning ajoyib va g'aroyib kashfiyotiga zarracha ham putur yetkazmaydi.

Haligi mavjudot bugun birinchi marta xonalarni aylanib chiqdi, yo'lakda elektr chirog'iga tikilib, rosa kuldi. Keyin Filipp Filippovich va mening kuzatuvimda kabinetga kirdi. U orqa oyoqlarida bemalol turarkan, qaddi-qomati xunuk va chuvakkina erkak kishiday taassurot qoldirardi.

Kabinetda ham kulib yubordi. Kulgusi yoqimsiz va sun'iy edi. Keyin u peshonasini qashigancha, atrofni ko'zdan kechirdi va "burjuylar" degan yana bir yangi so'zni aniq talaffuz etdi. So'kindi. U ketma-ket va uzluksiz so'kinar, bu, aftidan, g'irt bema'nilik edi. U ma'lum ma'noda fonografik xarakterga ega: mavjudot ilgari qayerdadir o'zi anglab yetmagan holda jami yomon so'zlarni eshitgan va miyasiga quyib olgan, endi esa ularni fontanday qayt qilmoqda, degan fikr uyg'onardi. Darvoqe, men psixiatr emasman, yana kim biladi deysiz...

Uning so'kinishlari Filipp Filippovichga juda yomon ta'sir ko'rsatardi. U ba'zida go'yo sabr kosasi to'lib-toshganday, sovuqqonlik bilan olib borayotgan kuzatishlarini ham to'xtatib qo'yardi. Shunday so'kinish mahalida oxiri u chiday olmasdi va asabiylik bilan:

– Bas qilinsin! – deya baqirdi.

Lekin uning bu baqirishi hech qanday naf bermadi.

Kabinetda aylanib yurgan Sharikni birgalashib ko'rish xonasiga olib kirdik.

Keyin biz Filipp Filippovich bilan o'tirib vaziyatni muhokama qildik. Shuni tan olishim joizki, men bu donishmand va o'ziga haddan ortiq ishongan odamni birinchi marta bunday, o'zini yo'qotgan holatda ko'rishim edi. Odatiga ko'ra qo'shiq xirgoyi qilar ekan: "Xo'sh, endi nima qilamiz?" – deb so'radi va o'zi javob qaytardi: "Moskvashveya", menimcha... Sevilyadan Grenadaga qadar... Ha-ha, azizim, "Moskvashveya". Men hech narsaga tushunmadim. U izoh berdi:

– Iltimos, Ivan Arnoldovich, unga kostyum, ko'ylak va ichki kiyim sotib olsangiz.

9-yanvar. Uning til boyligi (o'rta hisobda) har 5 minutda yangi so'z bilan boyib bormoqda. Bugun ertalabdan esa iboralar ishlata boshladi. Ular ongining qayeridadir muzlab, qotib yot-

gan-u, endi erib, birin-sirin yuzaga chiqayotganga o'xshardi. Talaffuz etilgan har bir so'z keyin amalda qo'llanilaverar edi. Kechadan beri fonograf: "Tikilmasang-chi!", "Ablah", "Zinadan tush", "Ko'rsatib qo'yaman senga", "Primus", "Amerikani tan olish" kabi so'zlarni qayd etdi.

10-yanvar. Kiyintirildi. Ichki ko'ylakni quvnoqlik bilan kulib-kulib kiydi, ishton kiyishdan esa, butkul bosh tortdi, xirillagan ovozda e'tiroz bildirarkan: "Navbatga tur-e, qanjiqdan tarqagan, tur navbatga!" – dedi. Xullas, chala-yarim kiyindi. Paypoq oyog'iga katta keldi.

(Daftarda, chamasi, it oyog'ining inson oyog'iga aylanishini ifodalovchi qandaydir chizmalar.)

Tovon suyaklarining orqa qismi ancha uzayib, barmoqlari cho'zildi, tirnoqlari paydo bo'ldi.

Hojatxonaga borish takroran o'rgatildi. Xizmatkor butkul jonidan to'ygan. Lekin bu mavjudotning uquvli ekanligini ham ta'kidlab o'tish kerak. Xullas, ishlar chakki emas.

11-yanvar. Ishton kiyishga butunlay ko'nikdi. Uzun, olifta iborani talaffuz etdi: "Akang qarag'ay, nosingdan bir chekay!"

Boshidagi juni siyrak, mayin, xuddi sochga o'xshaydi, lekin ba'zi joylarida sarg'ish dog'lar qorayib ko'rinardi. Bugun quloqlaridagi so'nggi junlari ham to'kilib tushdi. Ishtahasi karnay. Dudlangan baliqni, ayniqsa, ishtiyoq bilan yeydi.

Kunduz soat 5 da muhim voqea: maxluq birinchi marta uni o'ragan hodisalarga bevosita aloqador so'z ishlatdi. Professor unga: "Ovqat qoldiqlarini polga tashlama", – deya tanbeh berganida, "Ovozingni o'chir, isqirt!" – deb javob berdi.

Filipp Filippovich hayratdan angrayib qoldi, keyin o'zini qo'lga olib dedi:

– Meni yoki doktorni yana bir marta haqorat qilsang, ko'radiganingni ko'rasan.

Men bu paytda Sharikni suratga tushirayotgandim. U professorning gapini tushunganiga imonim komil, chunki birpasda qovoq-lunji osilib ketdi. Professorga xo'mraygancha ensasi qotib, yer ostidan qaradi, lekin e'tiroz bildirmadi.

Ura, u gapga tushunyapti!

12-yanvar. Qo'lini cho'ntagiga solib yurishni o'rgandi. So'kinishni tashlashga undayapmiz. "Voy, olma"ni hushtak chalib kuylayapti. Gapga aralashib turadi.

Men bir necha farazni oldinga surishdan o'zimni to'xtatolmayapman: yoshartirishni qo'ya turaylik. Bu yerda boshqa, muhimroq masala bor: professor Preobrajenskiyning tajribasi inson miyasining yangi bir sirini kashf etdi. Endi miya o'simtasi – gipofiz bajaradigan vazifa ravshanlashdi. Gipofiz – inson qiyofasini belgilaydi. Unga tegishli gormonlarni inson qiyofasining gormon-

lari deb atasa ham bo'ladi. Fanda yangi yo'l, yangi qirra ochilmoqda: Faustning sehrli shishachalarisiz ham sun'iy odam dunyoga keltirildi. Jarroh tig'i yangi bir insonni bunyod etdi. Professor Preobrajenskiy, siz – dahosiz! (Siyoh dog'i).

Darvoqe, mavzudan chalg'idim... Shunday qilib, u gapga aralashadigan bo'lib qoldi. Fikrimcha, yaxshi o'rnashib olgan gipofiz it miyasidagi gapirish markazini ishga tushirib yuborgan, oqibatda so'zlar selday quyilib kela boshladi. Bu yangitdan bunyod etilgan miya emas, aksincha, tiriltirilgan, yangi xususiyatlar kasb etgan miya-dir. O, axir, bu evolyutsiya nazariyasining ajoyib tasdig'i-ku! O, axir, bu oddiy itdan buyuk kimyogar Mendeleevgacha bosib o'tilgan buyuk yo'l zanjiri-ku! Yana o'zimning farazim: Sharikning miyasi oldingi hayoti davomida son-sanoqsiz tushunchalarni yig'ib olgan. U ishlata boshlagan so'zlar birinchi navbatda – ko'cha so'zlar, it ularni ko'chada eshitgan va miyasiga yashirib qo'yaver-gan. Ko'chadan o'tib ketaturib, yo'limda uchragan itlarga pinhoni dahshat hissi bilan tikilaman. Ularning miyalariga nimalar yashiringanini xudo biladi. Sharik o'qiy oladi. (3 ta undov belgisi). Haha! Men buni "baliq boshqarmasi" so'zi tufayli angladim. Oxiridan boshiga qarata o'qiydi. Bu jumboqning yechimini ham bilaman: gap itning ko'rish hujayralarida zohir bo'ladigan tanaffusda.

Moskvada inson aqli bovar qilmaydigan ishlar bo'lmoqda. Suxarevkalik yettita savdogar, bolsheviklar oxir zamoni boshlayapti, degan shov-shuv tarqatganliklari uchun qamoqda o'tirishibdi. Darya Petrovna esa bo'lajak qiyomat-qoyimning aniq kunini ham aytar edi. 1925-yilning 28-noyabri – jafokash ruhoniy, avliyo Stefan kunida yer-u jahon osmon-u falak o'qi bilan tutashib ketar emish. Qandaydir ko'zbo'yamachilar esa hatto leksiyalar ham o'qib yurishganmish. Xullas, o'sha gipofiz tufayli shunaqangi qovoqxo-na bunyod etdikki, uyni tark etib, juftakni rost-lasa ham bo'laveradi. Men Preobrajenskiyning taklifiga binoan uning xonadoniga butkul ko'chib keldim. Sharik ikkalamiz qabulxonada yota boshladik. Ko'rish xonasi esa qabulxonaga aylantirildi. Shvonder haq bo'lib chiqdi. U tantana qilmoqda. Javonlarda bitta ham shisha idish qolmagan, chunki u rosa sakragan. Bu odatini zo'rg'a tark ettirdik...

Filipp Filippovich juda o'zgarib ketdi. Men unga o'z gipotezalarim, Sharikni oliy darajada-gi shaxs qilib tarbiyalashimiz kerakligi haqida gapirib berganimda, u kinoyali iljayib: "Siz shunday deb o'ylaysizmi?", deb javob berdi. Uning bu javobida qandaydir mudhish bir ohang bor edi. Nahotki, yanglishgan bo'lsam? Qariya ni-

madir o'ylab topganga o'xshaydi. Men kasallik tarixi bilan ovora bo'lgan ayni chog'da, u gipofizi Sharikka ko'chirib o'tkazilgan odamning tarixini o'rganishga kirishgan edi.

(Daftar orasiga qo'shimcha varaq qo'yilgan).

Klim Grigorevich Chugunkin, yoshi 25 da, bo'ydoq. Partiyasiz, xayrixohlardan, 3 marta sudlangan va oqlangan: birinchi marta dalillar yetishmasligi sababli, ikkinchi marta o'zining kelib chiqishi saqlab qolgan, uchinchi marta esa 15 yilga shartli surgun qilingan. O'g'irlik uchun, kasbi – qovoqxonalarda balalayka chalish.

Past bo'yli, gavdasi buzuq va qo'pol. Jigari shishib ketgan (alkogol). O'limining sababi: Preobrajenskiy zastavasidagi "Stop-signal" pivoxonasida yuragiga pichoq urishgan.

Qariya qimirlamay o'tirib, Klimovning kasallik tarixini o'rganar edi. Nima bo'layotganiga sira aqlim yetmay qoldi. U o'zicha: Chugunkinning o'ligini patolog-anatomlar xonasida sinchiklab o'rganish xayolimga kelmaganini qarang-a, deya ming'irlab qo'yardi, bu bilan nima demoqchi – tushunish qiyin edi. Kimning gipofizi ekanligining nima farqi bor?

17-yanvar. Bir necha kun yoza olmadim. In-flyuensa bilan og'rib qoldim. Shu bir necha kun ichida tashqi qiyofasi tamomila shakllanib bo'ldi:

- a) gavda tuzilishi mukammal odamnikiday;
- b) og'irligi 3 pudlar atrofida;
- v) bo'yi kalta;
- g) boshi kichkina;
- d) cheka boshladi;
- e) o'zi mustaqil kiyinadi;
- z) ravon gapira boshladi.

Mana buni gipofiz desa bo'ladi (Siyoh dog'i).

Shu bilan kasallik tarixini tugataman. Qarshimizda yangi organizm, uni boshidan kuzatib borish kerak.

Ilova: nutq stenogrammalari, fonograf yozuvlari va fotosuratlar. Imzo: professor Preobrajenskiyning assistenti Doktor Bormental.

VI

Qish kechasi edi. Yanvarning oxirlari. Hali tushlik vaqti ham, qabul payti ham bo'lmagan. Qabulxona eshigining kesakisida oq qog'oz osilib turar, unga Filipp Filippovichning qo'li bilan "Uyda pista chaqishni man qilaman", deb yozilgan bo'lib, tagiga F. Preobrajenskiyning imzosi chekilgandi.

Imzodan pastroqda esa yirik-yirik harflarda Bormentalning qo'li bilan:

"Kunduzi soat 5 dan ertalab soat 7 gacha muzika asboblari chalish man etiladi", deb yozilgan.

Xat Zinaning qo'li bilan davom ettirilgan:

"Qaytganingizda Filipp Filippovichga ayting, uning qayerga ketganini bilmayman. Fedorning aytishicha, Shvonder bilan yurganmish".

Preobrajenskiy qo'li bilan:

"Oynachini 100 yil kutishim kerakmi?"

Darya Petrovnaning qo'li bilan (bosma harflarda):

"Zina magazinga ketdi, oynachini ham boshlab keladi".

Ipak abajur tagida yonib turgan lampa mehmonxonaga oqshomga xos alohida fayz bag'ishlagan. Bufetdan kelayotgan chiroq nuri ikkiga bo'lingan, oynalarning esa u raxidan bu raxigacha qiyshiq shaklda xoch yopishtirilgan edi. Filipp Filippovich stol ustida mukka tushgan katta ochilgan gazetani o'qimoqda, uning yuzi yashin urganday gezarib, tishlari orasidan uzuq-yuluq va cho'ltoq so'zlar chiqardi. U gazetadagi xabarni o'qiyotgandi:

"Bu uning nikohsiz tug'ilgan haromzoda (chirigan burjua jamiyatida shunday deyilardi) o'g'li ekanligiga hech qanday shubha yo'q. Soxta burjua olimlari mana qanday vaqtichog'liq qilishadi. To odil sudning adolatparvar qilichi tepasida qizil nur taratib chaqnamagunicha yettita xonani har kim ham egallab o'tiraveradi".

"Shv...r".

Qo'shni xonadan o'jarlik bilan, mohirona chalinayotgan balalayka ovozi eshitilar, "Oy nur sochar" qo'shig'ining sho'x ohanglari gazetadagi xabar so'zlariga qo'shilib sassiq bo'tqa kabi Filipp Filippovichning miyasida nafrat uyg'otmoqda edi. O'qib bo'lgach, yelkasi osha qattiq tupurdi-da, o'zi sezmagun holda tishlarini qisirlatib kuylay boshladi:

– O-oy nu-ur sochar... O-oy nu-ur sochar...

O-oy nu-ur sochar... Tuf-ey, la'nati kuy, kanaday yopishib olgani-chi!

Qo'ng'iroq tugmasini bosdi. Pardalar orasidan Zinaning yuzi ko'rindi.

– Unga ayting, soat 5 bo'ldi, bas qilsin, o'zini ham bu yerga chaqiring, iltimos.

Filipp Filippovich stol yonidagi kresloda o'tirar edi. Chap qo'lining barmoqlari orasida oxirigacha chekib ulgurmagan jigarrang papiros qoldig'i bor edi. Parda yonida past bo'yli, ko'rinishi yoqimsiz kimsa oyoqlarini chalishtirgan kesa kiga suyanib turardi. Sochlari xuddi to'p-to'p o'sgan butalarga o'xshab notekis, yuzlarini esa soqolni eslatuvchi tuk bosib ketgandi. Peshonasi hayratda qolarli darajada tor edi, qalam bilan chizib qo'yilganday va bir-biridan uzoq joylashgan qoshlari ustidanoq soch boshlanar edi.

Egnidagi chap qo'ltig'i so'kilgan kostyumiga xashak yopishgan, yo'l-yo'l shimining o'ng tiz-

zasi yirtilib ketgan, chap tizzasi esa ko'kimtir bo'yoq bilan bejalgandi. U bo'yniga soxta yoqut to'g'nog'ich qadalgan ko'm-ko'k galstuk taqib olgandi. Galstuk shunaqangi to'q-zaharli rangda ediki, Filipp Filippovich charchoq ko'zlarini yumsa ham, goh devorda, goh shipda lovullab yonayotgan ko'm-ko'k chambarakli mayoqni ko'rayotganday bo'lardi. Ko'zlarini ocharkan, yana qisishga majbur bo'lar, chunki yerda oq getra kiyilgan oyoqdagi laklangan boshmoqlar chiroq nurida yaltirab jilolanardi.

"Xuddi anovi kalish kiyib yurganlarday", – noxushlik bilan xayolidan o'tkazdi Filipp Filippovich, xo'rsinib, burnini tortdi, o'chib qolgan sigarasi ustida imirsilay boshladi. Eshik yonida turgan odam nursiz ko'zlarini professorga qadagancha papiros chekar, kulini bot-bot ko'yilganing ko'kragiga to'kib qo'yardi. Devordagi yog'och burulduq yoniga osib qo'yilgan soat 5 marta bong urdi. Filipp Filippovich gap boshlaganida, soatning ichidan hali ham allaqanday nido chiqayotganday edi.

– Oshxonadagi so'rida uxlamang, deb, ikki marta iltimos qilgandim chog'i, ayniqsa, kunduz kuni?

Eshik oldidagi odam tomog'iga danak tiqilganday qalqib, yo'taldi va:

– Oshxonaning havosi juda yoqimli-da! – deb javob berdi.

Uning ovozi juda g'alati: bo'g'i, ayni paytda, xuddi ingichka bochkadan chiqayotganday jarangdor edi. Filipp Filippovich bosh chayqaganicha so'radi:

– Bu tasqarani qayerdan topdingiz? Galstuginizni aytyapman?

U avval barmoqlariga, keyin egilib galstugiga mehr bilan qiyo boqdi:

– Nimasi tasqara ekan? Zo'r galstuk. Darya Petrovna sovg'a qildi.

– Darya Petrovna xuddi botinkangizga o'xshagan qabih narsa sovg'a qilibdi. Bu nima masxarabozlik? Qayerdan kelib qoldi? Men nimani iltimos qilgandim? Yax-shi-i, odmi tufli sotib olinglar, devdim-ku?! Nahotki buni doktor Bormental tanlagan bo'lsa?

– Men undan laklanganini olishni iltimos qildim. Nima, mening odamlardan kamlik joyim bormi? Kuznetskiyga borib ko'ring – hamma laklangan tufli yuribdi.

Filipp Filippovich boshini sarak-sarak qilgancha, davom etdi:

– Oshxonada uxlashga chek qo'yilsin. Tushunarlimi? Bu qanday surbetlik o'zi? Xalaqit bera-siz-ku. U yerda ayollar bor, axir.

Kiraverishda turgan kimsaning rangi qorayib, lablari cho'chchaydi.

– Nima? Shular ayollarmi? Hm-m. Voy, xonimlar-ey... Bor-yo'g'i xizmatkor-ku, dimog'laridan ot hurkadi... bamisoli komissarlarday. Bilaman, bular bari chaqma-chaqar Zinkaning ishi.

– Zinani Zinka degani nima haqingiz bor? Ikkinchi eshitmay! Tushunarlimi?

Jimjitlik.

– Sizdan so'rayapman, tushunarlimi?

– Tushunarli.

– Anavi bo'yinturuqni esa yo'qoting bo'yningizdan. Siz... sen... siz... oynaga bir qarang o'zingizga, kimlarga o'xshaysiz...

Xm... Papiros qoldiqlarini polga tashlamang, deb yuz marta aytdim. So'kkaningizni ham boshqa eshitmay. Tupurmang!

Mana – tupuk uchun maxsus idish. Hojatxonaga ham batartib boring. Zinaga bo'lar-bo'lmas gaplarni gapirmang! Burchak-burchakda poylab yurishingiz haqida shikoyat qildi. O'zingizga qarang. Qabulga kelgan bemorga kim "It biladimi?" deb savol berdi? Bu yer sizga qovoqxonami?

– Ja-a bizni tergab, siqaverarkansiz-da, otaxon, – birdan yig'lamsirab dedi eshik yonidagi kimsa.

Filipp Filippovich qizarib, ko'zoynaklari charaqlab ketdi.

– Bu nima deganingiz? Kim sizga otaxon? Bu so'zni boshqa eshitmay. Meni o'z ismim bilan atab chaqiring!

Haligi kimsaning yuzidagi ifoda dag'allashdi:

– E, namuncha-e... Tupurma. Chekma. U yoqqa borma... Nima bu o'zi? Xuddi tramvayga o'xshaydi-ya! Tinch yashagani qo'yasizmi-yo'qmi o'zi?

Keyin, otaxon desam nima bo'пти. Sizdan meni operatsiya qilishingizni so'rganmidim? – akillar-di u achchig'lanib. – Ja-a qiziq-a! Bechora hayvonni tutib, boshini nimtalab tashlab, yana jirkani-nishganiga o'laymi... Ehtimol, men operatsiyaga rozilik bermagan bo'lardim, – u ko'zlarini shipga tikib, bir narsani eslaganday bo'ldi, – shuningdek, qarindosh-urug'larim ham. Hozir, balki, mening da'vo qilishga ham haqim bor.

Filipp Filippovichning ko'zlari dum-dumaloq bo'lib qoldi, chekib o'tirgan sigarasi ham qo'lidan tushib ketdi. "Obbo yaramas-ey", – xayolidan o'tkazdi u.

– Siz operatsiya yo'li bilan itdan odamga aylanganingiz uchun norozilik bildiriyapsiz, shundaymi? – so'radi u ko'zlarini suzib. – Balki, siz yana axlatxonama-axlatxona izg'ib yurishni istarsiz? Darvozaxonada muzlab yotishni afzal ko'rayotgandirsiz, ehtimol... Agar shundayligini bilganimda...

– Axlatxona, axlatxona, deb namuncha yuzimga solavermasangiz. Men o'zimning bir burda nonimni topib, yeb yuruvdim. Agar o'sha pichoq

ostidan tirik chiqmaganimda nima bo'lardi? Buning nima deysiz, o'rtoq?

– Filipp Filippovich! – darg'azab holda xitob qildi Filipp Filippovich. – O'rtoq emasman men sizga! Qanday jaholat! – "Dahshat, dahshat", – o'ylardi u.

– Ha, endi albatta-da... He... – dedi u kinoya bilan tantanavor ravishda og'irligini bir oyog'idan ikkinchisiga tashlarkan, – tushunamiz, o'lib qolib-mizmi tushunmay. Qanaqasiga biz bedavolar "o'rtoq" bo'lamiz. Yo'l bo'lsin bizlarga. Universitetlarda o'qimagan, ichida vannalari bor 15 xonali uylarda yashamagan bo'lsak... Biroq... bunaqa narsalarga chek qo'yiladigan vaqt bo'p qopti endi. Hozir hamma o'z haq-huquqini biladi...

Filipp Filippovich uning so'zlarini rangi dokaday oqarib tinglardi. U esa o'zini ko'rsatmoqchi bo'lganday, gapini birdan to'xtatib, qo'lidagi ezg'ilangan papiros qoldig'ini namoyishkorona ko'targancha kuldon tomonga tantanali odimlab o'tdi. U tarvaqaylab yurardi. "Mana, ko'rib qo'y", – deganday, kuldon ichida papiros qoldig'ini ancha ezg'iladi. Orqasiga qaytayotib, birdan tishlarini g'ijirlatib, tumshug'ini qo'ltig'ining orasiga urdi.

– Burgani barmoqlar bilan tuting. Barmoqlar bilan! – g'azab bilan qichqirdi Filipp Filippovich. – Men tushunolmay qoldim, qayerdan topyapsiz ularni o'zi?

– E, nima, men ularni urchitibmanmi? – xafa bo'ldi kimsa, – burgalar meni yaxshi ko'rishsa kerak-da, – shu choq u barmoqlarini yengining astariga tiqib kavlarkan, yirtig'idan bir siqim sarg'ayib ketgan paxtani havoga chiqarib tashladi. Filipp Filippovich shipdagi chiroqlar marjoniga tikilganча, barmoqlari bilan stolni cherta boshladi. U esa tutgan burgasini o'ldirib ko'ngli joyiga tushgach, stulga o'tirdi va panjalarini osiltirganча, qo'lini tirsagidan bukib oldi. Ko'zlarini olaytirib parketga tikildi. U o'zining boshmoqlarini tomosha qilar, bu ish unga zavq bag'ishlayotgani ko'rinib turardi. Filipp Filippovich ham yaltirab turgan tumshug'i to'mtoq boshmoqlarga tikilganча, yana tilga kirdi:

– Xo'sh, yana nima demoqchi edingiz menga?

– Hm... Oddiy bir gap. Menga hujjat kerak, Filipp Filippovich.

Filipp Filippovichning qovog'i ucha boshladi.

– Hm... Jin ursin! Xo'jayin! Chindanam... Hhm... balki mumkindir, yo'lini toparmiz... – dedi u jur'atsiz va iztirobli ohangda.

– Afv eting bizni, – qat'iyat bilan javob berdi kimsa, – hujjatsiz yurish... bu qanaqasi? Yo'o'q, ma'zur tutasiz! O'zingizga yaxshi ma'lum, har bir odamga hujjatsiz yashash qat'iyan man etiladi. Birinchidan, uy boshqarmasi...

– Uy boshqarmasining nima aloqasi bor!

– Nima aloqasi bor, deganingiz nimasi?

Ko'rishib qolganimizda so'rashyapti, hurmatli o'rtoq, qachon propiskaga o'tasan, deyishyapti.

– Obbo, xudo urdi! – tushkunlik bilan gapirdi Filipp Filippovich. – So'rashyapti deng! Siz ularga nimalar deb javob berishingizni tasavvur qilaman. Axir, men sizga zinada sanqib yurishni man etgan edim-ku!

– Nima, men surgundamanmi? – xafa bo'ldi u va o'zining haq ekanligiga komil ishonch hissi hatto galstugidagi yoqut to'g'nog'ichda jilolan-ganday bo'ldi. – Sanqib yurish deganingiz nimasi? Gaplaringiz ja-a kishini ranjitadi. Hamma odamlarga o'xshab men ham yuraman-da.

Shu gapni ayta turib u laklangan boshmog'i bilan parket polni tepib qo'ydi.

Filipp Filippovich ko'zlarini ro'parasidagi nomalum bir nuqtaga tikkancha sukutga botdi.

"Baribir o'zingni tut", – o'yladi u va bufetga yaqinlashib, bir stakan suvni bir ko'tarishda sipqordi.

– Juda soz, – osoyishta gap boshladi u, – gap so'zlarda emas. Xo'sh, o'sha uy xo'jaligidagi bilimdon tanishingiz nimalar deyapti o'zi?

– Nimayam derdi... Siz bekorga uni bilimdon deb kalaka qilyapsiz. U kishilar huquqini himoya qilyapti.

– Qiziqishimga ijozat eting, kimlarning huquqini?

– Kimlarning huquqini bo'lardi, mehnatkash xalqnikini-da!

Filipp Filippovichning ko'zlari olayib ketdi.

– Siz qachondan beri mehnatkash bo'lib qoldingiz?

– Lekin axborotingiz uchun, NEPchi ham emasman.

– Xayr, mayli. Shunday qilib, ayting-chi, sizning inqilobiy haq-huquqlaringizni himoya qilishda unga nima kerak o'zi?

– Ma'lum-ku bu, meni propiskaga o'tkazish kerak, vassalom. Ular, Moskvada propiskasiz yashaydigan odamni qayerda ko'rgansan, deyishyapti. Bu – birinchidan. Eng asosiysi esa hisobga olish kartochkasi. Men dezertir (qochoq) bo'lishni istamayman. Yana haligi uyushma, mehnat birjasi...

– So'rashga ijozat bering, nimani asos qilib propiskaga yozdiraman? Manavi dasturxonigami yoki o'z pasportimgami? Yuzaga kelgan vaziyat bilan hisoblashish kerak-da, axir! Xo'sh, sizni propiskaga o'tkazish va o'sha uy xo'jaligingizning planidagi boshqa ishlarning hammasini amalga oshirish uchun nima qilish mumkin? Axir, sizning na ismingiz, na familiyangiz bor.

– E, yo‘q, bu adolatdan emas. Ismni xotirjamlik bilan o‘zim tanlashim mumkin. Gazetada e‘lon berilsa – vassalom.

– Qanday ism tanlamoqchi ekanligingizni bilsak bo‘ladimi?

Kimsa galstugini to‘g‘rilab, javob qaytardi:

– Poligraf Poligrafovich.

– Bas qiling masxarabozlikni. Men siz bilan jiddiy gaplashyapman, – dedi Filipp Filippovich xo‘mrayib.

Haligi kimsaning lablari zaharxandalik bilan cho‘chchayib, mo‘ylovi bir tomonga qiyshayib ketdi.

– Tushunolmay qoldim sizni... – dedi u quvnoq va ma‘noli ohangda, – ismni onadan olishim mumkinmas! Tupurish mumkinmas. Sizdan esa faqat “ahmoq, tentak”, degan so‘zlarnigina eshitaman. Chamasi, resefeserda faqat professorlargagina so‘kinish huquqi berilgan ekan-da? – Filipp Filippovichning miyasiga qon quyildi, suv quyayotib, stakanni tushirib yubordi, boshqasidan icharkan, o‘ylardi: “Yana bir ozdan keyin u meni o‘qita boshlaydi va mutlaqo haq bo‘lib chiqadi. O‘zimni ushlab turolmayapman”.

U stulda o‘tirgancha yoniga o‘girildi, gavdasi bilan keragidan ortiq darajada bukilib, qat‘iy ohangda gapirdi:

– Afv etasiz. Asablarim chatoq. Ismingiz menga haqiqatan ham g‘alati tuyildi. Qiziq, qayerdan kavlab topdingiz uni?

– Uy xo‘jaligining raisi maslahat berdi. Kalendaridan qidirdik, qaysi biri to‘g‘ri keladi, deyishdi. Men tanladim.

– Hech qaysi kalendarida bunaqasi bo‘lishi mumkin emas!

– Qiziq gaplarni gapirasiz, – istehzoli tirjaydi u, – ko‘rish xonangizda osig‘lik turibdi-ku.

Filipp Filippovich o‘rnidan turmay, qo‘ng‘iroq tugmasiga cho‘zildi va jiringlagan ovozga Zina kirib keldi.

– Ko‘rish xonasidagi kalendarini olib kiring.

Zum o‘tmay Zina kalendarini ko‘tarib, qaytib kirdi. Filipp Filippovich so‘radi:

– Qayerda?

– 4-mart kuni nishonlanadi.

– Ko‘rsating-chi... Hm-m... Tavba... Zina, pechka tashlang buni. Hoziroq.

Zina qo‘rquv to‘la ko‘zlarini olaytirgancha kalendarini olib chiqib ketdi. U kimsa esa boshini sarak-sarak qilib qo‘ydi.

– Familiyangizni bilsak bo‘ladimi?

– Familiyammi?.. Ajdodlarimdan meros familiyani tanladim.

– Nima? Meros? Qani-qani?

– Sharikov.

Kabinetdagi stol yonida charm tujurka kiygan Shvonder turardi. Doktor Bormental esa kursida o‘tirar, uning sovuqdan qizarib ketgan (u endigina ko‘chadan kirgan edi) yuzi yonida o‘tirgan Filipp Filippovichga o‘xshab sarosimali edi.

– Qanday yozish kerak? – so‘radi u toqatsizlanib.

– Ha... bu – murakkab ish emas, – tilga kirdi

Shvonder. Yozing, grajdanin professor, guvohnoma berildi ushbu xususdakim, Sharikov Poligraf Poligrafovich... hm... mening xonadonimda... haliginday... tug‘ilgan.

Bormental hech nima uqmaganday o‘rnida qimirab qo‘ydi. Filipp Filippovichning mo‘ylovi ucha boshladi.

– Hm... jin ursin! Bundan bema‘naroq narsani tasavvur ham qilish qiyin. Axir, u tug‘ilgan emas... Nima desam ekan... bir so‘z bilan aytganda...

– Bu sizning ishingiz, – zaharxandali xotirjamlik bilan dedi Shvonder, – tug‘ilganmi-yo‘qmi...

Umuman olganda, tajribani siz o‘tkazgansiz, professor! Grajdanin Sharikovni ham siz bunyodga keltirgansiz!

– Oppa-ostonlik bilan, – shang‘illadi Sharikov kitob javonning orqasidan.

U oynada aks etayotgan galstugiga mahliyo bo‘lib tikilardi.

– Men sizdan gapga aralashmasligingizni iltimos qilardim, – dedi Filipp Filippovich achchig‘lanib. – Bekorga oppa-ostonlik bilan, deyapsiz. Mutlaqo oson bo‘lgan emas bu ish!

– Nega endi aralashmas ekanman, – to‘ng‘illadi Sharikov xafaqonlik bilan.

Shvonder shu zahoti uni qo‘llab-quvvatladi:

– Kechirgaysiz, professor, grajdanin Sharikov mutlaqo haq. O‘z taqdiri hal etilayotgan muhokamada ishtirok etishga uning haqi bor. Ayniqsa, gap nozik masala – hujjatlar xususida borayotgan paytda. Hujjat – bu dunyoda eng muhim narsa.

Shu choq telefonning quloqni qomatga keltirguday qattiq jiringlashi gapni bo‘lib qo‘ydi. Filipp Filippovich trubkani ko‘tarib:

– Eshitaman, – dedi-yu, shu zahoti qip-qizarib, baqirib berdi:

– Bunday bo‘lar-bo‘lmas gaplar bilan meni bezovta qilmasligingizni so‘rayman! Sizga bari-bir emasmi?! – Trubkani kuch bilan sharaqlatib, joyiga qo‘ydi.

Shvonder mamnuniyat bilan tirjaydi. Filipp Filippovich jahldan bo‘g‘ilib, qichqirdi:

– Xullas, bas qilish kerak buni.

U yon daftarchadan bir varaq yirtib olib, unga allanimalarni yozdi, keyin ensasi qotgancha ovoz chiqarib o‘qib berdi: “Guvohlik beraman ushbu haqdakim...”

Qanday bema'nilik... Hm. "Ushbuni ko'rsatuvchi shaxs laboratoriyada, bosh miyada operatsiya o'tkazish yo'li bilan vujudga keltirilgan bo'lib, hujjatga muhtojdir". E, jin ursin! Bunday ahmoqona hujjat berilishiga men umuman qarshiman. Imzo: "professor Preobrajenskiy".

– Gaplaringiz juda g'alati, professor, – dedi Shvonder xafa bo'lib, – nega endi hujjatlarni ahmoqona deysiz? Men hujjati yo'q va buning ustiga, militsiyada harbiy hisobda turmagan odamning uyimizda istiqomat qilishiga yo'l qo'yolmayman. Birdan imperializm yirtqichlariga qarshi urush boshlanib qolsa-chi?

– Men hech qanaqangi urushga bormayman, – xo'mrayganicha gap qistirdi Sharikov shkaf orqasidan.

Shvonder dovdirab qoldi, lekin tezda o'zini qo'lga olib, nazokat bilan Sharikovga yuzlandi:

– Siz, Sharikov, mutlaqo ongsiz odamning gapini gapiryapsiz. Harbiy hisobda turishingiz shart.

– Hisobga-ku turaman, urushni esa yelkaming chuquri ko'rsin! – ijirg'anib javob berdi u bantini to'g'rilar ekan.

Shvonder battar dovdirab qoldi. Preobrajenskiy Bormental bilan xusumat va iztirob aralash ko'z urushtirib oldi. Uning nigohi: "Xo'sh, qis-sadan hissa nimadan iborat?", deb so'rayotgan-day edi.

– Men operatsiya vaqtida og'ir jarohatlanganman, – uvilladi Sharikov xo'mrayganicha.

U qo'li bilan boshiga ishora qildi. Uning peshonasida operatsiya paydo qilgan ko'ndalang chandiq bor edi.

– Nima, siz yakkaxon anarxistmisiz? – so'radi Shvonder qoshlarini chimirib.

– Menga oq bilek berilishi kerak, – dedi Sharikov unga javoban.

– Ha, yaxshi, hozircha bu ikkinchi darajali masala, – dedi hayratga tushgan Shvonder, – asosiy-si, biz professorning guvohnomasini militsiyaga topshiramiz va ular sizga hujjat berishadi.

– Ayta olmaysizmi... – nogoh uning gapini bo'ldi Filipp Filippovich, chamasi qandaydir ichki o'ylardan siqilib, – sizlarda, ya'ni shu uyda biron bo'sh xona topiladimi? Men sotib olardim.

Shvonderning jigarrang ko'zlarida sarg'imgtir uchqunlar paydo bo'ldi.

– Afsuslar bo'lsinki, professor, birontayam bo'shi yo'q. Yaqin orada bo'lmaydi ham.

Filipp Filippovich lablarini qattiq qisganicha, indamadi. Quloqni qomatga keltirguday ovoz chiqarib, yana telefon jarangladi. Filipp Filippovich trubkani oldi-yu, indamasdan jaholat bilan uloqtirib yubordi. Trubka havoda likillaganicha osilib qoldi. Hamma cho'chib tushdi. "Asablari

tamom bo'ldi qariyaning", – o'yladi Bormental, Shvonder esa ko'zlari yaltiraganicha ta'zim qildi va xonadan chiqib keldi.

Sharikov ham boshmog'ining rantini g'ijirlatib, uning ketidan tashqariga yo'l oldi.

Professor Bormental bilan yolg'iz qoldi.

Birmuncha sukunatdan keyin Filipp Filippovich boshini yengil irg'ab, gap boshladi:

– O'lay agar, bu – dahshat! O'zingiz ko'rdingiz-ku! Ont ichib aytamanki, azizim Ivan Arnoldovich, so'nggi o'n to'rt yil mobaynida ham shu ikki hafta ichidagichalik azob tortgan emasman. Meni aytdi dersiz – bunaqa nusxani yetti olamni chiroq yoqib qidirsangiz ham topolmaysiz!..

Olisdan oynaning qars etib singani va ayol kishining chinqirgan ovozi eshitildi-yu, shu zahotiyoq tindi. Qayerdandir to'satdan paydo bo'lgan ins-jinsga o'xshash kimdir ko'rish xonasi tomon o'tar ekan, gumburlab yo'lak devoriga urildi.

Ko'rish xonasida ham u allanimani taraqlatib tushirib yubordi va yashin tezligida orqasiga qaytdi. Eshiklarning taraqlab ochilib-yopilgani va oshxonadan Darya Petrovnaning "voy" deb qichqirgani eshitildi, keyin Sharikov uv tortib yubordi.

– Yo Xudo, yana nimadir yuz berdi! – baqirdi Filipp Filippovich eshikka otilarkan.

– Mushuk bo'lsa kerak, – fahmladi Bormental va izma-iz yugurib ketdi.

Ular yo'lak orqali chopib, kiraverishdagi xonaga o'tishdi, keyin vanna va hojatxona tomonga burilishdi. Oshxonada Zina Filipp Filippovichning istiqboliga otilib chiqdi.

– Uyda mushuk bo'lmasin, deb necha marta tayinlovdim! – jazavaga tushib qichqirdi Filipp Filippovich. – Qani u? Ivan Arnoldovich, xudo haqi, qabulxonadagi bemorlarni tinchlantiring.

– Vannada, la'nati vannada o'tiribdi, – o'pkasi to'lib dedi Zina.

Filipp Filippovich butun gavdasi bilan vannaxonaning eshigiga tashlandi, lekin u ochilmadi.

– Oching, hoziroq oching deyapman!

Javob o'rniga eshik ortidan nimaningdir devordan-devorga sakragani, tog'oralarning taraq-turug'i va Sharikovning talvasa ichida:

– Joyidayoq o'ldiraman! – deya qiyqirgani eshitildi.

Suv trubalardan sharillab polga oqib tusha boshladi.

Filipp Filippovich gavdasini tashlab, eshikni buza boshladi.

Oshxona ostonasida hammomdan chiqqanday qip-qizil yuzlari dahshatdan burishib ketgan Darya Petrovna paydo bo'ldi. Shu payt vannaxonaning balandda joylashgan va oshxonaga qaragan oynasi ilon izi shaklida darz ketdi va ikkita

oyna bo'lakchasi yerga tushdi. Undan keyin esa bo'ynida ko'k lentasi bor, yo'lbars halqa taqilgan gorodovoyday katta mushuk ko'rindi. U to'ppa-to'g'ri stolda turgan lagan ustiga sakradi. Lagan ikkiga bo'lindi. Mushuk yerga, so'ngra uch oyoqda aylangancha o'ng oyog'ini xuddi raqsga tushayotgandek qattiq siltadi-da, yashirin yo'lakka olib chiquvchi kichkina tirqishga kirib ketdi. Tirqish kengayib, mushuk o'rnida ro'mol o'ragan kampir paydo bo'ldi. Oq no'xat gulli yubka kiygan bu kampir zum o'tmay oshxonaga kirib keldi. Kampir bosh va ko'rsatkich barmoqlari bilan og'zining chetlarini artarkan, bir oz shishgan va tikonday o'tkir ko'zlari bilan oshxonani nazaridan o'tkazdi va shoyon-diqqat bilan xitob qildi:

– Yo xudoyo, tavba!

Rangi oqarib ketgan Filipp Filippovich oshxonani kesib o'tib, kampirdan vajohat bilan so'radi:

– Sizga nima kerak?

– Gapiradigan itni tomosha qilish qiziq-da, – dedi kampir gunohkorona va cho'qinib qo'ydi.

Filipp Filippovichning rangi beshbattar gezardi, kampirga juda yaqin borib, bo'g'i q ovozda pichirladi:

– Hoziroq oshxonadan tuyog'ingizni shiqillating!

Kampir orqasi bilan eshik tomonga yurarkan, xafa bo'lib dedi:

– Namuncha qo'pol bo'lmasangiz, janob professor.

– Daf bo'ling deya pman! – takrorladi Filipp Filippovich va uning ko'zlari xuddi boyqushlarni-kiday dum-dumaloq bo'lib qoldi. Kampirning orqasidan orqa yo'lak eshigini taraqlatib yopdi. – Darya Petrovna, axir, sizdan iltimos qilgan edim-ku, – dedi Filipp Filippovich yig'lamsirab.

– Filipp Filippovich, – dedi Darya Petrovna xijolat bilan yalang'och qo'llarini musht qilib tugarkan, – nima qilay, axir? Kechgacha odamlar oqimi to'xtamayapti!

Vannaxonadan suvning bo'g'i q va vahimali shovullashi kelar, lekin boshqa ovoz eshitilmay qolgandi. Doktor Bormental kirdi.

– Ivan Arnoldovich, o'tinib so'rayman... hm... Qabulda nechta odam bor?

– O'n bitta, – javob berdi Bormental.

– Hammasiga javob berib yuboring, bugun qabul qila olmayman.

Filipp Filippovich barmog'i bilan eshikni taqilatib, baqirdi:

– Marhamat qilib, hoziroq chiqing! Nega qamalib oldingiz?

– Gu-gu! – ayanchli va tusmol javob berdi Sharikovning ovozi.

– Nima jin urdi sizni o'zi!.. Eshitmayapman, suvni to'xtating!

– Gau! Gau!..

– Suvni to'xtating deya pman! U nimalar qil-yapti – hech narsaga tushunmayapman, – qich-qirdi Filipp Filippovich g'azabdan o'zini yo'qotib.

Zina va Darya Petrovna oshxona eshigini ochib, mo'ralab turishardi.

Filipp Filippovich mushti bilan yana eshikni gumburlatib urdi.

– Mana u! – qiyqirdi Darya Petrovna oshxonadan.

Filipp Filippovich ichkariga yugurdi. Tepadagi singan derazachadan Poligraf Poligrafovichning basharasi ko'rindi.

Uning yuzlari burishib ketgan, ko'zlari jiqqa yosh, burnining usti uzunasiga timdalangan bo'lib, iliq qondan olovday qizarib turardi.

– Aqldan ozdingizmi? Nimaga chiqmayapsiz? – so'radi Filipp Filippovich.

Sharikov ayanchli ahvolda qo'rquv bilan u yoq-bu yoqqa qarab oldi-da, javob berdi:

– Qulflanib qoldim.

– Qulfni oching. Nima balo, siz sira qulf ko'rmaganmi-siz?

– Ochilmayapti, la'nati! – javob berdi Poligraf dahshatga tushib.

– Voy, sho'rim! U elektr saqlagichni o'chirib qo'yibdi! – qichqirdi Zina qo'llarini sonlariga urib.

– O'sha yerda kichkina tugmacha bor, – Filipp Filippovich suv shovqinidan balandroq baqirishga tirishardi, – o'shani pastga tushiring. Pastga bosing! Pastga.

Sharikov ko'zdan g'oyib bo'ldi va bir daqiqa o'tar-o'tmas yana ko'rindi.

– Tugmacha tugul it ham ko'rinmayapti, – dahshat ichida akilladi u derazadan.

– Lampa chiroqni yoqing, axir. U esini yebdi!

– La'nati mushuk lampani chil-chil qildi, men u ablahni oyog'idan torta boshlagandim, kran sug'irilib chiqdi. Endi qorong'ida topa olmayapman.

Turganlarning uchovi ham qo'llarini bir-biriga urgancha taxtaday qotib qolishdi.

Oradan bir necha fursat o'tgach, Bormental, Zina va Darya Petrovna o'ram holidi eshik tagiga qo'yilgan ho'l gilam ustida yonma-yon o'tirishar va orqalari bilan bosgancha eshik tirqishini berkitishga urinishardi. Shveytsar Fedor esa Darya Petrovnaning yoniq nikoh shamlarini ushlagancha yog'och zinalardan yuqoriga, vanna derazasiga ko'tarildi. Uning katta kulrang ishtoni havoda bir "lip" etdi-yu, deraza ichida g'oyib bo'ldi.

– Gu... gu... gu... – nimalardir deb qichqirardi Sharikov suvning sharillashi fonida.

Fedorning ovozi eshitildi:

– Filipp Filippovich, baribir, ochish kerak, oqib keta qolsin, oshxonadan so'rib olamiz.

– Ochavering! – jahl bilan qichqirdi Filipp Filippovich.

Uchovlon gilam ustidan turishi bilan vannaxona eshigi ochilib, suv to'liqini yo'lakka otildi. Bu yerda u uch oqimga – to'g'ridagi hojatxona, o'ngdagi oshxona va chapdagi dahliz tomonga bo'lini. Zina suvni shaloplatganicha sakrab-sakrab borib, dahliz eshigini berkitib qo'ydi. To'pig'iga cha suvga botgan Fedor chiqib keldi, u nimagadir iljayardi. Ust-boshi shalabbo edi.

– Zo'rg'a to'xtatdim, bosimi katta ekan, – izoh berdi u.

– Anavi qani? – so'radi Filipp Filippovich va la'natlar o'qib, bir oyog'ini ko'tardi.

– Chiqqani qo'rqapman, – tushuntirdi Fedor ahmoqona tirjayib.

– Urasizmi, otaxon? – Sharikovning yig'lamsiragan ovozi eshitildi vannaxonadan.

– Galvars! – qisqa javob qildi Filipp Filippovich.

Zina va Darya Petrovna ko'ylaklarini tizzadan yuqori ko'tarib, yalangoyoq, Sharikov va shveysar ham yalangoyoq holda oshxona polidagi suvni lattaga shimdirib, axlat chelak va rakovinaga siqishardi. O'z holiga tashlab qo'yilgan plita guvillab qizib yotardi. Suv eshikdan shovqin solib zinaga qarab oqar, u yerdan esa, zinalar ulangan joydagi tirqishlar orqali to'g'ri yerto'laga tusha boshlagandi.

Bormental parket ustidagi ko'lmakda oyoq uchida turgan cha, yarim ochiq eshik orqali muzokara olib borardi.

– Bugun qabul qilmaymiz. Professorning toblari qochib qoldi. Marhamat qilib, eshikdan nariroq tursangiz, suv trubasi yorilib ketgan...

– Qachon qabul bo'ladi? – taslim bo'lmasdi eshik ortidagi ovoz. – Mening bir lahzalik ishim bor edi, xolos.

– Ilojim yo'q, – javob berdi Bormental poshnasida turarkan, – professor yotibdilar, buning ustiga truba yorilgan. Ertaga keling, Zina! Azizim! Bu yerni artinglar, yo'qsa, suv katta zinapoyaga oqib tushadi.

– Latta bilan eplab bo'lmayapti.

– Hozir krujkada chirpib olamiz, – dedi Fedor, – hozir...

Eshik qo'ng'irog'i uzluksiz jiringladi. Bormentalning oyoq osti butkul ho'l bo'lib ketgandi.

– Operatsiya qachonligini aytsangiz, – o'jarlik bilan derdi ovoz va eshik tirqishidan ichkariga kirishga intilardi.

– Truba yorilgan...

– Men kalishda kiraman.

Eshik ortidan odamlar qorasi ko'rinardi.

– Mumkin emas, ertaga kelinglar...

– Men bugunga yozilganman.

– Ertaga, ertaga. Suv trubasi yorilib ketdi.

Fedor doktorning oyog'i tagida kuymalashib yurarkan, ko'lmak bo'lib qolgan suvni krujka bilan chirpib olardi. Sharikov esa yangi usul o'ylab topdi. U ulkan lattani uzun qilib o'rab yerga soldi, keyin qorni bilan suvga yotgan cha, lattani surib, suvni orqaga – hojatxona tomonga haydadi.

– Miyang achib ketgur, suvni kvartira bo'ylab u yoqdan-bu yoqqa haydaguncha, rakovinaga to'ksang bo'lmaydimi? – dedi Darya Petrovna achchig'lanib.

– Rakovinaga emish, – dedi Sharikov loyqa suvni qo'llari bilan qaytararkan, – katta zinapoyaga qarab oqadi hozir.

Yo'lakdan g'ijirlagan cha skameyka yurib kela boshladi, unda yo'l-yo'l ko'k paypoq kiygan Filipp Filippovich muvozanat saqlagan holda oyoqlarini kerib o'tirardi.

– Ivan Arnoldovich, javob berishni bas qiling. Yotoqxonaga kiring, men sizga boshqa poyabzal beraman.

– Hechqisi yo'q, Filipp Filippovich, arzimagan ish.

– Kalish kiyib oling.

– Hechqisi yo'q, baribir, oyoqlarim ho'l.

– Voy xudoyim-ey! – ko'ngli buzildi Filipp Filippovichning.

– Qanday zararkunanda hayvon! – kutilmagan ovoz berdi Sharikov sho'rva ichadigan to'vog'ini ko'targan cha, tizzalab oshxonadan chiqib kelarkan.

Bormental eshikni yopdi va o'zini tutolmay, kulib yubordi. Filipp Filippovichning esa burun kataklari kengayib, ko'zoynagi yaltirab ketdi.

– Nima haqda gapirayotganingizni bilsak bo'ladimi? – tepadan turib so'radi u.

– Mushukni aytaman-da! Shunaqangi yaramaski... – dedi Sharikov ko'zlarini olazarak qilib.

– Bilasizmi, Sharikov, – dedi Filipp Filippovich nafasini rostlab, – men hech qachon sizday beburd mavjudotni ko'rgan emasman.

Bormental qiqirlab qo'ydi.

– Siz o'taketgan surbetsiz, – davom etardi Filipp Filippovich. – Qanday haddingiz sig'di bunday degani? Qilg'ilikni qilib qo'yib, yana gapirasiz-a... yo'q! Buni nima deb atash mumkin – xudo biladi!

– Sharikov, marhamat qilib ayting-chi, – gapga aralashdi Bormental, – qachongacha mushuklar ketidan quvasiz? Uyalmaysizmi?! Axir, bu g'irt noma'qulchilik-ku?! Yovvoyilik bu!..

– Qanaqasiga yovvoyi bo'larkanman, – qovog'ini uyib to'ng'illadi Sharikov, – hecham yovvoyi emasman. Uni kvartiraga kiritib

bo'lmaydi. Kirdi deguncha nimanidir o'g'irlash payiga tushadi. Daryaning qiymasini yeb qo'yibdi. Men uning adabini berib qo'ymoqchi edim.

– Avvalo, o'zingizning adabingizni berish kerak, – javob berdi Filipp Filippovich, – oynaga borib, aft-basharangizga bir qarang.

– Ko'zimni o'yib olishiga sal qoldi, – dedi Sharikov xo'mraygancha, iflos va ho'l qo'lini ko'ziga tekkizib.

Namdan qorayib ketgan parket biroz selgigach, barcha oynalar bug' qatlami bilan qoplandi va eshik qo'ng'irog'i ham tinchib qoldi. Filipp Filippovich qizil sahtiyon tufli kiygancha kiraverishdagi xonada turar edi.

– Mana bu sizga, Fedor.

– G'oyat minnatdorman.

– Hoziroq kiyimlaringizni almashtiring. Ha, aytgancha, Darya Petrovnaning oldiga kirib, aroq ichib oling.

– G'oyat minnatdorman, – Fedor iymanib turib gapirdi: – Yana... haligi... Filipp Filippovich, kechirasiz, aytgani ham istihola qiladi odam, 7-kvartiraning oynasi uchun... Grajdani Sharikov tosh otgan...

– Mushukni mo'ljalga olibmi? – qovog'idan qor yog'ib dedi Filipp Filippovich.

– Qaniydi shunday bo'lsa, uy egasiga otgan. U sudga beraman, deyapti.

– Obbo, jin urgur!

– Sharikov ularning oshpazini quchoqlab olgan ekan, uy egasi esa buni haydagan. Shu ikki orada urishib qolishibdi...

– Xudo haqi, bunday narsalarni menga darhol xabar qiling! Qancha kerak?

– Bir yarimta.

Filipp Filippovich uchta ellik tiyinlik yaltiroq tanga chiqarib, Fedorga tutqazdi.

– Bunday yaramas uchun yana bir yarim so'lkavoy to'lash, – eshik tomondan bo'g'iq ovozi eshitildi, – axir, uning o'zi...

Filipp Filippovich o'girilib, lablarini qimtigancha indamay Sharikovni itarib qabulxonaga kirgizdi-da, kalit bilan ustidan qulflab qo'ydi. Sharikov shu zahotiy oq mushti bilan gumburlata boshladi.

– Bas qiling! – xitob qildi Filipp Filippovich kasalvand ovoza.

– Ha, chindanam, umrim bino bo'lib bunchalik surbetni ko'rgan emasman, – ma'nodor qilib dedi Fedor.

Yer tagidan chiqqanday, Bormental paydo bo'ldi.

– Filipp Filippovich, o'tinaman, hayajonlanmang.

Serharakat eskulap qabulxona eshigini zarb bilan ochib kirdi va ichkaridan uning ovozi eshitildi:

– Bu nimasi? Qovoqxonada emassiz, axir!

– Shunaqa... – qo'shib qo'yda cho'rtkesar Fedor, – bu shunaqa... Ammo quloq chakkasiga yaxshilab bir...

– O, nimalar deyapsiz, Fedor, – ma'yus g'oldiradi Filipp Filippovich.

– Kechirasiz-u, lekin sizga jonim achiyapti, Filipp Filippovich.

VII

– Yo'q, yo'q, yo'q! – qat'iy dedi Bormental, – marhamat qilib, yoqangizga qistirib oling!

– E, tovba... – g'oldiradi Sharikov ensasi qotib.

– Minnatdorman, doktor, – yumshoqqina dedi Filipp Filippovich, – hadeb tanbeh beraverish jonimga tegib ketdi.

– Taqib olmagingizcha ovqat yeyishingizga ruxsat bermayman. Zina, Sharikovning mayonezini olib keting.

– Olib ketingiz nimasi? – ko'ngli buzildi Sharikovning, – hozir taqib olaman. – Chap qo'li bilan ovqatini Zinadan yashirib, o'ng qo'li bilan salfetskani old yoqasiga qistirib, sartaroshxonadagi mijozlarga o'xshab qoldi.

– Marhamat qilib, vilkada yeng, – qo'shimcha qildi Bormental.

Sharikov chuqur xo'rsinib, quyuq qayla ichidan osetr bo'laklarini tuta boshladi.

– Men yana aroq ichsam bo'ladimi? – dedi u savol ohangida.

– Balki, yetar shu ichganingiz? – dedi Bormental, – so'nggi paytlarda aroqqa ruju qo'yyapsiz.

– Nima, qizg'anyapsizmi? – so'radi Sharikov unga yer ostidan tikilarkan.

– Bo'lmag'ur gapni gapiryapsiz... – aralashdi badjahl Filipp Filippovich, lekin Bormental uning gapini bo'ldi.

– Siz hayajonlanmang, Filipp Filippovich, men o'zim. Siz, Sharikov, bema'ni gapni gapiryapsiz, lekin afsuslanarli joyi shundaki, siz bu gaplarni o'ta mas'uliyatsizlik bilan uzil-kesil gapiryapsiz. Aroqni sizdan qizg'anayotganim yo'q, buning ustiga u meniki ham emas, Filipp Filippovichniki. Avvalambor, u – zararli, undan keyin esa siz aroq-siz ham o'zingizni tuta bilmaysiz.

Bormental qo'li bilan qulflab tashlangan bufetga ishora qildi.

– Zinusha, iltimos, menga yana baliq bering, – dedi professor.

Sharikov bu borada aroq solingan grafinga qo'l cho'zdi, Bormentalga ko'z qirini tashlab, o'zining qadahini to'latib oldi.

– Boshqalarga ham taklif qilish kerak, – dedi Bormental, – qoidasi esa bunday: avval Filipp Filippovichga, keyin menga, oxirida esa o'zingizga.

Sharikov istehzo aralash iljayarkan, boshqa qadahlarni ham to'latdi.

– Sizlarda hamma narsa paraddagiga o'xshaydi, – gap qistirdi u, – salfetkani u yoqqa, galstukni bu yoqqa, “kechirgaysiz”, “marhamat – mersi”... chinakamiga emas bular... Xuddi podsholik tuzumidagiday tartib o'rnatib, o'z-o'zingizni qiynaysiz.

– Chinakamiga emas, deganingiz nimasi, bilsak bo'ladimi?

Sharikov Filipp Filippovichning bu savolini javobsiz qoldirdi, qadah ko'tarib dedi:

– Xullas, hamma ishlaringiz...

– Sizning ham, – birmuncha kinoya aralash dedi Bormental.

Sharikov bir ko'tarishda qadahni tomog'iga quyib yubordi, aftini burishtirib, bir bo'lak nonni burniga yaqinlashtirdi, hidladi va og'ziga solib yutib yubordi. Illo ko'zlari yosh bilan to'ldi.

– Odat, – to'satdan, o'z-o'ziga gapirganday dedi Filipp Filippovich.

Bormental hayratga tushdi.

– Ma'zur tutasiz...

– Odat! – qaytardi Filipp Filippovich va boshini nadomat bilan chayqagancha qo'shimcha qildi: – Bu yerda biz bir nima qilishga o'jizmiz – Klim.

Bormental favqulodda qiziqish va sinchkovlik bilan Filipp Filippovichning ko'zlariga tikildi.

– Siz shunday deb o'ylaysizmi, Filipp Filippovich?

– O'ylashning hojati yo'q, bunga ishonchim komil.

– Nahotki... – deya so'z boshlagan Bormental Sharikovga qarab to'xtab qoldi.

U esa shubhali tarzda qovog'ini uyib olgandi.

– Spater¹... – dedi Filipp Filippovich ovozi pasaytirib.

– Gut², – javob qildi assistent.

Zina kurka tovuq olib kirdi. Bormental Filipp Filippovichga qizil vinodan quyib berdi, Sharikovga ham taklif qildi.

– Yo'q, vino, ichmayman, yaxshisi, yana bitta aroq ichaman.

Uning yuzlari yaltirab, peshonasini ter bosdi, o'zi ham ancha xushchaqchaq bo'lib qoldi, Filipp Filippovich ham vinodan keyin bir muncha quvnoq va mehribonroq qiyofaga kirdi. Uning ko'zlari nurlanib, Sharikovning oq salfetkalar orasidagi qaymoqqa tushgan pashshaday qop-qora boshiga xayrixohlik bilan qarab o'tirardi.

Bormental esa ichkilikdan so'ng o'zida ijodga **moyillik his qildi**.

¹ Keyinroq (*nem.*)

² Yaxshi (*nem.*)

– Xo'-o'sh, bugungi oqshomni qanday o'tkazamiz? – so'radi u Sharikovdan.

U ko'zlarini pirpiratib dedi:

– Eng yaxshisi, sirkka boramiz.

– Har kuni sirkka borish, menimcha, zerikarli, – muloyimlik bilan ta'kidladi Filipp Filippovich.

– Sizlarning o'rningizda bo'lsam, hech qursa bir marta teatrga borardim.

– Teatrga men bormayman, – javob berdi Sharikov yoqimsiz ohangda va og'zini chaparasta qilib.

– Dasturxon ustida hiqichoq tutishi boshqalarning ishtahasini bo'g'adi, – dedi Bormental beixtiyor. – Afv etasiz meni... Lekin nima uchun sizga teatr yoqmaydi?

Sharikov bo'sh qadah ichiga durbinga qaraganday nigoh tashladi, o'ylanib, lablarini qimtid.

– E, masxarabozlik... Gaplashaverishadi, gaplashaverishadi... Turgan-bitgani kontrrevolyutsiya.

Filipp Filippovich stulning yoy shaklidagi suyanchig'iga suyanganicha, shunday xoxolab kuldiki, og'zidagi zich tilla tishlarining hammasi charaqlab ko'rindi. Bormental boshini chayqab qo'ydi.

– Siz biron kitob o'qisangiz bo'larmidi, – taklif qildi u, – yo'qsa, bilasizmi...

– Shundoq ham o'qiyapman, o'qiyapman, – javob berdi Sharikov va yovvoyilarcha epchillik bilan o'ziga aroq quyib oldi.

– Zina, – chaqirdi Filipp Filippovich xavotir aralash, – aroqni olib qo'ying. Boshqa kerak emas. Xo'sh, nima o'qiyapsiz?

Uning xayolida odamsiz orol, palma va hayvon terisi yopingan kishi namoyon bo'ldi. “Robinzonni berish kerak...”

– Haligi... nimaydi... Engels bilan... E, jin urgur, oti nimaydi... Kautskiyning yozishmalarini o'qiyapman.

Bormental oq go'sht bo'lagini sanchqiga ilgancha, og'ziga olib borayotib, qo'li havoda muallaq osilib qoldi, Filipp Filippovichning esa vinosi chayqalib to'kilib ketay dedi. Sharikov fursatdan foydalanib, aroqni yutib yubordi.

Filipp Filippovich tirsaklarini stolga tiragancha Sharikovning ko'zlariga tikilib so'radi:

– Xo'sh, bilsak bo'ladimi, o'qigan kitobingiz yuzasidan qanday mulohazadasiz?

Sharikov yelkasini qisdi:

– Men qarshiman.

– Kimga? Engelsgami, Kautskiygami?

– Ikkalasing ham fikriga qarshiman.

– Xudo haqi, bu juda g'aroyib. Kim nima desa deyaversin... Xo'sh, siz o'zingiz nimani taklif qilgan bo'lardingiz?

– E, taklif qilishgayam arzimaydi... Yozaverishadi, yozaverishadi... kongress... qandaydir nemislar... Odamning boshi g'ovlab ketadi. Hammasini olib, bo'lashish kerak, vassalom.

– Men ham shunday deb o'ylagandim, – xitob qildi Filipp Filippovich, dasturxonga kafti bilan bir tushirib, – xuddi shunday deb o'ylagandim.

– Siz buning yo'llarini ham bilasizmi? – qiziqib so'radi Bormental.

– Qanaqa yo'l, – dedi Sharikov oxirgi qadahdan so'ng aljiray boshlarkan, – buning hech qiyin joyi yo'q. O'zingiz o'ylab ko'ring-a, kimdir yettita xonada yashaydi, ishtonlari ham 40 juftdan ortiqroq, kimdir esa axlatxonalaridan bir burda non izlaydi.

– Yettita xona deganingizda, siz, albatta, menga shama qilyapsiz! Shundaymi? – so'radi Filipp Filippovich mag'rurlik bilan ko'zlarini qisib.

Sharikov shumshayib, jim qoldi.

– Nimayam derdim, yaxshi, men ham bo'lashishga qarshi emasman. Doktor, kecha nechta odamni qaytardingiz?

– O'ttiz to'qqizta, – javob berdi Bormental.

– Hm... demak, 390 so'm... Uchta erkakka, xonimlarni – Zina va Darya Petrovnani hisobga qo'shmaymiz, – Sharikov sizdan – 130 so'm. Marhamat qilib, cho'zib qo'ying.

– Ie, bu yog'i qiziq bo'ldi-ku, – dedi Sharikov qo'rqib-pisib, – nega endi, nima uchun?

– Kran va mushuk uchun, – dedi Filipp Filippovich baqirguday bo'lib, kinoya aralash, xotirjam kayfiyati qo'qqis o'zgara boshlar ekan.

– Filipp Filippovich! – xitob qildi Bormental xavotirga tushib.

– Shoshmay turing. Kecha qilgan ishingiz uchun! Bezorilik qilib, kechagi qabulni yo'qqa chiqardingiz. Bunga chidab bo'lmaydi, axir! Tavba, xuddi ibtidoiy odamga o'xshab, xonadon bo'ylab sakrasa, kranni uzib olsa... Palasuxer xonimning mushugini kim o'ldirdi? Kim?..

– Siz, Sharikov, uch kun burun bir xonimni zinada tishlab olibsiz, – qo'shimcha qildi Bormental.

– Siz qayerda yashayotganingizni...

– O'zi basharamga qarab, bir tushirdi, nima, mening basharam toshdanmi? – chiyilladi Sharikov.

– Chunki siz uning ko'krigidan chimchilab olgansiz, – baqirib yubordi Bormental qadahini bo'shatib, – siz...

– Siz taraqqiyotning eng quyi zinasida turibsiz, – baqirdi Filipp Filippovich hamkasabasining ovozi bosib, – siz endi shakllanayotgan, hali aqli zaif mavjudotsiz, qilayotgan ishlaringizning hayvonnikidan farqi yo'q hali, lekin shunga qaramay, qarshingizda ikkita universitet ta'limini ko'rgan odam o'tirganini hisobga olmay, nimalarnidir

bo'lish haqida mutlaqo chidab bo'lmaydigan surbetlik bilan samoviy miqyoslardagi pand-nasihatlar berishni o'zingizga ep bilasiz. Maslahatlaringizning ahmoqonaligi ham samoviy miqyoslarda. Ayni damda tish poroshogini yeb qo'yishdan ham sira toyinmaysiz...

– Uch kun burun, – tasdiqladi Bormental.

– Xullas, gap shu, yodingizda bo'lsin, – chaqmoqday gumburlardi Filipp Filippovich, – ha, aytganicha, burningizdagi rux malhamini nima uchun artib tashladingiz? Bundan buyon nafasingizni yutib, sizga nima deyishsa, shuni tinglaysiz. Sotsial jamiyatning, bir oz bo'lsa-da, muvofiq a'zosi bo'lishga intilishingiz, o'rganshingiz kerak. Bu kitobni sizga qaysi nobakor berdi?

– Siz uchun hamma yaramas, – ikki tomonlama hamladan cho'chib javob qildi Sharikov.

– Fahmlab turibman, kim berganini, – xitob qildi Filipp Filippovich azbaroyi g'azablanganidan cho'g'day qizarib.

– Nima bo'пти, xo'sh, Shvonder berdi, nima qipti. U yaramas emas... Men o'sishim, rivojlanishim uchun...

– Ko'rib turibman, Kautskiydan keyin qanday rivojlanayotganingizni, – qichqirdi Filipp Filippovich gezarib. U g'azab bilan devordagi qo'ng'iroq tugmasini bosdi. – Bugungi voqea aniq ko'rsatdi buni. Zina!

– Zina! – qichqirdi Bormental.

– Zina! – baqirardi qo'rqib ketgan Sharikov.

Rangi oqargan Zina kirdi.

– Zina, qabulxonada... Qabulxonadami o'zi?

– Qabulxonada, – itoatkorlik bilan javob berdi Sharikov, – kuporosga o'xshagan, ko'm-ko'k.

– Yashil kitob...

– Hozir yonadi endi, – xitob qildi Sharikov nadoomat bilan, – davlatniki, kutubxonaniki, axir!

– Yozishma, deb ataladi, nimaydi... Engelsning... oting qurg'ur... anovi bilan... Pechkaga tiqing!..

Zina uchib ketdi.

– O'sha Shvonderni men, xudo haqqi, birinchi duch kelgan daraxtga osardim! – xitob qildi Filipp Filippovich, kurkaning qanotini jon-jahdi bilan tishlar ekan. – Uyda xuddi chipqonga o'xshab, yaramaslikda tengi yo'q bir odam o'tiribdi. Gazetaga har xil bema'ni tuhmatnomalar yozgani kamlik qilganday...

Sharikov professorga darg'azab va istehzoli nigoh tashladi. Filipp Filippovich ham o'z navbatida unga olayib qaradi-da, jim bo'lib qoldi.

“Eh, bu uyda, chamasi, hech qanday yaxshilik bo'ladiganga o'xshamaydi”, – kutilmaganda payg'ambarona bashorat qildi xayolida Bormental.

Zina dumaloq patnisda o'ng tomoni malla, chap tomoni qip-qizil g'olasimon non va kofeynik olib kirdi.

– Men buni yemayman, – po'pisa aralash noxushlik bilan e'lon qildi Sharikov.

– Sizga hech kim taklif qilgani yo'q. O'zingizni tuta biling. Doktor, marhamat.

Tushlik osoyishtalik bilan o'tdi.

Sharikov cho'ntagidan g'ijimlanib ketgan papirosini chiqarib, tutatdi. Kofesini ichib bo'lgan Filipp Filippovich soatga qaradi va repetirni bosgan edi, nozik kuy taralib, 8 dan 15 minut o'tganini bildirdi. Filipp Filippovich odatiga ko'ra stulning yoysimon suyanchig'iga suyalgancha, gazetalarni qo'lga oldi.

– Doktor, iltimos, u bilan sirkka borib kelsangiz. Faqat, xudo haqi, avval yaxshilab programmani ko'zdan kechiring, mushuk bo'lmasin.

– Qanday qilib, shunday yaramas maxluqni parkka qo'yishadi-a? – dedi Sharikov qo'rslik bilan boshini laqillatar ekan.

– U yerga kimlarni ham qo'ymaydi, deysiz, – dedi Filipp Filippovich ma'noli qilib, – Xo'sh, nima ekan ularda?

– Salomonskiyda, – o'qiy boshladi Bormental, – qandaydir to'rtta... Yussems va o'lik nuqta odami.

– Yussemsi nimasi? – shubha bilan so'radi Filipp Filippovich.

– Xudo biladi. Birinchi uchratishim bu so'zni.

– Hm... unday bo'lsa, Nikitinlarnikiga bora qolinglar. Hammasi oydin bo'lgani tuzuk.

– Nikitinlar... Nikitinlar... hm... fillar va inson chaqqonligi imkoniyatlari.

– Xo'sh-sh. Fillar borasida siz nima deysiz, qadrli Sharikov? – ishonchsizlik bilan so'radi Filipp Filippovich Sharikovga yuzlanib.

U xafa bo'ldi.

– Nima, shuniyam tushunmaydi, deb o'ylaysizmi? Mushuk – boshqa gap. Fillar esa – foydali hayvonlar, – javob berdi Sharikov.

– Xo'sh-sh, juda soz! Foydali ekanmi, demak, borib ko'rib keling ularni. Ivan Arnoldovichning gaplariga quloq solish kerak. Bufetda hech qanday gapga aralashmang! Ivan Arnoldovich, iltimos, Sharikovga pivo taklif qila ko'rmang.

O'n minutlar o'tgach, Ivan Arnoldovich bilan egniga yoqasi ko'tarilgan movut palto, o'rdak burniga o'xshagan kepka kiygan Sharikov sirkka jo'nab ketishdi. Kvartira jimjit bo'lib qoldi. Filipp Filippovich ish kabinetiga kirdi.

U yashil qalpoqli chiroqni yoqdi, chiroq nur-lari yoritgan hayhotday xona juda fayzli ko'rinib ketdi, xonada u yoqdan-bu yoqqa yura boshladi. Chekib tugatmagan sigarasining uchida ancha vaqtgacha ko'kish rang yallig'lanib turdi. U

qo'llarini shimining cho'ntagiga solib, peshonasini tirishtirgancha qandaydir og'ir o'ylar iztirobida allanimalar deb g'o'ldirar, tilini tanglayiga urib-urib qo'yar, tishlari orasidan: "Nilning muqaddas sohillariga", deb xirgoyi qilardi. Keyin sigarani kuldonga tashlab, quruq oynadan iborat shkaf yoniga bordi, tepadagi 3 ta o'ta yorug' chiroqni yoqib xonani yanayam charaqlatib yubordi. Shkafning uchinchi oynavand qatoridan ingichka bankani olib, qovog'ini osiltirgancha chiroqqa tutib ko'ra boshladi. Tiniq va og'ir suyuqlik ichida Sharikovning miyasidan olingan kichkina oq tugunchak cho'kmasdan suzib yurardi. Yelkalarini qisib, lablarini burib, kinoyali kulgancha, uyidagi osoyishta hayotni ostin-ustun qilib yuborgan g'alati voqealar sababini mana shu cho'kmayotgan, kichkinagina oq tugunchadan izlayotganday unga sinchkovlik bilan tikilib turardi.

Mazkur ulkan alloma buni ko'rgan ham bo'lishi ehtimoldan sira uzoq emas. Har holda miya o'simtasiga obdan tikilgach, bankani olib shkafga yashirdi, shkaf eshigini kalit bilan qulflab, kalitni kamzulining cho'ntagiga soldi va qo'llarini kostyumining cho'ntagiga yashirib, yelkasini qisgancha, o'zini charm divanga tashladi. U ikkinchi sigarani olib, uzoq tutatib o'tirdi, og'zidagi qismini tamomila chaynab tashladi. Nihoyat, o'zini mutlaq yolg'iz his etgach, oqsoch Faustga o'xshab xitob qildi:

– Xudo haqi, shungacha borsam ajabmas.

Uning bu xitobiga hech kim javob bermadi. Uyda barcha tovushlar bosilgan edi. Ma'lumki, Obuxov chorrahasida soat 11 dan keyin qatnov to'xtaydi. Ahyon-ahyonda kechikkan yo'lovchining oyoq tovushlari eshitilib qolar, ular parda ortida bir-ikki to'qillab, yana tinardi.

Kabinetda Filipp Filippovichning cho'ntagidagi repetir nozik ohang taratib jiringladi. Professor doktor Bormental va Sharikovning sirkdan qaytishini betoqatlik bilan kutardi.

VIII

Filipp Filippovichning qanday qarorga kelgani noma'lum. Lekin keyingi hafta mobaynida u boshqa hech qanday ish bilan shug'ullanmadi, ehtimol, shuning uchun bo'lsa kerak, uydagi hayot yana har xil voqealar bilan boyib ketdi.

Suv va mushuk voqeasidan keyin chamasi 6 kunlar o'tgach, uy xo'jaligi boshqarmasidan Sharikovning oldiga pirovardida ayol bo'lib chiqqan o'spirin kelib, unga hujjatlarini topshirib ketdi. U hujjatlarni darhol cho'ntagiga yashirib, doktor Bormentalni chaqirdi.

– Bormental!

– E, yo‘q, siz meni ism-sharifimni aytib chaqiring, – javob qildi Bormental rangi o‘zgarib.

Qayd etib o‘tish kerakki, shu o‘tgan 6 kun ichida jarroh o‘z tarbiyalanuvchisi bilan kamida 8 marta urishdi. Shuning uchunmi, Obuxov xonalarida ob-havo diqqinapas edi.

– U holda meni ham ism-sharifim bilan chaqiring, – mutlaqo asosli javob berdi Sharikov.

– Yo‘q! – eshikdan Filipp Filippovichning guldirak ovozi yangradi. – Mening uyimda sizni bunaqa ism-sharif bilan atashga ijozat bermayman. Agar sizni familiyangiz bilan Sharikov deyishlarini istasangiz, men ham, doktor Bormental ham sizni “janob Sharikov” deb chaqiramiz.

– Men janob emasman. Janoblarning hammasi Parijda! – akilladi Sharikov.

– Shvonderning ishi, – qichqirardi Filipp Filippovich. – Xayr, mayli, u yaramas bilan o‘zim hisob-kitob qilaman. Tirik ekanman, mening uyimga janoblardan bo‘lak hech kim qadam bosmaydi. Aks holda, bu yerdan yo siz, yo men chiqib ketishimiz kerak, to‘g‘rirog‘i – siz. Bugunoq gazetaga e‘lon berib, inoning, sizga xona topib beraman.

– Eh-ha, men bu yerdan osongina chiqib ketadigan ahmoq ekanmanmi?! – dedi Sharikov dona-dona qilib.

– Nima?! – so‘radi Filipp Filippovich va uning yuzi shunaqangi vajohatli tusga kirdiki, qo‘rqib ketgan Bormental uning oldiga uchib keldi, haya-jon va ehtiyotkorlik bilan qo‘ltig‘idan oldi.

– Bilasizmi, siz surbetlik qilmang, – Sharikov orqaga chekindi, cho‘ntagidan qizil, sariq va oq rangdagi 3 ta qog‘oz chiqarib, barmog‘i bilan ularni nuqib ko‘rsatarkan:

– Mana. Turar-joy shirkatining a‘zosiman, shuning uchun menga mas‘ul ijarachi Preobrajenskiyga tegishli 5-uydan 16 arshin joy ajratilishi kerak, – Sharikov o‘ylab turib: – Bormental muruvvat qilsinlar, – qayd etdi.

Filipp Filippovich lablarini tishlaganicha, ehtiyotsizlik bilan nido qildi:

– O‘lay agar, oxir-oqibat o‘sha Shvonderini otib tashlayman!

Sharikov bu so‘zlarni diqqat bilan tinglab, dastur sifatida ilib olgani uning ko‘zlaridan ko‘rinib turardi.

– Filipp Filippovich, vorsichtig³ – ogohlantiruvchi ohangda dedi Bormental.

– Yo‘q... bilasizmi?.. Bu shunaqangi ablahlikki!.. – qichqirdi Filipp Filippovich ruschasiga. – Bilib qo‘ying, Sharikov... janob, o‘zingizga surbetlarcha yana bitta qiliq ko‘rsatishga erk bersangiz, sizni tushlikdan va umuman, mening uyimda ovqatlanishdan mahrum etaman. 16 arshin juda antiqa,

³ Ehtiyot bo‘ling (*nem.*).

lekin men sizni tasqara qog‘oz asosida boqish kafolini olgan emasman, axir!..

Sharikov qo‘rqib ketdi va og‘zini ochganicha: – Men ovqatsiz qololmayman, – po‘ng‘illadi u, – qayerda qorin to‘ydiraman unda?

– Shunday ekan, o‘zingizni tutib oling, – dedi ikkala eskulap bir ovozdan.

Sharikov ancha tinchib qoldi va o‘sha kuni o‘zidan bo‘lak hech kimga zarar keltirmadi. Bormentalning bir necha fursat yo‘qligidan foydalanib, uning ustarasida yonog‘ini shunday kesib oldiki, natijada Filipp Filippovich bilan Bormental uning yarasini tikishga majbur bo‘ldilar. U esa ko‘zyoshlarini oqizganicha uzoq uv tortdi.

Navbatdagi oqshom professorning ish kabinetida ikki kishi – Filipp Filippovichning o‘zi va unga sodiq doktor Bormental yashil chiroq nuri ostida o‘tirishar edi. Uydagilar uyquga yotishgan. Filipp Filippovich o‘zining ko‘k xalati va qizil tuflisida edi, Bormental esa ko‘ylagi ustidan ko‘k tasma taqib olgan edi. Ikki vrach o‘rtasidagi dumaloq stoldagi qalin albom yonida bir shisha konyak, yupqa kesilgan limon va sigara qutisi turardi. Olimlar xonani tutunga to‘latib, bo‘lib o‘tgan so‘nggi voqealarni qiziqqonlik bilan muhokama qilishardi: bugun kechki payt Sharikov Filipp Filippovichning kabinetidagi press-pape tagidan 2 chervon olib, uydan g‘oyib bo‘ldi va yarim kechada g‘irt mast holda qaytdi. Bu kamlik qilgandek, u bilan birga qandaydir 2 ta noma‘lum nusxa tashrif buyurib, kiraverishdagi zinada Sharikovning uyida yotib qolishga xohish bildirib, shovqin solishdi. Ichki kiyim ustidan kuzgi paltosini tashlagan Fyodor ko‘rinib, telefon orqali qirq beshinchi militsiya bo‘limiga qo‘ng‘iroq qilganidan so‘nggina ular g‘oyib bo‘lishdi. Ular ketgach, kiraverishdagi toshoyna oldida turadigan malaxit kuldon, Filipp Filippovichning qunduz qalpog‘i va yozuvli hassasi ham qayoqqa-dir yo‘q bo‘ldi. Hassaga: “Qadrli va hurmatli Filipp Filippovichga minnatdor ordinatoridan”, deya zarhal harflarda yozilgan, keyin rim raqami XXV kelardi.

– Ular kimlar? – hujum qilardi Filipp Filippovich Sharikovga dag‘dag‘a bilan mushtlarini tugib.

U esa gandraklab, po‘stinlarga yopishib, haligi shaxslarni tanimasligi, lekin ular itvachcha emas, yaxshi odamlar ekanligi haqida g‘o‘ldirar edi.

– Hayratlanarli joyi shundaki, ularning ikkalasi ham g‘irt mast edi-ku... Qanday eplashdi ekan? – hayron bo‘lardi Filipp Filippovich hamisha yubiley xotirasi osig‘liq turadigan ustunga tikilib.

– Ustasi farang bular, – izoh berdi Fedor uxlagani cho‘ntagida bir so‘m bilan qaytar ekan.

Ikki chervonni olganini Sharikov butunlay rad etar, uyda bir o'zi yashamasligini ro'kach qilib, tushunarsiz yana allanimalar deya ming'illadi.

– Eh-ha, ikki chervonni, balki, doktor Bormental o'margandir? – so'radi Filipp Filippovich past, lekin dahshatli ovoz bilan.

Sharikov chayqalib, butunlay karaxt ko'zlarini arang ocharkan, taxminini aytdi:

– Ehtimol, Zinka olgandir...

– Nima-nima?.. – baqirdi ostonada arvochday paydo bo'lgan Zina, koftasining ochiq ko'kragini qo'llari bilan yashirib. – U nimalar deb...

Filipp Filippovichning bo'yniga qizil rang quyildi.

– Qizishma, Zinushka, – o'tinch ohangda nola qildi professor qiz tomonga qo'lini cho'zganicha, – hayajonlanma, biz hammasini to'g'rilyamiz.

Zina shu zahotiyoyq lablarini cho'chchaytirib, yig'lab yubordi, qo'llari ko'ksi ustida irg'ishlay boshladi.

– Zina, uyat emasmi? Kim shunday deb o'ylashi mumkin? Ffu, qanday sharmandalik! – dedi Bormental parishonlik bilan.

– Obbo, Zina-ey! Tentak ekansan! Xudo haqi, kechir, – gap boshladi Filipp Filippovich.

Shu payt Zinaning yig'isi o'z-o'zidan to'xtab, hamma jim bo'lib qoldi. Sharikovning mazasi qochgandi. U boshi bilan devorga urilib, "i" bilan "e" oraliqidagi "e-e-e"ga o'xshash g'alati ovoz chiqardi. Uning yuzi dokaday oqarib, tomiri tortishgan jag'lari takillay boshladi.

– Ko'rish xonasidagi chelakni bering bu yaramasga!

Hamma Sharikov bilan ovora yugurgilab qoldi. Joyiga yotqizishayotganda u Bormentalning qo'lida chayqalganicha, nozik bir qo'shiq kuylayotganday hamma haqorat so'zlarini ayta boshladi. Uning tili zo'rg'a aylanardi.

Bu voqealarning hammasi kechasi soat bir-da bo'lib o'tdi. Hozir esa soat 3 bo'lib qolgan edi. Lekin xonadagi ikki kishi konyak va limon ta'sirida o'zlarini ancha tetik his qilishardi. Ular shunaqangi ko'p chekishgan ediki, tutun havoda qatlam-qatlam bo'lib turib qolgan, zichligidan hatto suzmas edi.

Rangi oqarinqiragan, qat'iy nigohli Bormental beli ninachinikiday ingichka qadahni ko'tardi.

– Filipp Filippovich, – dedi u hayajon bilan, – men yarim och student, sizning oldingizga kelganim va siz meni kafedraga, o'z bag'ringizga joylashtirganingizni hech qachon unutmayman. Ishoning, Filipp Filippovich, siz menga nafaqat professor va ustozsiz, undan ham ulug'roqsiz! Mening sizga nisbatan hurmatim hadsiz-hududsiz! Ruxsat eting, sizni bir o'pay, qadrlil Filipp Filippovich!

– Ha, azizim, – g'o'ldiradi professor o'zini yo'qotib va o'rnidan turdi.

Bormental uni quchoqlab, tamaki hidi gurkirab turgan paxmoq soqolidan o'pib qo'ydi.

– Xudo haqi, Filipp Fili...

– Shunday to'lqinlantirib yubordingizki... Rahmat sizga, – derdi Filipp Filippovich, – azizim, men ba'zan operatsiya mahalida sizga baqirib yuboraman. Qariyalarga xos bu qiziqqonligim uchun afv etasiz. Aslini olganda, men shunday yolg'izman-ki... Sevilyadan Grenadaga qadar...

– Filipp Filippovich, uyat emasmi sizga? Qanday tilingiz bordi? – chin dildan xitob qildi otashin Bormental. – Agar meni xafa bo'lmasin, desangiz, ikkinchi bunday gapni gapirmang...

– Rahmat sizga... Nilning muqaddas sohillariga... Rahmat... Men ham sizni iste'dodli shifokor sifatida yaxshi ko'rib qolganman.

– Filipp Filippovich, xo'p deng! – yonib gapirdi Bormental va o'rnidan sakrab turib, yo'lak eshigini zichroq yopib qo'ydi. Joyiga kelib o'tirarkan, shivirlab, davom etdi: – axir, yagona yo'l shu. Men sizga aql o'rgatishga jur'at qilolmayman, albatta, lekin... Filipp Filippovich, o'zingizga bir qarang-a, mutlaqo tinkangiz qurigan, ortiq bunday ishlash mumkin emas!

– Ha, aslo mumkin emas, – chuqur xo'rsinib dedi Filipp Filippovich.

– Ana, ko'rdingizmi... bu aqlga sig'maydigan narsa, – pichirlardi Bormental, – o'tgan safar mendan xavotir olayotganingizni, mening kelajagim haqida qayg'urayotganingizni aytgandigiz, bu bilan meni qanchalik to'lqinlantirib yuborganingizni bilsangiz edi... Lekin men ham yosh bola emasman-ku, men ham buning qanday dahshatli oqibatlariga olib kelishini yaxshi tushunaman. Lekin yuz foiz imonim komilki, buning boshqa yo'li yo'q!

Filipp Filippovich o'rnidan turib, qo'llarini unga silkitganicha xitob qildi.

Siz meni yo'ldan urmang, og'iz ochmang bu haqda, – professor sigareta tutunlarini tebratib, xonada u yoqdan-bu yoqqa yura boshladi, – eshishini ham istamayman. Agar bilib qolishsa, nima bo'lishini tushunasizmi? Biz siz bilan, garchi bir bor sudlangan bo'lishimizga qaramay, o'z "kelib chiqishimizga" tayana olmaymiz. Axir siz ularga ma'qul keladigan tarjimayi holga ega emassiz-da, azizim?

– E, qayoqda deysiz! Otam Vilnodagi sudda tergovchi bo'lganlar, – tushkun ovozda dedi Bormental qolgan konyagini ham ko'tarib.

– Ana ko'rdingizmi! Axir, bu – juda bema'ni meros! Bundan battarroq'ini tasavvur ham qilib bo'lmaydi. Ha, aytganicha, ma'zur tutasiz, meniki

yanayam rasvo. Otam oliy martabali pop bo'lganlar. Mersi. Sevilyadan Grenadaga qadar... sokin kechalar qo'ynida... E, ming la'nat!

– Filipp Filippovich, siz jahonga mashhur alommasiz, meni kechirasiz-u, lekin nahotki qandaydir bir itvachchani deb, sizga tegishlari mumkin? Ishonmayman.

– Shuning uchun ham qilmayman bu ishni, – dedi Filipp Filippovich to'xtab, o'ychan holda oynavand shkafga boqarkan.

– Nimaga endi?

– Chunki siz dunyoga mashhur alloma emas-siz-ku.

– E-ha, bizga yo'l bo'lsin...

– Ana, ko'rdingizmi, hamkasbini jar yoqasida qoldirib, mashhurligi tufayli jonini saqlab qoladigan odam, kechirasiz-u... Men Moskvada ta'lim olgan talabaman, Sharikov emasman.

Filipp Filippovich g'urur bilan yelkalarini ko'tardi va shu holatda qadimiy fransuz qiroliga o'xshab ketdi.

– Filipp Filippovich, eh... – alam bilan xitob qildi Bormental, – bu qanaqasi? Demak, siz bu bezorining odam bo'lishini poylar ekansiz-da?..

Filipp Filippovich qo'l harakati bilan uni to'xtatib, o'ziga konyak quyib ichdi, limonni shimdi-da, gap qotdi:

– Ivan Arnoldovich, siz nima deysiz, men inson miyasi fiziologiyasi va anatomiyasi borasida biron tushunchaga egamanmi o'zi, yo'qmi? Sizning fikringiz qanday?

– Filipp Filippovich, nima haqda so'rayapsiz o'zi? – hayrat bilan dedi Bormental qo'llarini yozib.

– Xo'p, yaxshi. Ortiqcha kamtarliksiz aytaman, men Moskvada eng so'nggi odam emasligimni bilaman.

– Men esa sizning nafaqat Moskvada, balki Londonda, Oksfordda ham birinchi ekanligingizni yaxshi bilaman, – qizishib uning gapini bo'ldi Bormental.

– Ha, yaxshi, shunday bo'la qolsin. Demak, gap shu, bo'lajak professor Bormental, bu ish hech kimning qo'lidan kelmaydi. Tamom, boshqa so'ramang bu haqda. Preobrajenskiy aytdi, deyavering hammaga. Klim! – birdan tantanavor xitob qildi Filipp Filippovich... – Klim, – takrorladi u va shkaf unga javob qilganday jangillab ketdi.

– Bilasizmi, Bormental, siz men yaratgan maktabning birinchi o'quvchisiz, bundan tashqari, haqiqiy do'stim ekanligingizga ham bugun amin bo'ldim. Men sizga, do'stim sifatida, kichkina bir sirni ochmoqchiman va buning uchun ustimdan kulmasligingizni ham yaxshi bilaman. Qari eshak Preobrajenskiy bu operatsiyada uchinchi kurs

talabasining ahvoliga tushib qoldi. To'g'ri, kashfiyot yuzaga keldi, lekin... – Filipp Filippovich alam bilan deraza pardalari tomonga ishora qildi, u Moskvani nazarda tutgan bo'lsa kerak, – bu kashfiyotning qay darajada ekanligini o'zingiz bilasiz va yodingizda bo'lsin, Ivan Arnoldovich, bu kashfiyotning birdan-bir natijasi sifatida, biz hamma-miz mana bu yerimizga kelgan, – Preobrajenskiy qo'li bilan egri va palajga moyil bo'yniga shappati urdi, – Sharikovni orttirdik. Xotirjam bo'lavering! Agar hozir kimdir meni yotqizib, ichimni yorib tashlaganda, men unga, xudo haqi, yana 5 chervon ham bergan bo'lardim, – davom etdi Filipp Filippovich ichki bir ehtiros bilan, – Sevilyadan Grenadaga qadar... E, jin ursin meni! Axir, besh yil o'tirib, miya o'simtasini kovlashtiribman-a! Xabaringiz bor, aql bovar qilmas ishni amalga oshirganman o'shanda. Mana endi savol tug'iladi: Nima uchun? Ajoyib kunlarning birida... Yuvoshgina kuchukni ko'zi tushsa odamning sochlari tikka bo'lib ketadigan shunaqangi yaramas bir maxluqqa aylantirish uchun...

– Bu bir favqulodda hodisa!

– Fikringizga butkul qo'shilaman. Mana, doktor, agarda tadqiqotchi tabiatni paypaslab, u bilan yonma-yon bormasa masalani tezlatib, pardani ko'tarsa, marhamat, Sharikovni qabul qilib ol, o'z pishirgan bo'tqangni o'zing ye!

– Filipp Filippovich, agar Spinozaning miyasi bo'lganda-chi?

– Ha, – hayqirdi Filipp Filippovich. – Ha!

Sho'rlik it pichoq ostida o'lib ketmasa, albatta! Operatsiyaning qanchalik murakkabligini o'zingiz ko'rdingiz. Qisqasi, men Filipp Preobrajenskiy, bundan keyinroq biron ish qilgan emasman. Spinozaning yoki unga o'xshagan biron donishmandning gipofizini ko'chirib o'tkazib, oddiy itdan juda yuksak sevimli kimsani yaratish mumkin. Lekin, nima keragi bor, degan savol tug'ildi. Marhamat qilib, menga tushuntirib bering; har qanday ayol istagan vaqtida tug'a oladigan sharoitda sun'iy Spinozani bunyod qilishning nima hojati bor? Xolmogordagi shunday buyuk farzandni Lomonosova xonim tug'di-ku, axir! Doktor, bu borada insoniyatning o'zi qayg'uradi va evolyutsiya taraqqiyoti har yili o'jarlik bilan omma orasidan turli marazlarni ajratib chiqarar ekan, yer yuzini bezovchi o'nlab daholarni ham dunyoga keltiradi. Nima uchun Sharikovning kasallik tarixiga oid fikrlaringizni qoralaganimni, doktor, endi tushungan bo'lsangiz kerak. Sizni sarson qilayotgan bu kashfiyotim, – jin ursin bunaqasini, – sariq chaqaga ham arzimaydi. Ha-ha, Ivan Arnoldovich, bahslashmang, men allaqachon tushunib yetdim. Men hech qachon

shamolga gapirmasligimni yaxshi bilasiz. Nazariy jihatdan bu juda qiziq. Xayr, mayli! Fiziologlar hayratga tushishadi. Moskvada vasvasa ko'tariladi. Lekin amalda-chi?.. Qarshingizdagi nusxa kim o'zi? – Preobrajenskiy barmog'i bilan Sharikov uxlab yotgan ko'rish xonasi tomon ishora qildi.

– Favqulodda muttaham.

– Lekin... kim u? Klim, Klim, – qiyqirdi professor, – Klim Chugunov (Bormentalning og'zi ochilib qoldi) – mana shunday; ikki marta sudlangan, aroqxo'r, hamma narsani teng bo'lish tarafdori, qalpoq, ikki chervon yo'qoldi, (yubiley hassasi yodiga tushib Filipp Filippovichning yuziga qon tepdi) – ablah va to'ng'iz... Hassamni-ku topaman, albatta... Xullas, gipofiz – u yoki bu insonning haqiqiy basharasini aks ettiruvchi yopiq kamera! U yoki bu insonning! Sevilyadan Grenadaga qadar... – hayqirardi Filipp Filippovich g'azabkor ko'zlarini o'ynatib, – umuminsoniy emas. Bu o'zi o'sha miyaning mitti bir shakli. Menga endi, ming la'nat, uning mutlaqo keragi yo'q. Men umuman boshqa narsalar to'g'risida, inson zotini yanada takomillashtirish, yevgenika⁴ haqida qayg'urgan edim. Ittifoqo, insonni yashartirish masalasiga duch kelib qoldim. Nahotki, siz meni, bularni faqat pul uchun qiladi, deb o'ylasangiz? Har holda men olimman-ku, axir!

– Siz buyuk olimsiz! Shunday! – xitob qildi Bormental konyak icha turib. Uning ko'zlariga qon quyilgandi.

– Bundan ikki yil muqaddam birinchi marta gipofiz tarkibidan jinsiy gormon olishga muvaffaq bo'lganimdan keyin kichkinagina tajriba o'tkazmoqchi edim, xolos. Buning o'rniga nima bo'lganini ko'ryapsiz-ku! Yo tovba! Gipofiz tarkibida shuncha gormon... E, xudo!.. Doktor, qarshimda – umidsizlik jari, ont ichaman, o'zimni yo'qotib qo'ydim.

Bormental kutilmaganda yenglarini shimarib, ko'zlarini olaytirgancha dedi:

– Unday bo'lsa, qadrlil ustoz, siz istamasangiz, men o'zim javobgarlikni zimmamga olgan holda unga margimush yediraman! Otam tergovchi o'tgan bo'lsa, men nima qilay endi?! Qolaversa, bu shaxsan o'zingiz dunyoga keltirgan eksperimental mavjudot-ku, axir!

Filipp Filippovichning ko'zlaridagi cho'g' so'nib, shalpaygancha o'zini kursiga tashladi.

– Yo'q, bunday qilishingizga yo'l qo'ymayman, aziz bolakayim. Men 60 yoshga kirdim, maslahat berishga haqim bor deb o'ylayman. Kimga qarshi bo'lishidan qat'i nazar, hech qachon jinoyatga qo'l urmang. Umringizning oxirigacha qo'llaringiz tozaligicha qolsin.

⁴ **Yevganika** – insonning nasliy sog'lig'i va uni yaxshilash yo'llari haqidagi nazariya.

– Ma'zur tutasiz, Filipp Filippovich, anavi Shvonder uni yana yaxshilab o'qitib-o'rgatsa nima bo'ladi? Yo tangri, oxir-oqibat manavi Sharikovning qanday nusxaga aylanishi mumkinligini endi angalayapman!

– Aha! Tushundingizmi endi?! Men esa operatsiyadan 10 kun o'tganidan keyinoq tushungan edim. Gap shundaki, Shvonder – o'taketgan ahmoq odam. U Sharikovning mendan ko'ra o'ziga ko'proq xavf tug'dirishi mumkinligini tushunib yetmayapti. Hozir u zo'r berib Sharikovni menga qarshi gij-gijlayapti, ayni paytda mabodo kimdir uni Shvonderning o'ziga qarshi qayrasa, undan nom-nishon ham qolmasligini uqishga aqli kaltalik qilyapti.

– Bo'lmasam-chi! Mushuklarni qanaqa zing'ilatdi. It yuragini ko'tarib yurgan odam-a...

– Yo'q, yo'o'q... – cho'zib javob berdi Filipp Filippovich, – siz doktor, juda katta xato qilyapsiz. Xudo haqi, itga tuhmat qilmang. Mushuklar vaqtinchalik gap... Bu intizom, qolaversa, ikki-uch haftalik narsa, xolos. Ishonavering. Yana biron oy o'tgach, u mushuklarga ahamiyat bermay qo'yadi.

– Nima uchun hozir emas?

– Ivan Arnoldovich, bu juda oddiy... Nimani so'rayapsiz o'zi? Axir gipofiz havoda osilib qolmaydi-ku! It miyasiga o'rnashib, singib ketadi, shunga imkon berish kerak, vassalom. Hozir Sharikovda itdan qolgan-qutgan qiliqlar namoyon bo'lyapti, tushunyapsizmi, mushuklar esa u qilayotgan ishlar ichida eng yaxshisi! Tasavvur qiling, butun fojia shundaki, uning ko'ksida itniki emas, allaqachon inson yuragi urib turibdi. Boz ustiga tabiatdagi barcha mavjudotlar yuragi ichida eng iflosi va eng yaramasi.

Sabr kosasi to'lib-toshgan Bormental ozg'in va kuchli qo'llarini musht qilib tuggancha, yelkasini qisdi-da, qat'iyat bilan dedi:

– Tamom. Men uni o'ldiraman!

– Men man etaman! – e'tirozga o'rin qoldirmaydigan ohangda javob berdi Filipp Filippovich.

– Ma'zur tutasiz, axir...

Filipp Filippovich birdan hushyor tortib, barmog'ini ko'tardi.

– To'xtang-chi, oyoq tovushlari kelyapti...

Ikkalasi quloq solishdi, lekin yo'lakda jimlik hukm surardi.

– Menga shunday tuyildi chog'i, – dedi Filipp Filippovich va qizishib nemis tilida gapira boshladi. Uning gaplari orasida ruscha "jinoyatchi" so'zi bir necha bor takrorlandi.

– Bir minut, – qo'qqisdan ziyrak tortib, eshik tomon qadam qo'ydi Bormental.

Qadam tovushlari aniq eshitilar va tobora ular o'tirgan xona tomon yaqinlashib kelar edi.

Bundan tashqari, gangur-gungur ovozi ham quloqqa chalinardi. Bormental eshikni ochdi-yu hayratdan qotib qoldi. Butunlay es-hushini yo'qotayozgan Filipp Filippovich kursida o'tirgan cha dokaday bo'zardi. Yo'lakning to'rtburchak shaklida yorishgan yerida birgina ichko'ylakda yuzlari yonib, jangovar tarzda Darya Petrovna turardi. Bo'liq tananing, qo'rquvdan bo'lsa kerak, butunlay yalang'och ko'ringanligi professorning ham, shogirdining ham ko'zlarini qamashtirib yubordi. Darya Petrovna zabardast qo'llarida nimanidir sudrab kelar, u "nimadir" esa qarshilik ko'rsatgan cha, orqasi bilan polga o'tirib olgan, uning kalta, qora jun bilan qoplangan oyoqlari esa, parketda chalishib-chatishar edi, "Nimadir" – albatta, hali kayfi tarqamagan, o'zini yo'qotib qo'yg'an, birgina ko'ylakdagi Sharikov edi.

Basavlat va yalang'och Darya Petrovna bir qop kartoshkani tashlaganday, Sharikovni yerga otib, quyidagilarni aytdi:

– Tungi mehmonimiz Poligraf Poligrafovichning ahvolini ko'rib qo'ying, janob professor! Men-ku, mayli-ya, turmush ko'rgan ayolman, Zina-chi, axir, u bokira qiz bola-ku! Yaxshiyam uyg'onib qoldim.

Gapini tugatgach, Darya Petrovnani uyat hissi qamrab oldi, u qichqirib yubordi-da, qo'llari bilan ko'kragini berkitgan cha yugurib ketdi.

– Darya Petrovna, xudo haqi, kechiring, – o'ziga kelib, uning orqasidan qichqirdi Filipp Filippovich.

Bormental yenglarini shimarib, Sharikov tomon yurdi. Uning ko'zlariga nigohi tushgan Filipp Filippovich qo'rqib ketdi.

– Nima qilmoqchisiz, doktor! Man qilaman...

Bormental o'ng qo'li bilan Sharikovning yoqasidan olib, shunday siltadiki, uning ko'ylagi old tomonidan tarsillab yirtilib ketdi.

Filipp Filippovich o'zini ular o'rtasiga otib, nimjongina Sharikovni jarrohning chayir qo'llari iskanjasidan chiqarib olishga harakat qilardi.

– Urushga haqingiz yo'q! – qichqirdi bo'g'ilayozgan Sharikov o'tirgan yerida kayfi tarqay boshlar ekan.

– Doktor! – ayuhannos solardi Filipp Filippovich.

Bormental biroz o'ziga kelib, Sharikovni qo'yib yubordi va u shu zahoti hiqillashga tushdi.

– Xo'p, mayli, – pishilladi Bormental, – ertalabgacha kutaylik-chi. Benefisni kayfi tarqagandan keyin ko'rsataman.

Shu zahoti u Sharikovni qo'ltig'idan olib, uyquga yotqizgani qabulxonaga sudrab ketdi. Sharikov qarshilik ko'rsatishga urinib ko'rди, lekin oyog'ida turolmaydigan darajada edi.

Filipp Filippovich oyoqlarini kerib, qo'llarini yuqori ko'targan cha, ayanchli nigohini dahliz shipidagi chiroqlarga qadarkan:

– Voy-vo-ey!.. – deya nolidi.

IX

Doktor Bormentalning Sharikovga va'da qilgan benefisi ertasiga ertalab amalga oshmadi, chunki Poligraf Poligrafovich uydan g'oyib bo'lgan edi. Bormentalning g'azabi qaynab ketdi, ko'cha eshigining kalitini yashirib qo'ymaganligi uchun o'zini o'zi eshak deb haqoratladı, buni aslo kechirish mumkin emasligini aytib, baqirdi va o'zi ko'targan to'polonga, iloyo avtobusning tagida qolsin, degan tilak bilan yakun yasadi. Filipp Filippovich barmoqlari bilan sochlarini silagan cha kabinetida o'tirardi:

– Tasavvur qilyapman... Ko'chada nimalar yuz berishini tasavvur qilyapman... Sevilyadan Grenadaga qadar...

– U uy xo'jaligi boshqarmasida bo'lishi ham mumkin, – derdi Bormental achchig'lanib va qayoqqadir chopqillab ketardi.

Uy boshqarmasida Bormental Shvonder bilan shunaqangi urishib qoldiki, oqibatda rais baqir-chaqir qilgan icha, professorning boqimandalariga qorovul emasligini, kechagina Preobrajenskiyning o'sha boqimandasi, uy xo'jaligi kooperatividan darsliklar olish uchun 7 so'm olib, qaytib bermaganini aytib, Xamovnicheskiy rayon xalq sudiga ariza yozishga o'tirdi.

Uch so'm ishlashga muvaffaq bo'lgan Fedor uyning barcha burchaklarini taftish qilib chiqdi. Lekin Shvonderning izlari hech yerda ko'rinmasdi.

Faqat bir narsa – Sharikovning erta tongda kepkasi, issiq sharfi va paltosini kiyib, bufetdan bir shisha vino, Bormentalning qo'lqoplari va barcha hujjatlarini olib ketgani ma'lum bo'ldi. Darya Petrovna va Zina cheksiz xursandliklarini yashirib o'tirmay, Sharikovning boshqa qaytib kelmasligiga umid bildirishdi. Bir kun avval Sharikov Darya Petrovnadan ham uch so'm ellik tiyin olgan ekan.

– Ajab bo'lgan, – bo'g'ilib dedi Filipp Filippovich mushtlarini silkigan cha.

Telefon kun bo'yi jiringlashdan to'xtamadi, ertasiga ham kechgacha jiringladi. Shifokor ikki kun ichida aql bovar qilmaydigan darajada behisob kasallarni qabul qildi. Uchinchi kuni esa kabinetda Sharikovni Moskva girdobidan qidirib topish uchun militsiyaga xabar yetkazish masalasi ko'rildi.

"Militsiya" so'zi ishlatilishi bilanoq Obuxov muyulishining tinchini yuk mashinasining chi-

yillashi buzdi, uyning oynalari zirillab ketdi. Bir ozdan keyin eshik qo'ng'irog'ining keskin jiringlagani eshitildi va kutilmagan bir tavoze bilan Poligraf Poligrafovich kirdi. U indamasdan bosh kiyimini oldi, paltosini yechib, shoxga ildi. Uning ko'rinishi butunlay boshqacha edi. Uning egnida yelkalari osilib turgan charm kurtka, eskirib qolgan charm ishton, oyog'ida esa qo'nji tizzagacha chiqadigan baland poshnali ingliz etigi bor edi. Butun yo'lakni mushuk isi bosib ketdi. Preobrajenskiy va Bormental xuddi gaplashib olganday qo'llarini ko'ksiga chalishtirgancha, ostonada Poligraf Poligrafovichning gap boshlashini kutib turishardi. Poligraf noqulaylikni yumshatish uchunmi, dag'al sochlarini silab, yo'talib qo'ydi-da, atrofga razm soldi. Bu bilan o'z hayajonini yashirishga urinayotgani ko'rinib turardi.

– Men, Filipp Filippovich, – deya gap boshladi u nihoyat, – xizmatga kirdim.

Ikkala shifokor ham tomoqlaridan noaniq quruq tovush chiqarib, qimirlab qo'yishdi. Preobrajenskiy birinchi bo'lib o'ziga keldi va qo'lini cho'zganicha dedi:

– Qog'ozni bering.

Qog'ozga quyidagilar yozilgan edi: "Ushbu guvohnoma egasi Poligraf Sharikov haqiqatan Moskomxozda shaharni daydi hayvonlardan (mushuk va boshqalar) tozalash bo'limchasining mudiridir".

– Xo'-o'sh, – dedi Filipp Filippovich og'ir tin olib, – kim sizni ishga joyladi. E-ha, darvoqe, o'zim ham fahmlayapman.

– Ha-da, Shvonder, albatta, – javob berdi Sharikov.

– So'ragani ijozat bering: nega sizdan qo'lansa hid kelyapti?

Sharikov xavotirlanib, kurtkasini hidlab qo'ydi.

– Ha... endi... hidi bo'ladi-da... kasbimiz shu bo'lgandan keyin... Kecha rosa mushuklarni bo'g'ib o'ldirdik.

Filipp Filippovich seskanib ketdi va Bormentalga nigoh tashladi, assistentning ko'zlari Sharikovga tikka qaratilgan miltiqning ikki niliga o'xshardi. U hech qanday gap-so'zsiz Sharikovga yaqinlashdi-da, yengil va qat'iy harakat bilan uning bo'g'zidan oldi.

– Qorovul! – chiyilladi Sharikov bo'zarib.

– Doktor!

– Xavotirlanmang, Filipp Filippovich, quyushqondan chiqadigan hech nima qilmayman, – dedi Bormental qat'iy va sovuqqonlik bilan, keyin shu zahoti: – Zina, Darya Petrovna! – deb qichqirdi.

Ular kiraverishda paydo bo'lishdi.

– Qani, takrorlang, – dedi Bormental Sharikovning bo'g'zini picha qisibroq, – meni kechiringlar...

– Xo'p, yaxshi, takrorlayman, – dedi chiyillagan ovozda bu kutilmagan hamladan butkul o'zini yo'qotib qo'ygan Sharikov va ko'kragiga havo to'ldirib, bir silkindi-da, yana "qorovul" deb qichqirmoqchi bo'ldi-yu, lekin ovozi chiqmadi, egilgan boshi esa tobora po'stinining ichiga kirib borardi.

– Doktor, o'tinaman sizdan...

Sharikov taslim bo'lganini bildirib, mayli, takrorlayman, deganday boshini saraklatdi.

– Kechiring meni, hurmatli Darya Petrovna va Zinaida!..

– Prokofeva, – pichirladi Zina qo'rqa-pisa.

– Uf, Prokofeva... – derdi xirillab qolgan Sharikov nafasi qisib, – o'zimga erk berib...

– Kechasi mast holda ablahona xatti-harakatlar qilganim uchun...

– Boshqa hech qachon bunday qilmayman...

– Bunday qilm...

– Qo'yvoring, qo'yvora qoling uni, Ivan Arnoldovich, – yalinishga tushishdi ikkala ayol baravariga, – bo'g'ib qo'ymang yana.

Bormental Sharikovni qo'yib yuborib, so'radi:

– Yuk mashinasi sizni kutyaptimi?

– Yo'q, – ehtirom bilan javob berdi Poligraf, – u meni olib keldi, xolos.

– Zina, mashinani jo'natib yuboring. Endi gapimga quloq soling: siz yana Filipp Filippovichning uyiga qaytib keldingiz, shundaymi?

– Boshqa qayerga boraman, axir? – qo'rqa-pisa javob berdi Sharikov ko'zlari olazarak bo'lib.

– Juda soz-a! Endi otdan ham, egardan ham tushib yurasiz. Aks holda har bir bema'ni xatti-harakatingiz uchun men bilan ish yuritishingizga to'g'ri keladi. Tushunarlimi?

– Tushunarli, – javob berdi Sharikov.

Filipp Filippovich Sharikovga zug'um o'tkazilgan vaqt davomida sukut saqladi. U ostonada bechorahol, qisinib, tirnog'ini tishlaganicha parketga tikilib turardi. Birdan nigohini ko'tarib, Sharikovga qaradi va bo'g'iq ovozda beixtiyor so'radi:

– O'sha... o'ldirilgan mushuklarni keyin nima qilasizlar?..

– Paltoga ishlatiladi, – javob berdi Sharikov, – ulardan ishchi kreditlari uchun oqsil olinadi.

Shundan so'ng kvartira jimjit bo'lib qoldi va bu sokinlik ikki kun davom etdi. Poligraf Poligrafovich ertalab yuk mashinasiga o'tirib ketar, kechqurun paydo bo'lar va Filipp Filippovich bilan Bormental davrasida indamaygina ovqatlanar edi.

Bormental va Sharikov bitta xonada – qabulxonada yotishlariga qaramay, bir-birlari bilan

gaplashmas edilar. Bu holdan Bormental birinchi bo'lib zerikdi.

Oradan ikki kunlar chamasi o'tgach, kvartirada ko'zlari bo'yalgan, och sariq paypoqli ozg'ingina xonim paydo bo'ldi. Kvartiraning hashamatliligidan u o'zini yo'qotib qo'ydi. Uning egnida eskigina paltosi bor edi. U Sharikovning orqasidan ergasharkan, kiraverishda professor bilan to'qnash kelib qoldi.

U dovdirab to'xtab qoldi-da, ko'zlarini qisgan-cha so'radi:

– O'zingizni tanishtirsangiz?

– Men unga uylanyapman, bu – bizning mashinistkamiz, bugundan boshlab men bilan yashaydi. Bormentalni esa qabulxonadan ko'chirishga to'g'ri keladi. Uning o'z uyi bor, – qovoq-lunjini osiltirib, o'ta noxush javob berdi Sharikov.

Filipp Filippovich ko'zlarini piri-piriraganicha o'ylanib qoldi, qip-qizarib ketgan xonimga qarab, iltifot bilan taklif qildi:

– Men bilan bir minutga xonamga kirsangiz.

– Men ham u bilan kiraman, – tez va shubhali iltijo qildi Sharikov.

Shu payt xuddi yer ostidan chiqqanday Bormental paydo bo'ldi.

– Kechirasiz, – dedi u, – professor xonim bilan gaplashib olsinlar, biz esa shu yerda o'tira turamiz.

– Men istamayman, – dedi Sharikov jahl bilan uyatdan yerga kirguday ahvolga tushgan xonim va Filipp Filippovichning orqasidan ergashishga urinib.

– Yo'q, kechirasiz, – Bormental Sharikovning kaftidan ushlaganicha, ko'rish xonasi tomon yetakladi.

Besh minutlar chamasi kabinetdan hech qanday tovush chiqmadi. Keyin esa xonimning yig'isi eshitildi.

Filipp Filippovich stol yonida turar, xonim esa kir bo'lib ketgan jimjimador ro'molchasini ushlaganicha ko'zyosh qilardi.

– Yaramas, menga jangda yarador bo'lganman, dedi, – ho'ngrardi xonim.

– Yolg'on, – qat'iyat bilan dedi Filipp Filippovich. U boshini sarakatlab, gapini davom ettirdi:

– Mening sizga chindan ham rahmim kelyapti, lekin amali deb birinchi uchragan odam bilan ketaverish yaxshi emas. Agar bilsangiz, bu – nodonlik, qizim. Bilasizmi?.. – u yozuv stolining tortmasini ochib, uchta 3 talik chervon oldi.

– Umrin zahar yutayotganday o'tyapti, – yig'lardi xonim, – oshxonada har kuni quritilgan sho'r go'sht... dag'dag'a qiladi... qizil komandirman... hashamatli kvartirada men bilan yashaysan... har kuni ananas bilan boqaman, deydi... tabiatan juda mehribon, faqat mushuklar-

ni ko'rgani ko'zi yo'q emish. U esdalik uchun uzugimni olib qo'ydi.

– Bay-bay-bay, tabiatan mehribon emish. Sevilyadan Grenadaga qadar... – g'o'ldiradi Filipp Filippovich, – sabr qilish kerak. Siz hali juda yosh ekansiz.

– Nahotki mana shu darvozaxonada?..

– Pulni oling. Qarz berishayotganda olish kerak.

Keyin eshiklar tantanali ochilib, Bormental Filipp Filippovichning taklifiga binoan Sharikovni boshlab kirdi. Uning ko'zlari atrofga olazarak boqar, boshidagi tuklari esa, cho'tkaday tik turib ketgandi.

– Ablah, – dedi xonim yig'idan bo'yalib ketgan ko'zlari va olachipor upa sepilgan burnini yaltilatib.

– Peshonangizdagi yara qayoqdan paydo bo'lgan? Marhamat qilib, buni xonimga izohlab bersangiz, – sekin so'radi Filipp Filippovich.

Sharikov tavakkal qildi:

– Men Kolchakka qarshi jangda yaralanganman, – akilladi u.

Xonim ho'nraganicha o'rnidan turib, eshikka yo'naldi.

– Bas qiling! – uning ketidan qichqirdi Filipp Filippovich. – Ketmay turing, uzukni bering-chi, – dedi u Sharikovga murojaat qilib.

U itoatkorlik bilan zumrad ko'zli qubbasimon uzukni barmog'idan yechib berdi.

– Xo'p, yaxshi, – dedi u kutilmaganda g'azabga kirib, – shoshmay tur hali. Ertagayoq ko'rsatib qo'yaman senga... Shtatingni qisqartirib...

– Qo'rqmang undan, – qichqirdi Bormental qizning orqasidan. – Unaqa ablahlik qilishga men yo'l qo'ymayman! – jarroh o'girilib Sharikovga shunday qattiq tikildiki, u qo'rqib orqasiga tisarilarkan, boshini shkafga urib oldi.

– Familiyasi nima? – so'radi undan Bormental. – Familiyasi?! – o'kirdi birdan yovvoyilarcha dahshatli qiyofaga kirgan Bormental.

– Vasnetsova, – javob berdi Sharikov ko'zlari bilan biron yerga qochishni mo'ljallab.

– Har kuni, – dedi Bormental Sharikov kurtkasining qaytarma yoqasidan olib, – shaxsan o'zim tekshirib turaman. Agarda siz... mabodo grajdanka Vasnetsovaning qisqartirilganini bilib qolsam... o'z qo'lim bilan shu yerdayoq otib tashlayman. Ehtiyot bo'ling, Sharikov – rus tilida aytyapman!

Sharikov Bormentalning burniga ko'z uzmay tikilardi.

– Bularda revolverlar ham topiladi... – ming'irladi u o'ta jur'atsizlik bilan va qo'qqisidan eshikka sho'ng'idi.

– Ehtiyot bo'ling, – orqasidan Bormentalning qichqirig'i eshitildi.

Kechasi bilan va ertasiga yarim kun davomida momaqaldiraq oldidan paydo bo'ladigan bulutday uyni sukunat qamradi. Hamma jim edi. Ertasiga ertalab yomon bir hisdan ko'ngli g'alati bo'lgan Poligraf Poligrafovich, xo'mrayganicha o'z yuk mashinasida xizmatga jo'nagach, professor Preobrajenskiy odatdan tashqari vaqtda qabulga kelgan baland bo'yli, harbiy kiyim kiygan barvasta odamni qabul qildi. U professorning huzuriga kirishga uzoq uringan va nihoyat ruxsat olgandi. U xonaga kirib, poshnalarini ohista bir-biriga urib qo'ydi.

– Yana og'riq paydo bo'ldimi? – so'radi yuzlari so'lib qolgan Filipp Filippovich. – Qani, o'tiring, marhamat.

– Mersi. Yo'q, professor, – javob berdi mehmon bosh kiyimini stol chekkasiga qo'yar ekan, – sizdan juda minnatdorman. Hm... Men boshqa bir ish bilan kelgan edim... Filipp Filippovich, sizga hurmatim juda baland, shuning uchun... haligi... ogohlantirib qo'ymoqchi edim... O'taketgan be-ma'nilik. U o'zi muttaham... – U portfelini titkilab, qandaydir qog'oz oldi: – Yaxshiyam bevosita menga xabar qilishdi.

Filipp Filippovich ko'zoynagi ustidan burniga pensne qo'ndirib, o'qishga kirishdi. U g'o'ldirab nimalarnidir uzoq o'qidi, yuzi esa har lahzada o'zgarib turdi. "...shuningdek, uy boshqarmasining raisi o'rtoq Shvonderni o'ldirmoqchi bo'lganligidan ma'lumki, o'q otadigan quroli bor. Bundan tashqari, aksilinqilobiy gaplarni gapiradi, hatto Engelsni o'zining sotsial xizmatkori Zinaida Prokofevna Buninaga pechkaga tashlab yuborishni buyurdi. Uning assistenti, menshevikligi kunday ravshan Bormental Ivan Arnoldovich propiskasiz, yashirincha uning uyida yashaydi. Tozalash bo'limchasining mudiri P. P. Sharikovning imzosini tasdiqlayman. Uy boshqarmasi raisi Shvonder, sekretar Pestruxin".

– Buni o'zimda olib qolishga ijozat berasizmi? – so'radi Filipp Filippovich yuzi qizil dog'lar bilan qoplanib. – Yoki... ma'zur tutasiz, balki, bu sizga ishni qonuniy rasmiylashtirishingiz uchun kerakdir?

– Afv etasiz, professor, – u xafa bo'lib, burun kataklarini kerdi, – siz haqiqatan ham bizlardan juda hazar qilasiz. Men... – u xo'roz kurkasiga o'xshab hurpaya boshladi.

– Kechiring, kechiring meni, azizim, – g'o'ldiradi Filipp Filippovich, – xudo haqi, sizni xafa qilmoqchi emas edim. Azizim, xafa bo'lmang, u meni shunday jonimdan to'ydirib yubordiki...

– Ha... tushunaman, – dedi haligi kimsa o'ziga kelib, – qanday rasvo odam-a! Uning turqini bir ko'rib qo'ysak, yomon bo'lmasdi. Moskvada siz haqingizda qandaydir afsonalar yuribdi.

Filipp Filippovich g'amginlik bilan qo'l siltab qo'ydi. Harbiy kiyimdagi odam professorning bukchayib qolganini, so'nggi vaqtlarda esa hatto sochlari ham oqarib ketganini payqadi.

* * *

Jinoyat odatdagiday obdan yetilib, toshday ag'darildi. Poligraf Poligrafovich kechqurun yuragi alag'da bo'lib, o'zining yuk mashinasida qaytib keldi. Filipp Filippovich uni ko'rish xonasiga taklif etdi. Hayron bo'lgan Sharikov mavhum bir dahshat hissi bilan eshik tirqishidan avval Bormentalning, so'ngra Filipp Filippovichning yuziga qaradi. Assistentning atrofida tutun buluti suzib yurar, papiros tutgan va akusherlik stolining yaltiroq tutqichiga tiralgan qo'li sezilar-sezilmas qaltirardi.

Filipp Filippovich yovuz bir xotirjamlik bilan gapirdi:

– Hoziroq narsalaringizni – shim, palto, xullas, nima kerak bo'lsa, hammasini oling-da, uydan daf bo'ling.

– Qanaqasiga? – chinakamiga hayron bo'ldi Sharikov.

– Yo'qoling uydan – bugunoq, – dona-dona qilib dedi Filipp Filippovich ko'zlarini suzganча tirnoqlariga tikilib.

Poligraf Poligrafovichning vujudiga bamisoli shayton yashiringanday, aftidan, uni azroil ezib, achchiq qismat yelkasiga minib olganday edi.

U qutulib bo'lmas bir tuzoq to'riga o'zini o'zi otdi va jaholatga kirib, uzuq-yuluq akilladi.

– E-e, bu nima degan gap o'zi-a! Nima, don sizlarning ham tanobingizni tortib qo'yadiganlarni topolmaydi, deb o'ylaysizmi? Men shu yerda, 16 arshinda yashashim kerak, yashayman ham.

– Uydan daf bo'ling deyapman, – bo'g'ilib pichirladi Filipp Filippovich.

Sharikov o'z o'limini o'zi sotib oldi. U chap qo'lini ko'tarib, Filipp Filippovichga tishlab tashlangan va dimog'ni yorgudek qo'lansa mushuk isi anqib turgan yarasini ko'rsatdi. Keyin esa o'ng qo'li bilan cho'ntagidan shubhali Bormentalni nishonga olishni mo'ljallab, to'pponcha chiqardi. Bormentalning papirosi uchgan yulduzday pastga tushib ketdi, bir necha lahzadan so'ng Filipp Filippovich dahshat ichida siniq oynalar ustidan sakrab, shkaf yonidan kushetka tomon chopardi. Kushetkada inqillab-sinqillab tozalash bo'limining mudiri cho'zilib yotar, uning ko'ksiga o'tirib olgan jarroh Bormental, kichkinagina oq yostiqla yordamida uni bo'g'ayotgandi. So'ngra

u oshxona ostonasida paydo bo'lib, xavotirli qiyofada Zina va Darya Petrovnaga qarata:

– Professor sizlardan uydan hech yoqqa chiqmasligingizni iltimos qildi, – dedi.

– Yaxshi, – qo'rq-pisa javob qilishdi Zina va Darya Petrovna.

– Kechirasizlar, orqa eshikni ham qulflab, kalitni olib ketsam, – dedi Bormental, eshik soyasiga yashiringancha yuzini ham qo'llari bilan berkitdi. – Bu vaqtincha, sizlarga ishonmaganimizdan emas... Lekin kimdir kelishi, ochib qo'yishingiz mumkin. Bizga esa xalaqit berish mumkin emas – bandmiz.

Yana bir necha daqiqadan so'ng yuzlari qorayib ketgan doktor Bormental kiraverish xonasiga chiqdi va eshik qo'ng'irog'i yoniga: "Bugun professorning betoblighi tufayli hech kimni qabul qilolmaymiz. Qo'ng'iroq chalib, bezovta qilmasliklaringizni so'raymiz", deb yozilgan qog'ozni osib qo'ydi.

Yaltiroq o'tkir pichoq bilan qo'ng'iroq simini kesib tashladi-da, oynaga qarab, tiralgan va qonga bo'yalgan yuzini hamda shilingan titroq qo'llarini ko'rди.

Bormental orqa yo'lakni, old eshikni va yo'lak bilan kiraverish xonasi o'rtasidagi eshikni qulflab qo'ydi va uning qadam tovushlari ko'rish xonasiga yetgach, eshitilmay qoldi.

Uyni sukunat qamrab oldi va u hamma burchaklarga yoyildi.

Avval g'ira-shira shom kirdi, keyin qorong'ilik bostirib kela boshladi, oxiri hammayoqni zulmat qopladi. To'g'ri, keyinchalik qo'shni hovlida yashovchi qo'shnilar ko'rish xonasining ko'chaga qaragan oynasida hamma chiroqlar yonib turganini, hatto Preobrajenskiyning oq qalpog'ini ham ko'rishganini gapirib berishdi. Buni aniqlash mushkul, albatta. Ha, Zina ham, hammasi tugagandan so'ng professor va assistenti ko'rish xonasidan chiqqanlaridan keyin kabinetda kamin yonida ivirsiyotgan Bormental uni juda qo'rqitib yuborgani haqida vaysab yuborgandi. Go'yo Ivan Arnoldovich kabinetda kamin yonida cho'kkalagancha, professor mijozlarining kasallik tarixi yoziladigan ko'k daftarni yoqish bilan ovora edi. Uning yuzlari murdaday ko'karib ketgan va hamma yog'i o'lguday timdalangandi. Filipp Filippovich ham o'sha kuni sira o'ziga o'xshamay qolgandi. Yana... haligi... kim biladi deysiz, Prechistenkadagi uyda turadigan bu bokira qiz, balki, yolg'on gapirgandir.

Lekin bir narsaga imon keltirish mumkin: o'sha kuni uy to'la-to'kis va mudhish bir sokinlik og'ushiga cho'mgan edi.

POVEST TUGADI

Epilog

Obuxov muyulishidagi professor Preobrajenskiy uyining ko'rish xonasida bo'lib o'tgan to's-to'polondan keyin roppa-rosa o'n kecha o'tgach, eshik qo'ng'irog'i keskin jiringladi.

– Jinoyat-qidiruv militsiyasi va tergovchi. Marhamat qilib eshikni ochsangiz.

Do'pir-do'pir qadam tovushlari eshitilib, ichkariga kirishdi va shkaf oynalari yangitdan solingan qabulxonada bir talay odam paydo bo'ldi. Ikkitasi militsiya kiyimida, yana birovi qora paltoda, portfel ko'targan, rangi gezargan ichiqora Shvonder, o'spirin – ayol, shveysar Fyodor, Darya Petrovna va chala-yarim kiyingan, galstuk taqilmagan bo'ynini uyaliy berkitishga urinayotgan Bormental turardi. Filipp Filippovich eshik orqali ichkariga o'tdi. U hammaga tanish ko'k xalatini kiyib chiqdi va hamma uning so'nggi hafta ichida yaxshigina to'lishganiga ishonch hosil qildi.

Ilgarigi o'sha harakatchan va amirona qi-yofadagi Filipp Filippovich savlat to'kib kechki mehmonlar huzuriga chiqdi va xalatda ekanligi uchun uzr so'radi.

– Siqilmang, professor, – dedi grajdan kiyimidagi kishi juda iymonib, keyin u tusmollab gap boshladi: – Judayam xunuk ish... Bizda uyingizda tintuv o'tkazish va natijasiga qarab, hisobga olish haqida order bor.

Filipp Filippovich ko'zlarini qisganicha so'radi: – Ma'zur tuting, qanday aybnoma yuzasidan va kimni?

U kishi chakagini qashiganicha portfelidan qog'oz chiqarib o'qiy boshladi:

– Preobrajenskiy, Bormental, Zinaida Bunina va Darya Ivanova, tozalash bo'limchasining mudiri Poligraf Poligrafovich Sharikovni o'ldirganlikda ayblanasizlar.

Zinaning ho'ngrashi gapning oxirini yutib ketdi. Xonadagilar g'imirlab qolishdi.

– Hech narsaga tushunmayapman, – javob berdi Filipp Filippovich qirollardek viqor bilan yelka uchirib, – qanaqa Sharikov? E-ha, afv etasizlar, men operatsiya qilgan itni aytyapsizlar chog'i?

– Kechirasiz, professor, itni emas, u odamga aylanib ulgurgan edi. Mana, gap qayerda...

– Siz uning gapirishini nazarda tutyapsizmi? – so'radi Filipp Filippovich. – Gapirgan bilan odam bo'lib qolmaydi, albatta. Darvoqe, buning ahamiyati yo'q. Sharik hozir ham bor va uni hech kim o'ldirgani yo'q.

– Professor, – gap boshladi qattiq hayratga tushgan qora odamcha qoshlarini chimirib, – bo'lmasa, uni bizga ko'rsatishingiz zarur. Yo'qolib

qolganiga o'n kun bo'ldi, bizdagi ma'lumotlar esa, ma'zur tutasiz, juda xunuk...

– Doktor Bormental, iltimos, Sharikni tergovchiga ko'rsatsangiz, – buyurdi Filipp Filippovich, orderni qo'liga olarkan.

Doktor Bormental miyig'ida iljayganча chiqib ketdi.

U qaytib kirib, hushtak chalgan edi, kabinet eshigidan juda antiqa bir it chiqib keldi. Tanasining ba'zi joylari dog'-dug'ga o'xshab taqir, ba'zi joylarida esa jun o'smoqda edi. U xuddi o'rgatilgan sirk o'yinchisiday ikki oyoqlab yurib keldi, keyin to'rttala oyog'ida turib, atrofnı ko'zdan kechirdi. Qabulxonaga qabrıston jimligi cho'kdi. Peshonasida qip-qizil jarohat izi bor, mudhish qiyofali it yana orqa oyoqlariga ko'tarilib, so'ngra tirjayganча kursiga o'tirdi.

Ikkinchi militsioner qo'qqısdan beso'naqay harakat qilib cho'qindi-da, o'zini orqaga tashlab, Zinaning ikkala oyog'ini baravariga bosib oldi.

Qora kiyimli odam og'zini ochganча labi labiga tegmay gapirdi:

– Bu qanaqasi, axir?.. U tozalash bo'limida ishlar edi-ku?..

– Sharikni u yerga men tayinlamaganman, – javob berdi Filipp Filippovich, – agar yanglishmasam, unga janob Shvonder tavsiyanoma bergan.

– Hech narsaga tushunolmayapman, – dedi qora odam esankirab va birinchi militsionerga murojaat qildi:

– Bu o'shami?

– O'sha, – unsiz javob berdi militsioner, – g'irt o'sha.

– Xuddi o'zi, – Fyodorning ovozi eshitildi, – faqat yana junlari o'sib ketibdi yaramasning.

– U gapirardi-ku, axir... kxm... kxm...

– Hozir ham gapiradi, faqat borgan sari kamgap, kamsuqum bo'lib qolyapti, vaqt g'animatda gaplashib olinglar, yaqında butunlay gapirmay qo'yadi.

– Nega endi? – so'radi qora odam.

Filipp Filippovich yelkasini qısdı.

– Fan hali hayvonni odamga aylantirish usullarini bilmaydi. Mana men bunga urinib ko'rgan edim, ko'rib turıbsızki, omadim kelmadi. Tilga kirdi-yu, darhol ibtidoiy holiga qayta boshladi. Atavizm.

– Beparda so'zlar ishlatilmasin, – vovulladi it va o'rnidan turdi.

Qo'qqis rangi oqarib ketgan qora odam portfelini tushirib yubordi-da, yonboshiga yiqilayotgan

militsioner uni yonidan, Fyodor esa orqasidan ushlab qolishdi. Hammayoq g'ala-g'ovur bo'lib ketdi. Shovqin-suron ichida uchta ibora aniq yangradi:

Filipp Filippovich: – Valeryanka. U hushidan ketdi.

Doktor Bormental: – Agar Shvonder yana bir marta professor Preobrajenskiyning uyiga kelsa, uni o'z qo'lim bilan zinadan uloqtirib yuboraman.

Shvonder: – Shu so'zlarnı protokolga kiritishingizni so'rayman.

* * *

Aylanma quvurlardan yoqimli issiq taralardi. Darpardalar bittagina yulduz miltillab turgan qorong'i kechani xonadan yashirib turardi. Tabobat payg'ambari itlarning salobatli homiysi kursida o'tirar, it Sharik esa charm divan yonidagi gilam ustida mudrab yotardi. Mart oyining tumanlari dastidan ertalablari Sharikning boshi tikilgan joyidan aylanasiga og'rır, lekin uynıng issiqqinaligi tufayli kechga borib biroz qo'yib yuborar edi. Hozir ham og'riq tobora pasayib bormoqda va Sharikning miyasidan bir tekis va iliq fikrlar o'tmoqda edi.

“Shunday omadim yurishdiki, shunday yurishdiki, – o'ylardi u mudroq ichida, – ta'rıflashga ham ojizman. Bu uyga mustahkam o'rnashib oldim. Kelib chiqishim shubhali ekanligiga endi to'la ishonch hosil qildim. Joying jannatda bo'lgur buvim suyuqoyoq o'tgan, shekilli. Vujudimda “vodolaz” qoni bo'lsa ham ajab emas. To'g'ri, butun boshimni negadir parpasha qilib tashlashdi, lekin bu to'ygacha bitib ketadi. Bunaqa narsalarga biz e'tibor bermasligimiz kerak”.

Qayerdandir shishalarning jaranglagan ovozi eshıtıladı.

Oyog'i tishlangan kimsa ko'rish xonasidagi shkafni tartibga keltirayotgandi.

Oq sochli payg'ambar esa o'tirgan joyida qo'shiq kuylardi:

– Nilning muqaddas sohıllariga...

It dahshatli ishlarning guvohi bo'lardi. Basavlat odam sirg'anchiq qalqon kiygan qo'linı idishga tiqib, u yerdan miyani olardi, aytganini qiladigan, qaysar bu odam hali ham nimagadir muvaffaq bo'lish ilinjida miyani kesar, diqqat bilan kuzatar, ko'zlarini qisganча qo'shiq xirgoyi qilar edi:

– Nilning muqaddas sohıllariga...

Hojiakbar ShAYXOV va Gulchehra NISHONOVALar tarjımasi

QIRG'IZ MASALLARIDAN

TUYA

Tuya avval juda chiroyli ko'rinishda bo'lgan. Uning tarvaqaylagan shoxi va qalin junli dumi bor ekan. Bir kuni u chanqog'ini qondirish uchun daryo oldiga kelibdi. Suv ichgan sayin o'ziga mahliyo bo'larmish. Shu choq uning yoniga yugurib kelgan kiyik:

– Marhamatli tuya, men bugun mehmonga bormoqchi edim. Shoxingizni bir kechaga berib turing, – debdi.

Tuya unga shoxini berib yuboribdi.

Shu davrlarda ot dumsiz bo'lgan ekan. Shuning uchun u ham tuyani oldiga kelib, uzun va yaltirab turgan dumini bir kunga berib turishini iltimos qilibdi. Tuya dumini ham beribdi.

Oradan ko'p yillar o'tib ketdi. Shu paytgacha tuyaning shoxi va dumini olganlar qaytarib berishmabdi. Bu haqda kiyikka eslatgan ekan, u:

– Qachon duming o'sib yerga tegsa, shoxingni qaytarib beraman, – debdi.

Ot ham unga shunday javob qaytaribdi:

– Dumingni shoxing o'sib chiqqan kuni olasan.

Shuning uchun bo'lsa kerak, tuya daryoga suv ichkani borsa, atrofga tez-tez alanglab qarar, o'zidan qarzi borlarni kutib yasharkan.

BO'RI TASHLANGAN TOG'

Qachonlardir Tarbaq ata tog'larining o'ngirlarida haybatli bir ayol echkilarini boqib, junidan kiyim-kechaklar to'qib kun kechirgan ekan. U ko'pincha baland Tarbaq ata tog'ida yastanib o'tirgan chog'ida uning ikki oyog'i kichik Tarbaq ata tog'ining ustida turarkan.

Kunlarning birida uning podasiga bo'ri hujum qilibdi. Buni ko'rgan ayol bo'ri tomonga jun yigirayotgan urchug'ini uloqtiribdi. Urchug' Sari Dalaga borib tushib, u yerda abadiy qolib ketibdi. Shundanmi, shimoliy Tarbaq ata va janubiy Qalbin tog'lari o'rtasidagi tekislik – Sariq Dala hamda ular o'rtasida o'sib chiqqan tog' "Bo'riga tashlangan" deb ataladigan bo'пти.

ILI VA QORATOL

Balxash sehrigarining Ili ismli go'zal qizi bo'lib, uning dovrug'i butun cho'l-biyobonga yoyilgan ekan. Unga uylanish istagida bo'lgan barcha badavlat boylar-u xonlarning sa'y-harakati behuda ketibdi. Qizning husn-tarovati oldida ular hech kim emas ekan.

Shunda Balxash kuyovlikka da'vogarlar uchun musobaqa uyushtirishga qaror qilibdi: – Kim aqlli, chaqqon va kuchli bo'lsa, o'sha Iliga uylanadi.

Bu haqida Qoratorol ham eshitibdi. Yigit juda faqir bo'lsa-da, ikkita uchqur va abjir, kuchli va qo'rqmas oti bor ekan. Qoratorol ham o'z baxtini sinab ko'rish uchun sehrigar saroyiga yo'l olibdi.

Balxash esa bu kambag'al yigit bilan gaplashishni ham istamabdi. Ili bo'lsa yigitni bir ko'rishdayoq yoqtirib qolibdi va otasidan unga musobaqalarda qatnashishga ruxsat berishini so'rabdi.

Qoratorol boyvachchalar va xonlar ishtirok etgan kurash va poygada qatnashib, g'olib bo'libdi. Ammo Balxash o'z va'dasida turmabdi.

Bechorahol yigitni kuyov qilishga or qilibdi.

Go'zallikda tengi yo'q qiz kun bo'yi yig'labdi. Kechasi esa uning odiga Qoratorol kelib, o'z taklifini aytibdi:

– Agar meni sevsang, qochishimiz kerak!

Ili bu taklifni jon deb qabul qilibdi. Ular shu kechadayoq Qoratorolning uchqur otiga mingashib uzoq yerlarga ketishibdi.

Qizini qochib ketganidan xabar topgan Balxash g'azab bilan cho'l momoguldiragidan ham kuchli va dag'dag'ali ovozda ularning bu yo'ldan qaytishini talab qilibdi. Ili bilan Qoratorol esa ortga qaytishni istashmabdi. Ular Qoratorol yashaydigan ovul tomon yo'l olishibdi. Shunda sehrigar cho'lga chiqib qochoqlar otining oyoqlari ostida ulkan ko'lga aylanibdi. Bu ko'l shu davrlardan boshlab Balxash deya ataladi. Ili bilan Qoratorolni esa sehrigar shu ko'lning turli tomoniga shovullab quyiladigan daryolarga aylantirib qo'yibdi. Ular bir necha asrdirki behuda bo'lsa-da, bir-birlariga yetishish istagida entikib, to'lqinlanib oqib yotibdi.

KEKSA KUYCHI

Uzoq o'tmishda bir xon yashagan ekan. Uning ov qilishni yaxshi ko'radigan yakka-yolg'iz o'g'li bor ekan. Kunlarning birida bola kulonlar o'tlab yuradigan ko'l yoniga kelibdi. Ovchi kamonidan uzilgan o'q kulonlarning biriga tegibdi. Bundan talvasaga tushgan boshqa kulonlar podasi qochayotib, ovchi bolani oyoqlari ostida toptab tashlabdi.

Xon farzandi ovdan qaytmagani uchun xavotir ola boshlabdi. U o'g'lini izlab topishga buyruq berib: “Agar kim o'g'limni o'lgani haqida

xabar keltirib, ko'nglimni tinchitmoqchi bo'lsa, men uning quloqlariga qaynatilgan qo'rg'oshin quyaman”, – deya ogohlantiribdi.

Bunday shum xabarni xonga yetkazishga hech kimning haddi sig'mabdi. Faqat kekxa kuychi Ko'r Bo'g'agina do'mbirasi bilan qo'shiq aytib, bu holni bayon qilishga jazm qilibdi.

Dono chol xon huzuriga kelib kuylay boshlabdi: “Yarador kulon toqqa qochib ketdi. Ovda o'g'ling Jo'chixonni kuni bitdi..”.

Xon bu xabarni eshitib kekxa kuychiga o'shqirdi: “Ovozini o'chir do'mbirangni! Eshitishni istamayman qo'shig'ingni! Qulog'ingga qo'rg'oshin quyaman!”

Kekxa Ko'r Bo'g'a bu gapga ham javob topdi: “Agar bu ishni adolat yuzasidan qilmoqchi bo'lsang, unda qo'rg'oshinni do'mbiramga quy! Agar qaysarlik otiga mingan bo'lsang – qulog'imga”.

Xon do'mbirada o'yi q hosil qilib, unga qaynab turgan qo'rg'oshinni ag'daribdi.

O'sha voqea sababmi, shundan buyon do'mbiraning bag'rini o'yishadi.

QOPLON POLVON VA IKKI QOP

Qoplon polvon shunday kuch-qudratga ega bo'lganki, hatto bo'rilarni ham xuddi mushukdek devordan nariga irg'itib yuboraverarkan. Aytishlaricha, u yana bizning o'lkalarda paydo bo'libdi. Bir kuni polvon uzoq tomonlarga ko'chib ketayotib qabriston yonida o'tirgan bir ayolni ko'rib qolibdi. Uning oyog'i oldida og'zi mahkam bog'langan ikkita qop ham turgan emish. Bittasi kichik, ikkinchisi undan uch barmoq kattaroq, uch barmoq balandroq ekan. Qoplonning horib turgan ayolga rahmi kelib, otini to'xtatibdi:

– Xohlasang, mindirib ketay! Qoplarni esa egarga o'ngarib olamiz.

– U otidan sakrab tushib ikki barmog'i bilan kichikroq qopni ko'taribdi. Qop xuddi yerdan o'sib chiqqandek, joyidan sira qo'zg'almabdi. U uch barmog'ini ishga solgan ekan, sal siljibdi. Bir qo'li bilan ko'targan chog'ida qop yerdan ozgina uzilibdi. Ikkinchi qopni esa ikkala qo'li bilan zo'rg'a ko'taribdi-yu, qattiq zo'riqishdan tizzasigacha yerga botib ketibdi. Shunda u peshonasidan oqayotgan terni artib:

– Mana buni qop desa bo'ladi! Bularning oldida temir parday yengil. Qopingda nima bor o'zi? – debdi.

– Non! – javob beribdi ayol. Birinchisida o'tgan yilgi hosil. Ikkinchisida shu yilgisi.

– Ikkinchi qop juda og'ir ekan.

– Hosil mo'l bo'ldi.

– Yil yaxshi kelgandir-da?

– Suv ko'p keldi, – deya ayol o'ng tomoniga ishora qilibdi. Qoplon polvon o'zaniga sig'may oqayotgan keng daryoni ko'rib ko'zlariga ishonmabdi: “Sarisuv bu yoqqa burilib oqayotgan ekan-da!”. Biroq uning oldidan Sarisuv daryosi emas, botirlar tomonidan qazilgan yangi kanal suvi oqayotgani kekxa Qoplonning xayoliga ham kelmabdi.

ISSIQQO'L

Qadim zamonlarda bu yerlarda tevaragi tog'lar bilan o'ralgan boy-badavlat shaharlar bo'lgan. Aholi ichimlik suvini yerosti suv havzalaridan olishar, ularning kaliti tarki dunyo qilgan kishida saqlanar ekan. Kimga qachon kalit kerak bo'lsa, undan olishib, suvni berkitib turgan qopqoqni ochishar va suv olgach kalitni yana unga qaytarib berishar ekan.

Bir safar kalitni qiz bola olibdi. U sevgilisi bilan suv havzasi yonida uchrashish niyatida ekan. Tasodifan u kalitni suvga tushirib yuboribdi va qo'rqqanidan qochib qolibdi. Suv esa otilib chiqaveribdi, chiqaveribdi. Butun shaharni suv bosib, uning o'rnida katta ko'l paydo bo'libdi. Ko'lning tubida qolgan shaharlar hozir ham ko'rinib turadi.

Toshpo'lat TUGALOV tayyorladi.